İBRAHİM
KALIN

ÖZE YOLCULUK

insan

İNSAN

İNSAN YAYINLARI : 851
İBRAHİM KALIN KİTAPLIĞI 8

© İNSAN YAYINLARI

BİRİNCİ BASKI, ARALIK 2023

YAYINCI SERTİFİKA NO: 45747
ISBN 978-625-8314-82-3

ÖZE YOLCULUK
İBRAHİM KALIN

EDİTÖR
FEYZA BETÜL AYDIN

SON OKUMA
ÜMRAN TÜZÜN

KAPAK TASARIMI
HARUN TAN

İÇDÜZEN
MÜCAHİT BOSTAN

BASKI-CİLT
ASYA BASIM YAYIN SAN. TİC. LTD. ŞTİ
15 TEMMUZ MAH. GÜLBAHAR CAD. NO: 62/B
GÜNEŞLİ - BAĞCILAR - İSTANBUL
TEL: 0212 693 00 08
MATBAA SERTİFİKA NO: 52508

İNSAN YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ NO: 96 BEYOĞLU/İSTANBUL
TEL: 0212-249 55 55 FAKS: 0212-249 55 56
www.insanyayinlari.com.tr
insan@insanyayinlari.com.tr

ÖZE YOLCULUK

İBRAHİM KALIN

İnsan

İBRAHİM KALIN

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (1992). Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi'nde yüksek lisansını, George Washington Üniversitesi'nde beşerî bilimler ve mukayeseli felsefe alanında Molla Sadra'nın varlık görüşü ve bilgi felsefesi üzerine yazdığı teziyle doktorasını tamamladı (2002). College of the Holy Cross, Georgetown Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde İslam düşüncesi ve İslam-Batı ilişkileri üzerine dersler verdi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nde akademik araştırmalar yaptı.

2005-2009 yılları arasında SETA Vakfı'nın kurucu başkanlığını yaptı. 2009 yılında Başbakan Başdanışmanlığı, 2012 yılında Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığı, 2014 itibariyle de Büyükelçi sıfatıyla Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreter Yardımcılığı ve Cumhurbaşkanlığı Sözcülüğü görevine atandı. 2023'te MİT Başkanı oldu.

Yazarın, İslam felsefesi, İslam-Batı ilişkileri ve Türk dış politikası üzerine yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Çalışmalarından bazıları şunlardır: *İslâm ve Batı* (İSAM Yay., 2007. Kitap, Türkiye Yazarlar Birliği 2007 Fikir Ödülü'ne layık görüldü; Yunanca ve Arnavutçaya tercüme edildi); *Akıl ve Erdem: Türkiye'nin Toplumsal Muhayyilesi* (Küre Yay., 2013; İnsan Yay., 2020); *Knowledge in Later Islamic Philosophy: Mulla Sadra on Existence, Intellect and Intuition* (Oxford University Press, 2010) (Türkçesi: *Varlık ve İdrak: Molla Sadrâ'nın Bilgi Tasavvuru*, Klasik Yay., 2015); *Mulla Sadra* (Oxford University Press, 2013); *Ben, Öteki ve Ötesi: İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş* (İnsan Yay., 2016); *Barbar, Modern, Medenî: Medeniyet Üzerine Notlar* (İnsan Yay., 2018); *Perde ve Mânâ: Akıl Üzerine Bir Tahlil* (İnsan Yay., 2020), *Açık Ufuk: İyi, Doğru ve Güzel Düşünmek Üzerine* (İnsan Yay., 2021); *Gök Kubbenin Altında* (Mecra Kitap, 2022); *Öze Yolculuk* (İnsan Yay., 2023). John Esposito ile birlikte hazırladığı *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century* (Oxford University Press, 2011) (Türkçesi: *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*, İnsan Yay., 2015); M. Ghazi bin Muhammad ve M. Hashim Kamali ile birlikte hazırladığı *War and Peace in Islam: The Uses and Abuses of Jihad* (Cambridge: The Islamic Texts Society, 2013) adlı çalışmaların, *Oxford Encyclopedia of Philosophy, Science and Technology in Islam* (Oxford University Press, 2014) adlı iki ciltlik ansiklopedinin ve *Mulla Sadra, The Book of Metaphysical Penetrations, A Parallel English-Arabic Text of Kitab al-Masha'ir* (Brigham Young University, 2014) kitabının editörlüğünü yaptı.

Ulusal ve uluslararası gazete, televizyon ve haber ajanslarında yazı, yorum ve mülakatları yayımlanan İbrahim Kalın, fotoğraf çekmekte ve Türk halk müziği icra etmektedir. Evli ve üç kız babasıdır.

İçindekiler

TAKDİM 7

1. ÖZLEMEK ÖZÜNÜ HATIRLAMAKTIR 15
2. RİLKE'NİN MÜSLÜMAN MELEKLERİ 29
3. NİYET KISMETİ BELİRLER 49
4. SEN İYİYSEN İYİ SANA İKRAM EDİLİR 63
5. AKIL ÖTESİ GERÇEKLİK 73
6. DOSTUN YOLU YOLUMUZDUR 89
7. EMPERYALİZM BİTMEDİ, ŞEKİL DEĞİŞTİRDİ 111
8. İYİLERİN HİKÂYESİ ZAYİ OLMAZ 127
9. KIRK SAYISINDAKİ HİKMET 139
10. DÜNYAYA SÖYLEYECEK ANLAMLI BİR SÖZÜMÜZ VAR MI? 149
11. DÜNYA HEM PERDEDİR HEM AYNA 165
12. USUL ESASTAN ÖNCE GELİR 181

13. VEYSEL HEP AŞKLA SÖYLEDİ 191
14. TAŞ BİLE VARLIKTAN PAY ALIR 203
15. FİKRİN GÜCÜ İKNA KABİLİYETİNDEDİR 213
16. HEPİMİZ MOBİL HAYATLAR YAŞIYORUZ 239
17. NARSİSUS'TAN NERGİSE 273

TAKDİM

Özümüzü aradığımız bir çağda yaşıyoruz. Öz-lüyoruz ama neyi özlediğimizi bilmiyoruz. Öz-lemenin öz-ümüzle ilgili olduğunun henüz farkında değiliz...

Her şeyin yapay, plastik, sanal ve dijital hâle geldiği bir çağda insanın özünden bahsetmek deli saçması gibi görülüyor. İnsanı artık içindeki asıl, öz, cevher ve hakikat üzerinden değil, ona dışarıdan eklenen arazlar, aygıtlar, implantlar, avatarlar, kullanıcı adları, kodlar, algoritmalar üzerinden tanımlıyoruz. İnsanı makineleştirirken, makineleri insanlaştırmaya çalışıyoruz. Yapay zekâ yoluyla "insandan daha üstün, daha süper" şeyler yaptığımızı sanıyoruz. Bu "şeyler"in ne olduğunu ve başımıza neler açacağını konuşmak istemiyoruz. Çünkü artık özün değil; yansımanın, görüntünün, zahirin, dışsallığın, yüzeyin hâkim olduğu bir dünyada yaşıyoruz.

Özümüzü yüksek değerlerde, yüksek ahlakta, yüksek sanatta, aklımızda, kalbimizde, ruhumuzda ve var olmanın anlamında değil; hazlarda, arzularda, sınırsız tüketim döngülerinde, birkaç dakikalık şöhret anlarında, beğeni toplama çılgınlığında ve sanal dünyaların sunduğu sonsuz tatminsizlik hâllerinde aramamız isteniyor bizden. Öz gibi "mistik, gizemli, esrarengiz, buğulu"

şeyleri istemiyoruz hayatımızda. Özümüzle yüzleşmek istemediğimiz için aslında onu mistik, gizemli, esrarengiz, buğulu hâle getiriyoruz. Her şeyin, yüksek çözünürlüklü ekran görüntüsü gibi kesin, keskin ve kontrol edilebilir olmasını istiyoruz. Kendi yazdığımız kodların ve algoritmaların cazibesine kapılıp camdan bir dünyada yaşamayı tercih ediyoruz. Dahası bu dünyanın ne kadar kırılgan ve korunaksız olduğunu bize kimsenin hatırlatmasını istemiyoruz.

Özümüzü hızla kaybettiğimiz için insanın, bireyin, milletin, tarihin yahut varlığın özünden bahsederken dilimiz dolanıyor. Kelimelerimizi öz-ensiz ve rastgele seçiyoruz. Sonuç olarak da düşünce kekemeliğinden kurtulamıyoruz. Asıl konuşulması gereken konuşmamak için sürekli bir şeyler anlatıyoruz ama neyi ne için anlattığımızı bilmiyoruz. Bize özümüzü hatırlatmaya çalışan iç sesimizi bastırmak için gürültünün sesini biraz daha yükseltiyoruz ve bunu yeni bir teknolojik zafer olarak kutluyoruz.

Ne kadar kaçmaya çalışsak da özümüz peşimizi bırakmıyor. Sabahın ilk ışıklarında, şefkat dolu bir gözyaşında, bir ah çekişte, bir büyük fedakârlıkta ve adanmışlıkta, gecenin sekinetinde, fırtınanın ortasında, kalbimizin titrediği bir anda, dalgaların sesinde, yağmurun ıslattığı toprak kokusunda, aklın akla, kalbin kalbe dokunduğu bir anda bize kendini hatırlatıyor. "Beni hatırla ve kendine yönel. Özünün, öz-lediğin şey olduğunu unutma." diyor ve ekliyor: "Neyi özlüyorsan özün odur."

Öze yolculuk, insanın kendi hakikatine, tabiatına, fıtratına, cevherine yönelmesidir. Özünün ne olduğuna dair bir tefekkür ve tezekkür çabası içinde olmasıdır. "Ben kimim ve neden buradayım?" sorusuna cevap aramasıdır. Önüne konan moda tanımları kenara bırakacak cesareti göstermesidir. Bulmak için aramak zorunda olduğunu bilmesidir. Neyi araması gerektiğini bilmek için özüne dönme iradesine sahip olmasıdır.

İnsan varoluş gayesini ancak bu temel üzerinde kavrayabilir. Çünkü dünyada yapıp ettiklerimiz, özümüzdekinin dışa yansımasından ibarettir. Testinin içinde ne varsa dışarı o sızar. İnsanın özünde, aslında, bâtınında olan, dış dünyasını şekillendirir. Bu şu demektir: Özünü anlamak isteyen önce dışına göz atsın. Hayatında neler biriktirdiğine baksın. Kendisine nasıl bir dünya kurduğunun muhasebesini yapsın. Nasıl bir hayatı tercih ettiğini düşünsün. Özünün bunlarda olup olmadığına samimi ve dürüst bir şekilde kendisi karar versin.

Bunu neden söylüyorum?

Yaşadığımız yaldızlı yanılsamalar çağında insanın kendine karşı bile dürüst ve samimi olması kolay bir iş değil. Çünkü sonsuz ve sınırsız tüketim çağında artık her şeyin bir fiyatı var ve bu düzene ayak uydurmayan herkes kırmızı kart görmek korkusuyla yaşıyor. Oyun harala gürele devam ederken, tribünler hıncahınç doluyken, bilet satışları rekor seviyelerdeyken kim oyun dışı kalmak ister? Oyunu durdurmak gibi bir çılgınlık kimin haddine olabilir?

İçine atıldığımız oyunun ne olduğunu sormaya kimsenin cesareti yok. Olup biteni sorgulamak, çağın ruhuna ihanet suçuyla cezalandırılacak kadar ağır bir cürüm. Bizim gibi "garipler"in öz dediği şey, rutine bağlanmış gündelik eylemlerin içinde uçup gitmiş durumda. Rutinin kurallarını makineleşmiş insanlar ve insanlaştırılmaya çalışılan makineler birlikte yazıyor. İnsan kalmaya çalışanlar tutunacak bir dal, sığınacak bir melce, çalacak bir kapı arıyor. Özümüzü bize hatırlatacak açık seçik hakikatin yerini kodlar ve algoritmalar almış durumda. Hangi programı kullanırsak kullanalım karşımıza hep bir başka ara-yüz çıkıyor ve bizi kapının önüne koyuyor. Bu bir labirent bile değil artık. Labirentlerin bile kendilerine göre kuralları, ilkeleri ve namusu var(dı). Şimdi girdiğimiz labirent birden düz bir yola, düz yol sandığımız yol bir ma-

ğaraya, mağara çıkışı olmayan bir hapishaneye dönüşüyor ve kimse bize bir şey söylemiyor.

Yolumuzu bulmak için işaretlere ihtiyacımız var. Kur'an, Yaratıcı'nın işaretlerini insanlara ufuklarda ve nefislerde göstereceğini söyler. Ufuk, başımızın üstündeki gök kubbeden sonsuzluğa uzanan çizgidir. Başını kaldırıp ufka bakan, hakikatin kendisinden daha büyük, daha geniş, daha derin bir şey olduğunu anlar. Ufuk, aklımızın sınırlarını nefsimizin ötesine taşır. Varlık âlemine atılmış olan sırlar, toprağın altındaki tohum gibi bir gün yüzeye çıkmayı ve meyvesini vermeyi bekler. İnsan, toprağa ve tohuma sahip çıkan varlıktır. Ufkuna sahip çıkan, gideceği yeri de bilir. Oraya ulaşmak için hazırlık yapar. Kendinde kalıp kendinde tükenmez. Kendi nefsinin ve egosunun ötesine geçerek sonsuz ufuk çizgisine uzanır. Orada büyük varlık dairesindeki yerini görür. İşte o zaman evrenin efendisi değil, paydaşı, yoldaşı, dostu, muhafızı, emanetçisi, çobanı olduğunu anlar.

Bu idrak seviyesine ulaşan insanın ben-bilgisi ona hakikatin bir başka kapısını gösterir. Ufka bakan akıl ve kalp gözü, bu sefer kendine döner. Özünün kendinde değil, ötelerde olduğunu kavramaya başlar. Ufukların ve özlerin, zahirin ve bâtının, buranın ve ötesinin, şimdinin ve sonsuzluğun aynı kaynaktan geldiğini görür. Sonsuz ufuklarda dolanmasının asıl amacının kendi özüne dönmek olduğunu anlar. Kendini keşfetmeyenin milyonlarca ışık yılı uzaktaki galaksileri keşfetmesinin bir anlamının olmayacağını kavrar. Küçük büyük her keşfin aslında insanın kendini keşfetmesi için bir yol, bir vesile, bir fırsat olduğunu görür. Ufka uzandıkça kendi özüne yakınlaşır. Özünü kavradıkça varlığın komşusu olur. Öz-lemenin ne manaya geldiğini işte o zaman anlar: Özlemek, öz-ümüze dönmektir. Özümüzde olanı arzulamaktır. Özümüzde olan neyse onu öz-leriz. Neyi öz-lüyorsak o, bizim öz-ümüz olur.

Özünü keşfeden insan kendini yalnız bir ada, mutlak bir ego, doyumsuz bir nefis olarak tanımlamaktan uzak durur. Çünkü ufuk ile öz arasında uzanan varlık dairesinin anlamı ancak bir bütün olarak ele alındığı zaman ortaya çıkar. Ufuk insanı özüne, özü de onu yeniden ufuklara ve ötelere götürür. Ufuk ile öz arasındaki yolculuk hakikat diyarında son bulur. Umut edilen ve arzulanan budur. Öze dönüş, özde dönüşümdür. Özünü kemale erdirmeyenin ufkunu açık ve aydınlık tutması mümkün değildir. Özsüz bir dünyanın ufku dar, karanlık ve boğucudur. Ufku olmayan ben-merkezci öz ise kendi içinde yok olup gitmeye mahkûmdur. Öyleyse yapmamız gereken ufuklardaki ve özlerimizdeki işaretleri okumak, varlık âlemine atılan tohumları bulup çıkarmak ve ufkumuzu özümüze, özümüzü de ufkumuza raptederek hakikatin kapısına ulaşmaya çalışmaktır.

Açık Ufuk ve *Gök Kubbenin Altında* kitaplarımda ufuk-öz arayışının ilk merhalesini ele aldım. Ufkumuzun sınırlarında gezerek nereye ulaşmamızın murat edildiğini anlamaya çalıştım. Bu kitapta –yine sorulan sorulardan aldığım ilham ve işaretle– ufuklardan öze, kendimize, aslımıza, içimize doğru bir yolculuğa çıkmayı denedim. Bu iç yolculuğun bizi ne muhteşem ufuklara götürebileceğini anlatmak istedim.

İç yolculuğa çıkmak, içine kapanmak değildir. Özümüze dönmek, egomuzu yüceltmek değildir. Öz-lemek, nefsin arzularına ram olmak değildir. Özlemek ve özümüze dönmek, parçası olduğumuz büyük varlık dairesinin ve hakikat bahçesinin farkına varmaktır. Ufuklarda dolanıp özümüze dönmek, iç dünyamızın sonsuz ufuklarını keşfetmektir. Ufka bakmak özümüze dönmek, özümüze dönmek ise ufuklara yönelmektir. Ufkun özünü ve özün ufkunu kavramak, varlığın manasını anlamak yolunda esaslı bir adım atmaktır.

Hepimizin bir özü var ama hepimizin özü farklı, kendine özgü ve nevi şahsına münhasır. Öze yolculuk herkesin monoton, statik, tekdüze ve standart bir kimlik, tanım, duygu yahut muhayyilede sıkışıp kalması değildir. Tersine herkesin kendi yolculuğunda kendini keşfetmesi demektir. Herkes kendi özünü bulmak için yola çıkmakla mükellef. Bu yolda rastladığımız insanlar, arkadaşlarımız, dostlarımız, yoldaşlarımız olacak. Ve sonunda –bilge adamın dediği gibi– "Yol mu, yolun sonu mu daha kıymetli?" sorusuna en doğru cevabın "yol arkadaşı" olduğunu kavrayacağız. O zaman insanın yalnız bir ada, dünyaya fırlatılmış bir özne, kökünden koparılmış bir ağaç olmadığını anlayacağız. İnsanın varlığın anlamını ancak kendi kalarak ama başkalarıyla birlikte keşif ve tecrübe edebileceğini yakinen göreceğiz.

Burada yer alan mülakatları kitaplaştırırken metinleri kapsamlı bir şekilde elden geçirdim. Konuşma dilinin kendine özgü ritmiyle yazı dilinin dengesini ve disiplinini korumaya çalıştım. Bazı yerlerde önemli ilaveler yaptım. Konuşurken yarım bıraktığımı gördüğüm yerleri açtım. Bazı kısımlar tamamen yenilendi. Konuları açarken başka mevzulara girdim. İkili başlayan söze ve sohbete tek başıma kaldığımda yazıyla devam ettim. Onların beni götürdüğü yere kadar gittim. Umarım yoldayken ve şu ana kadar vardığım yerden söylediklerim size küçük bir yol azığı olur.

Bu kitap, MyMecra sohbetlerine devam etmem için ısrar eden Serdar Tuncer kardeşimin çabalarına çok şey borçlu. Mülakat değil, sohbet ruhuyla yaptığımız programlar için kendisine teşekkür ediyorum. Daha önce hiç tanışmadığımız Armağan Çağlayan'a önyargısız, mütecessis ve keyifli bir sohbetin yapılabildiğini gösterdiği için teşekkür ediyorum. Adem Metan'a kapsamlı, derinlikli ve muhabbet dolu sohbet için teşekkür ediyorum. TEDxHacettepe'ye bana konuşma yapma fırsatı verdiği için teşekkür edi-

yorum. Son olarak tüm ünvan ve statülerden bağımsız olarak fikrin gücünün ikna kabiliyetinde olduğuna inanan siz değerli okuyucularıma kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

İbrahim Kalın
Kasım 2023

1

Özlemek Özünü Hatırlamaktır*

Özledik sizi.

Biz de özledik. "Özlemek" kelimesi önemli. "Öz"le, yani insanın özünü hatırlamasıyla ilgili. Özümüzde olanı hatırlayıp ona kavuşmak istediğimiz zaman "özledik" diyoruz. Öz-leşmek gibi. İnsan sevdiğini özler ya, sevdiği de özünün bir parçası... Özü neyse onu seviyor, neyi seviyorsa özü ona dönüşüyor.

"Men özüm seni sevirem." diyor Azeriler.

İnsan neyi seviyorsa –eşini, sevgilisini, anne babasını, vatanını, yakın bir dostunu, güzel bir muhabbeti, sohbeti, kahveyi, çayı, bir

* Elinizdeki kitabın ilk 14 bölümü, 5 Ağustos 2022-10 Mart 2023 tarihleri arasında MyMecra YouTube kanalında yayımlanan *Kendi Gökkubbemiz* programının kayıtlarının yazar tarafından yeniden düzenlenmiş hâlidir. Bu bölümdeki soruları programı hazırlayıp sunan Serdar Tuncer sormaktadır. (E.n.)

mekânı, ortamı, kitapları– bunların hepsi aynı zamanda onun özünü oluşturan şeyler. Bunların toplamı özümüzü oluşturuyor. Özlemek demek, özümüzü tekrar inşa etmek için o şeye kavuşmaya çalışmak, onu tekrar arzulamak demek. Özünden bir şey eksildiğinde o eksiği tamamlamak için "özledim" diyorsun. Eksik olan şeye tekrar kavuşmak için hareket ettiğinde özlemiş oluyorsun. Özünde ne varsa yokluğunda onu özlüyorsun. Neye özlem duyuyorsan o, senin özünü oluşturuyor.

İnsanın en çok özlemesi ya da en çok hasretini çekmesi gereken şey belli. İnsan yücelerin yücesinde en güzel surette yaratıldı, sonra dünyaya gönderildi. Dolayısıyla oradaki lezzeti, tadı özlüyor. Belki bu özlemi fark etmek de bunun çaresi. Bu farkındalık nasıl oluyor?

Başta bize verilene tekrar kâmil bir şekilde kavuşmak ancak bu özlem ve yönelmeyle mümkün oluyor. İnsan yüce ve âli olanı, ukbada karşısına çıkacak olanı özlediği oranda bu dünyada asil, temiz, güzel, onuruna ve özüne yakışır bir hayat yaşıyor. Başka şeylere yöneldiğinde özlemiyor, öz-süzleşiyor; özünden uzaklaşıyor.

Bu dünyada insanın dikkatini özünden uzaklaştıracak ve odak noktasını dağıtacak çok şey var. İnsan ancak kendi özünü tamamlayan şeye yöneldiği zaman gerçek manada öz-lüyor. Diğer şeyler birer arzu ve heves olmanın ötesine geçemiyor. Oysa insan bir arzu ve heves makinesinden daha yüce bir varlıktır.

Özümüzü hatırladığımız ve ona yöneldiğimiz oranda özlem duyduğumuz şeyler geçici arzu ve heveslerin ötesine geçiyor. Her şeyin atomize edildiği, haz ve hız kültürüne indirgendiği bir çağda insanın özüne yönelmesi kolay bir iş değil. Modern tüketim kültürü bize özlenecek bir şey sunmuyor. Sadece arzu ve heveslerimi-

ze hitap eden tüketim malzemeleri sunuyor. Bu ise insanı mutsuz, tatminsiz, eksik ve rahatsız bir varlık hâline getiriyor.

Peki hocam, mutluluk bu işin neresinde? Mesela yaşadığımız çağda herkesin bir mutluluk arayışı var. Tarih boyunca da belki hep böyle oldu ve kıyamete kadar da olacak. Bazen yanlış yerde arıyoruz, bazen bulduk zannediyoruz ama mutluluğun huzurdan bir farkı var, onu idrak edemeyebiliyoruz.

Modern çağda haz ve hız üzerine kurulu bir tüketim kültürünün içinde yaşıyoruz. Bu döngü içerisinde insanı kalben mutmain eden ve iç huzuru veren bir mutluluğa ulaşmak zor. Çünkü haz ve hız, sürekli yenilenmesi gereken ve hiçbir zaman kendimizi tam hissedemediğimiz bir duygu yaratıyor ruhumuzda. Tüketim kültürü, bizi hep bir sonraki "şey"e yönelmeye teşvik ediyor. Bazen insan "Şunu elde etsem dünyanın en mutlu insanı ben olacağım.", "Şu arabayı alsam bütün sorunlarım çözülecek, en mutlu kişi ben olacağım." ya da "Şu atama bir yapılsın, şu makama bir geleyim..." diyor. Ama elde ettikten sonra onu o kadar hızlı tüketiyoruz ki hemen bir sonraki şeyin telaşına kapılıyoruz. Hiçbir şeye yetişememe ve hep bir şeylerin gerisinde kalma duygusu bilinçli ve sistematik bir şekilde canlı tutuluyor ki böylece insanlar sürekli bir sonraki ürünün, şeyin, malın, modanın, trendin vs. müşterisi olsunlar; onları arasınlar, beklesinler, arzulasınlar. Fakat insanın özündeki gerçek şu: Geçici olanda mutluluğu aramak, insanı mutsuzluğa mahkûm ediyor. Ancak geçici olmayan, daimî ve ebedî olana tutunduğunuz zaman, mutluluk geçici bir haz olmanın ötesine ulaşıyor. Haz ve arzunun ötesinde derin huzur ve mutluluk burada başlıyor.

Modern tüketim kültürü bizi her zaman bir hengâmenin ve fasit dairenin içerisinde tutuyor. Hep bir tatminsizlik duygusu var

içimizde. Maddi imkânlar ne kadar fazla olursa olsun bir türlü "Evet, şimdi itminan noktasına geldik." diyemiyorsunuz. Çünkü tüketilen bir şey bir sonraki tüketim arzusunu hazırlıyor ve tetikliyor. İleri kapitalizm bunu iyi bildiği için hiçbir şeyin uzun süre yaşanmasına, tecrübe edilmesine ve sevilmesine izin vermiyor. "En son ürün" diye bir şey yok, hep bir sonrakinden önceki ürün var ve bunların sonsuza kadar alınması, tüketilmesi, eskitilmesi ve yenileriyle değiştirilmesi gerekiyor. Pek çok ürünün uzun ömürlü olmamasının sebebi ürünlerin çabuk eskimesinden değil, onları çerçeveleyen arzuların ve hazların çabuk tüketilmesinden kaynaklanıyor. Bu bilinçli bir tercih. Hıza ve hazza dayalı kapitalist tüketim sisteminin yaşaması için tercih edilen bir yol bu.

Bu döngüyü devam ettirmek için insanların arzuları ihtiyaçmış gibi sunuluyor, bize hep "İhtiyaçlar sınırsızdır." deniliyor. Ekonomik modeller bu varsayım üzerine kuruluyor. Oysa ihtiyaçlar değil, arzular sonsuzdur. İnsanların temel ihtiyaçları bellidir. Makul bir ekonomik modelde bu ihtiyaçların karşılanması mümkün ve gereklidir. Fakat sonsuz ve sınırsız olan arzulardır. Kamçılanan, tahrik edilen, azdırılan arzular, insanı tatmin ve mutlu etmez. Tersine onu bir hırs ve ihtiras sarmalına mahkûm eder.

"Hırs" kelimesinin kök anlamı konuyu aydınlatmamıza yardımcı olabilir. Dilimize Arapçadan geçen hırs kelimesi *h-r-s*'den gelir ve bir şeyi aşırı derecede istemek ve arzulamak demektir. Kelimenin kökeni kendi kanını emerek ölen devenin hikâyesine uzanır. Çölde günlerce su içmeden yaşama kabiliyetine sahip olan develerin sevdiği bir diken vardır. Bu dikenin adı *harese*dir. Deve bu dikeni yiyince ağzı kanar. Kendi tuzlu kanı dikenin tadıyla karışınca onu daha büyük bir iştah ve arzuyla yemeye başlar. Yedikçe kan kaybetmeye başlar fakat ağzındaki tattan da vazgeçemez. Yedikçe daha fazla yer ve sonunda kan kaybından ölür. İşte hırs da insanı böyle tüketen ve ölüme götüren kötü bir huydur. İnsanın kendi kanını içerek ölmesi ne korkunç bir sondur.

İnsan tüketmek için yaşamaz, yaşamak için tüketir. Ürettiği de tükettiği de belli ve sınırlı bir amaca sahiptir. Tüketmenin kendisi bir amaç değildir. İhtiyaçları kadar üreten ve tüketen bir sosyoekonomik düzen insanın tabiatına, özüne ve ruhuna daha uygundur. Arzularını sınırlayabilen, asli ihtiyaçlarını tespit edebilen, sınırlı ve sonlu olana değil, sonsuz ve ebedî olana yönelen insan iç huzura, itminana ve mutluluğa daha yakın bir yerde durur. Bu noktaya gelen insan daha az şey talep etmeye başlar. Az ile ama öz bir biçimde yaşamayı öğrenir. Hayatını sadeleştirir. Gereksiz yüklerden kurtulur ve hafifler. Hafifledikçe kanat açıp semaya doğru yükselmeye başlar.

Sadelik, hayatı daha derin ve dingin yaşamaktır. Yaşadığınız her anı dolu dolu tecrübe etmektir. Anın farkına varmak, lezzetini almak ve onda var olmaktır. Sadelik derinlik demektir. Karmaşa, kargaşa, kakofoni size derinlik ve dinginlik vermez. Bir şeyin çok olması; iyi, anlamlı ve kalıcı olması anlamına gelmez.

Sürekli son dakika haberleri, bir sonraki manşet, bir sonraki gelişme, bir sonraki bildirim, bir sonraki beğeni... hepimizi sonsuz bir kısır döngünün içerisinde serseme çeviriyor. Bu modern teknolojiyle de ilgili bir şey. Hangisine yetişeceğinizi bilemiyorsunuz. Bu, gayr-ı insani ve gayr-ı fıtri, yani insanın fıtratına aykırı bir durum. Aslında "fıtrat" kelimesinin manasını kavrasak pek çok şey kendiliğinden yerli yerine oturacak ama bu da bir bahs-i diğer. Ağacın büyümesinin, çimenin yeşermesinin, meyvenin olgunlaşmasının bir süresi var. Bu süreleri yapay olarak hızlandırdığınızda onların fıtratını bozuyorsunuz. Mesela GDO'lu ürünlerde süreyi hızlandırıyorsunuz ama ortaya çıkan şey gıda olmaktan çıkıyor. Sağlığımız ve bütün ekosistem bozuluyor.

Aynı şey insanın ruh dünyası için de geçerli. GDO'lu duygular, düşünceler, ilişkiler, bakış açıları, hayaller ve vaatler ruh sağlığımızı altüst ediyor. Hiç bitmeyen telaş, kargaşa ve endişe hâ-

li insanın madde dünyasını bozduğu gibi mana dünyasını da bozuyor. Bu sarmalın içinde yıpranıyoruz, yoruluyoruz ve onulmaz bir tükenmişlik duygusuyla hasta oluyoruz ama çoğu zaman bunun farkında bile olmuyoruz. Daha çok tüketince daha iyi bir hayat yaşamış olmuyoruz.

Bunun bir de tabiata ve çevreye korkunç bir maliyeti var. Çevre krizi, iklim değişikliği ve küresel ısınma bu üretim-tüketim döngüsünün bir sonucu. Soluduğumuz hava, bastığımız toprak, içtiğimiz su, baktığımız gökyüzü doğallığını yitiriyor ve toksik hâle geliyor. Ürettiğimiz atıklarla her yeri ve her şeyi o kadar kirlettik ki artık hayat kaynağımız olan güneşin ışığını bile toksik perdelere ve kir tabakalarına takılmadan alamıyoruz. Varlıkla aramıza o kadar çok perde koyduk ki artık onu aracısız, saf, sade ve dingin hâliyle tecrübe etme imkânından yoksunuz.

Perdeler arttıkça görüş kararıyor. Kuşa bakıyoruz ama gördüğümüz şey artık kuş değil. Ağaca bakıyoruz ama gördüğümüz şey artık ağaç değil. Varlıkların kendisinden önce onların ekrandaki yansımasını, imgesini, animasyonunu, görüntüsünü tecrübe ediyoruz. Hayatımızı esir alan ekran ontolojisi, hiçbir şeyi kendisi olarak görmemize ve tecrübe etmemize izin vermiyor. Bu yüzden özel, mahrem ya da umumi her şeyi bir görsel paylaşım malzemesi hâline getiriyoruz. Anı yaşamak yerine onun ekran görüntüsünü paylaşmayı tercih ediyoruz.

Konsere giden insanlar akıllı telefonları üzerinden canlı yayın yapıyorlar. Bu çok anlamsız bir şey aslında. Canlı müziğin esprisi onu orada duymak, hissetmek, yaşamaktır; yayın yaptığınız zaman siz konserde değilsiniz, o müziği dinlemiyorsunuz; konseri kaydediyor, paylaşıyor ve dolayısıyla da müziği kaçırıyorsunuz. İnsanın canlı müziği ruhuyla dinleyip içine çekmesi ve ondan sonra o duyguyu paylaşması daha anlamlı ve kıymetli değil mi?

Bir bahçeye gidiyorsunuz. Bir vadiyi seyr ü temaşa ediyorsunuz. Görkemli bir dağa bakıyorsunuz. Rüzgâr yüzünüze çarpıyor, kır çiçeklerinin kokusunu alıyorsunuz. Dalgaların sesini duyuyorsunuz, serinliği yüzünüze vuruyor. Şimdi bunları bizzat yaşamak, ruhunda hissetmek ve onların ikram ve ihsanına kendimizi açmak varken anı ıskalamak ve başka yerlere gitmek ne kadar anlamlı ve rasyonel bir davranış olabilir?

Teknolojinin sunduğu imkânlarla bir şeyi kayıt altına alıp göndermek çok kolay. Sizden istenen de bu zaten: Anı yaşamanız ve derinlemesine içinize çekmeniz değil, her yerde ve her an teknolojinin bir kullanıcısı olmanız isteniyor. Sürekli bir beğeni toplama psikozu içinde yaşamanız isteniyor. Her şey sanal kurgular üzerinden beğenme ve beğenilme üzerine bina ediliyor. Tanımadığınız, bilmediğiniz sanal kitlelerin onayını ve beğenisini almadan asla mutlu olamayacağınız bir dünyanın esiri oluyorsunuz. Bu "dünya"yı gerçek insanların değil, yapay zekânın, algoritmaların, istatistiklerin, bilinçli ama örtülü yönlendirmelerin ve kontrol mekanizmalarının yönettiğini aslında biliyoruz ama itiraf edip kendimizi gülünç duruma düşürmek istemiyoruz.

Bu tür paylaşımlar elbette yapılabilir ama bunun araçsal ve tek boyutlu bir ilişki olduğunu unutmayalım. Bunun kokusu, duygusu, varlığı, huzuru (anda olma hâli) yok. Sizin ruhunuza akseden güzellik, letafet, incelik, size ikram edilen ihsan içinizde bir değere dönüşüp paylaşıldığı zaman kalıcı oluyor. İşte o zaman siz oranın kokusunu, duygusunu, ışığını, hissini kendi varlığınıza katıp onu bir yere taşıyabiliyorsunuz.

Geçenlerde resmî bir program için İspanya'ya gittim. Madrid'deki toplantılardan sonra bir günümü Endülüs'ün en önemli şehirlerinden biri olan Sevilla'ya ayırdım. Orada bulunan Alkazar Sarayı'nı bir İspanyol dostumla gezdik. İspanyolların "Alkazar" şeklinde söyledikleri kelime Arapça *el-kasır*dan geliyor, yani

saray anlamında bir kelime... Mimarisi, bahçesi, peyzajı, ışığı, klimaası, ışık gölge oyunları, Endülüs'ün ve Mağrib'in *zillij*[1] sanatı bir bütün olarak insana çok farklı bir duygu yaşatıyor.

Orada şunu fark ettim: Alkazar gibi büyük bir eseri ancak içinde bulunduğu habitatın tamamını dikkate aldığınız zaman inşa edebilirsiniz. O mekânın aynısını gelip bir başka yerde kurmaya çalışsanız aynı etkiye sahip olma şansı yok. Çünkü güneşin oraya vuruş açısı farklı. Sabah, gölge ve ışık başka türlü oluşuyor. İkindi güneşi vurunca başka... Endülüs'ü kuran ecdat, o mekânı inşa ederken o kadar ince işlemiş ki kullandığı malzeme taş, mermer, ahşap olmaktan çıkmış bir manaya dönüşmüş. Güneşin ışığını alıp bu dünyada misafir eden bir özneye dönüşmüş. Güneşe diyor ki: "Bak, burada pırıl pırılsın. Şuraya biraz gölge koyuyorum. Burada ışığını alıp seninle ısınıyorum. Sonra şu gölgeye geçip burada dinleniyorum. Sen hemen yanı başımdasın. Işığın orada, gölgen burada. Işığın da güzel, gölgen de."

Orada İspanyol sanat tarihçisi bir hocayla da biraz konuştuk. Çok önemli bir şey söyledi: "Buranın restorasyonunu parça parça yapıyoruz. Bu tür büyük eserlerin restorasyonları kolay kolay bitmez. Çok eski bir yapı. Birçok şeyi denedik, farklı restoratörler getirdik. Desenler nasıl, renkler tutuyor mu diye baktık. Birçok şey denedik fakat bir türlü istediğimiz kıvamı tutturamadık. Duvardaki toprağın rengi, güneşin ışığıyla buluştuğu zaman, ortaya bambaşka bir ışık çıkıyor. Ve şunu fark ettik: Sadece binayı ya da binanın çeşitli parçalarını değil, bu ışığı da restore etmek zorundayız. Bunun için özel boyalar yaptık. 1200'lerde bu bina yapıldığı zaman Sevilla'da kullanılan kök boyalarına geri gittik. O boyaya en yakın kıvamı yakaladığımız yerde Endülüs'ün ışığını yakaladık."

---

1. Kesme çini ile yapılan süsleme sanatı.

Bu, şu demek: Bir binayı restore ettiğiniz zaman sadece onun malzemesini, taşını, ağacını, harcını restore etmiyorsunuz. O eserin bir ambiyansı, ışığı, dokusu, kokusu var. Onu var eden ışığı da restore edemiyorsanız bir şeyler mutlaka eksik kalıyor. Çünkü mekân o duyguyla birlikte anlamlı hâle geliyor. Yani Endülüs'ün ışığını da restore ettiğiniz zaman Endülüs kendisini açmaya başlıyor. Sadece maddeyi ve formu değil, ruhu ve manayı da restore etmeniz gerekiyor. Kadim bir mekân ancak o zaman yaşamaya, nefes almaya ve "Ben buradayım." demeye başlıyor.

Mali'de Afrika İslam mimarisinin muazzam şaheserlerinden biri olan, çamurdan yapılmış Cenne (Djenné) Ulu Camii vardır. Mali'nin değişik bölgelerinden ve civar ülkelerden gelen Afrikalı Müslümanlar camiyi her yıl yeniden inşa ederler. Çünkü güneş, sıcak, soğuk, yağmur ve rüzgâr caminin dış cephesini ve duvarlarını zaman içinde tahrip eder. Onların restore ettikleri şey sadece bir bina değildir, ona kattıkları ruhtur. Ve bu, yedi yüz yıldır neredeyse her yıl tekrarlanan bir festivaldir. Bu festivalde çıplak elleriyle çamur yapıp caminin duvarına sürerler. Her biri bir çömlek ustası gibi çamurun içine girer, dua ve zikirlerle caminin harcını yapar. Her yıl yenilenen cami, Afrika İslam'ının kendini her an yenileyen ruhunun bir timsalidir.

Şu geldi gönlüme. Ben tespihe meraklıyım. Geçenlerde bir kuka tespih hediye ettiler. Fakat işlenmemiş bir kuka, saf hâliyle, cilalanmamış... Çekmeye başladım. Çektikçe parlar malum. Bir gün, on gün, bir ay... Günden güne ondaki değişimi fark ettim. Bu, herhangi bir tespihi çekmekten daha farklı bir şey. Aramızda bir alışveriş oluştu. Benden bu tespihe, ondan bana bir şey geçiyor. Şimdi bahsettiğiniz yerde de insanın tabiatla, güneşle, mimariyle, toprakla ilişkisi aslında bu tespih gibi.

Ondan tabiata ve tabiattan ona bir şey geçiyor. Ama biz bu duyguyu yitirdik. Bunu toparlamak için ne yapmak lazım? Bu ilişki yeniden nasıl kurulur? Mutlulukla da çok alakalı çünkü.

Varlık tasavvurumuzu değiştirmemiz lazım. Varlığa bakışımızı yenilememiz lazım. Varlık deyince aklımıza ya filozofların bahsettiği soyut bir kavram geliyor ya da maddeye indirgenmiş bir nesne. Varlık soyut bir kavram olarak tarif edilebilir. Somut, müşahhas, hususi bir şey olarak da tasavvur edilebilir. Fakat Varlık yani el-Vücud hem soyut hem somuttur, hem kavram hem gerçektir, hem umumi hem hususidir. Varlık tüm bunları var eden ilkedir, kaynaktır, özdür. Biz insanlar dâhil var olan her şey, büyük varlık dairesinin (*dairetü'l-vücud*) bir parçasıdır. Eskilerin güzel ifadesiyle bu "vücud iklimi"nin tek bir efendisi vardır, o da hepsini var eden Allah'tır. İnsan, ağaç, dağ, güneş, kum tanesi, gezegenler, galaksiler, tarih, kültür, sanat dâhil her şey bu varlık dairesinin bir parçası ve üyesidir. Var olma eylemine iştirak ettikleri için her biri varlıktan pay alan birer varlık-daştır. İnsan bu varlık âleminin, bu vücud ikliminin efendisi değildir. Ama onun bu varlık dairesinde özel bir yeri vardır.

Klasik felsefe insanı *hayvan-ı nâtık* yani konuşan canlı olarak tanımlar. Hayvandan ayrıldığımız yer insanın bir nutkunun yani konuşma kabiliyetinin olmasıdır. Fakat hayvanlar da kendi aralarında konuşur. Hatta bitkilerin bile kendilerine has bir dili vardır. Dolayısıyla konuşma kabiliyeti tek başına ayırt edici bir özellik olamaz. Buradaki kilit nokta, insanın konuşma yeteneğinin arkasında yatan düşünme kabiliyetidir. İnsan düşünen ve bu sayede anlamlı söz söyleyen varlıktır. Nitekim "nutuk" kelimesi mantık kelimesinin de kökenidir. Nutuk, anlamlı söz söyleme yeteneğidir. Anlamın olabilmesi için de aklın ve akıl yürütmenin olması

lazım. Aklı olan, aklını doğru kullanan ve bunun sonucunda anlamlı cümle kurabilen varlığa düşünen/konuşan canlı, yani insan diyoruz. Mantık ilmi de bunu kurallara bağlamış olan ilmin adı. İnsan akıl ve mantık sahibi olduğu için düşünebilen, düşünebildiği için konuşabilen, konuşarak manayı ortaya koyan bir varlık. Ama akıl, benim beynimin nöronlarından ibaret bir organ değil. Düşünmek de sadece beynimdeki nöronların etkileşiminden ibaret değil. Bunu bir başka yerde umarım daha geniş ele alma imkânımız olur.

Burada değinmek istediğim husus şu: İnsan pek çok yönüyle diğer varlıklardan üstündür. Bu yüzden de ona eşref-i mahlukat yani yaratılmışların en şereflisi ve üstünü denmiş. Allah insanı akıl, mantık, kalp, vicdan ve dil sahibi varlık olarak "en güzel biçimde ve kıvamda" (*ahsen-i takvim*) yaratmış. Ruhunu da bedenini de çok güzel var etmiş. Şimdi bu, insana kibir değil, sorumluluk vermesi gereken bir özellik. Allah, "Seni en güzel ve en üstün şekilde yarattım. Muazzam bir yaratılış mucizesi olan varlık âlemini de sana musahhar kıldım, yani senin emrine verdim. Şimdi git ve emanetime sahip çık." diyerek bu sözün ve emanetin muhatabı olarak insana büyük bir mesuliyet yüklüyor. "Bu emanete sahip çıkmak için ihtiyaç duyduğun akıl, mantık, vicdan, irade ve mesuliyet duygusunu senin ruhuna koydum. Tek yapman gereken fıtratına uygun bir şekilde hareket etmek." diyor.

Ama bunun için hem kendi fıtratını, özünü, cevherini, ruhunu hem de varlık âleminin tabiatını ve manasını bilmen gerekiyor. Önce kendini tanı, sonra varlık âleminin manasını kavra. Ama bunları yaparken nereden geldiğini, sana o aklı ve ruhu kimin verdiğini unutma.

Böylece insan; Yaratıcı, kendisi ve varlık âlemi arasındaki irtibatı idrak ederek varlığa bir bütün olarak bakmayı öğrenebilir. Tüm mahlukatın O'nun bir eseri olarak var olduğunu ve her birinin kendine has bir var olma biçiminin bulunduğunu kavrayabilir. Var ol-

mak için tabiat âlemiyle ve diğer varlıklarla kavga etmek zorunda olmadığını anlayabilir. Yaratılmışların en güzeli ve en şereflisi olarak tüm varlık âleminden sorumlu olduğunun bilincine varabilir.

Molla Sadra, var olma eylemine iştirak ettiği için bütün varlıkların bir şuur ve idrakinin olduğunu söyler, "Cansız deyip geçtiğin bir taş parçasında bile bir şuur kabiliyeti vardır." der. Çünkü var olan her şeyde bir bilinç vardır. Var olmak, idrak etmektir. Var olma eyleminin kendisi, özünde anlam ve bilinç dolu bir eylemdir. Vücud (var olmak), Arapçada *v-c-d* kökünden gelir ve "bulmak" demektir. *Ev-c-d* "bulunmak" anlamına gelir. Yani var olmak, bulmak ve bulunmak demektir. İnsan ancak bulduğu ve bulunduğu oranda vardır. Bulmuyor ve bulunmuyorsa var değildir; bir varlık değil ancak bir nesnedir. Oysa insanın amacı bir nesne olarak değil, şuur ve idrak sahibi bir varlık olarak var olmaktır. Var olma eylemine katılmak demek, her an aktif bir biçimde var olmanın bilincinde olmak demektir. Amaçsız ve öylesine değil, kendi hakikatini, aslını ve özünü bulmak için var olma mücadelesi vermek demektir bu.[2]

İdrak ve şuur olmadan ne bulabilir ne de bir başka varlık tarafından bulunabilirsiniz. Var olan her şey bu bulma ve bulunma eylemine katılır. Bu ise tüm varlıklara karşı ontolojik manada bir saygı, koruma ve sahip çıkma tavrı içinde olmamızı zorunlu kılar. Nasıl benim bir özüm varsa diğer varlıkların da bir özü, hakikati ve cevheri vardır. Yapmam gereken onlara tahakküm etmeye çalışmak, onların özünü bozmak değil, tabiatına uygun hareket etmektir. Suya ateş, taşa pamuk muamelesi yaparsam kendimi gülünç duruma düşürürüm; hayatımı da imkânsız hâle getiririm. Suya su muamelesi yapmak onun özünü ve tabiatını tanımakla mümkündür. Bu şekilde tanıdığın varlığa saygı duyar ve onu koruyup kol-

2. Bulmak ve bulunmak olarak varlık (*vücud*) meselesini şu kitabımızda etraflı bir şekilde ele aldık: İbrahim Kalın, *Açık Ufuk: İyi, Doğru ve Güzel Düşünmek Üzerine*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), ss. 69-103.

lamaya çalışırsın. Ona yaptığın her yanlış müdahale, sadece onun özünü bozmakla kalmaz; senin de parçası olduğun tüm ekosistemi ifsat eder. Ve neticede hepimiz toksik ve kirli bir dünyada yaşamak zorunda kalırız.

O yüzden varlık tasavvurumuzu yeniden inşa ederken diğer varlıklarla ilişkimizi de doğru bir temele oturtmamız lazım. Ne varlık âlemi bir madde yığınından ibaret ne de biz biyolojik bir canlıdan ibaretiz. Aklımızla, mantığımızla, kalbimizle, vicdanımızla, anlamlı sözümüzle en güzel şekilde yaratılmışız ama bu bizi evrenin efendisi değil, hamisi, dostu, yoldaşı yapar. Emanetçisi ve dostu olduğumuz bir âleme keyfimize göre, hoyratça muamele edemeyiz.

Tabiat âlemine, bitkilere, ağaçlara, hayvanlara nasıl davrandığımız bizim özümüzü ortaya koyuyor. Özünün ne olduğunu görmek istiyorsan nasıl bir dünya inşa ettiğine bak. Hayatında nelere izin verdiğine, neleri dışladığına bak. İyi, güzel ve doğru adına neyi kurduğuna ve koruduğuna bak. Özünün somut, yürüyen, yaşayan hâli işte bunlarda çıkar karşına. Zahirdeki hayatında ne varsa özündeki anlam da odur. Özünde ne varsa dışarıya yansıyan da odur.

Canlı cansız tüm varlıklara böyle baktığımızda çevreyi nasıl katledebilir, hayvanlara nasıl kötü davranabiliriz? Varlık âlemini paylaştığımız varlıklar bize emanet olarak verilmiş. Emanete ihanet ettiğimizde varlıkla ilişkimiz de yıpranmaya, kirlenmeye ve kararmaya başlıyor. Böyle bir ortamda da varlık kendini bize kapatıyor. Varlığın kendini kapattığı ve aklımızın, ruhumuzun, kalbimizin, gönlümüzün ve muhayyilemizin karardığı bir ortamda insanın nuru, aydınlığı, huzuru ve mutluluğu bulması mümkün değil. İşte tam da burada insanın mağaradan çıkması gerekiyor. Eflatun onun için şöyle diyordu: "Önce mağaradan çık! Çok oturdun burada. Şöyle bir ayağa kalk. Duvara düşen gölgelere kanma. Işığa

doğru yürü, korkma. Işığa ilk defa baktığında gözlerin kamaşacak, kararacak ve hafif sersemleyeceksin. O, hakikatin şok edici etkisidir. Ama bu şok terapisine ihtiyacın var. Korkma ve yürümeye devam et. Hakikat seni özgür kılacak!" Eflatun'un mağara alegorisi bunu anlatıyordu. Bizim de bu çağda böyle bir aydınlanmaya ihtiyacımız var. Zira bir mağaranın içindeyiz ve önümüzdeki ışıklı ekranlarda kayıp giden görüntüleri gerçek sanıyoruz. Hakikatin bundan ibaret olduğunu zannediyoruz. Hipnotize olmuş gibi bakıyor ama hiçbir şey görmüyoruz. Hakikatin ışığının yerine yapay neon ışıklarını koyunca mutlu, mutmain, mükemmel olacağımızı sanıyoruz. Dışımızdaki sahte ışıklar içimizdeki hakikat ışığını karartıyor. Daha fazla karanlığa gömülmeden bir aydınlanmaya, işraka, nura, hakikate ve özgürleşmeye ihtiyacımız var.

2

Rilke'nin Müslüman Melekleri

Gerçi saklandığı yere, o pek yüce olan
Girince bir bakışta tanınan Melek
Dimdik ve görkemli parıltılar salan:
Yalvardı bütün iddialardan vazgeçerek

İzin verilsin diye gezgin kalmasına
Eskisi gibi, dalgın bir tacir olarak yani;
Okumuşluğu yoktu, fazla gelirdi ona da
Bilginlere de görmek sözün böylesini

Herkese emredercesine gösteriyordu.
Levhasına yazılanları yalvarana
Gösteriyor ve istiyordu tekrar: Oku

Okudu O da: Öyle ki Melek hayrandı.
Çoktan okumuş denirdi artık ona
Yapabilendi o, kulak veren ve yapandı.[1]

1. Rainer Maria Rilke, *Seçilmiş Şiirler ve Duino Ağıtları*, çev. A. Turan Oflazoğlu, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018).

Rilke'yi çok seviyorsunuz. Bu şiir için ne diyeceğiz?

Peygamber Efendimize (s.a.v.) vahyin ilk geliş anını tasvir eden bu şiir, Rilke'nin hayatı boyunca meleklerle kurduğu ilişki hakkında da bize önemli ipuçları sağlıyor. Başyapıtı olan *Duino Ağıtları*, meleklerle yapılan uzun bir sohbettir ve şu dizeyle başlar: *Haykırsam şimdi kim duyar beni meleklerin katından.*

Rilke ruh ve mana ile birlikte meleklerin de çekildiği modern dünyaya "Meleklerimiz nerede? Onları neden kovduk hayatımızdan?" diye soran şairdir. Bu bir haykırıştır. İyiyi, safiyeti, masumiyeti, arı duru ve temiz olmayı, nuru ve aydınlığı temsil eden melekler, modern hayatın karanlığına bir ışık ve ayna tutar. Modern insan, sonsuz ve mutlak varlıkla kaybettiği bağını belki melekler üzerinden yeniden kurabilir, melekler ona yol gösterebilir. Melekler latif ve nurani varlıklardır ve giderek kararan ve çoraklaşan modern tekno-medeniyeti bir nebze de olsa aydınlatabilir, ısıtabilir ve yeşertebilir. Rilke modern insanla Tanrı, peygamberler yahut kutsal kitaplardan ziyade melekler marifetiyle konuşmaya çalışır. Melekleri hissedenler Yaratıcı'yı da bulabilirler.

Melekler tabiatları gereği nurani varlıklar olduklarından gittikleri yeri hem aydınlatırlar hem de hafifletir ve oraya bir inşirah ve ferahlık getirirler. Bu nurani özelliklerinden dolayı, meleklerin isimleri hem İbranicede ve Arapçada hem de kadim Batı dillerinde –Yunancada ve mevcut Batı dillerinde– hep *-il* son ekiyle biter. Cebrail, İsrafil, Azrail, Mikail. *-il* eki "ışıkla ilgili olan, nurani olan" demektir.[2] Kadim Yunancada güneş *helen* demektir. Helenistik dönem, yani ışık dönemi. *Helen*, "Işık doğudan yükselir." kaidesi mucibince o ışığı ifade eder.

2. Bu ek, İbranicede *-el*, Akadcada *ilu* şeklinde geçer ve Tanrı'yı temsil eder. (E.n.)

Meleklerin bu özelliklerinden dolayı, onların bulundukları yerler de nurani ortamlardır. Rilke şuna dikkat çekiyor: İnsan kendini varlığın ışığına kapattığında ve ruh dünyasını kararttığında bu nurani varlıklarla olan irtibatını da kaybeder. Melekler saflığı, merhameti, şefkati ve metafizik şeffaflığı taşır hayatımıza. Onlar hayatımızdan çıktığında asli ve ruhi ışığımızı da kaybederiz. Meleklerin olmadığı bir dünya karanlık ve soğuktur. Melekler tekrar hayatımıza girdiğinde varlığımıza ışık, aydınlanma, nur, ferahlık ve hafiflik gelir. Bu sadece bir edebî lirizm ya da sembolizm meselesi değildir.

Rilke bir şair olarak melekler sembolizmini güçlü bir şekilde kullanır. Ama bundan daha önemlisi şudur: Meleklerin hayatımıza gelmesi, bizim metafizik bir dönüşüm geçirmemizi ve manevi kemale ulaşmamızı ifade eder. Meleklerin hayatımıza tekrar girmesi, bizim onları misafir etmeye hazır olmamız demektir. Özümüzü, aslımızı ve fıtratımızı hatırlayarak melekut âlemiyle olan ünsiyetimizi yeniden kurmaktır. Melekler her zaman varlar, her zaman etrafımızdalar. Onları iten, uzaklaştıran, hor gören, yok sayan kim? Modern insanı esir alan tekno-medeniyet, kendini evrenin efendisi sanan Prometeci birey ve insanı bir tüketim makinesine dönüştüren kapitalizm. Biz melekleri buyur etmeye hazır olduğumuz zaman onlar da "görünür", bilinir ve hissedilir hâle gelirler. O zaman onların nuraniyeti yüzümüze, aklımıza ve kalbimize yansımaya başlar. Aydınlanma'nın mütekebbir aklı, tekno-medeniyetin yapay ışıkları ve dijital çağın neon titreşimleri, meleklerin nurunun yerini asla dolduramaz.

Makine çağının ruhsuzluğuna karşı kollarını açıp melekleri tekrar dünyamıza davet eden Rilke, *Duino Ağıtları*'nı T. S. Eliot'ın *Çorak Ülke* (*The Waste Land*) şiiriyle aynı dönemde yazdı. O da tıpkı Eliot gibi, her yeri ve her şeyi kuşatan çoraklık çağının insanlığın sonunu getireceğini söylüyordu. Heidegger 1966'da *Der*

Spiegel'e verdiği mülakatta "Bizi ancak bir Tanrı kurtarabilir." demişti. Rilke ise 1900'lerin başlarında "Bizi ancak melekler kurtarabilir." diyordu.

Rilke'nin, nispeten kısa süren ömrünü yoğun bir şekilde yaşadığını söyleyebiliriz. Avrupa'da uzun seyahatlere çıkıyor. Hayatını değiştiren en önemli seyahatlerinden birini Endülüs'e yapıyor. Endülüs'te Ronda'da Kur'an-ı Kerim'le tanışıyor ve ondan çok etkileniyor. Bu etki onu ömür boyu takip ediyor, şiirinde de derin izler bırakıyor.

Rilke'nin İslam'a olan ilgisi (yahut İslam'la olan ilgisi) yeteri kadar araştırılmadı. Rilke, Rusya'daki İslam kültürü ve Müslüman topluluklar uzmanı olan Friedrich Carl Andreas ile tanışıyor ve ondan İslam hakkında pek çok şey öğreniyor. Rilke'nin İslam düşüncesini ve maneviyatını öğrenmesinde etkin olan asıl isim ise Lou Andreas-Salomé. Salomé'nin ilginç bir hikâyesi var ama şimdi bunun yeri ve zamanı değil. Rilke'nin Rusya ve Kafkas Müslümanları hakkında da bir fikre sahip olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla İslam okumalarının Kur'an-ı Kerim'le sınırlı olmadığını düşünüyorum. Fakat hangi kaynakları, kimleri okuduğunu ne kadar derine indiğini tam olarak bilmiyorum. Bunu ayrı bir bahiste ele alıp incelemek lazım.

Ama şu kadarını biliyorum, Rilke 1921'de kaleme aldığı bir mektubunda şöyle diyor: "Kurtuba'yı ziyaretimden beri keskin bir biçimde Hristiyan karşıtı bir noktaya geldim. Kur'an'ı okuyorum ve bazı yerlerde içimde borulu bir orgdaki nefes kadar güçlü bir sese dönüşüyor..." İçindeki entelektüel-manevi boşluk Rilke'yi İslam'ın kapısına kadar getiriyor. Aradığı şeyi Peygamber Efendimizde buluyor. Rilke gibi bir düşünce ve edebiyat ustasını entelektüel muhtevadan yoksun bir maneviyatçılıkla ve karmaşık ritüellerle tatmin edemezsiniz zaten. Saygı duyduğu Hristiyanlığın artık Yaratıcı'yla bağ kurmaya ve O'nunla içten ve samimi bir şe-

kilde konuşmaya imkân vermediğini söylüyor ve mektubuna şöyle devam ediyor: "En iyi alternatif, tarih öncesi dağların arasından bir ve tek olan Allah'a doğru akan bir nehir gibi çıkagelen (Hz.) Muhammed idi şüphesiz. İnsanların hiçbir zaman cevap alamayacağını bildiği hâlde her defasında 'Alo? Orada kimse var mı?' diye aradığı ve bizim 'Mesih' dediğimiz telefona ihtiyaç duymadan, her sabah o bir olan Allah ile muazzam ve muhteşem bir şekilde konuşabilirsin..." Bu ifadeleri tek tek açmak lazım ama şimdi buna vaktimiz yok.

Burada dikkat çekici bir husus var: Rilke şiirlerini Polonyacaya tercüme eden mütercimle yazışmasında onun meleklerle ilgili bir sorusu üzerine "Benim meleklerimi Hristiyan melekleriyle karıştırmayın. Benim meleklerim İslam'ın melekleridir."[3] diyor. Bunu hangi bağlamda ve ne manada söylediği hâlâ merak konusu. Derinlemesine incelenmesi gerekiyor. Ama ben şunu sezgisel olarak biliyorum: Rilke, geleneksel Hristiyan teolojisinin ve melekler âleminin, yolunu ve istikametini kaybetmiş modern insana kılavuzluk yapacak gücünün kalmadığını görmüştü ve bundan dolayı acı çekiyordu. İslam ve İslam'ın melekleri, Katolik Kilisesi'nin ve teolojisinin ağır ve karmaşık yapısından ve tarihî yüklerinden azade bir ferahlığa sahip. Vahiy dönemi kapandıktan ve Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettikten sonra melekler insan ile Yaratıcı, fizik ile metafizik, sınırlı-sonlu olanla sonsuz ve mutlak arasında "hizmet etme"ye, gidip gelmeye, el alıp el vermeye devam ediyor. Onlar vahiy devri kapandıktan sonra da melekut âleminin nurunu ve ışığını dünyaya yansıtmayı sürdürüyor. Aklını, kalbini ve ruhunu meleklerin nuruna hazır hâle getirenlerin bu karanlık dünyada birer

3. Rilke'nin mütercim Witold von Hulewicz'e yazmış olduğu 13 Kasım 1925 tarihli mektupta geçer. *Letters of Rainer Maria Rilke*, Vol II, 1910-1916. İngilizceye çevirenler: Jane Bannat Green & M. D. Herter Norton, (New York: W.W. Norton & Co. Inc., 1948).

"meleki varlık" olarak yaşaması, Rilke'ye hem manevi, hem entelektüel hem de estetik olarak daha çarpıcı ve cazip geliyor. Avrupa medeniyetinin kuruyan manevi iklimine İslam'ın melekleriyle hayat aşılamaya çalışıyor belki de.

Rilke, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkındaki şiirinde Cebrail'in (a.s.) vahyi getirişini çarpıcı bir şekilde tasvir ediyor. Yani vahiy meleği, hayatımıza yol gösterecek hidayeti, hakikati ve nuru getiriyor. İnsanın hakikati bulmak için tekrar bir ilahi dokunuşa ihtiyacı var. İçindeki ve özündeki ışığı ancak o zaman görebilir. Cebrail (a.s.) bu vahyi, okuma-yazma bilmeyen "ümmî" birine getiriyor. Burada ümmî, dünyanın isine, pasına, kirine bulaşmamış, saf, arı duru ve tertemiz bir ruhu ifade ediyor. Hz. Peygamber bu vahyi almaya başlıyor ve tarihin seyri değişiyor. Meleklerin tekrar hayatımıza girmesi tam da bu demek: İnsanın özüne dönerek tarihin seyrini değiştirmesi. İlahi ışıkla aydınlanmış ruhlar kendi özlerine döndüklerinde "Dünyayı ben yarattım." kibrine kapılmıyorlar. Tam tersine büyük varlık dairesi içindeki yerlerini görüyor ve varlık âlemine tevazu, şefkat, merhamet, adalet ve erdemle yaklaşıyorlar. Bu kemal noktasına ulaşan insanlar "meleklerle birlikte" yaşamaya başlıyorlar. Onların hayatından melekler hiçbir zaman eksik olmuyor. Giderek meleki hasletler kazanıyorlar. "Melek gibi insan..." tabirini de böyle anlamak lazım diye düşünüyorum.

Burada vahiyden ve onun bir melek tarafından getirilmesinden bahsettik. Burası da dikkat çekici zira İslam'da vahiy Allah'ın kelamıdır, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gönderilmiş ve ardından tedvin edilerek yani bir kitap hâline getirilerek Kur'an-ı Kerim olarak bize verilmiştir. Hristiyan geleneğinde ise vahiy yani "Allah'ın kelimesi", Hz. İsa'nın (a.s.) kendisidir. Bu yüzden İncil, İslam geleneğinde vahye yani Kur'an'a değil, hadis külliyatına tekabül eder. Çünkü İncil (yani Yeni Ahit), Hz. İsa'nın hayatını, yaptıklarını ve

sözlerini aktarır. Bizde aynı işlevi hadis kitapları görür. Bu yüzden Kuran-İncil karşılaştırmaları teolojik olarak farklı bir zeminde ele alınmalıdır. Bizim konumuz açısından dikkat etmemiz gereken husus şu: Rilke, vahyin yani Allah'ın kelamının ve kelimesinin bir melek vasıtasıyla Hz. Peygamber'e gönderilmesini başlı başına muhteşem ve muazzam bir hadise olarak görüyor. Hristiyan geleneğinde böyle bir tasavvur yok.

Yukarıdaki şiirin Rilke'nin ruh dünyasıyla da yakından ilgili olduğunu düşünüyorum. Rilke, Cebrail'in (a.s.) Hz. Peygamber Efendimize (s.a.v.) vahiy getirmesini, ona ışığını vermesini hayranlıkla tasvir ediyor. Mutlak hakikati, icat edilmiş yahut elde edilmiş değil, verilmiş bir şey olarak görüyor. Eskiler bunu kesbî-vehbî ayrımıyla ifade ediyor. Kesbî olan insanın kendi eliyle, aklıyla, çabasıyla elde ettiği şey. Vehbî ise Cenab-ı Hakk'ın el-Vehhâb isminden hareketle O'nun verdiği, bahşettiği, ihsan ettiği şey. Elbette vehbî olana layık olmak için kesb, yani çaba, gayret ve uğraş gerekiyor. Buradaki ilke aynı: "Aramakla bulunmaz ama bulanlar ancak arayanlardır." Bayezid-i Bistâmî'ye atfedilen ve seyr ü sülûkun yani manevi yolculuğun özünü anlatan o meşhur söz bu hakikati işaret ediyor. Aramak, bulmanın gerek şartıdır ama yeter şartı değildir. Her arayan bulamaz. Ama bulanlar da aramadan bulamaz. Burada bulmak ve bulunmak, bir şeyi alıp vermekten ziyade var olma eyleminin kendisine ilişkin bir durumdur. Var olmak bulmaktır ve bulunmaktır. Aradığın oranda varsın. Bulduğun ve bulunduğun oranda kendi hakikatinin farkında olan bir varlıksın.

Rilke kendi şiirini de kesbî ve vehbî olanın buluşma noktası olarak görüyor. 1912'nin bir Ocak akşamında İtalya'daki Duino Kalesi'nin sarp yamaçlarında bir anda yazmaya başladığı *Duino Ağıtları* şiirinin kendisine bir melek tarafından verildiğine inanıyor ve bunu bazı yakın dostlarıyla paylaşıyor. Ben Rilke'nin bu düşüncesini önemsiyorum zira şiir şaire nasıl geliyorsa bize de öy-

le ulaşır. Şiirini meleklerden aldığını söyleyen ve bu büyük iddianın hakkını veren bir şairi ben yok sayamam.

Rilke'nin bunun kadar heyecan duyduğu ve imrendiği başka bir şey daha var burada: Cebrail'in Efendimize sımsıkı sarılması, onu sarsması ve "Korkma." demesi. "Oku!" hitabına karşı "Ben okuma bilmem." dediğinde Cebrail'in ona "Korkma." diyerek derin bir huzur ve güven vermesi, Rilke'yi derinden etkilemiş görünüyor. Bu şu anlama geliyor: "Hakikati söylemekten korkma. Kınayıcının kınamasından korkma. Hak sözü söylemekten çekinme. Ben hep senin yanında olacağım. Hakikatin ışığını al, kendi ışığını da ona kat ve gittiğin her yere nurunu götür. Melekler hep senin yanında, önünde, arkanda, etrafında olacak. Merak etme..."

Belki de Rilke birinin kendini böyle sarıp sarmalamasını istiyordu. Sanatını ve şiirini hakikatin aynası hâline getirmek için meleklerin desteğine ve korumasına ihtiyaç duymuştu. Modern çağın karanlığını ancak meleklerle konuşarak, onların nurunu ve ışığını "görünür" kılarak aşabileceğini düşünüyordu.

Burası dikkat çekici zira meleklerin nuraniyeti ve aydınlığı, görünür dünya olan "şehadet âlemi"yle görünmez dünya olan "gayb âlemi" arasındaki irtibatı ifade ediyor. Şehadet âlemi bizim aklımızla ve beş duyu organımızla bildiğimiz, gördüğümüz, tecrübe ettiğimiz dünyadır. Gayb âlemi ise çıplak gözle görmediğimiz ama var olduğunu bildiğimiz hakikat âlemidir. "Gayb", yok yahut var olmayan demek değildir. Gayb, sana bana şu anda burada görünmeyen şey demektir. Türkçede "kaybolmak" fiili de gaybdan üretilmiş. Kayıp olan bir şey, yok olmuş değildir. Sadece bizim şu anda ona ulaşamadığımızı ifade eder. Arayıp bulduğumuzda kaybettiğimiz şey yeniden ortaya çıkar. Bu manada gayb âlemi, görünür olan şehadet âlemini var eden, tamamlayan, bütünleyen ve anlamlı kılan temel hakikat dünyasıdır. O da şehadet âlemi gibi her za-

man vardır, hazırdır, buradadır. Biz onu görme, hissetme ve anlama kabiliyetimizi yitirdiğimizde sanki gayb yokmuş gibi davranmaya başlarız.

Rilke'nin melekleri bu iki dünya arasındaki bağı kuran nurani varlıklardır. Rilke, görünür dünyanın ötesindeki "görünmez olanı" bulup çıkarmak ve onu tekrar bu dünyanın ve ruhlarımızın ortasında kurmak istiyordu. İnanç, düşünce, sanat, kültür ve yüksek siyaset ancak bu "görünmez" temel üzerinde yükselebilir. Diğer tüm kaynaklar ve ilkeler gerçekliği ve hakikati görünür dünyaya indirgeme riskini taşır. Görünür âlemi yok saymadan, ihmal etmeden ama onu doğru bir zeminde yeniden üreterek gayb ve şehadet âlemleri arasındaki ilişkiyi yeniden kurabiliriz.

İlginçtir, Heidegger'i Almancaya tercüme eden, Rilke'nin şiirini çok iyi bilen ve ömrünün büyük bölümünü İslam irfan geleneğine vakfeden Henry Corbin, Rilke'nin melekler poetikasının birebir İslam kozmolojisini anlattığını söyler. Meleklerin gayb ve şehadet âlemleri, görünen ve görünenin ötesindeki hakikat tasavvurunda oynadığı rol, İslam düşünce geleneğinde çok önemli bir yere sahiptir. Fakat çağdaş İslam düşüncesi bunu tamamen unutmuş durumda. Meleklerden bahseden kaç tane muasır Müslüman âlim, düşünür yahut sanatçı var? Bunun temel sebebi, çağdaş İslam düşüncesinin modern dünyanın son derece fakir ve fizikalist ontolojik varlık anlayışına ve tek boyutlu kozmolojik tasavvuruna yenilmiş olmasıdır diye düşünüyorum. Çağdaş, bilimsel, rasyonel vs. olmak adına modern düşünce kodlarını içselleştiren Müslüman düşünürler daha bu sorunun farkında bile değiller. Şekli, iddiası, disiplini ve referansı ne olursa olsun meleklerin sarıp sarmalamadığı, nurunu, merhametini ve şefkatini hissetmediğim bir düşüncenin İslami olmasını tahayyül edemiyorum. Günümüz düşünür ve sanatçılarının Rilke'den öğreneceği çok şey var.

Bizim İslam'la irtibatı olmuş Batı'nın cins kafalarına nasıl yaklaşacağımıza dair doğru bir mihengimiz yok sanki. Kimimiz Goethe'nin yazdığı bir şiirden hareketle "Goethe de Peygamberimize hayrandı. O zaman bizim Peygamberimiz çok büyük." şeklinde bir kompleksle bakıyor.

Bu çok büyük bir kompleks. Yani Efendimizin büyüklüğünü falancanın onu beğenmesine endekslediğimiz zaman –haşa– Efendimizin mertebesini indirmiş, düşürmüş oluruz. Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi bir insanın hakikatini anlamak için falanca şahsın hayranlığını, takdir etmesini, tasvip etmesini beklememize gerek yok.

Bir de bunun tam aksi istikamette onları yok sayan bir bakış var. Hikmet sanki yalnızca bize ait bir şeymiş gibi. Mesela Hz. Mevlana'ya ilham eden Allah'tı da Rilke'ye ilham eden başka bir Allah mıydı? Haşa. Bunun orta yolunu nasıl bulacağız? Bu konuda bakış açımız ne olmalı?

Sonsuz hazinelerin sahibi Cenab-ı Hakk'ın hangi nimetini kime vereceğine biz mi karar vereceğiz? Haşa. Böyle bir kibir, böyle bir gurur olabilir mi! Bu bizim haddimize değil! Cenab-ı Hak yere göğe, dağa taşa, karıncaya arıya vahyettiği ve ihsanda bulunduğu gibi kullarından istediği kişiye de istediği ihsanda bulunur. Bunu istediği yerde istediği zamanda ve istediği formda yapar. Bu bazen bir şiir, bazen bir müzik eseri, bazen bir mimari eser olarak karşımıza çıkar, bazen hiç ifade edilmemiş büyük bir iyilik olarak. Öyle Allah dostları vardır ki bir satır yazmamışlardır. Ama yeryüzünün ayakta kalması için iyilik vazi-

fesini sessiz sedasız yerine getirirler. Yerdekiler bilmese de göktekiler bilir. Dolayısıyla O'nun sonsuz hazinelerine bizim bir taksimatta bulunmamız söz konusu olamaz. Mülkün tasarrufu mülkün sahibine aittir.

Bakın Kur'an-ı Kerim ne diyor: "Rabbinin rahmetini taksim etmek/paylaştırmak onlara mı kalmış?" (Zuhruf, 43/32). Bu ayet, Peygamber Efendimizin nübüvvetine karşı çıkan ve "Bu Kur'an, şu iki şehirden (Mekke ve Medine) büyük bir kişiye indirilseydi ya!" diye kibir ve inkâr tavrı içinde Efendimizi –haşa– tahkir etmeye çalışan Mekkeli müşriklere cevap olarak indiriliyor. "Kimin Peygamber olacağına ve Kur'an'ın kime gönderileceğine siz mi karar vereceksiniz?" diyor. Fıkıhta kuraldır: Nüzulun/sebebin hususiyeti hükmün umumiyetine mâni değildir. Bu ayetin işaret ettiği hususi hadise ile genel anlamına da dikkat kesilmemiz gerekir. O zaman daha sağlıklı bir anlayışa kavuşabiliriz. Kendini –haşa– Tanrı'nın yerine koyup O'nun adına hüküm dağıttığını zanneden herkesin bu ayet üzerinde düşünmesi ve kendi nefsine buradan dersler çıkarması gerekiyor.

Hocam şunu sormak isterim: Yeryüzü çorak, yangın yeri. Meleklerle irtibatımızı fark ettiğimiz nispette, aynen buyurduğunuz gibi, dünya güzelleşecek. Fakat biz meleklerle, meleklerin kendisine vahiy getirdiği Peygamber'le irtibat kurmakta sıkıntı yaşadığımız dönemlere geldik. Bu çağda deizm diye bir şeyden bahsediyoruz.

Deizm, Avrupa Hristiyan dinî tecrübesi içinde ortaya çıkmış bir akım. Kilise'nin ve dinî otoritelerin sorularını cevaplayamadığı ve manen tatmin edemediği aydınlar, yazarlar, edebiyatçılar, bilim insanları ve onları takip eden Avrupalılar, Tanrı'ya olan inanç-

larını bütünüyle terk etmek yerine dinî otoriteyi reddetme yoluna gittiler. Kilise'yi reddettiler ama Tanrı'ya olan inançlarını korudular. Onlar için Kilise hem dinî ve manevi rehberlik görevini yitirmiş hem de dünyevi otoritesini kötüye kullanarak kendini tüketmiş bir kurumdu.

Deizmin içinde kısmi bir evrensellik arayışı yahut iddiası var. Yani deizm "Kilise'nin dışında kurtuluş yok." tezine karşı Tanrı inancının evrensel olduğunu ve Tanrı'ya giden farklı yolların bulunabileceğini ileri sürüyor. Bu da dışlayıcı ve mutlakiyetçi Kilise'ye karşı başka bir başkaldırı. Neticede deizm, Kilise'ye teslim olmadan Tanrı'ya inanmanın mümkün, makul ve meşru olduğunu savunuyor. Kilise ise "Tanrı'ya giden tek yol benden geçer." dediği için bu keskin tavır bir çatışma ve kopuşa dönüşüyor.

Şunu görmemiz lazım: İnsanları aklen ve manen tatmin edemeyen ve dünyevi-yaşamsal otoritesini istismar eden her din, deizm ve ateizm riskiyle karşı karşıyadır. İslam dünyasında karşımıza çıkan deizm elbette modern yaşam biçimiyle ve sekülerleşme süreçleriyle irtibatlı ama dinî otorite olarak görülen şahısların, kurumların ve geleneklerin de bunda payı olduğunu kabul etmeliyiz. İslam'ın özü deizme imkân vermiyor ama çağdaş Müslümanlık tecrübesi bu tür akımların önüne geçemiyor.

Deizm peygambersiz (risaletsiz) bir din anlayışıyla dünyadan ve insanların hayatından uzaklaştırılmış bir Tanrı tasavvuruna dayanıyor. Deizm "Tanrı âlemi mükemmel bir şekilde yaratacak kudrete ve bize her tür ihsanda bulunacak rahmete sahip ama nasıl yaşamamız gerektiği konusunda söz söyleme hakkına sahip değil." diyor. Cenab-ı Hakk'ı yarattığı âlemden koparark "Yarattı, işini bitirdi. Artık bu âlem bize ait." diye de ekliyor. Deizme göre Tanrı âlemi mükemmel şekilde yaratıyor, ona muazzam bir nizam veriyor. Biz insanları da mükemmel bir şekilde yaratıyor ama bu âlemde nasıl yaşamamız gerektiği konusunda bize emir ve tavsiyeler-

de bulunma hakkından yoksun bulunuyor. Bu, yaratan, var eden, koruyan, veren ve hak sahibi olan Tanrı kavramına ters bir bakış açısı.

Deizm, vahiysiz ve peygambersiz bir Tanrı inancı öneriyor. Yaratıcı'nın tarihe vahiy ve nübüvvet üzerinden müdahale etmesine karşı çıkıyor. Bu yüzden de eksik bir Tanrı inancına dayanıyor. Eğer Tanrı tüm varlığın sahibi, yaratıcısı, koruyucusu ve hâkimi ise yarattığı varlık düzeninde insanın nasıl yaşaması gerektiğine dair emir ve tavsiyelerde bulunması da mantıksal bir sonuçtur. Yarım, eksik ve aciz bir tanrı, tanrı değildir. Yaratıcı'yı kafamıza göre, çağın ruhu böyle istiyor diye başka bir şey hâline getiremeyiz.

Bizim geleneğimizde deizme cevap mahiyetinde eserler vardır. Vahyin ve peygamberin yardımı ve kılavuzluğu olmadan, insanın sadece kendi aklı ve muhakemesiyle dinî hakikate ulaşabileceğini söyleyenlere karşı mesela İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzân*[4] hikâyesini ele alabiliriz. Akıl ile vahyin aynı hakikat kaynağından beslendiğini ve çatışmalarının ilkesel olarak mümkün olmadığını anlatan felsefi bir hikâyedir bu. Ama aynı zamanda insanın aklıyla bulduğu hakikatin ancak vahiyle ve peygamberle kemale ulaşabileceğini de söyler. Akıl tek başına insanı Yaratıcı'nın kapısına kadar getirir. Ondan sonrası ilahi buyrukla devam eder. Bu, aklın kabul ettiği bir sonuçtur aslında. Hakikatin kendinden daha fazla olduğunu söyleyen akıl, dogmatik davranan değil, tersine kendi fıtratına ve özüne uygun davranan akıldır. Akıl vahyi ve ilahi olanı icat, inşa ve ihata edemez ama onun hakikatini idrak ve teslim edebilir. Bu noktaya varan akıl, kendi potansiyelini sonsuzluğa kadar uzatma imkânına kavuşur. Bu akıl aynı zamanda yaratı-

4. İbn Tufeyl, *Hayy b. Yakzân*, çev. Serkan Özburun, Yusuf Özkan Özburun, Şahabettin Yalçın, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021, 13. baskı).

lışın her an devam ettiğini ve varlık âleminin var olabilmek için her an ilahi kaynakla bağının devam etmek zorunda olduğunu da takdir ve teslim eder.

Deizm mekanik bir Tanrı anlayışıyla, "Tanrı, âlemi mükemmel bir şekilde yarattı, bir saat ustası gibi kurdu ve kendi hâline bıraktı. Artık O'nun bu dünyayla bir bağı yok." der. Tanrı'yı tenzih etmek ve yüceltmek adına Tanrı'nın yarattığı âlemle bağını koparır. Bazı Aristocu ekollerde Tanrı, İbrahimî dinlerin yaratıcısı olmaktan ziyade, bir saat gibi işleyen mükemmel evren düzeninin kozmolojik ilkesidir. Newton'dan sonra yaygınlaşan mekanistik evren anlayışı, Tanrı inancını da mekanistik-deistik bir zemine oturttu: Tanrı artık bu dünyayla uğraşmayan mükemmel saat yapıcıdır. Bilim, evrenin varlık ilkelerini –yani tabiat kuralları– Tanrı, vahiy, peygamber, melek kavramlarından bağımsız olarak ortaya çıkarabilir. Böyle bir evrende insanın nasıl yaşayacağına kendisinin karar vermesi de mümkün, makul ve meşrudur, hatta artık gereklidir. Zira Batı düşüncesindeki hâkim fikre göre insanlık, bilim devrimi ve Aydınlanma'yla birlikte akli ve ahlaki kemalini tamamlamış ve dinin kılavuzluğuna ihtiyaç duymayacak bir olgunluğa ve yetkinliğe ulaşmıştır.

Mekanistik evren anlayışının kısa süre sonra materyalist bir varlık tasavvuruna dönüşmesi işten bile değildi. Katolik Kilisesi'nin dinî ve siyasi hataları, Avrupa'da zayıflayan dinî inanç ve ortaya çıkan yeni cereyanlar, sekülerleşmeyi derinleştirdi ve deizm gibi akımlara güçlü bir zemin hazırladı.

Böyle bir evrende "göğe bakmak" anlam değiştirdi. İnsanlar kadim geleneklerde evrendeki yerlerini görmek için göğe bakarlardı. Ölçü insanın kendisi değil, engin gök kubbeydi. Bilim evrenin büyüsünü bozdu. Her şeyin sırrı gitti. Tılsımı kayboldu. Tek boyutlu, mekanistik, sırrı ve derinliği olmayan bir göğe bakmaya başladık. Ölçü de başımızın üzerindeki muazzam gök kubbe de-

ğil; aklımız, düşüncemiz, duygumuz ve tercihlerimiz oldu. Öncelikle ve hassaten kendimize ve bizim gibi olanlara baktığımızda ölçü hep kendimiz oluruz. Ama gök kubbeye baktığımızda ölçek bir anda büyür ve yerimizin ne olduğunu kavrarız. Bu yüzden Kur'an âlemin sonsuzluğuna bakıp yerimizi anlamamız ve idrak etmemiz için "Göğe bak." diyor. Ayet-i kerimede[5] "Göğe bak. Bir çatlak, bir kusur, bir patlak görecek misin? Gözün hüsran içerisinde sana geri dönecek." buyuruyor. Yani bir kusur aramak için bakan insana dahi meydan okuyor. Rilke de aslında insana görmeyi öğretiyor. Bu ayeti tefsir edercesine "Görmeyi öğreniyorum." diyor.

Anladığım kadarıyla deizm Allah'ın sübhanlığını net algılayamamaktan kaynaklanıyor. Hz. Peygamber'i koyduğumuz yerle de bir irtibatı var mı bunun? Yani dünyayla alakalı olmayan bir peygamber ya da tamamen insan peygamber. Peygamber'e bakan taraftan nasıl bir temellendirmesi var deizmin?

Peygamber Efendimizin (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'de birçok sıfatı var biliyorsunuz, "sirâcen münîrâ"[6] yani ışık saçan kandil, uyarıcı, rehber, kılavuz... Bunlar arasında "en güzel örnek" anlamına gelen "üsve-i hasene"[7] bana hep çarpıcı gelmiştir. "Aranızda-

5. "Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O'dur. Rahman'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak; (kusur arayan) göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir." (Mülk, 67/3-4)
6. "Ey peygamber! Seni tanık, müjdeci, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve *etrafını aydınlatan bir ışık* olarak gönderdik." (Ahzab, 33/45-46)
7. Genellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) için kullanılan "güzel örnek" anlamında bir Kur'an tabiri. "İçinizden Allah'ın lütfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki Resulullah'ta *güzel bir örneklik* vardır." (Ahzab, 33/21)

ki en güzel örnek Hz. Peygamber'dir." diyor. Yani Allah kullarından imkânsız bir şey istemiyor; peygamberi marifetiyle fıtratınıza uygun olan yaşam tarzını size tarif ediyor. Din insandan imkânsız bir şey talep etmiyor. Aklına, fıtratına, tabiatına, yaratılış amacına uygun olanı tavsiye, telkin ve teklif ediyor. Yeri geldiğinde de emrediyor. Allah kullarına zulmetmez. Onlara taşıyamayacağı bir yük yüklemez. İlahi adalet gereği sana bir yük yüklenmişse bu, onu taşıma kabiliyetine sahip olduğun anlamına gelir. Allah neden kendi yarattığı kullarının fıtratına ve özüne aykırı bir din göndersin ki onlara? Bu, Yaratıcı'nın rahmet, hikmet ve inayet sıfatlarıyla çelişir.

Peygamber, Rabb'in kuldan istediğinin imkânsız olmadığını örnekleyen, bize bunun yolunu gösteren kişidir. O yüzden Peygamber Efendimizin hayatı, sünneti, yolu, bir şeyi nasıl söylediği, nasıl yaptığı son derece önemli. O, ilahi buyruğun nasıl yaşanacağını gösteriyor. Vahyin hem teorik hem de pratik tefsirini yapıyor. İmtihan ve zorluklar karşısında inancından ve erdeminden taviz vermeden yaşamanın mümkün olduğunu gösteriyor.

Dolayısıyla vahyi nübüvvetten, inancı yaşamdan, imanı amelden ayrıştırmak mümkün değil. Deizm "Tanrı'ya inanıyorum ama O'nun dedikleri beni ilgilendirmiyor." diyor. Oysa bu, aklen tutarsız olduğu kadar kalben de yanlış... İnsan sevdiği bir kişinin söylediklerine, taleplerine, ricalarına, emirlerine bigâne kalabilir mi? Gerçekten seviyorsa onun dediğini yapar. Yapmıyorsa sevmiyor demektir. O sevgi gerçek değildir.

İnsan, imana sevgi boyutundan baktığında onu sadece cennet arzusu yahut cehennem korkusuyla değil, Rabbini sevdiği için yaşar. Allah korkusu da böyledir. Korkunç bir yaratıktan, canavardan korkmak gibi değildir. Allah korkusu, Sevgililer Sevgilisi'ni kaybetme korkusudur. Bütün varlıklardan daha sevgili ve daha aziz olan bir varlıktan uzak kalma, O'nun mu-

habbetinden, merhametinden ve şefkatinden mahrum olma korkusudur.

Burada temel mesele bu yolu nasıl tarif edeceğimiz ve bu yolda nasıl yürüyeceğimiz meselesidir. Bu noktada din âlimleri, arifler, hekimler ve bilginler devreye giriyor. Dini fikha, fıkhı da katı kurallara indirgemeden sevdirerek ve hikmetle anlatabilirsek fitri, akli ve kalbî olarak insanlar kendilerini bu güzellikten mahrum etmezler. İşte o zaman iman lezzetli bir şey hâline gelir. İnanç, insanın fitri tabiatının bir parçası olur. Üzerinde iğreti durmaz. O zaman kişi Cenab-ı Hak'la çok özel ve derin bir ilişki kurma imkânına kavuşur.

Mekke müşriklerinin yola çıktığı nokta da tanrının varlığı değil, peygamberlik müessesesiydi. "Allah bir insanla konuşmaya tenezzül etmez." diye düşünüyorlardı. Bu, kibirden kaynaklanıyor olabilir mi?

Kibir ve ego, her şeyi ifsat edebilir. Şeytanın hikâyesini hatırlayalım. Cenab-ı Hak Hz. Âdem'i yaratıyor ve meleklerden onun önünde secde etmelerini istiyor. Şeytan hariç hepsi secde ediyor. Şeytan ne diyor? "Ben ondan üstünüm. Onu topraktan beni ateşten yarattın."[8] diyor. Bakara suresinde bu sahneyi tasvir eden ayette şeytan için "Tekebbür etti, kibirlendi." deniliyor.[9] Yani orada egosu konuştu. Kibir, büyük günahlardan biridir. Allah'ın emri karşısında kibre kapılmak öyle bir yoldan çıkarır ki insan neye uğradığını anlamaz. O yüzden şeytanın kendini üstün görme hâli ve

8. "Allah buyurdu: 'Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?' (İblis), 'Ben ondan daha üstünüm çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.' dedi." (Araf, 7/12)
9. "Meleklere, 'Âdem'e secde edin.' dediğimizde İblis dışındakiler derhâl secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu." (Bakara, 2/34)

kibri, ırkçılığın da başladığı yerdir. Irkçılığın özünde böyle bir kibir vardır. "Benim ırkım diğerlerinin hepsinden üstün." ya da "Benim ırkım seçilmiş ırk." dediğiniz andan itibaren aynı şeytan gibi "Onu topraktan, beni ateşten yarattın, ben ondan üstünüm." demiş oluyorsunuz. Başkalarına üstünlük taslamak sizi üstün ve ayrıcalıklı kılmaz. Ancak iyi, güzel ve doğru işlerde öncülük ederseniz diğerlerinin önünde olursunuz.

Bu defa da Necip Fazıl'a rahmet olsun. Üstat, "İçi alev alev iman, dışı pırıl pırıl Türklük ve içi dışına hâkim ve dışı içine köle"[10] bir anlayış diyordu. "Biz diğerlerinden üstünüz." şeklinde değil de, "Hani Allah da sevmiş canım bizi." gibi... Bu kadarı caiz olabilir mi?

İnsanın bu dünyaya geldiği toprağı, taşı, havayı, göğü sevmesi fitri bir özelliktir ve kınanacak bir durum değildir. Ben Anadolu topraklarında dünyaya gelmiş, hayat serüvenine burada başlamış bir insan olarak Anadolu coğrafyasını doğal olarak daha çok severim. Çünkü ilk onu gördüm, ilk onun havasını teneffüs ettim, ilk onun suyunu içtim. Ama bu, başka güzellikleri görmeme engel teşkil etmez. Dünyanın başka yerlerinde de güzellikler var. Herkes kendi vatanını, toprağını, tarihini, geleneğini, örf ve âdetini bu düzeyde sever ve aşırıya gitmeden muhabbet beslerse birbirimizle kavga etmeyiz. Farklı gelenekler, farklı coğrafyalar, farklı kimlikler bizi zenginleştirir. Aynı, güneşin ışığını yayarken hiçbir ayrım yapmaması gibi. Güneşin ışığı her yere düşüyor. Dağa taşa da çöle de ormana da düşüyor. Güneş o kadar cömert ki! Yeryüzündeki farklılıklar onun için hiçbir şey ifade etmiyor. İnsan sevdiği

10. Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 3/4*, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2009), s. 79.

oranda kendi milletiyle, tarihiyle daha güzel bir ilişki kurabilir, gurur da duyabilir. Kibre kapılmadan onunla iftihar da edebilir ama bunu ego değil, bir mesuliyet duygusuyla yapar. "Daha iyisini nasıl yaparım?" duygusuyla yapar. İşte o zaman "Hubbü'l-vatan mine'l-iman."[11] olur ve tam yerine oturur.

Denge, denge, denge.

11. "Vatan sevgisi imandandır."

3

Niyet Kısmeti Belirler

Niyet diye bir gerçek var. "Müminin niyeti amelinden üstündür." "Ameller niyetlere göredir." "Niyet hayır, akıbet hayır." "Neye niyet, neye kısmet." Hep dilimizde dolanır da gönlümüze pek düşmez. Ne dersiniz niyet için?

"Neye niyet, neye kısmet." sözünü bazen tersinden anlıyoruz. "Biz bir şeye niyet ettik, karşımıza başka bir şey çıktı, olmadı, plan tutmadı." gibi düşünüyoruz. Hâlbuki tersi doğru. Bu ifade diyor ki: Neye niyet edersen kısmetini o belirler. Kısmetini belirleyen baştaki niyetindir. Niyetin çerçevesinde sana bir taksimat yapılıyor. Dolayısıyla kısmet niyetten bağımsız değil. Kısmet olarak önüne çıkan şey niyetinde belirleniyor. O yüzden hem bir dua hem de bir düstur olarak "Niyet hayır, akıbet hayır." demişler. *Akabe* Arapçada "ardından/akabinde gelen" demek. Yani niyetin güzel olsun ki neticesi de ondan sonra gelen şey de güzel olsun.

Gelen neyse o senin kısmetin oluyor. İnsanın nasibi de böyle şekilleniyor. Herkes nasibine düşeni alıyor ama nasibini belirleyen, senin baştaki niyetin, zikrin, kalbindeki ve kafandaki fikrin. Buradaki temel sorun şu: Hasbi düşünmeyi unutup hesabi düşünmeye başladık. Hesap kitap yapıyoruz her konuda. Bir şeyi kendi zatında iyi, güzel ve doğru olduğu için değil, "Bana ne faydası olur?" hesabıyla yapıyoruz. O zaman erdemi ve iyiliği araçsallaştırmış oluyoruz. Bir insanı insan olduğu için değil, çıkar beklentisiyle seviyoruz. Varlığa evrendeki varlıkdaşımız, paydaşımız ve yoldaşımız olarak değil, bir menfaat aracı olarak yaklaşıyoruz. Hesabî düşünerek her şeyi nicel manada fiyatlandırılabilir bir meta hâline getiriyoruz.

Plan program yapmakla, hesabî düşünmek birbirinden farklı şeyler. Bir işi yaparken, bir görevi ifa ederken elbette plan program yaparız. Bu, eşyanın tabiatı gereğidir. Hesabî düşünce ise çıkar esaslı "Bu bana nasıl bir fayda sağlar, bunu nasıl kullanırım, bunu nasıl araçsallaştırırım?" düşüncesidir.

Peki hasbî düşünme nedir? Herhangi bir hesap kitap yapmadan, halisane bir kalple, hayırlı bir niyetle kısmetine ve nasibine düşenin iyisini, güzelini, doğrusunu yapmaktır. Bir şeyi hasbî yani samimi ve ihlaslı bir şekilde sadece iyi ve doğru olduğu için yerine getirmektir. Bir fidanı ekersiniz. Ağaç olur, meyve verir. Bunlar da elbette o eylemin güzel sonuçlarıdır. Ama ağacın ne zaman meyve vereceğine bakmadan bir fidanı ektiğinizde işte o zaman hasbî bir iş yapmış olursunuz. Belki size yetişmeyecek ama sizden sonrakilere bir ikram olacak. Birinin yardımına koşmak, karşılık beklemeden yapılır. Yaptığınız iyiliğin elbette Allah katında hayırlı bir karşılığı vardır. Ama siz o eylemi, yardım ettiğiniz kişiden bir şey umarak yapmazsınız. Hatta Cenab-ı Hak'tan bile dünyevi bir beklenti içinde olmadan yaparsınız. Eylemin kendi zatındaki doğruluğu onu yapmak için zaten yeterli bir sebep ve gerekçedir.

Dostluklar da böyledir. Hesabî dostluk, dostluk değildir. "Buradan ne çıkar elde ederim?" düşüncesi dostluğu araçsallaştırır. Bu ise dostluğun özüne aykırıdır zira bir şeyi araçsallaştırmak onu değersizleştirmektir, metalaştırmaktır. Onu başka bir amaç için kullandığın bir araca, alete, enstrümana dönüştürmektir. Mesela para bir araçtır, kendi başına bir amaç değildir. İnsan parayı ne için ister? Rahat bir hayatım olsun, ihtiyaçlarımı karşılayayım, insanlara yardım edeyim, güzel şeylere vesile olsun diye ister. Parayı sırf paraya sahip olmak için istersen o para sana hizmet etmez, yük olur. O sana değil, sen ona hizmet etmeye başlarsın. Sen paranın değil, para senin patronun olur. Araç olması gereken bir şeyi kendi başına bir amaç hâline getirirseniz onu mutlaklaştırır ve özünden uzaklaştırırsınız. Araç amaç hâline geldiğinde tüm denge bozulur ve ifsat başlar. Aynı şekilde kendi zatında amaç olan bir şeyi araçsallaştırdığınızda yine denge bozulur ve mefsedet başlar.

Hayatta araçsallaştırılması mümkün olmayan şeyler vardır; sevgi, dostluk, inanç gibi. İyi olmak, ahlaklı davranmak, erdem sahibi olmak, kötüden uzak durmak ve kötüyü engellemek, fakir fukaraya sahip çıkmak da amacını kendi özünde taşıyan eylemlerdir. Bunları başka bir amaca matufen yapmazsınız. Bir insanın annesini, kardeşini, eşini sevmesi, inandığı bir davayı sahiplenmesi araçsallaştırılabilecek şeyler değildir. Bunlar kendi zatında kıymetli, değerli şeylerdir. Burada hesabîlik olmaz. Burada hasbîlik esastır.

Bir de "ivazsız garazsız" derler. Oradaki ivaz ve garazdan kasıt nedir?

"İvazsız" karşılıksız demektir. Tapuda ivazsız intikal uygulaması vardır. Bir mülkün tapusunu bir başka kişinin üzerine hiçbir beklenti içinde olmadan, karşılıksız olarak yapmak demektir. "Garaz" ise gizli niyet, hesap-kitap anlamına gelir. Bir şeyi ivaz-

sız-garazsız yapmak demek, hiçbir gizli niyet, gündem yahut beklenti içinde olmadan karşılıksız yapmak demektir.

Bir işi karşılık beklemeden yapmak hem asil hem de özgürleştirici bir eylemdir. Karşılık bekleyen, karşı tarafın kölesi olur. Karşılığını alamayınca üzülür, dertlenir, umutsuzluğa kapılır. Kendi mutluluğunu başkalarının eylemine endeksler. Bu yüzden de kendi içinde hiçbir zaman mutlu olamaz. Mutlu ve mutmain olmak için hep başkalarının beğenisine, onayına, ikramına vs. ihtiyaç duyar. Kendini onlara muhtaç eder. Hâlbuki hiçbir beklentisi olmayan kişinin hakkı ve nasibi en yüksek makamdan gelir.

Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle diyor: "Ameller niyetlere göredir."[1] Bir eylemin mahiyetini, onun arkasındaki niyet belirler. Hukukta da bu böyledir. Mesela ceza hukukunda bir şeyin kasten yahut kazaen yapılıp yapılmadığına bakılır. Kasten ve taammüden yapıldığında hüküm ve ceza farklıdır. Kazaen ve gayr-ı ihtiyari yapıldığında durum farklıdır. Efendimiz de bu noktaya dikkat çekiyor ve hem dinî hem de hukuki anlamda niyetin, kastın, maksadın önemini hatırlatıyor. Her şeyi gören Rabbimiz de buna bakıyor. Bir işi yaparken senin asıl niyetin ne? Mesela camiye hangi niyetle gidiyorsun, hangi niyetle bir hayır işi yapıyorsun, hangi niyetle namaz kılıyorsun? İnsanlara hangi niyetle yardım ediyorsun? İlim tahsil ederken niyetin ve amacın ne? Kibir için mi? Gurur için mi? Gösteriş olsun diye mi? Çıkar için mi? Hesap kitap için mi? Yoksa tüm bunlardan arındırılmış bir şekilde "Sadece doğru olduğu için yapıyorum." mu diyorsun? Bunu yaptığın zaman amelin zaten kendi nimeti, bereketi ve ihsanıyla gelir. Niyetin halis, temiz, saf ve hasbî olduğunda, sonucu da hayırlı olur. İnsan ancak hasbî düşündüğü ve eylemde bulunduğu oranda gerçek ve sahici ilişkiler kurabilir. O zaman dostluklar, ilişkiler, arkadaşlıklar anlamlı bir zemine oturur.

---

1. Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; Müslim, İmare, 155; Ebû Dâvûd, Talak, 11.

Her şeyin araçsallaştırıldığı bir çağda bizim bu değerleri mutlaka korumamız gerekiyor. Bu kolay değil. Zira hepimizin hayatını kuşatan haz ve hız kültürü, her şeyi tüketilecek bir meta olarak görüyor. Araçsallaştırılmayan, metalaştırılmayan, etiketlendirilmeyen, fiyatlandırılmayan hiçbir şey kalmasın diye uğraşıyor.

Fethi Abi "ab-ı leziz, nan-ı aziz" derdi. Şimdi bunlar da tüketilen bir şey hâline geldi. İlişki tüketiliyor, ekmek tüketiliyor, insan kullanılıyor. Konuşmalarımız da galiba bunlarla irtibatlı. Buradan nasıl çıkacağız? Bunları olması gereken yere yeniden nasıl koyacağız?

Ben hep şunu söylüyorum: Dilin fakirleşmesi, düşünce pınarının kurumasıdır. Düşünce dünyamızdaki fakirlik dilimize kuruluk, tekdüzelik ve yüzeysellik olarak yansıyor. Türkçe gibi son derece zengin, ruhunu koruyarak kendini her zaman geliştiren, derinleştiren ve canlı kalan dinamik bir dili birkaç bin kelimeye indirgedik. Böylece düşünce ufkumuzu da daralttık. Artık düşünemez, düşündüğümüzü ifade edemez hâle geldik.

Düşünen canlı insan tanımından o kadar uzaklaşıyorsunuz ki artık *nutk*unuzu, onun arkasındaki mantığı, aklı, tefekkürü yitirmeye başlıyorsunuz. Bu neye benziyor, biliyor musunuz? Yedi notanın beşini atıp ve bütün ara sesleri bir kenara koyup iki notayla müzik yapmaya benziyor. Tuvalin bütün renklerini bir kenara koyup sadece iki renkle resim yapmaktan farksız bir şey bu. Bunu yapınca bütün tonlar, sesler, oktavlar, farklı renkler, gölgeler hepsi kayboluyor. Yani işin dokusu, kokusu, neşesi ve inceliği gidiyor. Bunlar gittiği zaman sadece kelime hazinemizden mahrum olmuyoruz; kelimelerin ötesinde kelimelerin taşıdığı manayı, yaşanmışlıkları, tecrübeyi, hafızayı da kaybediyoruz. O yüzden de düşünce-

miz giderek kuraklaşıyor. Düşünmüyoruz, bakıyoruz. Konuşmuyoruz, bağırıyoruz. Hâlbuki dili korumak, düşünceyi korumakla eş anlamlı. İnsanımız söyleyecek sözünü arıyor ama bulamıyor. Çünkü bazı kelimeleri kaybolmuş, bazıları esir alınmış, bazıları çalınmış. En kötüsü ise bunun farkında bile değil. Nasıl zihinsel, ruhsal ve dilsel bir kuraklığın içinde kaldığının şuurunda bile değil. Kelimelerimizi ve arkasındaki tarihi, tecrübeyi, yaşanmışlığı, manayı ve metafiziği yeniden keşfememiz lazım. Kelimelerimizi özgürleştirmemiz lazım. Aksi hâlde yaban ellerden gelen kelimeler tıpkı ayrık otlarının bir bahçeyi sarması gibi her şeyi kuşatıp kendisine benzetecek ve bizi özümüzden uzaklaştıracak. Kendi dilimize ve düşüncemize dönelim ki onlar bize tekrar nefes olsun, ufuk olsun, vatan olsun, yurt olsun.

İnsanın yeryüzündeki serüveni de ona isimlerin öğretilmesiyle başlıyor. Cenab-ı Hak, Âdem'i (a.s.) yarattı ve "Ona isimleri öğretti."[2] Ondan sonra Hz. Âdem'e "Bunların isimlerini onlara bildir."[3] dedi. Melekler de, "Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin."[4] dediler. O esma yani isimler nedir? Bu tabii ki bir tefsir konusudur ve bunu uzun uzun konuşabiliriz. Cenab-ı Hakk'ın esması, varlığın ilkeleri, kelimeler, manayı taşıyan ifadeler, dil gibi farklı şekillerde tefsir edebiliriz esmayı. İnsan Rabbiyle, meleklerle ve varlık âlemiyle bu isimler, kelimeler ve dil üzerinden konuşuyor. İsimler insana yön gösteriyor, yol gösteriyor. Kelimeler düşüncesine ufuk çiziyor, derinlik kazandırıyor. O yüzden eskiler "Kamus namustur." demiş. Burada *kamus* yani "sözlük" derken basit manada kelimelerin bulunduğu bir kitaptan bahsetmiyoruz. *Kamus*, dilin canlı, hayatiyet sahibi ve dinamik yapısı içerisinde tüm söz da-

2. Bakara, 2/31.
3. Bakara, 2/33.
4. Bakara, 2/32.

ğarcığımızı, düşünce ufkumuzu ve ifade kabiliyetimizi ihtiva ediyor. Bu dağarcık ne kadar zenginse düşüncemiz de o kadar zengin ve derin hâle geliyor. Mesela *mehâbet*[5] kelimesini unuttuk. *Letâfet*[6] kelimesini bazen hatırlıyoruz. *Nezâhet*[7] kelimesini biliyor muyuz, emin değilim. Bu kelimelerin hiç olmadığı bir dil dünyası düşünün. Onların temsil ettiği hakikati neyle ifade edeceğiz?

Ne mehâbeti ne letâfeti olur.

Ne de nezâheti olur. Bu kelime ve anlamların olmadığı yerin lezzeti de olmaz.

Benim için kural şudur: Kökü sağlam olanın meyvesi de güzel olur. Kökeni güzel olan kelimelerin türevleri de güzel oluyor. Mesela *h-t-b* kökünden türetilen hatip, hattâb, hutbe, hitâbet ve muhâtap kelimelerinin her biri ayrı güzel. Hatip, karşısındakine hitap eden yani konuşan demek. Teknik olarak Cuma hutbesini veren kişiye de hatip denir. Hattâb, hatipten daha ileri düzeyde güzel söz söyleyen ve güzel tavsiyede bulunan demek. Hutbe, teknik anlamda Cuma namazında yapılan konuşmayı ifade eder ama genel manada konuşma anlamını da taşır. Hitâbet, insanlara güzel söz söyleme, kendini iyi ifade etme ve düzgün konuşma sanatıdır. Muhâtap hitap edilen, söz söylenen, konuşulan kişi demek. (Muhattap değil. Çift t ile söylenip şapkalı a'yı katledenlere duyurulur!) Kelimelerin arkeolojisi, etimolojik ilişkiler dünyasında bizi yeni ufuklara götürür. Dilin hayatiyeti, Varlık'ın tezahür hâllerini bize daha canlı ve sahih bir şekilde aktarır.

Köken bilgisi önemlidir. Zira insanın kökü de oradadır.

---

5. *Mehâbet*: Büyük ve heybetli kimseler veya şeyler karşısında duyulan çekinme ve korku hissiyle karışık saygı. Ululuk, yücelik ve heybet.
6. *Letâfet*: Hoşluk, güzellik, incelik.
7. *Nezâhet*: Temizlik, ahlak temizliği, saflık.

Haftanın tavsiyelerini paylaşıyorsunuz zaman zaman. Orada mesela oturup "Bugün neyi hatırlasam, neyi paylaşsam?" diye düşünüyor musunuz? Yoksa o an geldiği gibi mi yazıyorsunuz?

O kelimeler hep benimle. Beni hiç yalnız bırakmıyorlar, sağ olsunlar. Bazen onların arasından seçiyorum. Konuşuyorum onlarla, "Bu hafta sen mi çıkmak istersin, sen mi?" diye. Kimisi "Ben hazırım." diyor, kimisi "Yok önce arkadaş çıksın, ben arkasından gelirim." diyor. Bazen bağlantılar da oluyor. Bunu kendi kütüphaneme benzetiyorum. İnsan her kitabı alıp kütüphanesine koymaz. Kendi ihtiyacına, ihtisasına, ilgisine göre kitap alır. Elbette her kitap kıymetlidir ama son tahlilde insan kendi ilgileri çerçevesinde kitap seçer. Yeni bir kitap aldığımda kütüphaneme koymadan önce oradaki kitaplara şöyle bir bakıyorum. "Size yeni bir arkadaş geldi. Nereye koyalım, hangi bölüme gitsin?" diye soruyorum. Onlar da bir "Hoş geldin." diyorlar. Tarih kitabıysa tarih bölümü şöyle bir açılıyor, "Tarih bizde zengin, gel bakalım hangi dönemi ele almışsın?" diyor. Felsefe kitabıysa felsefe kitapları arasında şöyle bir yer açıyorum. Ontoloji mi, epistemoloji mi, etik mi? Hangi bölüme koyalım diye bakıyorum. Şiir ya da edebiyat kitabıysa ona göre bir yer açılıyor. Birbirlerine "Bak sen!" falan diyorlar. Onlarla böyle konuşuyoruz. Kelimelerle muhabbetimiz de öyle.

Kudema "Hissin kadar hissen vardır." diyor. Kitap aynı kitap ama senin ona verdiğin değer nispetinde açacak kendisini sana.

İnsan kitap okuduğu kadar kitap da insanı okur. Okuyucu kitabını bulduğu kadar kitap da okuyucusunu bulur. Kitap pasif bir

şey değildir. Her okunduğunda yeni manalar sunar; dolayısıyla insanı okur. Bir kitabı okuduğunuzda sizin ufkunuz gelişiyorsa, hayatınız değişiyorsa, sizde bir ışık yanıyorsa demek ki kitap da sizi okuyor, size dokunuyor, sizde bir şeyleri açıyor, buluyor, keşfediyor ve ortaya çıkarıyor. Zaten okuma ancak böyle karşılıklı olduğu zaman zengin bir tecrübeye dönüşüyor. O zaman insanın bütün varlığıyla okuması mümkün hâle geliyor. Sadece gözüyle okumuyor, bütün varlığıyla okumaya başlıyor insan. Aklıyla, kalbiyle, duygusuyla, muhayyilesiyle... O zaman kitapla hemhâl olmaya başlıyorsunuz.

Ben elimde kalem olmadan kitap okuyamam. Roman okurken bile elimde kalem vardır. Şiir okurken de vardır. Çünkü okurken kalemin yürümesi, insanın okuduğu şeye tam manasıyla odaklanması ve nüfuz etmesi demek. Kitap dediğimiz şey bile *k-t-b*'den, "yazmak"tan geliyor. Yazılan bir şeyi okuyoruz. Kalem de onunla yürüdüğü zaman "Evet, şimdi okuyan ile okunan, okuyucu ile kitap, kitabı yazan ile onu anlamaya çalışan buluştu ve vuslat gerçekleşti." diyorsun. Kitap orada kendini açmaya başlıyor.

Niyet meselesiyle başladık. Bir daha ona döneceğim. Mesela niyeti dilin ameli zannediyoruz pek çok şey gibi. Hâlbuki niyet, kalple irtibatlı. Bir şey yapacağımda dilim "Allah rızası için" diyebilir ama kalbim bambaşka bir şey söylüyor olabilir. Kalp ne kadar güzelse niyet de ona göre olacak. O irtibat hakkında da bir şeyler söyleyelim mi?

Tabii. Niyetin bir akli tarafı bir de kalbî tarafı var. Akli tarafı, işin biraz daha mekanik kısmı, süreç kısmı, plan program kısmı... Ama bir de bütün bunlara mana katan bir kalbî boyut var. Bir öğretmen niye ders verir? Mesleğidir, talebe yetiştirir, buradan haya-

tını kazanır... Bütün bunların ötesinde bir öğretmenin nihai amacı nedir? Eğer niyeti öğretmek ve insan yetiştirmekse orada akli plan program ile kalbî niyet örtüşür. Örtüştüğü oranda da ortaya bir güzellik çıkar. Niyetin halis olması ameli istikamet üzere kılar, akıbeti hayır kılar.

Bir de şöyle bir sıkıntıyla karşılaşabiliyoruz. Mesela başlangıçta güzel bir niyetle yola çıkıyoruz. Ama yolun bir yerinde niyet değişebiliyor. Sürekli de tartılması gereken bir tarafı var niyetin.

Tabii. İnsan elbette plan program çerçevesinde hareket edecek. Belli bir düzen ve tertip içerisinde işlerini gerçekleştirecek ama onun arkasındaki duygunun halis olması çok önemli. Bazen niyetiniz halistir ve amel tamamlanmasa bile maksat hasıl olur.

Hocam mesela konferansa çıkıyoruz. Çıkarken şunu demeye gayret ediyorum: "Allah rızası için". Ama konferansın bir yerinde güzel konuşmaya başlıyorum ve kendi kendime "Ne kadar güzel konuşuyorsun." diyorum. O zaman baştaki niyetin zedelendiğini fark ediyorum. Bir murakabe hâliyle niyeti yeniden tazelemek gerekiyor. Pek çok şeyde oluyor bu herhâlde.

Tabii ki. Bu hiç bitmeyen bir yolculuk. İnsanın kendini hep bir murakabeye tabi tutması, kontrol etmesi son derece önemli. Onun için sıkça aynaya bakmak gerekiyor. Aynada gördüğün şeyden memnun musun, değil misin? İnsanın aynaya bakması, yapıp ettiklerine bakmasıdır. Fiziki bir aynadan bahsetmiyorum. "Ortaya ne koydun? Etrafında kimler var? Zihninde hangi fikirler var?

Bir eser ortaya koydun mu? Dünyaya ne verdin?" gibi soruları kendisine sorduğu ayna... Aynaya bakacaksan yapıp ettiklerine bak. Hayatında neleri, hangi insanları ve hangi hatıraları biriktirmişsin? İnsanın aynası bunlardır.

Ayna olmak son derece önemli. Hadiste de geçer: "Mümin müminin aynasıdır."[8] İnanan, akıl ve erdem sahibi insanlar birbirlerine ayna olmalıdırlar. Bu ne demek? Etrafındaki insanlar da sana ayna oluyor. Yani onlara baktığında yüzünde bir nur beliriyorsa doğru insanlarla birliktesin. İşte budur birbirine ayna olmak. Bu bazen kusurlarını, hatalarını göstermek içindir. O kişiyi ezmek, hor görmek, aşağılamak, kötülemek için değil. Onu gördüğünde uygun bir şekilde kırmadan, dökmeden, rencide etmeden uyarmak, doğru yola davet etmek için. *Billeti hiye ahsen.*[9] Gerçek dostluk orada ortaya çıkar. Gerçek dost, dostunun kusurunu örten kişidir.

Ayna tutmanın meşakkatli tarafı da var. Kırılma ihtimali çok oluyor. Öyle değil mi?

Bazen siz birisine ya da dünyaya, sisteme, çağa ayna tutuyorsunuz. İnsanlar da aynada gördüğü suretten rahatsız oluyor. Kendini düzeltmek yerine aynayı tutana taş atıyor, ona deli diyor. Biz bunu siyasette de çok görüyoruz. "Burada haksızlık, zulüm ya da işgal var. Yapmayın, etmeyin." deyip bir ayna tutuyoruz. Karşı taraf aynada gördüğü şeyi yani kendi eliyle yaptığı hatayı düzeltmek yerine bize saldırıyor, "Bu da nereden çıktı? Niye işimizi bozuyorsun?" diyor. Ama insan hem kendine, hem dostuna, hem dünyaya, hem yaşadığı çağa ayna tutmak zorunda. Ancak böyle bir çaba içerisin-

8. Ebû Dâvûd, Edeb, 49.
9. "İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü *en güzel bir şekilde* sav. Bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir." (Fussilet, 41/34)

de olduğumuz zaman kendimizi dev aynasında değil, hakikat aynasında görme imkânına kavuşuruz. Bunun için de insanın birbirine ayna olabilecek insanlarla bir arada olması çok önemli. Aynadan maksat kendi kendine bakıp böbürlenmek, "Ah, ne güzelim." demek değil. Her insan aynanın karşısına geçtiğinde "Dünyanın en güzel insanına bakıyorum." diye düşünebilir, hâlbuki maksat o değil. Maksat, "Aynada gördüğüm bu suret nasıl daha güzel olur, kendimi manevi anlamda, akli ve ruhi anlamda nasıl güzelleştiririm?" olmalı.

Kudema, malumunuz, arifler için mir'ât-ı musaffâ[10] tabirini kullanıyor. Uzaktan baktığınızda ceketinizin yakasını düzeltiyorsunuz. Ama iyice yaklaştığınızda gözünüzdeki çapağa kadar görebiliyorsunuz. O yaklaşma serüveni de biraz sancılı bir serüven herhâlde.

O da işte samimiyet ve hangi niyetle yaklaştığınızla ilgili. Aydının en önemli görevi çağına ayna tutmaktır. Bu, çağın ruhu diye kendini akışa, akıntıya ve moda akımlara kaptırmak değil, tam tersine onun dışına çıkıp Necip Fazıl'ın dediği gibi "Durun ey kalabalıklar!" diye bir duruş sergilemek, bir çağrıda bulunmak, haykırmak... Eğer aydın gerçekten kendi içindeki ışığı, nuru ve aydınlığı dünyaya taşıyabilecekse bunu ancak ayna tutarak, "Bakın içinde bulunduğumuz hakikat bu." diyerek yapabilir. Onun en önemli vasfı "Gelin, şimdi bunu hep birlikte düzeltelim." diyebilmektir.

Genç Serdar Tuncer'in kaleme aldığı "Aynalar" şiiriyle bitirsem haddi aşmış olur muyum?

Estağfirullah. Olmazsın tabii.

10. Saf, pak, tertemiz ayna.

Yoklukta gözlerimdir
Varlıkta perdem benim
Bir anlayabilsem bir
Bu aynalar nem benim

Biter mi nasıl neden
Soyunsam kelimeden
Seni senden seyreden
Hem değilim hem benim

Aynalara ayna yar
Aynada bir ayna var
Dile gelsin aynalar
Sen değilsem kim benim

4

Sen İyiysen İyi Sana İkram Edilir

Flanör olma hâliyle hayatı idame ettirmeye devam diyebilir miyiz?

Flanör olmak insanın bir şehirde, köyde, kasabada yahut tabiatta fazla hesap kitap yapmadan yürüyüşe çıkması, kendini bir akışa bırakması ve yeni keşiflerle buluşması demek. Flanör ruhuyla gezmek öyle şeyler keşfetmenize vesile olur ki planlı programlı, rehberli gezilerden çok daha fazlasını öğrenirsiniz. Çünkü artık bir kılavuz değil, şehir sizi gezdirmeye başlar. Şehir kendisini size açmaya, bu vesileyle de sizi açmaya başlar. Ben bir şehre gittiğimde imkânlar elverdiği oranda flanör olmaya çalışıyorum. İmkân ölçüsünde fotoğraf da çekiyorum. O şehirle ilgili kafamda bir fikir varsa nereye gidebileceğimi zihnimde oluşturuyorum. Tabii ki bilenlere de soruyorum. Ama benim kastettiğim, turistlerin gidip selfie çektiği yerlerde fotoğraf çekmek değil, bu benim ilgimi çekmiyor.

İnsan turist değil, seyyah olmalı. Bir yere turistik eğlence için değil, bir gezgin ruhuyla gitmeli. Şehrin ruhunu keşfederek kendi

varlığının manasını kavramalı. Şehri var eden anlamı idrak ederek kendi manasını derinleştirmeli. Şehrin medine, medinenin de medeniyet olduğunu görmeli.

Ben şehrin ruhunu, dokusunu, hafızasını yakalayabileceğim yerlere gitmeyi tercih ediyorum. Eğer şehirle bir ünsiyet kurabildiyseniz o da size kendisiyle ilgili bir şeyler söylüyor.

Şehirle ünsiyet nasıl kurulur?

İnsan kelimesinin iki anlamı var. Birisi unutmak, *n-s-y*'den geliyor. Diğeri de ünsiyet kurmak, *e-n-s*'den geliyor. İnsan bağ, ilişki, ünsiyet, irtibat kurabilen varlıktır. O ünsiyetin en üst metafizik referansı yaratıcısıyla bağ kurabilmesidir. O bağ, en güçlü bağdır ve hiçbir zaman ortadan kalkmaz. Zaten ayet-i kerimede de söylendiği gibi bize "şah damarımızdan daha yakın" bir bağdır o. Ama insanın bunu fark etmesi, yaşaması, hissetmesidir önemli olan. Rabbiyle kurduğu bağ, ünsiyet, insanı başka varlıklarla ünsiyet kurmaya sevk eder. *Ben, Öteki ve Ötesi*[1] kitabımda bu konuları açarken hep bu noktaya işaret etmiştim. "Ben" ile "öteki" arasındaki ilişki ancak "ötesi"yle irtibat kurulduğu zaman anlamlı bir zemine oturur. Çünkü mekânın sahibi ne sensin, ne ben ne de öteki; mekânın sahibi ötesi. Yani seni, beni, hepimizi var eden bir başka yüksek hakikat ve aşkın gerçeklik var. Ona odaklandığımızda birbirimizle daha az uğraşmaya başlarız. "Hepimizin üstünde bir yüce varlık var." idrakine ulaştığımızda, sen-ben kavgasının beyhudeliğini görmek mümkün hâle gelir. O zaman evrendeki diğer varlıklarla kavga etmeyi bırakırız. Bizden farklı olan insan topluluklarına da farklı bir gözle bakmaya başlarız.

1. İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2022, 23. baskı).

Bizim geleneğimizdeki bir arada yaşama tecrübesinin dayandığı temel metafizik ilke de budur. Modernite çok kültürlülüğü ve bir arada yaşama ahlakını yatay bir ilkeye dayandırır. Sosyolojik bir zemini esas alır. Bu yüzden de toplumsal faydaya ve çıkarcılığa odaklanır. Toplumu düzenleyeceğim diye toplum mühendisliği yapar. Kendi düşüncelerine ve arzularına göre onu şekillendirmeye çalışır. Oysa biz biliyoruz ki yatay düzeydeki al ver ilişkisi, köklü ve sahici bağlar kuramaz.

Bizim gelenekte bu, dikey-metafizik bir ilkeye dayanır. Bu ilke insanı şerefli bir varlık olarak konumlandırır. Eşref-i mahlukat olmak insanın özgürlüğüne, özgünlüğüne ve sorumluluğuna vurgu yapar. İnsanlar birbirlerine her tür sosyolojik, ekonomik, siyasi bağdan önce metafizik bir bağla bağlıdırlar. "Yaratılanı sevdik Yaradan'dan ötürü" sözü bunu anlatır. Tarihe baktığınızda son bin yılın en kozmopolit şehirleri İslam coğrafyasında kurulmuştur. Semerkant'tan Buhara'ya, İskenderiye'den Basra'ya, Bağdat'tan İstanbul'a, Saraybosna'dan Kurtuba'ya, Afrika'dan Asya'ya kadar her yerde karşımıza çıkan çok kültürlü hayat o kadar zengindir ki yüzlerce yıl tüm insanlığa bir kandil gibi ışık saçmıştır.

Kurtuba'ya gittiğinizde başka, İstanbul'a geldiğinizde başka bir ruh sizi sarıp sarmalar. Semerkant'a gittiğinizde başka bir ruh vardır orada. Bunlar hepsi birbirini bütünler. İstanbul'un ruhu fetih ve fütüvvet üzerine kuruludur. Bitmeyen, yaşlanmayan, yıpranmayan, eskimeyen bir fetih ve fütüvvet duygusu... Fetih, yani açılma ve keşif, yeni manaların ortaya çıkması, yeni ünsiyetlerin kurulması, yeni zenginliklerin üretilmesi demektir; fütüvvet ise fetâ olmak, hep genç kalabilmek, hiç yaşlanmamak demek. İstanbul kadimdir ama yaşlı değildir, hep gençtir. Onun ruhu her daim genç kalır. Kadim ilk olanı, ilkeyi ortaya koyan şey demektir. O manada da arketipsel bir özelliğe sahiptir. Yani diğer bütün örneklerine misal teşkil eden çerçeveyi ortaya koyan ilk örnek demektir. *Arke*

ilk olan, en altta bulunup tarihi başlatan şey demektir. Arkeoloji de aynı kökten gelir. Niçin kazı yapıyorsunuz? Kökene, ilk olana ulaşabilmek için.

Sizin gibi sohbet ettiğimiz kıymetli isimler "malumunuz" ya da "biliyorsunuz" diyerek hiç bilmediğimiz şeyleri söylüyorlar. Onlar nezaketen ya da kendi bilgilerine çok kıymet vermediklerini ortaya koymak için böyle diyorlar ama aslında biz bilmiyoruz. Mesela arketip, arkeoloji ilişkisini ben hakikaten bilmiyordum. Merhum Tuğrul Efendi de öyle yapardı. "İşte malumunuz..." derdi, bir şey anlatırdı. Oysa biz ilk defa duymuş olurduk. Nereden malumumuz olacak?

Bu vesileyle Tuğrul Efendi'yi tekrar rahmetle yâd edelim. Allah gani gani rahmet etsin, mekânını cennet, makamını âli eylesin inşallah. Hepimizin gönlüne bir hüzün düştü ama bu gök kubbede hoş bir sada bırakıp gitti. Rabbim cennette kavuşmayı nasip eylesin. Ben bu vesileyle seni de tebrik etmek istiyorum. Zira MyMecra yani onunla yaptığınız sohbetler, ziyaretler ve çekimler; ahir ömründe Tuğrul Efendi'nin birikimini, muhabbetini, nezaketini, derinliğini yansıtabildiği bir mecra oldu. Demek ki bu da mukadderatın içerisinde var imiş. Belki siz böyle hesaplamadınız, siz de belki bir flanör ruhuyla başladınız ama hepimizi bir araya getirdiniz.

Sayelerinde böyle oldu.

Saye kelimesi de çok önemli. Biliyorsunuz *saye* Farsçada gölge demek. "Saye-sinde" demek, kavurucu güneşin altında gölgesi serinlik veren varlık için kullanılır.

Sohbet de flanör oldu bu arada. Mesela gölge konuşmaz ama istifade edersiniz ondan.

"Fotoğraf sanatında..." diye başlayacağım söze ama Ara Güler Usta geldi şimdi aklıma. Sevmezdi bu tabiri. "Fotoğraf sanatçısı değilim, ben foto-muhabirim, röportaj yapıyorum." derdi. Fotoğraf sanatını yapmacık ve kurgusal bulurdu. O, hayatın içinde, yaşam hafızasının en özel anlarının peşinde koşan bir adamdı. Tabii ki büyük bir usta ve büyük bir sanatkârdı.

İmdi fotoğraf sanatında gölge çok önemlidir. *Photography* kelimesi "ışıkla yazı yazmak" demek. *Photo* ışık demek. *Graphy* de "yazma, çizme, kaydetme" anlamına geliyor. Işıkla, renkle ve gölgeyle bir hikâye anlatmak demek fotoğraf. Tek başına ışık yetmiyor. Gölge onu tamamlıyor. Bu âlem *kevn ü fesad*, yani oluş bozuluş âlemi olduğu için burada gece de var, gündüz de; sıcak da var, soğuk da. Eşya zıddıyla kaim olduğu için ışığın yanında gölge de var. Işık, gölgeyle birlikte daha güzel bir hâl alıyor.

Bazen fotoğrafta ters ışık kullanır ve silüet yaparız. Detaylarını görmezsiniz ama silüet sanatta sadeliğin zirvesini temsil eder. Öyle bir sadeliktir ki sadece ince çizgileri görürsünüz ve bu, muhayyilenizi harekete geçirmek için yeterlidir. O fotoğraf size "Ben senin aklına ve muhayyilene güveniyorum." der. Her şeyi didaktik ve detaylı bir şekilde anlatıp "Bunu da gör, bunu da öğren, buna da dikkat et." demez. Tersine seni eyleme, düşünmeye, görmeye, rikkat ve dikkate davet eder. "Acele etme, hazmet, gör, hisset. Bak burada başka bir şey var." der. Siz de artık bunu sezgisel olarak keşfetmeye ve hissetmeye başlarsınız.

Öyle bir noktaya gelirsiniz ki bütün o detay, renk, malumat, yer, mekân, ışık vs. içinde siz öze odaklanırsınız. Fotoğraf sanatında da silüet, ışık, gölge ve ters ışık bunu görmenizi sağlar. Ben

fotoğraf çekerken de bu flanör ruhu yaşatmaya çalışıyorum. Bazı fotoğrafçılar tematik projeler yaparlar ve çok güzel işler çıkarırlar. Buna itirazım yok. Türkiye'de ve dünyada böyle çalışan çok iyi fotoğrafçılar var. Ama ben sokak fotoğrafının bir caz müziği gibi akmasını, küçük sokaklara girip çıkmasını, biraz planlı ama serbest ve özgür akıp gitmesini, ana bestenin üzerine taksim ve doğaçlamayla yeni bir ruh üflemesini daha çok seviyorum. Böyle durumlarda olana, akışa, ana, beklenmedik olana, bir anda karşınıza çıkıverene odaklanıyorsunuz. Yani her an teyakkuz hâlinde oluyor ve her şeye dikkat kesiliyorsunuz. En iyi fotoğraflar böyle anlarda çıkıyor karşınıza. O zaman şu hisse kapılıyorum: "Bu fotoğrafı ben çekmedim; bu fotoğraf bana verildi." Aslında iyi olan her şey gibi o iyi de gelip sana verildi. Sen iyiyi almaya hazırsan iyi de sana verilmeye hazırdır. İyi, kötüye gitmez. İyiye hazır olmak için iyi olmak gerekir.

Bu iyi nedir? İyi bir şiirdir, iyi bir fotoğraftır, iyi bir kitaptır, iyi bir dosttur, iyi bir iştir, hayırlı bir ameldir, bir duadır, bir mekândır, bir camidir, bir tarihî eserdir, bir mezarlıktır, bir sahildir, bir hayvandır, varlıkdaşımız olan bir kedidir, köpektir, attır, kuştur. Eğer sen iyiysen o iyi gelir ve seni bulur. Sana ikram edilir. İyi bir sanat eserinde, bestede, resimde, hatta, ebruda, tasarımda, grafikte yahut oyunda ortaya çıkan şey sanatçının dehasını ve yeteneğini aşan bir özdür. Bu öz, sanatçının sanatıyla kendini ifade eder. Sanatçı ne kadar iyiyse eserin de iyisi ona verilir. Buralarda da flanör olmak iyidir.

İnsan bir şehirde keyifle ve serazat dolaşabildiği gibi zihin ve ruh dünyasında da flanör olup keyifle gezebilmeli. Mesela kütüphaneye girdin. İmam Gazâlî'nin *el-Münkız mine'd-dalâl* kitabı çıktı karşına. Orada bir küçük davet var. İmam Gazâlî âdeta "Bak, ben burada tarihçe-i hayatımı anlattım. Dalaletten kurtuluşu merak ediyorsan gel, beraber bir yolculuğa çıkalım." diyor. Alıp okuyorsun

ve kitap seni başka bir dünyaya götürüyor: Gazâlî'nin dünyası, 12. yüzyıl... Dünyada bu dönemde neler oluyordu? İnsanların sorduğu en önemli sorular nelerdi? İmam Gazâlî kendisi hangi sorunlarla uğraşıyordu? Bu meseleleri kendi zihin dünyasında nasıl çözdü?

Bir başka kitap sizi alıp Eflatun'a kadar götürür. Oradan kadim Mısır'da İmhotep'e yahut Aristo'nun talebesi Büyük İskender'e gidersiniz. Sonra Selahaddin Eyyûbî'yi ziyaret edersiniz. Fatih'e, İmam Rabbânî'ye, Molla Sadra'ya, Nasreddin Hoca'ya gidersiniz. İnsan zihin dünyasında da işte böyle flanör olmalı, dolaşmalı, gezmeli. Düşünce, bilim, din, edebiyat ve sanat dünyasının değişik semtlerine, bahçelerine, vadilerine, ovalarına, zirvelerine serbest bir şekilde gidebilmeli ki bir işi disiplinli ve planlı bir şekilde yaparken onun tadını, lezzetini, letafetini, halavetini, güzelliğini aynı anda yaşayabilsin.

Nitelikli okumalar insana bereketli kapılar açar. Flanör ruhu makro ve mikro ölçekler arasında gidip gelirken her gün bir şeyler keşfetmenize imkân tanır.

Fiziken, zihnen, ruhen hatta kalben flanör olmak güzel ama kaybolmamak şartıyla. Tam da oraya işaret ediyorsunuz. Buradaki denge nasıl kurulur? Nasıl kaybolmadan flanör olunabilir?

İyi bir flanör, disiplinli olmakla özgür olmak arasındaki dengeyi korumayı bilir. Hz. Mevlana bu dengeyi çok güzel kurmuş: "Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır." diyor. Pergelin iğnesini bir yere sabitlemezsek dağılır gideriz. O yüzden tabii ki bir istikametimiz, bir çerçevemiz olacak. Zira her yere gidebilen bir insan aslında hiçbir yere gidemiyordur. İnsan istikametini, menzilini bilecek. Nereye gitmek istiyorsun? Her yere gidiyorsan bir amacın, bir

maksadın, bir maksudun, bir hedefin yok demektir. Bu bir yolculuktan ziyade rüzgârın önündeki yaprak gibi oradan oraya savrulmaktır. O yüzden pergelin iğnesini doğru yere sabitlemek son derece önemli. Bu bizim için inanç ve düşünce dünyamızdır. Anadolu irfan geleneğinin büyük ve derin zenginliğidir. Pergelin iğnesini oraya sabitledikten sonra ben yeri gelir, Nietzsche'nin kapısını çalar ve Zerdüşt'ün ona söylediklerini dinlerim. Yeri gelir, Heidegger'in Todtnauberg köyündeki kulübesine giderim. Onunla varlık meselesini konuşurum. Yeri gelir, Wittgenstein'la oturur, dil meselesini tartışırım. Yeri gelir, Sartre ile konuşurum. Ama bütün bunları yaparken pergelimin iğnesini sabitlediğim yer bellidir. İşte onun sayesinde de ben bilirim ki İbn Arabî de burada, İmam Rabbânî de burada, İmam Gazâlî de burada. Bu birkaç kitap okuyarak anlaşılacak bir zenginlik değil. Bir ömür boyu çalışmayı, okumayı, derinleşmeyi gerektiren bir çaba, bir yolculuk, bir serüven. İslam medeniyetinde filozoflar, sufiler, kelamcılar ve diğer âlimler kendilerinden önceki düşünce geleneklerini hep bu perspektiften okudular.

İslam dünyasının ilk filozofu olarak kabul edilen Kindî, *Felsefe-i Ûlâ* [İlk Felsefe/Metafizik] adlı eserinin girişinde hakikatin evrenselliğiyle ilgili çok önemli bir hususa temas eder ve özetle şöyle der: Hakikat tek bir kişinin yahut tek bir neslin kendi başına ihata edemeyeceği kadar büyük bir gerçekliktir. Dolayısıyla nesilden nesile aktarılarak farklı milletlerden, farklı coğrafyalardan, tarih dönemlerinden süzülerek bize gelir. Bizden sonraki nesillere de bu şekilde bırakılır. Dolayısıyla hakikatin inşa serüvenine katkı yapmış herkese dini, dili, milleti, tarihi ne olursa olsun şükran borcumuz vardır.

Hakikatin evrenselliğini o kadar güzel bir şekilde ortaya koyuyor ki bu yaklaşım. Hakikat evrenseldir ve onu inşa sürecine Afrikalı bir kabile reisi de, Çinli bir bilge de, Yunanlı bir filozof da, Avrupalı bir sanatçı da, Arap çölünden çıkan bir Bedevi de katkı

verebilir. Bütün bunlar gelir Anadolu coğrafyasında bambaşka bir senteze dönüşür ve bize bambaşka kapılar açar.

Şöyle diyor Kindî:

> Özellikle şu husus bizce ve dilimizi konuşmayan bizden önceki seçkin felsefecilerce çok iyi bilinmektedir ki ne bir kişi ne de bir topluluk kendi çabasıyla gerçeği tam olarak kuşatabilmiştir. Çabaları sonucunda bunlar ya gerçek adına bir şey elde edememişler ya da gerçekle kıyaslanınca çok az şey elde edebilmişlerdir. Fakat her birinin gerçek adına elde ettiği o azıcık bilgiler bir araya toplanınca büyük bir değer oluşturmuştur.[2]

Kimden, nereden ve hangi zamandan gelirse gelsin hakikat her zaman benim yitiğimdir. Onu bulduğum yerde alırım. Yerden kaldırır, tozunu siler heybeme katarım. Varsa ufak tefek kaymalar, yıpranmalar, bozulmalar onları da tashih ve tamir eder, yolculuğuma devam ederim. Böylece ben de nesiller boyu devam eden hakikati inşa sürecine dâhil olurum.

Yine Kindî'ye kulak verelim:

> O halde, bize gerçeği büyük ölçüde getirenler bir yana, onu azıcık olarak ulaştıranlara da şükür borcumuz büyük olmalı. Çünkü onlar kendi düşünce ürünlerine bizleri ortak ettiler ve sundukları mantıki önermelerle gizli gerçeklere ulaşmanın yollarını kolaylaştırdılar. Onlar olmasaydı bu kadar yoğun çalışmamıza rağmen doğru önermelerden hareketle sonucu çıkarıp bilinmeyene ulaşmamız mümkün olmazdı. İşte bu birikim, geçmiş yüzyıllardan beri zamanımıza kadar süregelen yoğun ve yorucu çalışmaların bir sonucudur. Bir kimsenin ömrü ne kadar uzun, çalışması ne kadar ciddi ve yoğun, fikri de ne kadar ince olursa olsun, zaman olarak kendisini kat kat aşan bu birikimi hayatı boyunca elde etmesi mümkün değildir.[3]

---

2. Mahmud Kaya, *Kindî: Felsefî Risâleler*, (İstanbul: Klasik, 2002, s.140).
3. Kaya, *Kindî: Felsefî Risâleler*, s.140.

Hakikatin kıymetini bilen kişi, onun bize ulaşmasına katkı sağlayan herkese de medyun-ı şükrandır. Kindî bu hususu Aristo'dan bir alıntıyla ifade eder:

> Felsefede Yunanlıların seçkin kişisi olan Aristoteles bu konuda ne güzel söylemiştir. Der ki: "Bize gerçek adına bir şey getirenler bir yana, onların atalarına da teşekkür etmeliyiz. Çünkü onlar bunların varlık sebebi, bunlar da bizim gerçeğe ulaşmamızın sebebidirler." Nereden gelirse gelsin, isterse bize uzak ve karşıt milletlerden gelsin, gerçeğin güzelliğini benimsemekten ve ona sahip olmaktan utanmamalıyız. Çünkü gerçeği arayan için gerçek'ten daha değerli bir şey yoktur. O halde gerçeği eksik görmek ve onu söyleyeni ve getireni küçümsemek yakışık almaz. Hiç kimse gerçeği küçümsemez, tersine herkes ondan şeref duyar.[4]

Flanör olmak, hakikat avcısı sıfatıyla bir arı gibi hangi çiçekten ne alacağını bilerek dolaşmaya benzer. Bunu yaptığınız zaman "İnsan olan hiçbir şey bana yabancı değildir."[5] sözü daha doğru bir zemine oturur. Aslında bunu şöyle revize edebiliriz: "Hakikat olan hiçbir şey bana yabancı değildir."

4. Kaya, *Kindî: Felsefî Risâleler*, s.140.
5. MÖ 2. yüzyılda Kartaca'da dünyaya gelen, çocuk yaşta köle edilen ve daha sonra sahibi tarafından azat edilmiş bir komedi yazarı, Publius Terentius Afer'in sözüdür.

5

Akıl Ötesi Gerçeklik

Bir önceki bölümde "Fotoğraf bazen verilir." dediniz. İnsan bazen kendisi çeker. Bazen de bir fotoğraf ona lütfedilir. Bu sadece fotoğrafta değil, hayatın her sahasında böyledir. Saadettin Ökten Hoca'yla 82 yaşının Ramazan ayında konuşuyoruz... Dedi ki: "Nevâfille[1] tanıştım." Saadettin Hoca nevâfilin ne olduğunu bilmeyen bir zat değil. Nevâfili olan da bir zat ama onunla tanıştığını söylüyor. Bizim tanışıklığımız sokakta geçerken merhabalaşmak gibi ama hocanın ifadesinden anladım ki nevâfil onun evine misafir olmuş, kalmış, almış, vermiş... Diğerinde biz nevâfili almaya çalışıyoruz, buradaysa hocaya buldurulan ve her sahada olan bir nevâfil var. Benim almamla onun bana verilmesi, benim aramamla onun bana buldurulması arasındaki fark ne?

---

1. *Nevâfil*: Farz ve vacip olanlar dışında sırf Allah rızasını kazanmak için yapılan ibadetler anlamına gelen nafilenin çoğulu.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Arapçada varlık kelimesi olan *vücûd, v-c-d*'den gelir; bulmak demektir. *Ev-c-d* bulunmak demektir. Bir şeyin var olması demek onun bulunması demektir. "Hoş geldiniz." denildiğinde cevap olarak "Hoş bulduk." diyoruz. Türkçemizin enfes ifadelerinden biridir bu. Neyi bulduk? İnsanı bulduk. Bir güler yüzü, bir hâli, bir mekânı bulduk. Bu bulma sayesinde de var olduk. Bulmanın kendisi o kadar varoluşsal bir eylem ki dilimiz "hoş bulduk" kelimesinin içerisine bile varoluşsal bir eylemi gizlemiş. Onu açtığınız zaman olmak, bulmak, var olmak, hepsi birlikte karşınıza çıkıveriyor. Bunu niye söylüyorum? Büyük sanat eserleri, büyük manevi hâller, büyük ilmî keşifler, fikir ve düşünce dünyasının büyük keşifleri, bu türden bir bulma sürecini ifade eder. Tabii ki sanatkâr, düşünür arıyor, onu ortaya çıkarmak için çaba sarf ediyor. Ama neticede ortaya çıkan şey sadece benim oturup kendi zihnimde, kendi elimle, elimdeki malzemeyle yapıp icat ettiğim bir şey değil. Tam tersine benim aradaki perdeleri kaldırarak, kendi ruhumdaki duyguyu, ışığı, fikri, niyeti katarak beraber inşa ettiğim bir şey. *İcad* kelimesi de *vücûd*la aynı kökten geliyor zaten. Bir şeyi ortaya çıkarıyorsun, evvelde var olmayan bir şeyi yoktan yaratmıyorsun. Olan bir şeyi tabiri caizse tebellür ettiriyor yani billurlaştırıyor, açık seçik, ışıl ışıl, pırıl pırıl hâle getiriyorsun. Aradaki perdeleri kaldırıyorsun ki hakikat kendi ışığını her yere yayabilsin.

Bach'ın *Brandenburg Konçertoları* yahut Vivaldi'nin *Dört Mevsim*'i, Van Gogh'un *Yıldızlı Gece*'si ve diğer resimleri, Picasso'nun türsel sınırları zorlayan çalışmaları, Mimar Sinan'ın eserleri, Matrakçı Nasuh'un çığır açan minyatürleri, Tolstoy'un sarsıcı romanları... Bunlar o kadar büyük eserler ki... Bu sanat eserlerine baktığım zaman, "Bu büyük sanatkâr, metafizik âlemde asılı duran o olgun meyveyi alıp bu dünyaya getirmiş." diye düşünüyorum. Bazı büyük sanatçılar, arifeler ve yazarlar şöyle der: "Öyle bir hâle gir-

dim ki bu bana yazdırıldı, fısıldandı, dikte ettirildi. O kadar hızlı geliyordu ki kalem yetişmiyordu."

Mesela Rilke'nin *Duino Ağıtları* da şaire böyle geliyor. Sarp kayaların üzerine kurulu olan Duino Kalesi'nde –ki bugün hâlâ hayattadır– ikamet ederken bir kış günü bir anda ilham geliyor. Rilke uzun süredir şiir yazamamıştır ve o ilhamla birlikte hemen yazmaya başlıyor. Kalem durmuyor, yazıyor da yazıyor. Daha sonra diğer kısımları sekiz on yıllık bir süre içerisinde tamamlıyor.

Van Gogh'un kardeşine yazdığı mektuplarda yaptığı güzel tasvirlerden biri şöyledir: "Gökyüzündeki bu muazzam ışıklar neden gelip benim tuvalime konmasın ki." Gökteki ihtişamı tuvaline yansıtan kişi büyük sanatkâr oluyor. O yüzden Van Gogh'un *Yıldızlı Gece* tablosuna baka baka doyamıyoruz. Sanki biraz önce tamamlanmış gibi, o kadar taze... Hayal gücünüzü biraz canlandırdığınızda hareket hâlinde olan bir tablo karşınıza çıkıyor. Yıldızlar yerinde durmuyor, ay yerinde durmuyor, bulutlar yerinde durmuyor, alttaki o küçük köy evleri yerinde durmuyor. Her an sanki bir oluş, varoluş, varlığa geliş, varlıktan çıkış hâli içerisindeler. Eser nefes alıyor. Siz baktıkça yeniden hayat buluyor. Sanki ressam tabloyu çizmeye devam ediyor. Van Gogh'un bütün fırça darbelerinde bu muazzam incelik var. Onu farklı kılan da bu. Kendi otoportrelerinde de bu hareketliliği görebiliyorsunuz. Tabloya baktığınızda sizi bir girdap gibi içine çekiyor. Ama aynı zamanda size bir bütünlük de sunuyor.

Bu tür büyük eserler, deha ürünü diye ifade ettiğimiz şeyler –bana göre– kesbî yeteneklerin yanında vehbî olarak takdim edilen şeyler. Kesbetmek, insanın kendi eliyle, gayretiyle, çabasıyla bir şey ortaya çıkarması; vehbî olan ise ona verilen demektir. İşte bu ikisi buluştuğu zaman ortaya büyük eserler çıkıyor. Kesb olmadan vehb olmuyor, vehbin gelmesi için de kesbin olması gerekiyor. İkisi bir arada olacak.

Duino Kalesi'den bahsediyoruz ve hâlâ hayatta.

Öyle mekânlar vardır. Fiziken de yaşar ama daha önemlisi ruhu yaşamaya devam eder. Bu yerler size bir iklim sunar, istikamet gösterir. Varlığınızın sebebini size hatırlatır. Bedeni yaşlandıkça ruhu genç kalan mekânlardır bunlar. Ama bunun illa da fiziki bir mekân olması gerekmiyor. Bir şiir, bir resim, bir beste de bu şekilde yaşar gider ve size dünyada nasıl var olmanız gerektiği konusunda önemli ipuçları verir. Size "edepli" olmayı öğretir.

Bizim geleneğimizde edebiyat kelimesi kök olarak *edeb*den gelir. Edep bir işi doğru dürüst yapma sanatıdır. Edepli olmak, bir şeyin makam ve mertebesiyle mütenasip hareket etmektir. O işin, şeyin, kişinin yahut mekânın ruhuna uygun bir şekilde davranmaktır. Ahşap ustası, ağacın karşısında böyle davranır. Yani marangozluk mesleğinin gereğini yapar. Bunu belirleyen şey ise kullandığı malzeme (ceviz yahut gürgen ağacı...) ile yapmak istediği şey (masa, sandalye, kalemlik...) arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı ilke ve kurallardır. Ustalık, bir edep işidir, yani yaptığın işi en doğru ve düzgün şekilde yapmak... O zaman ortaya "ustalık işi" eserler çıkar. Usta, çırağına sadece teknik öğretmez. İşin usul ve adabını, yani edebini öğretir. Bu usul ve adap, hayatımızın her alanında çıkar karşımıza. İnsanlarla kurduğun ilişkinin özü edeptir. Tabiatla kurduğumuz münasebetin aslı edeptir. Ülkene, milletine, insanlığa, bilime, sanata hizmet etmenin özü edeptir. "Edep ya hu!" diye boşuna dememiş bilgeler. Her şeyin başı ve sonu edep.

Edebiyat da bize bu edebi öğretir. Ruhlarımızı inceltir, kalplerimizi yumuşatır, aklımızı açar. Bazen isyana, bazen sükuta ve teslimiyete davet eder. Bazen ruhumuzu hafifletir, bazen şok terapi yapar ve bizi kökümüzden sarsar. Ama tüm bu edebî hâl ve

tarzların nihai amacı bize edebi öğretmektir; var olmanın edebini, nefes almanın edebini, almanın ve vermenin edebini, söz söylemenin edebini, bakmanın ve görmenin edebini, kısacası dünyada var olmanın edebini...

Hikmetli hikâye ve kıssalardan oluşan hikemiyat külliyatı da bize bunu anlatır. Mesela *Kelile ve Dimne* bizde bu hikemiyat külliyatının bir parçası olarak okunmuştur. Devlet yönetme sanatını ve siyaset ilmini çeşitli hikâyeler üzerinden anlatan *Kelile ve Dimne*, Sanskritçeden tercüme edilmiş ve kadim Hint bilgeliğinden süzülerek bize gelmiş bir eser. Bu eserde hikâyeler hayvanlar üzerinden anlatılır. Hayvanlar âlemi insana ayna tutar. Hayvandan üstün olan insana, nefsine yenilip onlardan daha sefil bir duruma düşmemesi hatırlatılır. Hikmetin amaçlarından biri insana muhkem yani sağlam ve doğru hükümler vermeyi öğretmektir. Dolayısıyla hikemiyat kitapları bize varlığı, evreni, eşyayı ve insanın bu âlemdeki yerini nasıl anlamamız gerektiğini anlatır. Edebiyat tam da insana bu edep duygusunu, fikrini, ruhunu aşılamak için vardır.

Batı'da ise *literature* denmiş bu alandaki eserlere. O da Latincede "harfle yazmak" demek. Harfle yazılan şey, yani mektup olan, kaleme alınmış metin. Bir birikimi ifade ediyor ve farklı bir etimolojik gelenekten geliyor. Yazıyı, yazılı kültürü öne çıkarıyor. Bizdeyse edebiyat hem yazılı hem sözlü olarak gelir. Bazı yerlerde sözlü kültür yazılı edebiyatın önüne geçer çünkü söz canlıdır. Onun bir kalıba sığdırılması pek mümkün değildir. Söz anda üretilen, hissedilen, duyulan, tecrübe edilen bir şeydir. Onu duyulur hâle getiren nefes gibi canlıdır. Vurgusuyla, esleriyle, tonlamasıyla, iniş çıkışlarıyla her an hayatiyet sahibidir. Bazen bir söz öyle bir söz olur ki yüzlerce yıl nesilden nesile, kulaktan kulağa, akıldan akla, kalpten kalbe aktarılır. Yazıya gerek bile kalmaz. O kadar canlı ve o kadar güçlüdür ki, "Bunu yazalım, unuturuz." de-

mek kimsenin aklına gelmez. İnsan "Yahu bu unutulur mu, ne diyorsun?" der âdeta.

Kadim Yunan filozoflarının çoğu yazmadı. Daha ziyade konuştular, anlattılar. Mesela Sokrates hiç yazmadı. Öğrencisi Eflatun onun söylediklerini kaleme aldı. Eflatun'un ilk dönem diyaloglarının tamamı Sokrates'in sohbetlerinin kayda geçirilmiş hâlidir. Mevlana da yazmadı, dilinden dökülenler kayda alındı. En önemli eserlerinden birisi olan *Fîhi Mâ Fîh*, onun sohbetlerinin kayda geçirilmiş hâlidir. İçerisinde diyaloglar, hikâyeler, masallar, meseller vardır.

Yazı kendi başına kıymetlidir elbette ama söz hepsinden önce gelir. "Önce söz vardı."[2] ifadesi, yaratılış hikâyesinin de başlangıcıdır. Her şey Yaratıcı'nın "Ol!" sözüyle/emriyle başladı.

Şöyle bir şey söylenebilir mi? Mesela insan sözü kendi kendine söylemez. Söz karşısında muhatap ister. O muhatabın sadrı, talebi, gönlü, o anki hâli sözün muhtevasını, söyleniş biçimini, derinliğini, etkisini her şeyi başkalaştırır. Ama yazıya döktüğünüz anda onu bir meydan yerine bırakmış olursunuz ve kimin alacağı da belli olmaz.

Kesinlikle. Yazı kendi başına çok güçlü bir enstrüman. Düşüncelerimizi ifade etmek ve korumak için son derece önemli. Bunları birbirinin yerine ikame edilecek alternatifler olarak değil, birbirini tamamlayan iki araç, iki imkân, iki fırsat olarak görmek lazım. Orta Asya'dan Anadolu'ya, Balkanlar'dan Kurtuba'ya, Endülüs'ten Kuzey Afrika'ya kadar her yerde İslam medeniyeti kitabi bir medeniyet olarak yükselirken sözlü gelenek de hayatiyetini,

2. Yuhanna 1:1-18.

gücünü ve ifade kabiliyetini muhafaza etmiştir. Bir tarafta divan şairleri divanlarını inşa ederken, diğer tarafta âşık geleneği sözlü olarak devam etti. Masal, destan, hikâye geleneği de bu şekilde yol aldı. Söz, her söylendiğinde yeni ve tazedir. Hiçbiri diğerinin motamot tekrarı değildir.

Rahmetli Neşet Usta her eserini ilk defa icra ediyormuş gibi çalardı. Kendisinden otuz kırk yıldır dinlediğimiz bir eseri, mesela "Neredesin Sen", "Sen benimsin, ben seninim", "Kendim ettim, kendim buldum", "Gönül Dağı" gibi türküleri icra ederken her defasında başka bir duyguyla, başka bir tavırla çalardı. Sözlü ifadenin yorum farkı şiirden hikâyeye, türküden destana her daim yeni imkânlar sunar. Yazıda bunu yakalamanız mümkün değil. Yazıda da başka imkânlar var. Sözlü gelenekteki hayatiyet düşünceye, düşüncenin akışına, sohbete başka bir boyut katar. O yüzden ben hep söylüyorum: Sohbet ehli olmak çok önemlidir.

Türkçede konuşmak kelimesi "karşılıklı kon-mak"tan gelir, gelip bir telin, bir dalın üzerine konmaktan... Kon-duğunuz zaman konuşmaya başlıyorsunuz. Yani aynı göz hizasında birbirinize "konşu" oluyorsunuz. Komşu da oradan geliyor; "konan" kişi demek. Kuşlar gibi gelip konuyorsunuz ve birbirinizle konuşmaya başlıyorsunuz. Ben geldim kondum, sen geldin kondun. kondun ve biz birbirimize komşu olduk. Ve bir sohbet, bir konuşma, bir muhavere, bir mükâleme akmaya başladı.

Bu metafor üzerinden bir şey söyleyeyim. Kuşlar konarlar ve aynı yöne bakarlar. Birbirine bakanlar mı daha rahat konuşur, aynı yöne bakanlar mı?

Bazen birbirinize bakarsınız. Sonra başınızı kaldırır, göğe bakar ve başınızın üzerinde muazzam bir gök kubbenin olduğunu

görürsünüz. O zaman ufak tefek hesaplar da ortadan kalkar. Başınızın üstündeki gök kubbenin ihtişamını idrak ettiğiniz oranda evrendeki yerinizin ne kadar küçük olduğunu da anlamaya başlarsınız. Bunu kavradığınız oranda sağınızdakini, solunuzdakini itmenin, kakmanın, hor görmenin, kırıp dökmenin saçma ve anlamsız bir şey olduğunu görürsünüz. Dünya hepimize yetecek kadar büyük. Göğe bir bak, evrenin ruhunu kavramaya çalış. Küçük mavi bir soluk nokta olan dünyamızda neyin kavgasını veriyoruz? Sonsuzluk duygusuna ve şuuruna sahip olmak insana dünyada edepli bir biçimde var olmayı öğretir.

Sonlu varlıklar olarak sonsuzluğu kavrayamayız. Çünkü sonlu ve sınırlı olan, sonsuz ve sınırsız olanı ihata edemez. Ama sonlu ve fâni olan insan sonsuzluğu sezebilir ve hissedebilir. Modern dönemde kaybettiğimiz denge unsurlarından biridir bu. Çok katmanlı ve çok boyutlu varlık âlemini tek bir düzeye indirgemeyi rasyonellik sanıyoruz. Akla, mantığa uygun olanın bu olduğunu iddia ediyoruz. Çünkü bu bize kontrol imkânı sağlıyor. Karmaşık yapıları kontrol etmek zordur. Basite indirgeyince kontrol kolay hâle gelir. Modern araçsal rasyonalitenin amacı varlığın hakikatini açık seçik ortaya koymak değil, evreni kontrol altına almak için basite indirgemektir. Kontrol altına alınamayan her şey karmaşık, mistik, irrasyonel ve saçma görülür.

Rasyonel olan, akla uygun olandır. Ama akla uygun olan, tek bir varlık düzeyine indirgenecek kadar tek düze ve basit değildir. Bu yüzden varlığı tek bir düzeye indirgemek rasyonel bir tavır değildir. Aklın üstünde ve ötesinde başka varlık ve bilgi kategorileri vardır. İki kere ikinin dört etmesi matematiksel bir doğrudur. İkiyle ikiyi yan yana koyduğunuzda dört eder. Bu matematiksel bir soyutlamadır. Çünkü tabiatta iki diye bir sayı yoktur. İki nesne, iki ağaç, iki top, iki kuş, iki taş parçası vardır ama bunlardan bağımsız ve soyut iki diye bir sayı yahut rakam yok-

tur. Geometrik şekiller de öyledir. Tabiatta üçgen yoktur, üçgene benzer şekiller vardır. Tabiatta iç açılarının toplamı 360 derece olan bir dörtgen yoktur, ona yakın şekiller vardır. Biz zihinsel bir soyutlamayla onları geometrik şekillere dönüştürürüz. İnsan aklı burada zihinsel olana yeni bir alan açar. Burada akla ve mantığa uygun olan, ikiyle ikiyi yan yana getirdiğinizde bunun neticesinin dört olduğunu söylemektir. Fakat mesele burada bitmiyor.

Rasyonelin ötesinde supra-rasyonel yani akıl-üstü ve akıl-ötesi dediğimiz bir gerçeklik vardır. İki kere iki dörttür. Ama hakikat dörtten ibaret değildir. İki elmayı bir araya getirirsiniz ve bunlar sayısal olarak ikidir. Ama onları öyle bir paylaşırsınız ki iki elma beş kişiye gıda olur, on kişiye muhabbet olur, yirmi kişiye can olur. Elmanın matematiksel, fiziksel hakikatini başka bir boyuta taşırsınız. Supra-rasyonel hakikat, aklın karşı çıktığı değil, kendisine ulaşmak için yöneldiği ufku ifade eder. Kendisinin ötesindeki hakikate ulaşan akıl böylece kendini aşma şansını yakalar. İman böyledir, sanat böyledir, tefekkür ve sezgi böyledir. Bunları dar ve indirgemeci bir bakış açısıyla rasyonalize etmeye kalktığınızda organik olan bir hakikati mekanize etmeye başlarsınız. Mekanize ettiğiniz oranda da ruhunu öldürür, onu bir makineye dönüştürürsünüz. Bu, bir bina yapmaya benzer. Çok güzel bir bina yaptınız. Şöyle geniş, bu kadar metrekare, böyle camı, şöyle kapısı var. Peki bu binayı neden yaptık? Binanın manasını metrekaresinde bulamayız. Hakikatini büyüklüğüyle ölçemeyiz. Nasıl sorusunun ötesine geçip "Ben bu binayı neden yaptım?" dediğinizde anlam ve hakikat yolunda ilk adımı atmış olursunuz.

Neden sorusu nasıl sorusundan önce gelir. Neden/niçin sorusunu cevaplamadan nasıl sorusuna verdiğiniz her cevap eksik kalır. Neden sorusu bilimin ve teknik hesaplamanın değil, felsefenin, dinin ve sanatın cevaplayabileceği bir sorudur. Bilim bi-

ze nasıl sorusunun cevabını verir. Binayı nasıl yaptık? Gece gündüz nasıl oluyor? Yağmur nasıl yağıyor? İnsanın biyolojik yapısı nelerden oluşuyor? Kimyasallar, moleküller, DNA'mız nasıl çalışır, nasıl işler? Bunun gibi soruların cevabını bize bilim verir. Bunlar son derece kıymetli bilgilerdir. Fakat hakikat bu malumatın alt alta dizilmesinden ibaret değildir. Bilim ve tekniğin cevapladığı nasıl sorusuna anlam veren, felsefenin ve dinin cevapladığı neden/niçin sorusudur. Dolayısıyla bilim ile felsefe arasında temel ve köklü bir ilişki vardır. İkisinin birbiriyle konuşması çok önemlidir. O yüzden rahmetli Teoman Duralı Hoca hep "felsefe-bilim" kavramından bahsederdi. "İkisi birbirini destekleyecek." derdi. Çünkü hakikatin maddi özelliklerini dikkate almayan bir felsefe sallantılı hâle gelir. Fakat felsefi derinlikten yoksun bilim de bizi fizikalizme, materyalizme ve indirgemeci rasyonalizme götürür. Hakikat bunların ötesinde bir yerde duruyor.

Binayı niye yaptığımız sorusunun cevabını ancak başka bir düzlemde verebiliriz. Mesela "Burada bir eğitim merkezi yaptım. Burayı bir sanat merkezi olarak tasarladım. Burayı fakir fukaraya yardım için inşa ettim. Bir kütüphane yaptım." diyebiliriz. Bunlar bir binayı neden yaptığımıza dair önemli cevaplardır ve o fiziki yapının amacını, manasını, hedefini ve dolayısıyla hakikatini ortaya koyar. Bir binanın anlamı, onun fizik özelliklerinden daha fazla bir hakikate tekabül eder.

Bir kütüphanenin manası kitapların yan yana dizilmesinden ibaret değildir. Bir kitabı düşünün. Kitabın fiziki özelliklerini analiz ediyoruz: Kapağı bu, sayfa sayısı bu, rengi bu, fontu bu, kelime sayısı bu, cildi şöyle, kâğıdı böyle... Bunların hepsi bir kitabın fiziki özelliklerine dair sayabileceğimiz temel unsurlardır. Ama bir kitabın manası bunlardan daha fazlasıdır. Bir kitabın manası bize anlattığı şeydir, söylediği fikirdir, naklettiği hikâyedir, verdiği me-

sajdır; içindeki bir dizedir, bir şiirdir, bir resimdir. O mana, kitabın fiziki özelliklerini aşar. Siz kitabı fiziki özelliklerine indirgediğinizde onu "rasyonalize" etmiş olmuyorsunuz; onu varlık dairesinde tenzil-i rütbe ediyorsunuz. İkisi de kâğıt, mürekkep ve ciltten yapılıyor diye Kutsal Kitap'la yemek kitabını aynı seviyeye indirgeyemezsiniz.

Aklın ötesindeki hakikatler de böyledir. Onlar, aklın sezgisel olarak hissedebildiği, duyabildiği, görebildiği hakikatlerdir. Akıl, bütünlüğünü ve manasını sezgisel olarak kavradığı bu hakikatleri bilimsel ve teknik açıdan analiz edebilir. Onu farklı şekillerde tasnif edebilir. Ona değişik isimler verebilir. Farklı kavram ve terimlerle onu izah edebilir. Ama o şeyin hakikati her zaman bu unsurların toplamından daha fazla bir şeydir. Bir şeyin rasyonel yönünü ortaya koymak demek, onu kontrol ve manipüle edilebilir bir sayıya, rakama ve niceliğe indirgemek değildir.

Sanatı rasyonalize etmeye çalıştığınızı düşünün. Picasso'nun resminde ne var? Tuval, renk, boya, fırça darbeleri... Bunlar Van Gogh'da da var, Monet, Matisse, Matrakçı Nasuh ve Hoca Ali Rıza'da da var. Bu fiziksel analiz çok saçma olmuyor mu? Yani orada da boya var, burada da kâğıt veya tuval var. Ama ortaya çıkan mana, bize resmin anlattığı şey o kadar farklı ki. Peki o fark nereden geliyor? Herhâlde kullandığı boyadan kaynaklanmıyor. Bize anlattığı bir hikâye, yaşattığı bir duygu, davet ettiği bir hâl var. Bunu kabule açık hâle geldiğimizde resmin manasını da kavrama imkânı doğuyor. Bu kavrayış aynı anda akıl, duygu, kalp, muhayyile, sezgi... hepsiyle birlikte oluyor. Akıldan vazgeçmeden ama her şeyi de hesapçı akla hapsetmeden kavrama imkânı ortaya çıkıyor.

Van Gogh der ki: "Resimlerimi hayal ediyor, sonra hayallerimi resmediyorum." Muhayyilenin gücünü anlatıyor burada. Bu da bir talim ve terbiye işi. Nasıl aklımızı mantık kurallarına göre

eğitiyorsak hayal gücümüzü de eğitebilir ve geliştirebiliriz. Muhayyile yahut hayal gücü bize farklı biçimlerde düşünme, bağlantı kurma, tersinden akıl yürütme, parçaların ötesindeki bütünü görme, varlığı kendi dinamik akışı içinde kavrama imkânı sunar. Muhayyile gücü sadece sanatların değil, aynı zamanda dinin, bilimin ve toplumsal düşüncenin de itici güçlerinden biridir. Aklın karşıtı değil, tamamlayıcısıdır. Akıl da tahayyül eder, tasavvur eder, geçmişe ve geleceğe dönük projeksiyonlar yapar. Aynı şekilde hayal gücü de akıldan yoksun değildir. Hayal etmek demek gerçeklikten kopmak ve bir fantezi dünyasında kaybolmak demek değildir.

İbn Arabî "Akıl haddir, sınırlamadır." diyor. *Had*, tanım demektir, tanımlama yapmaktır. Her tanımlama bir sınırlamadır çünkü bir çerçeve çizer. "Bu, budur." dediğinizde aynı zamanda "Bu, bu değildir." demiş oluyorsunuz. Yani bu, mantıktaki "A, A'dır. Dolayısıyla A, B değildir." kuralının bir uygulamasıdır. "Bu bir bardaktır." dediğinizde bunun aynı zamanda bir top olmadığını söylemiş oluyorsunuz. Üçüncü hâlin imkânsızlığı... Bu, temel bir mantık kuralıdır. Bu mantık kuralı çerçevesinde eşyayı analiz ederek yerli yerine koymaya, anlamlandırmaya çalışırız. Zihnimiz kavramlar ve tanımlar olmadan varlığı, olayları ve nesneleri anlamlandıramaz. Fakat bunu yaparken her bir tanımlamanın aynı zamanda bir sınırlama olduğunu ve hakikatin bu sınırlara sığmayacağını bilerek hareket etmemiz gerekir. Akışkan ve dinamik hakikati sabitleyen ve donduran kavramlarla her şeyi sınırlamaya çalışan tanımları yerli yerine oturtmazsak yaptığımız iş varlığın hakikatine bir deli gömleği giydirmekten başka bir şey olmaz.

Molla Sadra bu meseleyi *hareket-i cevheri* kavramıyla aşmaya çalışır. Sadra'ya göre varlıkların özünde cereyan eden bir hareket, devinim, dönüşüm, süreklilik ve dinamizm vardır. Ve her şey

değişir. Cevherler de arazlar da değişir. Zahirde gördüğümüz bütün varlıklar zaten değişir. Gerçek değişim, eşyanın özünde meydana gelir. Hareket-i cevherînin en önemli noktası budur. Gerçek değişim arazlarda değil, cevherde yaşanan değişimdir. Ontolojik olarak arazlar cevhere bağlıdır. Bu yüzden *asl*olan cevherdir. Arazlar varlıklara sonradan eklenen ikincil ve geçici özelliklerdir. Arazda meydana gelen değişiklik cevheri etkilemez. Ama cevherdeki her değişim arazları kökten değiştirir. Sadra asıl değişim ve hareketin arazlarda değil, cevherde olduğunu söyleyerek sadece evrenin yatışmaz yapısına ilişkin temel bir kozmolojik gözlemde bulunmaz, aynı zamanda değişimin kendisi hakkında çok kritik bir tespitte bulunur.

Peki arazlar cevher ile çatıştığında ne olur? Bir varlık, kendi özüne ve cevherine aykırı özellikleri üzerine almaya başladığında cevher ile araz, bâtın ile zahir, mana ile suret çatışmaya başlar, yapı bozulur. Arazlardaki arızalar özün safiyetini bozmaya başlar. Niceliksel birikim taşma noktasına geldiğinde niteliksel sıçramaya yol açar. Değişimin yönü iyiyse bu bir kuantum sıçramasına dönüşür ve özü de arazları da güçlendirir. Ama değişimin yönü kötüyse arazların sebep olduğu toksik yük, özü de bozar. Sonuçta hem cevher hem de araz ifsat olur.

Fakat son tahlilde hiyerarşi gereği üstte olan, altta olanı belirler. Marx'ın dediğinin tersine burada altyapı üstyapıyı belirlemez. Sosyoekonomik süreçlerde altyapının üstyapıyı belirlediği durumlar vardır. Ama metafizikte üstyapı altyapıyı belirler. Burada da cevher arazın seyrini, gidişini, yolunu, istikametini belirler. Dolayısıyla değişim özde, cevherde gerçekleşiyorsa gerçek değişimdir. Öbürü arızi kalmak zorundadır. O yüzden bir insan, bir millet, bir toplum, bir medeniyet kendini değiştirecekse değişim arazlarda değil, özde olmalıdır. Cevherde doğru bir değişim olursa bu arazlara, ikincil unsurlara yansır. Bir ağacın büyümesi gibi...

Dalları uzar, yaprakları açılır, meyve verir, dökülür, bir daha açar ama ağaç, ağaç kalmaya devam eder çünkü özü aynıdır.

Buradaki dinamizm nedir? Özünü, cevherini koruyarak sürekli terütaze kalabilmek. Dinamik bir akış içerisinde var olabilmek. Aristo buna "türlerin korunması kanunu" diyor. Hayvanlara bakıyor, bitkilere bakıyor. "Bu kadar farklı ağaç, hayvan, değişik canlı türü var. Bunlar sürekli doğuyor, yaşıyor, olgunlaşıyor ve sonra ölüyor ama özleri yaşamaya devam ediyor. Tek bir at, doğuyor, büyüyor, ölüyor. Bunun gibi milyonlarca at doğuyor, büyüyor, ölüyor. Tek tek baktığında atlar yok olurken at cevheri yaşamaya devam ediyor. Kayın ağacı, selvi ağacı, çınar ağacı doğuyor. Yüz yıl, iki yüz yıl, beş yüz yıl yaşıyor ama sonunda ölüyor. Milyonlarca yıldır bu tür ağaçlar tek tek geliyor ve gidiyor ama ağaç cevheri yaşamaya devam ediyor. İşte asıl olan insanın da kendi özünü, cevherini böyle yaşatabilmesidir. Zamana, mekâna, dışarıdan gelen yağmura, kara, fırtınaya, borana dirençli bir şekilde ama o dinamizmi her an koruyarak, her an fütüvvet ruhuyla, fetâ olarak yani genç kalarak özündeki ruhu yaşatabilmesidir.

Bu idrak seviyesine ulaştığımızda varlıkla aramızda farklı bir ünsiyet yani bağ oluşur. Bir tetabuk, bir örtüşme, bir üst üste gelme hâli çıkar ortaya. İnsan, büyük varlık dairesinin bir parçası olduğunu yeniden kavrar. Ait olduğu varlık dairesinin de kendisiyle anlamlı ve bütün olduğunu görür. Bu kavrayış mertebesine ulaştığınızda evren bilgisi, "ben" bilgisini destekler. Ben bilgisi evren bilgisini derinleştirir. İnsan, "küçük âlem", evren de "büyük insan" olur. İnsan ile varlık arasındaki kavga anlamsız hâle gelir. Eşref-i mahlukat olan insan tabiatla olan ilişkisini sömürü, kâr, kontrol ve manipülasyon olarak tanımlamaz; tersine onu bir refik, yol arkadaşı, bir varlıkdaş olarak görmeye başlar.

Bilim dünyasının da bu perspektife ihtiyacı var. Fizik, kimya, matematik, biyoloji ve kozmoloji gibi bilimler, 18. yüzyılda

Avrupa'daki Aydınlanma hareketiyle birlikte geleneksel metafiziğin ve dinin rolünü oynamaya itildikleri için üzerlerine vazife olmayan metafizik görevleri de üstlenmek zorunda kaldılar. Bilim, bilim olmaktan çıkarak "bilimcilik" hâlini aldı ve bu, bilime yapılacak en büyük kötülük oldu. Çünkü bilim kendi yerini, nerede durması gerektiğini bildiği zaman insanlık için büyük bir hayır kaynağıdır. Sınırını aştığı zaman "Haddini aşan zıddına döner." ilkesi gereğince başka mecralara kayar ve bu sefer sahte bir din olmaya başlar. Modern bilimcilik böyle ortaya çıktı. Newton'dan Einstein'a modern bilimin bütün büyük isimleri bilimciliğe karşı çıktılar.

Newton'ın kurduğu Newtonyen evren anlayışı, özünde, evrenin hikmet sahibi bir yaratıcı tarafından mükemmel bir saat gibi yaratıldığı fikri üzerine kuruluydu. Fakat Newton'ın dilemması –kendisi son derece inançlı ve dindar bir insan olmasına rağmen– ürettiği sistemin bir yüzyıl sonra materyalizme, mekanizme ve ateizme kapı aralaması oldu. Einstein 20. yüzyılda bilimin yerini tekrar doğru bir zemine oturtmaya çalıştı. O yüzden Einstein'ın felsefi aforizmalarında önemli incelikler vardır. Mesela "Tanrı zar atmaz. Evrende tesadüf diye bir şey yoktur." der. Einstein'ın bu tür çıkışları aslında "Bilimin sınırlarının ötesine geçtiğinizde bilime haksızlık ediyor ve zarar veriyorsunuz." mesajıdır. Bırakın bilimler kendi uzmanlık alanlarında ve ehil oldukları konularda çalışmalarını yapsın. Fizik, biyoloji, astronomi ve diğer bilimleri bunun ötesine zorlarsanız bilime haksızlık edersiniz. Bilime, tanrısal bir rol yüklemeyin. Bilimden sahte bir din çıkarmaya çalışmayın. Bunu yaparsanız dine de bilime de kötülük yaparsınız.

6

Dostun Yolu Yolumuzdur

Tevhidin çocukları olmaya gayret ediyoruz ama ikilik de yakamızı hiç bırakmıyor. Akıl-kalp, zahir-bâtın, dünya-ahiret, fizik-metafizik... Bir fizikçi "Fizik bugün gelinen noktada metafiziğin varlığını ispat etmeye memur bir hâle geldi." demişti. Bu hadiseyi nasıl okuyorsunuz?

Eşyanın zıddıyla kaim olduğunu söylemekle düalizme savrulmak arasında çok temel bir fark var. İslam düşüncesi zahir-bâtın, iyi-kötü, karanlık-aydınlık, sıcak-soğuk gibi ikiliklerin hakikatini kabul eder. "Eşya zıddıyla kaimdir." ilkesi, mevcut varlık düzeninin zıtlıklar üzerinden bir denge ve düzen üzere kurulu olduğunu ifade eder. Zıtlar birbirini tamamlayarak bize eşyanın özünün "ibaha" yani nötrlük olduğunu söyler. Özellikle kelamda karşımıza çıkan "Eşyanın özü ibahadır." ilkesi bunu anlatır: Şeyler, kendi zatlarında iyi ya da kötü değildir. Varlıklar "mübah"tır yani nötrdür, tarafsızdır. Yağmur kendi zatında iyi ya da kötü değildir. Yağmadığında kuraklık olur, çok yağdığında sel olur, kıvamında yağ-

dığında hayat olur. Bıçak zatında iyi ya da kötü bir alet değildir. Ekmek kestiğinde iyi, insan yaraladığında kötü olur, doğru kullanıldığında insanın hayatını kolaylaştırır. Varlıkları iyi ya da kötü yapan, onların hangi bağlamda ve ne niyetle kullanıldığıdır. Zıtlar ancak göreceli ve birbirlerine bağlı olarak anlamlı hâle gelirler. Zıtların varlığı zıtlıklar üzerinden çatışma ve savaş çıkarmayı meşrulaştırmaz. Zıtlıklar ve farklılıklar, denge ve düzen için vardır.

Buna mukabil düalizm, zıtları mutlaklaştırarak bizi keskin ve aşılması mümkün olmayan bir çatışmanın içine çeker. İyinin karşısına kötüyü mutlak bir güç olarak koyar. Aydınlığın karşısında karanlığı mutlaklaştırarak düalist-çatışmacı bir metafizik geliştirir. Oysa iyi ile kötüyü, aydınlık ile karanlığı eşitlemek büyük bir metafizik hatadır. Bunlar varlık düzeninin göreceli denge unsurlarıdır ama mutlak manada iyi kötüden, aydınlık karanlıktan, güzel çirkinden, doğru yanlıştan, sonsuz olan sonludan üstündür.

Tevhit, tüm ikilikleri aşarak vahdet deryasına ve birlik vadisine ulaşmaktır. İkilikleri aşmadan tevhide ulaşmak mümkün değildir. Bu vahdet vadisinde asıl ve mutlak olan iyidir; kötülük, iyiliğin olmadığı yerde ortaya çıkan arızi bir durumdur. Asıl ve esas olan aydınlıktır, karanlık ışığın olmadığı yerde ortaya çıkan arızi bir hâldir. Esas olan doğrudur, yanlışlık doğrudan saptığımız zaman aklımıza ve irademize musallat olan bir arazdır. Eşya özünde güzeldir, çirkinlik ancak güzelliği kaybettiğimiz zaman ruhumuzu ve dünyamızı karartan bir durumdur. İyi ile kötü, aydınlık ile karanlık, doğruluk ile yanlışlık, güzellik ile çirkinlik ontolojik olarak aynı düzeyde ve statüde değildir. Varlık serüvenimizin sonunda kazanacak olan iyiliktir, aydınlıktır, doğruluktur, güzelliktir, şefkat ve merhamettir. Çünkü tüm yaratılışın kaynağı olan Cenab-ı Hak mutlak iyi, doğru ve güzeldir.

Düalizm tuzağına düşmeden ikilikleri kabul edebilir miyiz? Temel soru bu. Tevhit bize bunun mümkün olduğunu söylüyor.

Ama bunun nasıl olduğunu anlamak ve açıklamak için aklımızı etkin ve sahih bir şekilde kullanmamızı salık veriyor. İkilik ve çatışma zemininde karşımıza çıkan akıl-inanç, din-bilim, fizik-metafizik, dünya-ahiret, değer-özgürlük gibi dikotomileri de bu bakış açısıyla aşmaya çalışabiliriz, çalışmalıyız. Fizik varsa metafiziğe gerek yok, din varsa akla yer yok, bilim varsa inanca yer yok gibi iddialar, Aydınlanma'nın ardından ortaya çıkan seküler-rasyonalist-bilimci düalizmin ürettiği sahte dikotomilerdir. Bu çiftleri bir tarafın lehine mutlaklaştırmanın amacı, Batı'nın kendine has dinî ve metafizik geleneğini aşmaktı. Batı düşünce tarihi içerisinde Aydınlanma'nın neye isyan ettiğini, neyi reddettiğini ve zımnen neleri kabul ettiğini bilirsek bu tartışmaları daha doğru anlayacağız ve aynı hataları kendi tarihimizde yapmayacağız. Ama biz genellikle kolaycılık yapıp Avrupa'da yaşanan süreçlerin aynısının İslam dünyasında, Hint'te, Çin'de yahut Afrika'da yaşandığı ve yaşanması gerektiği varsayımıyla hareket ediyoruz. Bunu yaparak Avrupa merkezciliği evrenselleştiriyoruz. Batı düşüncesinin sorunlarını tüm dünyanın sorunu hâline getiriyoruz. Batı dışı dünyanın temel felsefi yaklaşımlarını ve birikimini yok sayıyoruz.

Aydınlanma, Avrupa'da yaşanan, önemli ama son tahlilde o tarihe ve coğrafyaya has bir tecrübedir. Marx "Din kitlelerin afyonudur." dediğinde Hristiyanlık ve Kilise dışında hangi dinî tecrübeden gerçek manada haberdardı? İslam'ı ne kadar biliyordu? Hinduizm'i, Budizm'i ne kadar biliyordu? İtaat ve teslimiyetin yanı sıra dinin devrimci ve dönüştürücü gücünü neden hiç görmedi ya da görmek istemedi? Voltaire, Katolik Kilisesi'ne ve Papalık otoritesine yoğun saldırılar yaparken ve bunu akıl, rasyonalizm, bilim ve aydınlanma adına yaparken "din" diye eleştirdiği şey evrensel manada din, inanç, ahlak ve metafizik miydi, yoksa spesifik olarak Avrupa tarihi içerisinde yaşanan dinî bir tecrübe miydi? Bu soruları doğru şekilde sorup bunlara doğru cevaplar verebilirsek Ay-

dınlanma düşüncesinin neyle hesaplaştığını da daha doğru anlayacağız. O zaman Batı'daki tecrübeyi motamot adapte etmek yerine kendi tarihî bağlamı içerisinde anlamlandırmaya çalışacağız. Ancak o zaman akıl, bilim, düşünce, felsefe, inanç, sanat, gelenek, metafizik... hepsi doğru yere oturacak.

Bir medeniyetin yaşadığı hususi bir tecrübe, insanlığın evrensel meselelerine elbette ışık tutabilir. Aydınlanma tecrübesinden çıkaracağımız çok önemli dersler, sonuçlar, hükümler var. Sadece içinde bulunduğumuz modern hâli idrak etmek için değil, aynı zamanda insanoğlunun fikir yolculuğunun önemli merhalelerini anlamlandırmak ve kavramsal ve zihinsel bir berraklığa kavuşmak için de bu tecrübeyi doğru ve derinlikli bir şekilde anlamaya çalışmalıyız. Bu hem tarihî hem de entelektüel bir sorumluktur ve bu sorumluluktan kaçma lüksümüz yok...

Madem yeri geldi, size bir müjde vereyim. Şu anda bu konuda yani İslam ve Aydınlanma hakkında bir kitap üzerinde çalışıyorum. Kitabın ana gövdesini inşa ettim. Önemli bir kısmını yazdım. Nasip olursa yakın vadede bitirmeyi planlıyorum. Kitapta şu konuları ele alıyorum: Aydınlanma kendini neyin karşısında konumlandırdı? Neyi inşa etmeye çalıştı ama sonuçta ortaya ne çıktı? Bu süreçte İslam düşüncesini ne kadar tanıdı? Hangi kaynaklardan okudu? Hristiyan düşüncesinin yüklerinden kurtulmak ve "akla ve vicdana uygun rasyonel bir din" inşa etmek için İslam'a bakma çabasında ne kadar başarılı oldu? Batı dinî düşüncesini aşmak için İslam'ı araçsallaştırarak onu anlama şansını nasıl yitirdi?

Bizim taraftan bakınca Müslüman düşünürler Aydınlanma projesini ne kadar anladılar, nasıl bir çerçeveye koydular? Hangi meselelerle uğraşmak durumunda kaldılar? Namık Kemal'den Sa-

id Halim Paşa'ya,[1] Muhammed Abduh'tan[2] Reşid Rıza'ya,[3] Cemaleddin Afgânî'den[4] Şekib Arslan'a,[5] Çerağ Ali'den[6] Ahmed Han'a[7] kadar düşünürlerimiz Batı düşüncesiyle nerelerde temas edebildiler, nasıl ilişkiler kurdular? Bu düşünceyle derinlemesine bir kavrayış ve diyalog çabası içerisinde oldular mı? Kendi geleneklerini sigaya çekerken Batı'yla da hesaplaşabildiler mi? Ya da tam tersi, Batı'yla karşı karşıya gelirken kendi geleneklerini nasıl okudular? Nerelerde yanıldılar, nerelerde isabet ettiler? Aydınlanma'nın İslam'ı araçsallaştırması gibi onlar da Batı düşüncesini araçsallaştırırken ne yapmaya çalıştılar?

Neticede ortaya çıkan tablo şöyle bir şey: Derinlemesine bir anlama ve etkileşim çabası içinde olmayan, bunun yerine birbirlerini araçsallaştırarak ve "kullanarak" kendi geleneklerini aşmaya, öteki tarafa geçmeye yahut budayarak yaşatmaya ve diriltmeye çalışan farklı düşünce dünyaları itinalı bir şekilde birbirlerini teğet geçiyor ve başka ufuklara yöneliyor, yolda rastlaştıkları zaman kibarca selam verip yollarına devam ediyorlar. İki tarafın da içinde tamamlanmamış cümleler, yarım kalmış muhasebeler, ötelenmiş meseleler var. 19. yüzyılda ortaya çıkan bu durum bugün

---

1. Said Halim Paşa (1864-1921). Osmanlı sadrazamı ve fikir adamı.
2. Muhammed Abduh (1849-1905). Mısırlı İslam düşünürü, yenilik hareketinin öncülerinden.
3. Muhammed Reşid Rıza (1865-1935). Çağdaş İslam düşüncesinin öncülerinden, ıslahatçı Lübnanlı âlim. Kahire'de yayımlanan *el-Menar* gazetesini çıkarmıştır.
4. Seyyid Cemaleddin Afgânî (1838-1897). İslami uyanışı etkileyen 19. yüzyıl fikir ve siyaset adamlarından.
5. Şekîb b. Hammûd b. Hasen el-Arslânî (1869-1946). Lübnanlı âlim, fikir ve siyaset adamı.
6. Çerağ Ali. Kur'aniyyûn cemaatinin fikrî mimarlarından Seyyid Ahmed Han'ın en yakın arkadaşlarından.
7. Seyyid Ahmed Han (1817-1898). Hindistanlı tanınmış fikir adamı ve yazar.

de devam ediyor. Kitapta bu soruları sorup cevaplamaya çalışıyorum. Son beş kitabımı Türkçe yazdım. Türkçe dil ve kavram dünyası içinde derinleşmek adına buna ihtiyacım vardı. Kendi meselelerimize odaklanmak için bu benim için kıymetli bir tecrübe oldu. *İslam ve Aydınlanma* kitabını ise İngilizce kaleme alarak nehrin öte yakasına da bir şeyler söylemek istiyorum. İnşallah ortaya güzel bir çalışma çıkar.

Okurlarınızın size bir eleştirisi var hocam. Sizi okumak çok zormuş. Buna ne diyeceğiz? "*Gök Kubbenin Altında* daha kolay ama diğer eserlerin okunması zor." diyorlar. Haklılar mı?

Okuyucularıma elbette sonsuz saygım var. Ama ben onları zihinsel bir konfora yahut tembelliğe sevk etmek yerine daha fazla zorlamayı, yormayı, tahrik etmeyi tercih ederim. O yüzden bir yazar, bir kitabı kaleme alırken nasıl bir emek ortaya koyuyorsa okuyucusunun da onu anlamak için emek vermesini bekler. Ben önemsediğim bir yazarı okurken onun emeğini dikkate alır ve onu aynı hassasiyet, ciddiyet ve derinlik içerisinde anlamaya çalışırım. Onun emeğine saygının bir gereğidir bu. O yüzden bir yazarı kendi seviyeme indirmek yerine kendimi onun seviyesine çıkarmaya çalışırım. Okuyucu-yazar ilişkisine ben hep böyle baktım. İnsan büyük yazarları ve kalıcı –eski tabirle *muhallet*– eserleri okuduğunda yazarın ve kitabın yolculuğu kitabın sonunda bitmez, bizimle devam eder. Büyük eserlerin hayat hikâyesi, her okunduğunda ve yorumlandığında bizimle akmaya devam eder. Aynı ilke büyük sanat eserleri için de geçerlidir. Bir muhallet mimari esere, minyatüre, resme, besteye baktığınızda eser sizinle –ve ona verdiğiniz değer oranında– yaşamaya, büyümeye, olgunlaşmaya devam eder.

Büyük eserler hermenötik ilminin yani yorum-bilimin sunduğu imkânlar çerçevesinde hep yeniden yorumlanarak yeni manalar kazanır. Anlam –tıpkı temsil ettiği varlık ve hakikat gibi– hiçbir zaman tek boyutlu değildir ve tek bir düzleme indirgenemez. Varlığın çok boyutlu olması gibi onu ifade eden anlam ve hakikatler de çok boyutlu, katmanlı ve çok yönlüdür. Yorum, bu boyut ve katmanları açar, onları özgürleştirir ve bize yeni ufuklar kazandırır. Ben o yüzden "Bizde şerh ve haşiye geleneği orijinal düşünceyi öldürmüştür." tezine her zaman karşı çıktım. Tersine, şerh ve haşiyeler medeniyetimizin büyük eserlerinin anlam katmanlarını açığa çıkarmak ve özgürleştirmek için ortaya konulmuş son derece kıymetli hermenötik çabalardır. Bu çaba ve girişimler sayesinde bir mesele ve ona ait kavram seti derinlik kazanır, olgunlaşır ve başka mesele ve çözümlere kapı aralar.

Tefsir ve tevil adını verdiğimiz yorum-bilim, anlamın özgürleştirilmesi eylemidir. Tekrar yahut dipnot gibi görünen bir husus, bazen bu özgürleştirme ve açığa çıkarma sürecinin bir küçük halkasıdır. Onları sabırla ve özenle bir araya getirdiğiniz zaman bir aydınlanma yaşar ve yeni fetihlere yönelirsiniz. Marx, niceliksel birikimlerin bazen niteliksel sıçramalara sebep olduğunu söyler. Bir şerh ve haşiye geleneğinin oluşturduğu birikim bazen niteliksel bir sıçramaya dönüşür ve yepyeni tartışmaların, çözümlerin, kavramların üretilmesine zemin hazırlar. İbn Rüşd'ün Aristo'nun *Metafizik*'ine, Molla Sadra'nın İbn Sina'nın *eş-Şifa*'sına yazdığı şerhleri sıradan bir şerh-izah-özet gibi okuyamayız. Orada aynı anda hem orijinal eseri, hem şerh edenin fikrini hem de bu ikisinin buluşmasından ortaya çıkan yeni durumu görürüz. Aristo, İbn Rüşd, İbn Sina ve Molla Sadra düzeyinde gerçekleşen bu şerh, anlama, anlamlandırma ve yorum faaliyetinin birinci sınıf bir düşünme tarzı için muazzam bir imkân sunduğunu söylemeye gerek bile yok sanırım.

Bazı akademisyen arkadaşların şerh ve haşiye diye küçük gördüğü yöntemin aynısı Batı'da da var. Modern akademide Eflatun üzerine binlerce eser yazıldı, yazılmaya da devam ediyor. Kant üzerine on binlerce kitap ve makale yazıldı, yazılmaya da devam ediyor ki Kant iki yüz yıl önce, Eflatun ise iki bin beş yüz yıl önce yaşadı. Bunların da birer şerh ve haşiye olduğunu unutmayın. Aynı şeyi bizim geleneğimizde İmam Gazâlî'nin, İmam Şâfiî'nin, İbn Arabî'nin, Sadreddin Konevî'nin, Molla Sadra'nın, İbn Sina'nın eserleri için yaptığımızı düşünün. Bu eserler bin yıldır okunuyor. Her okuma beraberinde yeni açılımlar getiriyor, yeni imkânlar sunuyor. Şerhler ve haşiyeler –modern dille söyleyecek olursak– etüt, araştırma, inceleme, tez, monografi, antoloji, derleme vs. dediğimiz şeyler de dönemin şartlarına uygun bir şekilde eserleri yeniden yorumluyor. Satır aralarını okuduğunuzda cevher kavramının 10. yüzyılda farklı bir şekilde ele alınırken 13. yüzyılda yeni anlamlar kazandığını fark ediyorsunuz. Çünkü bu süre zarfında tabiat bilimlerinde yeni gelişmeler olmuş, yeni felsefi tartışmalar yaşanmış, yeni kavram setleri ortaya çıkmış, yeni yorumlar yapılmaya başlanmış. Şarih, bütün bunları dikkate alarak o eseri yeniden yorumlamış. Yüzlerce yıldır devam eden bir mesele, onun şerhinde, yorumunda organik bir şekilde yaşamaya devam ediyor...

Bazen bir şiir dizesinde görürsünüz bunu. Mesela yakın dönemde yakılmış güzel türkülerimizden birisinde: *Geldim şu âlemi ıslah edeyim.* İfadeye bakar mısınız? Gelip bu âlemi ıslah etmekten bahsediyor. Âlem ifsat olmuş da onu ıslah etmek insana mı düşmüş? Âlemi ifsat eden insanın kendisi değil mi? İkinci dizede şöyle diyor: *Özümü meydanda buldum sonradan...* Özünü meydanda yani zahir âleminde görünce kendine bakıyor. Bir muhasebe yapıyor ve hatasının nerede olduğunu sorguluyor: *Zaman mahlukuna gönlümü verdim...* Zamanın mahluk yani yaratılmış ve izafi bir şey olduğunu söylüyor. Devasa bir felsefi tartışmaya giriyor bura-

da. Ama asıl meselesi, nerede hata yaptığını tespit etmek. Zaman mahlukuna yani geçici dünyaya gönül verdiği için zarara uğradığını söylüyor: *Sermayemden zarar ettim sonradan...* Ne sermayesinden bahsediyor burada? Maddi, ticari, finansal bir sermaye değil. İnsan olmak sermayesi bu. Yaratılmış varlık ve zaman düzeni içinde geçici ve izafi olana yönelmenin kendi özüne, öz sermayesine zarar verdiğini söylüyor. Bu ticarette bırak kazanmayı, sermayeden zarar ediyor. O zaman "Ey insan, özüne dön; ticaretini aslına uygun yap; üç kuruş meta için öz sermayenden zarar etme." diyor.

Bir başka türküde aynı tema farklı bir şekilde işleniyor. *Seyyah oldum şu âlemi gezerim...* diye başlıyor söze. Dünya hayatı doğumla başlayıp ölümden sonra da devam eden bir yolculuk. Dünya, bu yolculuğun sonu değil, bir durağı. Türküyü yakan Kul Himmet, seyyah olup bu âlemi gezmeye başladığını söylüyor ama hemen ekliyor: *Bir dost bulamadım, gün akşam oldu.* Eskiler "Önce refik, sonra tarik." demiş. Yani insan önce yol arkadaşını bulacak, sonra yola koyulacak. Yol arkadaşı, yol-daş yoksa yol da yolculuk da eksik kalır. Bir bilgeye sormuşlar: "Yol mu esastır, yoksa yolun sonunda varılacak menzil mi?" Bilge kişi cevap vermiş: "Yol arkadaşı." İnsan yol arkadaşını bulduktan sonra her yolculuk menziline ulaşır.

Kul Himmet devam ediyor: *Kendi efkârımca okur yazarım/ Bir dost bulamadım, gün akşam oldu.* Herkes kendi fikrine ve zikrine göre düşünür, yaşar ve yol alır. Ozan da kendi düşünce ve hayal dünyasında yürüdüğünü söylüyor ve ona dostluk ve yoldaşlık edecek birini bulamadığı için serzenişte bulunuyor.

Türkünün ikinci kıtasında bambaşka bir kapı aralanıyor. *Bilmem amelimden, yoksa özümden/ Ah ettikçe kan yaş gelir gözümden.* Şunu diyor büyük ozan: Bu dünyada dert, elem, keder ve efkâr içindeyim. Başıma gelen bu hâl acaba amelimden yani yapıp ettiklerim yüzünden mi yoksa mesele benim özümle, ruhumla, varlığımla mı ilgili? Daha yalın ifade edecek olursak soru şu: Kötülük

insanın özünden mi yoksa yapıp ettiklerinden mi geliyor? İnsan özünde iyi midir, kötü mü? Deminki mesele bir anda geri geldi: Varlıklar özünde iyi midir, kötü mü? Kul Himmet soruyor: Benim özümde mi bir sorun var, yoksa özümden saptığım için mi bu kötülüklere maruz kaldım? Amelle öz arasındaki ilişki nedir? Özüm iyi, amelim kötüyse o zaman hemen özüme dönmeli ve kendime çeki düzen vermeliyim. "Özüm kötü, yapacak bir şey yok..." deyip kendi kötülüğümü, zayıflığımı, bencilliğimi, kıskançlığımı, kibrimi vs. meşrulaştıramam. Varlık özünde iyi olduğuna ve ben de varlığın bir parçası olduğuma göre, yapmam gereken özümdeki bu iyiliği bulmak ve ona göre davranmak olmalıdır. Zira ben yani insan eşref-i mahlukat olarak yaratıldığıma göre cevherim –özüm– iyi, arazım –amelim– eksik demektir.

Cevher-araz ilişkisine geri geldik. Şair, bin yıllık bir felsefe-kelam tartışmasını, kesbîlik-vehbîlik, kader-irade, cüzi irade-külli irade meselesini bir satırda özetliyor. "İnsanın özü iyidir. İnsanın fıtratı temizdir. Kötülük olsa olsa benim amelimden kaynaklanmıştır." diye kendini sorguluyor. "Dost bulamadıysan o zaman kendine çeki düzen ver; sen dosdoğru ol ki sana da en güzel dost nasip olsun..." diyor. Biz bu dizeleri türküde okuyup geçiyoruz ama biraz durup tefekkür ettiğimizde derin manalar zuhur etmeye başlıyor.

Aynı Yunus'un "İlim, ilim bilmektir/ İlim, kendin bilmektir." demesi gibi. Kadim Mısır ve Mezopotamya bilgeliğinden gelen ve Atina'da Delfi Tapınağı'nın girişinde "Kendini bil." sözüne dönüşen bu ilke, bizim geleneğimizde "Kendini bilen, Rabbini bilir." hâlini alıyor. Hadis olarak da rivayet edilen bu söz, insan ile Rabbi arasında çok temel bir ilişki kuruyor: Kendini bilen, özünü tanıyan, haddini bilen, yaratılış gayesini kavrayan kişi bu yolla Rabbini de bilir. Kadim Yunanlılar "Kendini bil." demekle yetinmişler. Bizim geleneğimiz bunu geliştirmiş ve nihai noktasına ulaş-

tırmış: Kendini bil ki Rabbini bilesin. Fakat bu aynı zamanda şu demek: Ancak kendini bilen, özünü kavrayan, yaratılışın manasını idrak eden kişi, tüm varlığın ve hakikatin kaynağı olan Rabbini bilebilir. Bu halka tamamlandığında cümleyi tersinden kurmak da mümkün hâle gelir: Ancak Rabbini bilen kendini bilebilir. İnsan kendini bildikçe Rabbine yönelir. Rabbini tanıdıkça kendisini tanımaya başlar. Tüm bilginin amacı da insana kendini ve Rabbini tanıtmaktır. Bu yüzden "İlim, ilim bilmektir/ İlim kendini bilmektir/ Sen kendini bilmezsen/ Bu nice okumaktır." diyor Yunus.

İnsanı en yüce bilgiye, ben ve Rab bilgisine götürmeyen bilgi, kuru malumat ve yük olmaktan öteye geçemez. Ben-bilgisi, insanı *ben*in ötesine götürür. İnsan kendini keşfettikçe kendisinden daha fazla bir şey olduğunu, büyük varlık dairesinin bir parçası olduğunu fark eder. Böylece küçük âlem olan insan, büyük insan olan âlemle bağını keşfeder. İnsan mikrokozmos, âlem makrokozmostur. Bu ikisi birbiriyle uyum ve ahenk içinde olmadan yeryüzünde düzen tutmaz. Bu ikisi arasındaki düzeni kuran ve metakozmosu var eden Yaratıcı'yla kurdukları bağdır. Yer ile gök, insan ile âlem, ancak ikisini de var eden Mutlak Hakikat'e yüzlerini döndükleri zaman huzur ve denge içinde yaşayabilirler.

Biz film seyrediyoruz fakat ehli diyor ki film okuması diye bir şey var. Mimari bir eseri ziyaret ediyoruz fakat onun ötesinde görülecek şeyler ve bir görme metodu var. Bir resme bakıyoruz ama onun ötesinde o resmi ya da fotoğrafı okumak var. Bunların hepsine birden vâkıf olmak için insan ne yapmalı? Bir yere gittiğimizde neyi görmemiz gerektiğini, bir filmi veya bir fotoğrafı nasıl irdelememiz gerektiğini talim etmenin bir yolu var mıdır?

Bir eseri okurken –bu bir düşünce ya da sanat eseri olabilir; resim, müzik ya da mimari bir eseri tecrübe etmek olabilir– insanın "turistik" ruh hâlinden çıkması ve o eserin huzurunda olması gerekiyor. Huzura gelmek, huzurda olmak, huzurda bulunmak ifadelerinin anlamını unuttuk. Bir şeyin huzurunda olmak demek, onun varlık alanına girmek, varlığına şahitlik etmek ve kendi varlığımızı derinleştirmek demektir. Anlamanın, kavramanın, idrak etmenin yolu da varoluşsal olarak huzurda bulunmaktan geçer. İngilizcede *understanding* kelimesi anlamak manasına gelir ve lafzen "altında durmak" demektir. Huzura gelmek, kendimizi huzuruna çıktığımız varlığın mertebesine ve manasına uygun bir biçimde hazırlamak demektir.

1759'dan itibaren Ramazan aylarında padişahın huzurunda yapılan tefsir derslerine "huzur dersleri" denirdi. Amaç hem padişahın ilmini artırmak hem de Ramazan'ın ruhuna uygun bir şekilde ilmî ve manevi sohbet yapmaktı. Hem konu –Kur'an tefsiri–, hem makam –padişah– hem de derse katılanlar –şeyhülislam, sadrazam, vezirler...– tam bir "huzurda olma" hâlini gerektiriyordu. Orada bulunmak ciddi bir hazırlık, birikim, edep erkân gerektirirdi. Huzur dersinde hazır olmak için maddi manevi ciddi bir hazırlık şarttı. Huzura ancak bu şekilde geldiğiniz zaman orada bulunmanın size bir faydası olabilir. Huzurda olmak demek, o makamın, mertebenin, meselenin ruhuna, manasına ve mehabetine uygun bir ruh ve mana hâli içinde olmak demektir. Bir sanat eserinin huzuruna çıkarken de aynı hâl içinde olmanız gerekir.

Diyelim ki Süleymaniye Camii'ni ziyaret edeceksiniz. Bu, turistik amaçla camiye gitmek değil, Süleymaniye'nin huzuruna çıkmaktır. Aklınızı, kalbinizi, ruhunuzu, bedeninizi, gözünüzü, kulağınızı buna göre hazırlamanız gerekir. Alışveriş merkezine yahut sahile gitmiyorsunuz, Süleymaniye'ye gidiyorsunuz. Yol ve menzil, yolcuyu hazırlar. Ama ancak yolcu buna hazırsa...

Süleymaniye'ye geldiniz. Muazzam bir eserin karşısındasınız, içindesiniz, gölgesindesiniz, altındasınız, yanındasınız, yani huzurundasınız. Bakıyorsunuz; mimari unsurlar var, hat var, ışık var, ses var, mekân var, desen var, halı var, ahşap var, taş işçiliği var... Hepsi size bir şey söylüyor. Her bir parça bir şey anlatıyor. Ama biliyoruz ki Süleymaniye tek tek bu parçaların hiçbiri değil. O, hepsinin toplamından daha fazla bir şey. Bütün, her zaman parçaların toplamından daha fazla bir şeydir. Parçalar bir araya geldiğinde mekanik olarak yan yana durmuyor. "Bir araya gelerek" yani "tevhit olarak", vahdete ulaşarak başka bir varlık seviyesine yükseliyor. Bu varlık mertebesinde ortaya çıkan manayı kavramak için aklımızı, idrakimizi, bakış açımızı buna göre şekillendirmemiz gerekiyor.

Bu kavrayışta iki temel var. Birincisi bilgi. Elbette ilk etapta baktığımız eserle ilgili bir bilgiye sahip olmalıyız. Hangi dönemde yapıldığına, mimari özelliklerine ilişkin bilgiler standart tarih kitaplarından, sanat tarihi eserlerinden yahut bir rehberden öğrenebileceğimiz şeyler. Bunlar temel taşlar. Ama bunun üzerine inşa ettiğimiz idrak ve duygudur asıl olan. O eser aklımıza, kalbimize, ruhumuza, gözümüze, kulağımıza ne söylüyor? Her biri kendi zatında ve mikro düzeyde muazzam bir sanat eseri olan parçalar bir araya geldiğinde ortaya çıkan şey bize neyi işaret ediyor? Mehabet, azamet, kudret, sekinet, dinginlik, ferahlık, inşirah, huzur, tefekkür, tezekkür, teslimiyet, hayret, hayranlık... hepsi birden bize bir varlık hâlini tasvir ediyor. Bizi o hâli yaşamaya davet ediyor. İşte bu ikinci boyut, bizi bir eserin huzuruna çıkmaya davet eder. Bizi ona hazırlar. Biz de burada ve şimdi "hâzır" isek, yani hem bu hâli tecrübe etmeye kendimizi hazırlamış hem de o anda "hâzır" isek işte o zaman huzurda idrak tahakkuk eder. Bu manada huzurda idrak, idrakte huzur vardır. Bu idrak hâline ulaşınca siz oradan ayrıldıktan sonra da eser sizde ve sizinle yaşamaya devam eder.

İşte bu sizinle gelen ve yaşamaya devam eden şey, gerçek ve kalıcı tecrübedir. Amaç bir yere gidip turistik gezi yapmak, anlık paylaşım yapmak vs. değildir. Amaç o eseri, yeri, mekânı yahut anı deneyimleyerek aklımıza, ruhumuza ve diğer idrak melekelerimize bir şey katmaktır. Bugün akıllı telefonlar ve sosyal medya sayesinde gördüğümüz her yeri ve anı derinlemesine tecrübe etmeden, onun huzuruna varmadan, yaşamadan, hissetmeden hemen fotoğrafını çekip paylaşmak güdüsüyle hareket ediyoruz. O yeri, eseri, anı, hâli değil, paylaşarak beğeni almayı arzuluyoruz, bunu önceliyoruz ve o özel anı, hâli ve tecrübeyi ıskalıyoruz. Onu araçsallaştırıyoruz. Elbette gördüğünüz ve beğendiğimiz güzel bir yerin fotoğrafını çekebilirsiniz. Buna karşı değilim. Bu amaçla gezebilirsiniz. Ben bir fotoğraf muhibbi olarak bunun da çok kıymetli bir amaç olduğunu biliyorum. Ama insan önce o yerin ve anın duygusunu yaşamalı, onu hissetmeli, tecrübe etmeli. Bu hazırlık ve tecrübeden sonra kayda geçirdiğiniz şey, sizin için de paylaştığınız insanlar için de daha anlamlı ve kalıcı hâle gelir.

Bir yazarın, şairin, ressamın, düşünürün, müzisyenin geride bıraktığı eserler onun mirasıdır, terekesidir. Bunlar onun yürüdüğü sahilde bıraktığı ayak izleridir. Biz bu ayak izlerini görür ve takip ederiz. Fakat onun sahilde güneşi nasıl gördüğünü, havayı nasıl hissettiğini, rüzgârın yüzüne nasıl vurduğunu hiçbir zaman tam olarak bilemeyiz. O tecrübe özel ve hususi bir tecrübedir. Ancak sıradan bir okuyucu yahut takipçi olmanın ötesine geçtiğimiz zaman eseri ve sahibini anlamaya başlarız. Bir sanatçıyı veya düşünürü anlamak, ayak izlerini takip ederek onunla o sahilde yürümeye çalışmaktır. Siz o sahilde yürümeye başladığınızda Van Gogh'u, Dede Efendi'yi, Mimar Sinan'ı anlamaya başlarsınız. "Koca Sinan, Süleymaniye'yi yaparken bu duyguyla, Selimiye'yi yaparken ise şu duyguyla yapmıştı. Van Gogh, *Patates Yiyenler* tablosunu çizerken şu duyguyla çizmişti." diye yavaş yavaş o sanatkârla birlikte adım

atmaya başlarsınız. O zaman onun eserleri kendini size açar. Yeni anlam katmanları, yeni kapılar, yeni ufuklar açılır size. Bu sıradan bir okur-yazar, sanatçı-yorumcu ilişkisi olmaktan çıkar; sizin için varoluşsal bir yolculuğa dönüşür.

Wittgenstein, Birinci Dünya Savaşı'nda yazdığı günlüklerin bir yerinde diyor ki: "Bazı yazarları okumak dua etmek gibidir."[8] Wittgenstein, Polonya-Ukrayna cephesinde, çok zor şartlarda yaklaşık bir buçuk yıl zorunlu askerlik yapıyor. Dondurucu bir soğukta, yokluk içinde, cephedeler... Savaş şartları her gün kötüye gidiyor. Yarın ne olacağını komuta kademesi dâhil kimse bilmiyor. Karşıda Rus askerleri. Çatışmalar her gün devam ediyor. Wittgenstein disiplini seviyor ama savaşmak ona göre bir iş değil. Her gün kendini sorguluyor. Bir taraftan *Tractatus Logico-Philosophicus*'un önermelerini yazıyor, diğer taraftan aforizmatik notlar alıyor. Yanında sadece birkaç kitap var. Bunlardan biri de Tolstoy'un *Hacı Murat*'ı. İleride bu kitabı bazı öğrencilerine hararetle tavsiye ediyor ve "Bu kitaptan çok şey öğreneceksin... Oku..." diyor. Bu ortamda günlüğüne düştüğü not: "Bazı yazarları okumak, dua etmek gibidir."

Ben bundan şunu anlıyorum: Yazarın yazdığı şey dua makamında yazıldıysa okuyucuya da öyle sirayet eder. Okuyucu kendini oraya hazırladığında onu dua makamında alır. Itrî'nin, Dede Efendi'nin yahut Bach'ın, Vivaldi'nin, Corelli'nin, Telemann'ın eserlerini dua makamında dinleyebilirsiniz. Şeyh Galib'in şiirlerini dua makamında okuyabilirsiniz. Monet yahut Cezanne'nın bazı tablolarına bu gözle bakabilirsiniz. Dua, davet ve dava ile aynı kökten gelir; çağrı demektir. Ellerini açıp dua eden kişi bir çağrıda bulunur. Mevla'dan iyiyi, güzeli, doğruyu, şefkat ve merhame-

8. Ludwig Wittgenstein, *Defterler 1914-1916*, çev. Ali Utku, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2020).

ti, bolluk ve bereketi ister, rica eder. Onları hayatına davet eder. Ama her davet, davet edilen için hazırlık yapmayı gerektirir. Siz hazır değilseniz dua eksik kalır. Davete icabet gerçekleşmez. Davet ortada kalır. Bir yazarı, şairi, sanatkârı dua makamında okumak için insanın kendisinin dua ve davet makamına gelmesi gerekir. Bu noktada siz o eserle başka bir ünsiyet kurmaya başlarsınız. O zaman o eser ve bânisi sizin yoldaşınız olur. Size yol gösterir. Size kılavuz olur. Eserin sahibiyle aynı sahilde yürümeye, aynı güneşi görmeye, aynı rüzgârı hissetmeye başlarsınız.

Aynileşmek gibi.

Aynileşmek yani kendinizi o düşünür, sanatkâr ve eserle özdeşleştirmek size ruhunuzda, aklınızda, idrak dünyanızda yeni pencereler açar. Eseri özümser ve ötesine geçersiniz. Tüm bunların amacı da insanı Mutlak Sanatkâr'a götürmektir. Sâni'-i Mutlak olarak Cenab-ı Hakk'ın yaratılış mucizesini nasıl ortaya koyduğunu anlamak istiyorsak böyle bir hermenötik yolu izlemek zorundayız. Sadece bakıp "Nasıl güzel yaratmış." demek değil, "O yaratılışın duygusu, maksadı, amacı neydi? Şu anda bana ne anlatıyor, ne ilham ediyor?" diyebilmektir. Bunu kavramaya başladığınız anda bütün varlık âlemi, evren, tabiat bir büyük sanat eserine dönüşür. Öyle bir sanat eseri ki bir tarafında yıldızlı gece var, bir tarafında bir büyük gök kubbe. Bir tarafında şırıl şırıl müzik sesi var, bir tarafında dört mevsim. Dede Efendi'den Itrî'ye, Sinan'dan Matrakçı Nasuh'a, Van Gogh'tan Monet'ye, Matisse'ten Bach'a, Vivaldi'den Pergolesi'ye tüm büyük ustalar, bu büyük kozmik senfoninin bir kuplesini getirip önümüze koyuyorlar. Burada esere saygı eserin sahibine ünsiyete dönüşür.

Esere saygı, eserin sahibine saygının gereğidir. Bir müzeye gidiyorsunuz; çok kıymetli bir koleksiyonu geziyorsunuz. Tüm eser-

ler koruma altında; dokunmak, alıp götürmek, zarar vermek yasak. Belli bir mesafeden izliyorsunuz. Orada onu koruyan koca bir mekanizma var: güvenlik kameraları, görevliler, alarmlar, yangın sistemleri... Bu tedbirlerin hepsi bir büyük sanatkârın ama son tahlilde senin benim gibi fâni bir insanın ortaya koyduğu eserleri korumak için. Bu tedbirler olmasa o eserleri yaşatmak mümkün olmaz. Dolayısıyla bu yasaklara, tedbirlere, sınırlara kimsenin itirazı olmaz. İhlal eden cezalandırılır, müzeden atılır. Belki hapse bile konur.

Şimdi âlemin bir sanat eseri olduğunu, sahibinin de Mutlak Sanatkâr olduğunu hatırlayalım. Bir müzedeki eserlere zarar verme hakkına sahip değilken en büyük Sanatkâr'ın yarattığı o büyük esere, evrene, tabiat âlemine, her biri bir muzice olan hayvanlara, bitkilere, varlıkdaşlarımıza zarar vermek bizim haddimize olabilir mi? Sınırı aşıp kuralı ihlal edene ceza verilmez mi? Hangi gerekçeyle olursa olsun tabiatı yok etmeyi mazur ve meşru görme hakkımız var mı? Bu, her şeyden önce eserin sahibine saygısızlıktır. Tersinden bakacak olursak eseri seven, eserin sahibini de sever. Adam "Ben Allah'ı çok seviyorum." diyor ama ne Allah'ın kullarını ne de diğer yarattıklarını seviyor!

Hocam çok sevdiğim bir söz var: "Hissin kadar hissen vardır." Bir tanıdığım Van Gogh'u çok seviyor. Önce resimlerine baktı. Yetmedi. "Benim bunların asıllarını görmem lazım." dedi. Resimlerin asılları nerede sergileniyorsa oraya gitti. Yetmedi. "O resimlerin yapıldığı yerlere gitmem lazım." dedi. Gitti, o akıl hastanesinde durdu, o kilisenin önünden hadiseyi seyretti. O resimlere dair yazılan her şeyi okudu. Yetmedi. Gidip Van Gogh'un kabrinde durdu. Şimdi o, Van Gogh'a dair bir şey söylediği vakit ben diyorum ki: "Eyvallah, öyledir."

Burada samimi niyetin ve emeğin beslediği derin bir ünsiyet ve sağlam bir irtibat var. Bu çok kıymetli bir şey. Birisi bu bağı Van Gogh'la, birisi Bach'la, bir başkası Dede Efendi'yle, bir başkası İbn Arabî'yle, Gazâlî'yle, Fârâbî'yle kurar. Yeter ki bu bağı kurabilelim. Burada, bu yolculukta biz kendimizi keşfediyoruz. Bu eserler bize birer ayna tutuyor. Oradan bir şey alıyoruz, buradan bir şey alıyoruz, kendimizi mücehhez kılarak, donatarak bir yere doğru yürüyoruz. Bu eserleri araçsallaştırmadan, kendi zatında onlara kıymet vererek sahip çıkmak bizim yolculuğumuzu da daha sahici, daha gerçekçi, daha hakikat temelli hâle getiriyor. O zaman işte seyir ile keyif, iş ile lezzet, vazife ile duygu bir araya gelebiliyor. İşini yapıyor, vazifeni yerine getiriyorsun ama bunu büyük bir keyifle, neşeyle, zevkle, kolaylıkla; aşk, muhabbet ve bereketle yapıyorsun. O zaman iş, yük olmaktan çıkıyor. İnsanın emeği alınıp satılan bir meta olmaktan çıkıyor. Rutinden kurtulup değer üreten, seni, toplumu ve dünyayı besleyen ve zenginleştiren bir eyleme dönüşüyor. Her ne ise yaptığın, Neşet Usta'nın sözüne gelip dayanıyor: *Aşkınan koşan yorulmaz...*

Bir eserle böyle bir ilişkiye girdiğinizde onu takdir etmeyi de öğreniyorsunuz. Farklı kültürlerin ürettiği eserleri anlamaya, takdir etmeye başlıyorsunuz. Onlardan bir şeyler öğreniyorsunuz. Farklı milletlerin ve kültürlerin dünya mirasına olan katkısını daha farklı bir gözle değerlendiriyorsunuz. Avrupa-merkezci bakış açısıyla küçük görülen, ihmal edilen, yok sayılan kültürlerin manasına ve derinliğine bir nebze de olsa nüfuz etme şansını yakalıyorsunuz. Mesela Afrika kültürünü düşünün. O kadar çok veçhesi var ki. Sözlü kültürün güçlü, insan sesinin merkezde olduğu bir kültürel ve fiziki coğrafyada "Niye burada Louvre gibi bir müze yok? Niye burada Monet, Matisse gibi ressamlar yetişmemiş?" sorularını sormak abesle iştigal etmektir. Çünkü Afrika, kendine özgü yaratıcı enerjisini ve sanat dehasını resme yahut senfonik müziğe

yöneltmemiş ki! Başka alanlara ve başka tekniklere odaklanmış, oralarda derinleşmiş ve ustalaşmış.

Mesela insan sesi, dans ve bunların tabiatla olan ilişkisi öne çıkmış. Dans modern Batı kültüründe çok başka anlamlar kazanmış, bir eğlence unsuruna dönüşmüş. Hâlbuki Afrika'da ve pek çok geleneksel kültürde dans bir ayindir. İbadet ruhunun bir parçasıdır. Dua makamında yapılan bir eylemdir. Bizde sema bir ayindir ve ibadet ruhuyla yapılır, –haşa– Mevlevi dansı değildir. Adı da zaten Mevlevi ayinidir. Kur'an ile başlar ve yine Kur'an ile sona erer. Ayindeki deveran sona ermez, kişinin kalbinde ve ruhunda devam eder. Böylece derviş her an huzurdadır. Afrika'daki dans kültürüne de böyle bakmak gerekir.

Modern ve sahte hiyerarşiler kurmadan, her bir milletin kültürel ve sanatsal enerjisini nereye yönlendirdiğine bakmak lazım. Afrika'dan bir Monet çıkmamıştır. Çıkmasına gerek de yoktur. Zira Afrika kültür ve sanatı tabiatı çok farklı bir düzlemde tecrübe ediyor. Bize başka alanlarda yeni imkânlar sunuyor. Bu manada Afrika'da olan da Avrupa'da yok. Sanatı resme, resmi de modern Avrupa resmine indirgerseniz Avrupa-merkezcilikten asla kurtulamazsınız. Bu ise sizi dünyanın muazzam kültürel ve sanatsal zenginliği karşısında derin ve hazin bir körlüğe mahkûm eder. Farklı coğrafyalardaki incelikleri ve zenginlikleri göremez hâle gelirsiniz.

Yıllar önce ailecek bir Karadeniz turuna çıkmıştık. Sümela Manastırı'na çıkmadan önce aşağıda, derenin kenarında bir *serender*de[9] kahvaltı yaptık. Kahvaltıdan sonra keyif çayımızı içerken mimar ve öğretim üyesi olan Trabzonlu mihmandar arkadaşım "Burada bir ev ustası var. Seni onunla tanıştırmak istiyorum." de-

9. *Serender*, genellikle Orta ve Doğu Karadeniz'e özgü, kırsal yörelerde görülen mimari bir yapıdır. Yapı, dört direk üzerine oturtulmuş bir tür odadır.

di. "Tabii, memnuniyetle." dedim. Usta geldi. Birlikte çay içerken yaptığı işleri anlattı. Trabzon bölgesinde ahşap evler yapıyor, tamamen geleneksel usulle... Mektep okumamış, alaylı... Usta-çırak yöntemiyle öğrendiği işini yapıyor. Karadeniz'in muhteşem ama bir o kadar zor topoğrafyasına uygun evler inşa ediyor. Dinledikçe hayretim artıyor. Ağaç ve ahşap türlerini, kullandığı teknikleri, yer ve mekân özelliklerini öyle bir anlatıyor ki... Hangi ağaç türü, hangi mevsim için, evin hangi cephesinde kullanılır? Güneşe bakan cepheye hangi ağaç, yağmur alan cepheye hangi ağaç konur? O ağacın ne kadar ömrü olur? Kaç yılda bir bunu değiştirmek gerekir? Bir evi yaparken kaç tür ağaca ihtiyaç vardır? Eğimi ne olmalıdır? Ağacı ve ahşabı en iyi nereden ve ne zaman temin etmek gerekir?...

Karadenizli bir ev ustası yüzlerce yıllık birikimi, hafızayı, geleneği su gibi anlatıyor. Bu benim için modern mimarinin ortaya koyduğu eserlerden daha az kıymetli bir şey değil. Burada muazzam bir malzeme bilgisi, mekân bilgisi, coğrafya bilgisi, iklim bilgisi, yön bilgisi var. "Nasıl bir mekân inşa etmeliyim ki insanın yaratılış gayesine ve manasına uygun olsun?" sorusunu tane tane cevaplıyor. Usta bunu akademik bir jargona, bilimsel bir dile başvurmadan öylesine sade ve doğal bir biçimde anlatıyor ki hayran olmamak mümkün değil. Bu incelikleri görmek ve kavramak, geleneği anlamak açısından büyük önem arz ediyor.

Gelenek tam da böyle bir şey: "gelene-ek". Eklene eklene geliyor. Bir şey eklendiği zaman kültür, sanat, düşünce bir gelen-ek oluyor ve hayatiyetini koruyor. O zaman dinamik bir şekilde yaşamaya devam ediyor. Gelene bir şey eklemediğinizde miras donuklaşmaya başlıyor. Zaman içinde fosilleşiyor ve çürümeye başlıyor. Geleneğe karşı en büyük sorumluluğumuz ona bir şey eklemek, onu canlı tutmak, yaşatmak olmalıdır. Geleneği romantize etmeye, donuklaştırmaya ve fosilleştirmeye değil, onun özündeki ruhu

yaşatmaya ihtiyacımız var. İşte o zaman gelenek, geleceğimizi kuran bir mirasa dönüşür, geleceğimizin teminatı olur. Semaya uzanan dallarımızı besleyen sağlam bir kök olur. Gelenek, geleceğimizi inşa etmek için vardır. Geleceğe dair sözü olmayanlar, geleneğin içinde kaybolup giderler. Fakat gelenek bize her zaman bir gelecek perspektifi sunar. "Köklerini unutmadan ve yozlaşmadan kendi geleceğini kur." der. Geleneğin içinde henüz söylenmemiş olan sözü bulup çıkarmamızı ister. Bu, aynı derin, kadim ve yaşayan kökün yeni filizler vermesidir. Kök olmadan ağaç filiz açamaz, meyve veremez. Ama dal budak salıp filizlenmeyen, meyve vermeyen kök de zamanla kurumaya ve çürümeye mahkûmdur.

7

Emperyalizm Bitmedi, Şekil Değiştirdi

Niye biz Müslümanlar olarak bir araya gelemiyoruz? Niye farklılıklarımızı bir kenara bırakamıyoruz? "İttihad-ı İslam" hayal mi? Bir gün gerçek olmayacak mı? İslam dünyasını yakinen bilen biri olarak size iki sorum var: 1) Niçin bir araya gelemiyoruz? 2) Nasıl bir araya gelebiliriz?

Bu işin özü çokluk ile birlik arasındaki dengeyi kavramak ve kesrette vahdet neşvesini yakalamaktır. Birlik ve beraberlik, "tek tiplik" değildir. Farklılık kaos, kargaşa ve kakofoni değildir. Birlik için farklılıkları, farklılıklar için birlik ve beraberliği feda edemeyiz. Adı üstünde: Birlik, farklı şeylerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bütünün adıdır. Ve bütün, her zaman parçaların toplamından daha fazla bir anlama sahiptir. Evrenin düzeni, birlik ile çokluk arasındaki denge üzerine kuruludur. Milyonlarca çınar ağacı vardır ve hepsi birbirinden farklıdır. Ama onları "çınar ağacı" ma-

hiyeti altında ele almamıza imkân veren bir birlik ve türdeşlik vardır. Aynı kural, insanlık düzeni için de geçerli. Hiçbir insan diğerinin aynı değildir ama hepsinin toplamına insanlık dememize imkân sağlayan bir temel, bir öz, bir cevher vardır. O temel ve özde birleşmek, her birimizin kendine özgü bir hüviyete, şahsiyete ve benliğe sahip olmasına engel değildir.

Farklılık, özgünlük demektir. Bu yüzden farklılık ve özgünlükleri koruyarak birlik ve beraberlik ruhuyla hareket edebilmektir mesele. Bunu başardığımız oranda bir milletin içindeki özgün ve yaratıcı bireylerin önünü açabilir, topluma ve ortak iyiye katkı yapmalarını sağlayabiliriz. Bu açık ufuk perspektifi olmadan statik, solgun, verimsiz ve monoton bir birlik beraberlik peşinde koşmak ne topluma ne de bireye fayda sağlar. Kesretteki vahdeti, çokluktaki birliği görmek için böyle bir bakış açısına ihtiyacımız var. İttihad-ı İslam düşüncesine de bu zaviyeden bakabiliriz.

"İttihad-ı İslam" fikri 19. yüzyılda ortaya çıkıyor. Çıkış noktası, Avrupa emperyalizmine karşı Müslüman toplumların birliğini sağlamak ve bağımsızlık hareketlerini desteklemek. İslam ülkeleri Avrupa emperyalizmi karşısında çözülmeye ve dağılmaya başlayınca Namık Kemal ve Cemaleddin Afgânî gibi düşünürler "Sömürgeciliğe karşı Müslüman devletlerin tek başlarına mücadele etmeleri mümkün değil. Ancak birlik ve beraberlik içinde hareket edersek Avrupa emperyalizmini alt edebiliriz." düşüncesiyle, ittihad-ı İslam yani "İslam birliği" fikrini yaymaya başlıyorlar.

Buradaki ifade ilginç. İttihad-ı İslam ibaresinde "İslam" hem bir sıfat hem de bir isim olarak kullanılıyor. Aynı anda Müslüman toplumları, İslam beldelerini ve İslam inancını kastediyor. Yani şunu diyor: "Müslümanlar, İslam anlayışlarında ve siyasi eylemlerinde birlik beraberlik içinde hareket etmek zorundalar. Sünni ve Şii diye mezhebî olarak; Arap, Türk, Kürt, Boşnak, Arnavut vs. diye etnik olarak ayrılır ve dağılırsak sadece kendimizi zayıflatmış ve

düşmanı sevindirmiş oluruz." Dolayısıyla ittihad-ı İslam hem akidevi-fikrî hem de siyasi-toplumsal bir programdır. İnanç ve düşüncede birlik beraberlik sağlamadan, eylemde birlik sağlamak mümkün değil. Ama bunu başarılı ve etkin bir şekilde hayata geçirmek için de kesrette vahdet, çokluk içinde birlik, birlik içinde kuvvet ilkesiyle hareket etmek gerekiyor.

Nitekim bu yaklaşımın hayata geçtiği yerlerde büyük başarılar elde edilmiş ve anti-kolonyalist mücadelede ciddi mesafeler alınmış. Bu manada ittihad-ı İslam fikri medrese hocasından tarikat şeyhine, âliminden aydınına, Sünnisinden Şiisine 19. yüzyıl İslam'ının ortak paydalarından biridir. Abdülhamid'in İslam dünyası politikası, Hindistan'da Birelvî ekolü,[1] Sudan'da Senûsiyye[2] tarikatı yahut Cezayir'de Emir Abdülkadir, Libya'da Ömer Muhtar bu hareketin bir parçası oluyor. Siyasi ve toplumsal mobilizasyonu zirveye taşıyan bu ruh, anti-emperyalist hareketlerin ve millî kurtuluş mücadelelerinin de tetikleyicisi olmuş. Tüm yokluk hâllerine rağmen, Hintli Müslümanların Anadolu İstiklal Harbi'ne destek vermek için para toplamaları, kadınların altınlarını satıp bu paraları o günün zor şartlarında Anadolu'ya ulaştırmaları bu ruhun bir yansımasıdır.

Yani "Bir olmalıyız." fikrinde birleşmişiz ama arkası gelmemiş.

Birleşmişiz ama bunu siyasi bir program hâline getirmede ne kadar başarılı olmuşuz? Bu bir soru işareti olarak duruyor. Aslında

1. Şiî kökenli ve Kandahar asıllı bir Peştun olan Ahmed Rıza Birelvî'nin (1856/1921) rehberliğinde oluşan cemaat.
2. Muhammed b. Ali es-Senûsî'ye (ö. 1276/1859) nispet edilen bir tarikat. Filibeli Ahmed Hilmi XIX. yüzyıl İslâm dünyasındaki siyasî ve fikrî yapılanmalar içinde özel bir yeri olan Senûsiyye'yi mezhep, tarikat, siyaset ve içtimâiyye gibi dört unsuru bir araya getiren bir cemiyet olarak tanımlar. (Ahmet Kavas, *DİA*, "Senûsiyye")

bu sorular bugün de geçerli: Bugün İslam dünyası kendini dünyada nasıl konumlandırıyor? Stratejik olarak neyi kendine referans alıyor? Dünyayı ve kendi geleneğini nasıl okuyor? O gelenekten aldığı birikimle bugüne ve yarına ilişkin ne söylüyor?

Batı dünyası da hep böyle bir arayışın içinde olmuş. Avrupa Birliği bunun en somut örneği. Yüzlerce yıl kendi içinde savaşmış Avrupa. Sonunda "Bu kadar savaştık. Din savaşları, mezhep savaşları, imparatorluk savaşları yaptık. İki dünya savaşını yaşadık.[3] Bu savaşlarda on milyonlarca insan öldü. Artık savaşarak değil, barışarak, konuşarak, entegre olarak, birlikte kalkınarak bir gelecek inşa edelim." dedi ve Avrupa Birliği'ni kurmaya karar verdi. Tüm siyasi hatalarına, sosyal gerilimlerine, ahlaki-insani sorunlarına ve İngiltere'nin ayrılmış olmasına rağmen Avrupa Birliği, Avrupa tarihinin en başarılı birlik ve entegrasyon projesidir. AB bir "Avrupa" projesidir ve Avrupa, Yahudi-Hristiyan geleneği temelinde Avrupa milletlerinin oluşturduğu bir tarihî, kültürel ve siyasi yapıdır. Bu yüzden Türkiye'yi AB'ye hiçbir zaman tam üye olarak almayacaklar. Almasınlar. Bu çok önemli değil. Bu, Türkiye için dünyanın sonu değil. Tersine, bize başka alanlarda başka fırsatlar bile sunabilir. Dışa bağımlılığını azaltmış, kendine yeterli, güçlü, müreffeh ve bağımsız bir Türkiye AB'ye girmek adına egemenlik haklarından vazgeçmek zorunda değil. AB ve Avrupa'yla karşılıklı çıkar ve saygı temelinde ve göz hizasında bir siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal ilişki ağı geliştirebiliriz.

Avrupa'da olduğu gibi İslam dünyasında da benzer girişimler oldu. İslam İşbirliği Teşkilatı bunun en büyük çatı kurulu-

3. İki Dünya Savaşı da aslında yüzde doksan Avrupa savaşıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın neredeyse tamamı bir Avrupa savaşıdır. Osmanlı bir şekilde o savaşın içerisine çekilmiştir. İkinci Dünya Savaşı da öyledir. Rusya da var işin içinde, sonra Japonlar da dâhil olmuşlardır ama özü itibariyle bu savaş da bir Avrupa savaşıdır.

şu. Teşkilat, 1968'de Kudüs'e yapılan bir saldırı üzerine kuruldu. Teşkilat'ın temelinde Kudüs'ün korunması var. İslam dünyasını birleştiren birkaç sembolden biridir Mescid-i Aksa. İİT bunun için kuruldu ve daha sonra İslam ülkeleri arasında daha kapsamlı ve köklü işbirlikleri temin etmek için genişletildi. Ama maalesef ne AB ne de NATO benzeri bir birliğe dönüştü. Bazı alanlarda elbette önemli görevler ifa ediyor ama İslam ülkelerinin potansiyeli ve karşı karşıya olduğu sorunlar dikkate alındığında hedeften ve maksattan çok uzak bir noktada duruyor. Yakın dönemde Cumhurbaşkanımızın liderliğinde Türk devletleri arasında daha güçlü ekonomik, siyasi, ticari, kültürel ve güvenlik ilişkileri kurmak için adımlar atmaya başladık. Mevcut yapıyı Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak yeniden yapılandırdık ve güçlendirdik. Orta ve uzun vadede bunların meyvesini vereceğine inanıyorum.

İlk başta işaret ettiğiniz yer çok önemliydi. Mesela Suriye İç Savaşı'nın öncesinde Türkiye'yle beraber ortak kabine toplantıları, ortak para birimi, sınırların kaldırılması, buna birkaç Arap ülkesinin daha ilave edilmesi konuşuluyordu. Oradaki karışıklığı, hatta Arap Baharı'nı bunlarla irtibatlandıran kimseler var. Bilmiyorum, çok mu abartılı? Sayın Cumhurbaşkanı'yla oturduğunuzda "Bu işi çözmemiz lazım." gibi bir dert hissediyor musunuz?

O her zaman gündemimizde. Cumhurbaşkanımız da Müslüman ülkelerin liderleriyle bir araya geldiğinde eğitimden ekonomiye, diplomasiden kültüre her alanda sürekli birlik ve beraberliğimizi, dayanışmamızı artırmamız gerektiği mesajını veri-

yor. Bunun başarılı olduğu yerler de var. Mesela son olarak Karabağ Zaferi. Biz de geçen hafta biliyorsunuz yine Azerbaycan'daydık.[4] Zengilan Havalimanı'nın açılışını yaptık, orada bir kurdela kestik. Sonra da işgalden kurtarılan Cebrail'e gittik.

Makas altın mı?

Değil tabii ki. Makasların hiçbiri altın değil. Ama kestiği altın. Projenin kendisi çok kıymetli. Hamdolsun, artık bu kadar açılışın yapıldığı, temellerin atıldığı bir dönemden geçiyoruz. Azerbaycan'la Türkiye arasındaki bu yakın bağ, aslında birlik ve beraberliğin en güzel örneklerinden biri. Karabağ'ın otuz yıllık işgalini kırk dört günde sona erdirdik. Bunu ABD'ye, Rusya'ya, Fransa'ya, Ermeni diasporasına rağmen yaptık. Onlarca yıldır çözülemez denen bir mesele akıl, kalp ve kuvvetler birleşince çözüldü. "Tek millet, iki devlet" sözü gerçek manasına kavuştu. Birlikte savaşarak, can vererek ama sonunda aynı zafer bayrağının altında sevinerek ve hamdederek tarihî bir başarıya imza attık. Karabağ zaferi tüm Türk dünyasına muazzam bir moral oldu. Kendilerine olan özgüvenleri ve Türkiye'ye olan inançları arttı. "Yarın başımıza bir iş gelirse bize sahip çıkacak bir Türkiye var." dediler.

Zaferden bu yana Azerbaycan yönetimi Karabağ'ı tekrar ayağa kaldırmak için muazzam projeler yapıyor: havaalanları, elektrik santralleri, yollar, hastaneler, okullar, konutlar... Yüz binlerce Azerî kardeşimiz oralardan göç etmek zorunda kalmıştı. Artık onlar da öz vatanlarına geri dönecekler. On on beş yıl içerisinde Karabağ bambaşka bir yer olacak. Demek ki iyi şeyler de oluyor. Hep karamsar bakmamak gerekiyor.

4. 20 Ekim 2022.

Somali örneği mesela... Türkiye'nin elinin değdiği yerlerden biridir Somali. On yıl önce Somali'nin bulunduğu hâli düşünün, bugün bulunduğu noktayı düşünün. Somali'nin güvenlik noktasında hâlâ alması gereken mesafeler var. eş-Şebab[5] problemi, terör sorunu, fakirlik, altyapı eksikliği vs. devam ediyor. Ama on yıl içinde terör sorununu kontrol altına almış, ekonomisini iyi kötü toparlamış, seçimler yapan ve yönetimi barışçıl bir şekilde devreden, hükümeti ve parlamentosu olan bir Somali'ye geldik. Doğu Afrika bölgesinde Somali'nin büyük potansiyeli var. Somali halkı bizi, biz de onları seviyoruz. En zor zamanlarında hiçbir beklenti içinde olmadan onlara yardım eli uzattığımızı biliyorlar. Her alanda Somali halkına destek olmaya, onların imkân ve kabiliyetlerini geliştirmeye devam edeceğiz. Somali, Afrika'ya yönelik stratejik bakış açımızın en önemli ayaklarından birini oluşturuyor.

İttihad-ı İslam fikrine dönecek olursak Abdülhamid'in bakış açısı şöyle: Bütün İslam dünyasını tek bir merkezde, tek bir şahsın riyasetinde ya da tek bir ülkenin liderliğinde bir araya getirmek mümkün değilse o zaman en azından her ülke kendi imkân ve kabiliyetleri ölçüsünde emperyalizme karşı mücadele etsin. Kendi birliğini, beraberliğini, bağımsızlığını ve egemenliğini kursun. Ondan sonra biz onları bir araya getirerek bir ittihad-ı İslam siyasetine doğru ilerleyebiliriz. Onun için de Abdülhamid her ülkenin kendi bağımsızlık mücadelesini destekliyor. Hindistan Müslümanlarınınkini de Afrika Müslümanlarınınkini de destekliyor. Daha sonra, Anadolu'ya yapılan saldırılar olduğunda da bu sefer Hint Müslümanları Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini destekliyorlar. Bunlar dönemin güzel örnekleri.

---

5. "Hareket eş-Şebab el-Mücahidin" veya kısaca eş-Şebab, Somali'de Federal Geçiş Hükûmeti'ni ortadan kaldırmak için savaşan bir silahlı örgüt.

Bu bakış açısı, yani çevreden merkeze, tek tek ülkelerden İslam birliğine doğru ilerleme fikri Namık Kemal, Mehmet Akif ve Cemaleddin Afgânî gibi dönemin önde gelen düşünürlerinin de ortak fikri. Aralarındaki tüm ihtilaf ve kavgalara rağmen Abdülhamid, hem stratejik düşünen hem de pragmatik hareket eden bir yönetici olarak, bu aydınların görüşlerini bir politikaya dönüştürerek uyguluyor. Amaç tek: Avrupa emperyalizmine karşı İslam dünyasının birlik ve beraberliğini sağlamak. Burada din bağı, anti-emperyalist mücadelenin en önemli ayağını oluşturuyor. İslam kardeşliği, sömürgeciliğe karşı çok güçlü bir toplumsal ve siyasi mobilizasyon unsuru olarak işlev görüyor.

O günden bugüne emperyalizm ortadan kalkmadı, veçhe değiştirdi. Ekonomik, siyasi, kültürel, finansal, kurumsal emperyalizm devam ediyor. Geçmişte cephede düşman ordularının temsil ettiği emperyalist güçlerin yerini bugün farklı kurumlar ve onların takım elbiseli temsilcileri aldı. Çağdaş, modern ve ileri görünümlü neo-emperyalist güçler dünyayı kendi arzu ve çıkarlarına göre dizayn etme projesinden vazgeçmiş değil. Küresel düzen dedikleri şey, Avrupa-merkezci ve ABD güdümlü bu yapıya hizmet etmek için kuruldu. Bu düzeni korumak için yeri geldiğinde orduları sahaya sürmekten ve savaşmaktan çekinmiyorlar.

21. yüzyıl emperyalizminin diğer aktörleri Batı'nın hizmetindeki uluslararası finans kuruluşları, çok uluslu şirketler, güçlü hukuk firmaları, kültürler ikonlar, popüler kültür fenomenleri, medya, sinema, silah lobileri, silah şirketleri ve daha onlarca aktör... Bunlara karşı dünyanın geri kalanının, Afrika, Asya ve Latin Amerika halklarının mücadele etmesi kolay bir iş değil. Çünkü küresel finans sistemini (parayı), küresel hukuk pratiğini ve silahı kontrol edenler başka hiçbir gücün bu yapıyı sorgulamasına, değiştirmeye yeltenmesine müsaade etmiyor.

Tüm zorluklara rağmen bu mücadele farklı alanlarda, farklı düzlemlerde ve farklı aktörler üzerinden devam etmek zorunda. Bu bazen bir ülkede, bazen bir bölgede, bazen bütün bir coğrafyada olur. Burada parçayla bütün arasındaki ilişkiyi her gün yeniden kurarak yolumuza devam etmemiz lazım. Parçaların her biri sağlam, dirençli ve bilinçli olmalı. Ve parçalar bir araya geldiğinde ortaya çıkacak kolektif gücün parçaların toplamından çok daha fazla olacağını hiçbir zaman akıldan çıkarmamak lazım. Bu aynı zamanda farklılıkları bir araya getirme becerisi gerektiriyor.

"Farklılıklarla bir araya gelinebilir." hususunda Muhibbî'nin bir şiiri var: *Kimi ar'ar dedi kadd-i dildâra kimi elif/ Cümlenin maksûdu bir ammâ rivâyet muhtelif.*[6] Farklılığa rağmen nasıl bir araya gelebiliriz? Mesela burada tahammül edilesi farklılıktan kasıt nedir?

Cenab-ı Hakk'ın yaratma eyleminin kendisi, farklılıkları yaratılış âleminin temel bir ilkesi olarak vazetmiş. Bizim metafizik geleneğimizde yaratılış âlemi *mâsivallah* yani "Allah'ın dışındaki her şey" olarak tanımlanmıştır. Hikâyemiz, Cenab-ı Hakk'ın yarattığı ve O'ndan farklı bir şeyle yani varlık âlemiyle başlıyor. Cenab-ı Hakk'a bağlı, O'nun var ettiği ama son tahlilde O'nun dışında başka bir varlık mertebesi ortaya çıkıyor. Yani daha en başta bir ayrışma ve farklılaşma var. Öbür türlüsü panteizm olurdu. Panteizmin en büyük tehlikesi nedir? Yaratıcıyı yarattığı şeyin içinde eritmesi. Hâlbuki bu, yaratma fikrinin mantığına aykırı. Bu yüzden de mahluk Hâlık'tan farklıdır. Yaratılmış olan, Yaratan'dan farklıdır. Yaratan, yaratılmışın hiçbir şeyine ihtiyaç duy-

6. Yârin muhteşem endamını görünce bazıları ardıç ağacına benzetti, bazıları da elif harfine. Herkesin maksadı bir ama üslubu farklı.

madan, kendisine bir şey ilave edilmeden yahut kendisinden bir şey eksiltilmeden var olan demektir. Hâlık ile mahluk arasındaki temel metafizik fark budur.

İslam metafiziğinde işte bu yaratılış âleminin tamamına mâsivallah denilmiş. Dolayısıyla yaratılış farklılık ile başlıyor. Ama mesele burada kalmıyor. Cenab-ı Hak yaratırken de her bir varlığı farklı ve kendine özgü bir biçimde yaratıyor. Yaratılış âlemi O'nun en güzel isimlerinin ve sıfatlarının bir tezahürü, tecellisi ve yansıması olarak ortaya çıkıyor. "Tecellide tekrar yoktur." ilkesi bunu anlatıyor: Yaratılış âleminde hiçbir şey diğerinin aynı değildir. Aynı tür yahut cinse ait olan varlıklar da birbirinden farklıdır. Tek bir çiçek yok; gül var, lale var, menekşe var... Tek bir hayvan yok; at var, kuş var, timsah var, zürafa var... Tek bir bitki yok; çınar ağacı var, dereotu var, üzüm bağı var... Daha muhteşem olan ise şu: Tek bir gül de yok. Her bir gül diğerinden farklı. Tek bir çınar ağacı yok. Tek bir kuzu yok. Tek bir bulut yok. Tek bir insan yok. Her biri diğerinden farklı. Her biri kendine özgü. Her biri kendi başına bir başyapıt. Tek tek hepsi nevi şahsına münhasır ve kendi özgün hikâyesini anlatıyor. Muazzam bir kesret ve tenevvü var. Çokluk, renklilik ve çeşitlilik yaratılış âleminin kodlarında var.

Ama sadece çokluk ve farklılığa bakarak hüküm verirsek de hata yaparız. Kesretteki vahdeti, çokluktaki birliği görmek ama bunu çokluğu ve çeşitliliği ortadan kaldırmadan, baskılamadan, hırpalamadan yapmak... Asıl marifet burada.

Aynı konuyu bile konuşsak reel politiğe dokunan tarafından çıkıp da metafizik boyutuna girdiğimizde yüzünüz gülüyor, aydınlanıyor, anlatışınız başkalaşıyor. "Serdar benim dünyama gel, buradan konuşalım." der gibi anlatıyorsunuz.

Fârâbî *el-Medînetü'l-Fâzıla*'da yani *Erdemli Şehir* kitabında "Köklü bir metafizik olmadan düzgün bir siyaset olmaz." diyor. Varlığın düzenini anlamadan insanın düzenini kuramayız. Gökte olanı idrak etmeden yerde olanı tanzim edemeyiz. Adalete dayalı bir siyasal düzen ancak evrenin kalan kısmıyla ahenk içerisinde olduğunuz zaman ortaya çıkabilir. Osmanlı siyaset düşüncesinin temelini oluşturan adalet dairesi de bunu anlatıyor: Devletin vergi toplamasından güvenliği sağlamasına, düzen inşa etmesinden insan onurunu korumasına, devletlerarası ilişkilerden hukuk sistemini muhafaza etmesine kadar her şey birbiriyle irtibatlı ve ancak parçalar birbirleriyle uyumlu çalıştığı zaman sonuç üretiyor.

O yüzden bir siyasi konuyu, devleti, devlet yönetimini, ekonomik bir meseleyi, toplumu, insanı konuşurken bunların hepsinin büyük varlık dairesinin bir parçası olduğunu akılda tutarak hareket etmek zorundayız. Aksi hâlde indirgemeci yaklaşım bizi bütünden koparır, parçayı mutlaklaştırır ve kategori hatası yapmaya mecbur bırakır.

Parça tanımı gereği bütünün bir parçasıdır. Ondan ayrıldığı zaman parça sadece bütünden ayrılmaz, taşıdığı manayı da kaybetmeye başlar. O yüzden parçacı yaklaşımlar sadece bütünü gözden kaçırmaz, aynı zamanda parçanın mutlaklaştırılması, bir adım sonra da ilahlaştırılması neticesine götürür. Mesela evrene bakıyor, evrendeki bir parçayı, insanı alıyor, ilahlaştırmaya başlıyor. Evrene bakıyor ve maddeyi alıp mutlaklaştırıyor. Sonra varlığın tamamını bu parçaya indirgiyor. Bireyi mutlaklaştırıyor ve toplumu, tarihi, geleneği, hafızayı kurban ediyor. İnsanı alıyor ama ondaki egoyu, nefsi, arzuları mutlaklaştırıyor ve insanın hakikatini iç güdülere ve arzulara indirgiyor. Bu indirgemecilik siyasette, metafizikte, felsefede, bilimde, toplum bilimlerinde muazzam hatalara hatta cinayetlere sebep olmuştur. Parça adına bütünü yok saydığınızda, bütün adına parçanın özgünlüğünü ortadan kaldırdığınız-

da parçaya da bütüne de haksızlık ediyorsunuz. Sonra ortada ne bütün kalıyor ne de parça.

Ben bu mecradaki sohbetlerimizde siyaset, uluslararası ilişkiler, diplomasi gibi güncel konulara pek girmiyorum. Onları diğer programlarda ve mülakatlarda zaten anlatıyorum. Ben uzun vadede kalıcı olanın burada konuştuğumuz şeyler olduğunu düşünüyorum. Siyaset, uluslararası ilişkiler, diplomasi elbette önemli. Bu benim işimin bir parçası ve her gün yapıyorum ama konjonktür o kadar çok değişiyor ki. Sadece güncele odaklandığınızda kalıcı olanı kaybedersiniz. Gündelik haberlerin, manşetlerin ve hadiselerin ötesinde kalıcı olanın ne olduğunu bilmeyen bir zihnin gök kubbede hoş bir sada bırakması mümkün değil.

İndirgemecilik, büyük bir tehlikedir. Daha da tehlikeli olan ise şu: Basite indirgemeye çalışan her yapının amacı bütünü kavramak değil, onu kontrol etmeye çalışmaktır. Basite indirgeyerek her yapıyı, her organizmayı, her bütünü ve her parçayı kontrol altına almak, manipüle etmek, evirip çevirmek ve kendi kafamıza göre şekillendirmek istiyoruz. Bilim artık eşyayı, tabiatı, varlığı anlamak gibi bir saikle hareket etmiyor. Onu nasıl dönüştürüp bir ürün hâline getiririm güdüsüyle hareket ediyor. Kontrol edemediği hiçbir şeyi ticarileştiremeyeceğini biliyor. Kontrol altına almak için canlı cansız, organik inorganik her şeyi metalaştırıyor. Meta ve ticari ürün hâline gelen şeyler artık kendine özgü bir varlık olmaktan çıkıyor ve bir ürüne, etikete, sayıya, koda, kargoya dönüşüyor. Bunların temelinde düzen arayışı değil, kontrol arzusu var. Düzeni de varlığı ve insanı kontrol etmek için kuruyor. Oysa düzen kontrol altına almak, mahkûm etmek, kullanmak ve metalaştırmak için değil, evreni ve insanı özgürleştirmek için vardır. Onu kaostan, anarşiden, korkudan, belirsizlikten, tehlikeden, tehditlerden korumak için vardır. Düzen, ancak insanın gerçek hedefine ulaşmasına imkân sağlayacak bir güvenlik ve özgürlük alanı inşa

ettiği zaman düzendir. Aksi hâlde onun adı düzen değil, açık hava hapishanesi olur. Modern bilim ve teknolojinin uyguladığı kontrol sistemleri insanları özgürleştirmiyor. Foucault'nun *panoptikonu* ve Orwell'in Big Brother'ı gibi her şeyi takip altına alan, izleyen, kontrol ve manipüle etmeyi hedefleyen bir sistem inşa etmek istiyor. Bunun kökleri Kartezyenizm'e geri gidiyor.

Descartes'a göre *res extensa* (uzamlı şey) ve *res cogitans* (düşünen şey) diye iki ana yapı, cevher yahut varlık türü var. *Res extensa* maddeye, *res cogitans* ise ruha, akla, zihne tekabül ediyor. Bu ikisi arasındaki bağı Tanrı kuruyor. En azından Descartes, mümin bir filozof olarak buna inanıyordu. Fakat daha sonra bu iki cevher birbirinden koptu ve kendi başlarına mutlak birer yapı hâline geldi. Descartes'ın takipçileri "ruhçular" ve "maddeciler" diye iki büyük gruba ayrıldı. Modern düşüncenin Tanrı fikrini bir kenara koymasıyla birlikte, birbirinden ayrılmış olan ve birbirine temas etmeyen iki cevher birbiriyle kavga etmeye başladı: madde ve mana, ruh ve beden. Buradan yükselen düalizm büyük bir uçuruma dönüştü ve modern düşünce hâlâ bu uçurumun kenarında duruyor.

Şimdi buradaki temel sorun şu: Kartezyen düşünce, karmaşık yapıları birkaç temel/kurucu unsura indirgeyerek daha anlaşılır – Descartes'ın tabiriyle açık seçik, bizdeki ifadesiyle "bedihî"– hâle getirmeye çalışır. Böylece açık seçik hâle getirilen şeyler üzerinde daha kolay işlem yapılabilir. Ama bunu yaparken o yapıyı aynı zamanda mekanikleştiriyorsunuz. Böylece her şeyi bir mühendislik projesine dönüştürme riski ortaya çıkıyor. Bir araba düşünün. Bir arıza var ve arabayı tamire götürüyorsunuz. Usta arabanın pek çok parçadan oluştuğunu biliyor. Arabanın şanzımanı, karbüratörü, balatası, aküsü vs. var. Parçaları tek tek ayırıp bakıyor. Arabanın arızasını buluyor ve arızayı gideriyor. Sonra tüm o parçaları topluyor. Arıza giderildi. Sorun çözüldü. Araba tekrar yürümeye başladı.

Ama burada bir sorun var: İnsan bir araba, toplum bir makine, varlık bir sanayi ürünü değil. Bunlara araba motorunu tamir eder gibi muamele edemezsiniz. Onların hakikatini bir makine parçasına indirgeyemezsiniz. Açık seçik kavrayış adına onların ruhunu ve bütünlüğünü ortadan kaldıramazsınız. İnsanı, toplumu, tabiatı, evreni bir mühendislik projesi hâline getiremezsiniz, getirmemelisiniz. Ama modern bilim ve teknoloji, özellikle modern bilimcilik (*scientism*) tam da bunu yapıyor. Her şeyi öngörülebilir, kontrol edilebilir, kurgulanabilir ve planlanabilir bir mühendislik projesine indirgemek istiyor. Bunu tek bir güdüyle yapıyor: her şeyi kontrol etmek.

19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında pozitivizm bunu mekanik bir biçimde yapmaya çalıştı. Bugün ise aynı şeyi dijitalizm kodlar, rakamlar ve sanal gerçeklikler üzerinden yapmak istiyor. Dijital algoritmalar üzerinden insanların duygularını, düşüncelerini, beğenilerini, arzularını, güdülerini, karakterlerini belirlemeye çalışıyor. Ve bu sayede biz, eşref-i mahlukat yani "yaratılmışların en şereflisi" iken âdemden beşere, beşerden maddeye, maddeden fiziksel-kimyasal tepkimelere, oradan bir kullanıcıya, şimdi de bir dijital algoritmaya dönüştük. İnsanlık bu noktaya geldi.

Modern teknolojinin ve bilimciliğin insana biçtiği temel değer, bir "kullanıcı" olmaktan ibaret. Neyin kullanıcısı? Sosyal medya kullanıcısı. Neyin tüketicisi? Kapitalizmin tüketicisi. Neyin parçası? İstatistiksel verilerin parçası. Bütün bunların arkasında yatan temel güdü kontrol. Kontrol etmek istiyor. Fakat bunu öyle ustalıklı, öyle usturuplu bir şekilde yapıyor ki insana sanki ortada kontrol eden bir mekanizma yokmuş hissi veriyor. Adam Smith'in "görünmez el" dediği eli her yere yerleştirerek ama kendini hiçbir zaman göstermeyerek büyük bir oyun oynuyor bizimle.

"Kontrol sende." diyerek kontrol ediyor.

Baştan ayağa her şeyi kontrol ediyor. En baştan tercihleri sana o veriyor. "Bunlardan birini seç. Bak, seçme özgürlüğü verdim sana." diyor ama sen o tercihlerin dışında bir başka alternatifi talep etme hakkına sahip değilsin. Önümüze koyduğu tercihleri seçmeyi bize özgürlük olarak sunuyor. "İstediğini yapabilirsin. İstediğini seçmekte özgürsün." diyor. "Peki, tercih etmeme hakkım var mı?" diyorsun? "Yok." diyor ve bu tehlikeli itirazı imha etmek için elinden geleni yapıyor.

Dijital demokrasi.

Kapitalizmin, tüketim çılgınlığının, teşhir kültürünün dışına çıkma şansının olup olmadığını sorduğunda "O yok!" diyor ve sesini kısmak için sana gerici, yobaz, çağ dışı, oyunbozan vs. gibi isimler veriyor. "Bu yapının kendisi çağ dışı, insan onuruna aykırı. İstemiyorum." dediğinde çok sert bir biçimde "Hayır." diyor ve itirazını siyasi, dinî, psikolojik yönlerden incelemeye başlıyor. Topluma "Bu adamın ne derdi var?" dedirtiyor. Zira herkes "Kontrol bende, istediğimi tercih edebilirim." modunda. Eflatun'un mağarasında, zincire vurulmuş kölelerin ayaklarındaki zincirlerin farkında olmamaları gibi modern insan da dijitalizmin ellerine ve ayaklarına vurduğu prangaların farkında bile değil.

8

İyilerin Hikâyesi Zayi Olmaz

Biz yarım kalan ya da bitmeyen sohbetleri mi seviyoruz?

İyi sohbetler bitmez. Hep yeni kapılar açar. Her açılan kapı yeni bir yolculuk, yeni bir ikram, yeni bir ufuktur.

Böyle bir şey var, değil mi?

Şehrâzâd *Binbir Gece Masalları*'nda hayatta kalmak için her gün yeni bir hikâye anlatır. Borges buradan hareketle "Ben hayatta ne yaptıysam *Binbir Gece Masalları* sayesinde yaptım. Bana Şehrâzâd deyin." der.

Borges'in bu cümlesini okuyunca "Aslında hepimiz hayatta kalmak için bir hikâye anlatmak zorunda değil miyiz?" diye düşündüm. Hayatımızı anlamlandırmak, yapıp ettiklerimize bir mana ve değer katmak için hepimizin her gün bir hikâye anlatması gerekiyor. "Hikâye" ile burada yapıp ettiğimiz şeylerin bir mana

ve maksada doğru ilerlemesini kastediyorum. Yaşadıklarınız anlam yüklü bir bütüne ulaşıyorsa bir hikâyeniz vardır, ulaşmıyorsa hayatınız bir olaylar yığınından ibarettir. Ancak hikâyeleştirdiğiniz olaylar bir anlamın taşıyıcısı olur. Gerisi teferruattır, vakanüvisliktir, kayıt altına almaktır. Ama bunlardan bir hikâye, bir anlatı, bir mana çıkmaz. İnsan hayatını anlamlı yaşıyorsa hikâyesi zaten kendi kendisini yazar. Dolayısıyla burada vurgu, anlam üzerinedir. Hikâyeyi diğer anlatılardan farklı kılan şey de anlamın taşıyıcısı bir bütün olmasıdır. İnsanın hikâyesi, onun hayatının anlamını anlatır. Bu anlamın ne olduğunu da insan kendi zikriyle, fikriyle, aklıyla, kalbiyle, yaptıkları ve yapmadıklarıyla şekillendirir.

Bundan dolayı bütün kutsal kitaplar bir manayı ortaya koymak için kıssalar anlatırlar. Her bir peygamber kıssası, bize tarihten bir olay anlatır ama bu sıradan bir tarihî olay değildir. Bir anlamı, sembolü, mesajı aktarır. Onların taşıyıcısıdır. Mesela Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın hikâyesi, Nuh Tufanı, Hz. Yunus'un kıssası... Bunların her biri bir kıssa ve hikâye olarak bize varlığın anlamı, insanın istikameti, tarihin yürüyüşü, milletlerin tercihleri hakkında kritik şeyler anlatır. Bu yüzden İbn Arabî *Füsûsu'l-Hikem*'de her bir peygamber kıssasını arketipsel bir gerçekliği anlatan hikâyeler olarak takdim eder.

Mesela Hz. İbrahim'in hikâyesi... Onun yaratılış ve sonsuzluk fikrini sorgulamasından putları kırmasına, uzun yolculuklarından Kâbe'yi inşa etmesine dek o kadar çok şey anlatıyor ki. Her biri tek tek ele alınıp tahlil edilmeyi hak ediyor. Bütün bunlar bize akli sorgulama ile teslimiyeti nasıl telif edeceğimize dair önemli ipuçları veriyor. Ben de Hz. İbrahim üzerine bir kitap yazmak istiyorum, inşallah. İsmi de *Ey İbrahim! Bir Akıl ve Teslimiyet Peygamberinin Hikâyesi* olacak. Aklını kullanarak ve "Ben batan şeyleri sevmem." diyerek yaratma fikrine ulaşan, putlara tapmanın saçmalığına değinen, sonra yakîne yani kesin bilgiye ulaşmak için meta-

fizik anlamda görmek ve mutmain olmak isteyen, tüm bu aşamaları geçtikten sonra "Allah'ın evi"ni inşa etmekle görevlendirilen bir peygamberin hikâyesi...

Tüm bu kıssalar yeryüzündeki varoluş gayemize ışık tutan birer anlatıdır, hikâyedir, yolculuktur, sohbettir. Derin, samimi ve hesapsız kitapsız sohbetler de böyledir. Tıpkı iyilerin hikâyesi gibi. Her bir başlık bir başka büyük başlığa bağlanır. İnsan yaşadıkça hikâyesi derinleşir, hikâyesi derinleştikçe hayatındaki anlam yeni boyutlar kazanır. Bu manada iyilerin hikâyesi zayi olmaz, kaybolmaz, ziyan olmaz, unutulmaz. Diğer iyilerin hikâyesine eklemlenir ve bizi iyi, güzel ve doğruya yönlendirir.

Nasıl yaratılış her an terütaze ise onu takip eden hikâyeler de her daim yenidir, tazedir, ferahtır. Kur'an yaratılışın bu yönünü tarif etmek için *halk-ı cedid* kavramını kullanır. Bu, her an yeniden yaratılmak, her dem terütaze nefes almak demektir. İbn Arabî de –buradan mülhem– yaratılış meselesini anlatırken "nefes-i rahmanî" kavramını kullanır. Yaratma, Rahman olanın nefes alıp vermesi gibidir. Nefes aldığında varlık yokluğa gider, nefesini verdiğinde tekrar varlığa geri döner. Böylece var olan her şey varlık ile yokluk arasında gidip gelir. Hiçbiri mutlak varlık iddiasında bulunamaz. Var olan her şey, ontolojik olarak varlık ile yokluk tarafından çerçevelenmiştir ve bunun dışına çıkamaz. Fakat bundan dolayı da her an yenidir, tazedir. Tıpkı alıp verdiğimiz nefesin her an yeni ve taze olması gibi.

Ayette *ve nefahtu fihi min rûhî*[1] diyor. Nefes-i rahmanî, o üflemenin eşyaya can vermesi, varlık vermesi, mana vermesi anlamına geliyor. O yüzden yaratılışın terütazeliği, güneşin her gün yeniden doğması, yıldızların her gece yeniden çıkması, ayın binbir suretiyle tekrar tekrar arz-ı endam etmesi de insana bir mesaj. Yani

1. "Ruhumdan ona üfledim." (Hicr, 15/29)

evren bize diyor ki: "Ey insan, nasıl tüm âlem her an yeniden yaratılıyorsa sen de her sabah güneş gibi yeniden doğ. Bismillah de, yeni bir başlangıç yap. 'Bitti, öldü, kapandı.' dediğin yerde bir kapı daha açılacak. Kapıyı ara. Işığı ara. Asla umudunu kesme. Sonsuz yaratılış döngüsü içinde yoluna devam et. Durma, yürü!"

Rilke bir şiirinde diyor ki: *Bırak her şey gelsin başına/ Güzellik de dehşet de/ Sen yoluna devam et/ Ve bil ki hiçbir duygu nihai değildir.*

İyi kötü, güzel çirkin, aydınlık karanlık, refah mahrumiyet, genişlik darlık... Bunların hepsi başına gelecek. Sakın birine takılıp kalma. Tıpkı evrenin yatışmaz yapısının her an akıp gitmesi gibi bil ki şu anda içinde bulunduğun hâl de geçecek. Hiçbiri sonsuza dek devam etmeyecek. Kendini buna hazırlaman, evrenin yaratılış ritmiyle uyumlu hareket etmen demektir. Ecdat bunu şiir diliyle şöyle ifade etmiş: *Gamına gamlanıp olma mahzun/ Demine demlenip olma mağrur/ Ne dem bâki ne gam bâki, ya Hû...* Gam, dert, tasa, keder de geçicidir; dem, keyif, zevk de geçicidir. Bil ki bunların hepsinin üstünde bâki olan, sonsuz olan, kalıcı olan Hû yani Allah'tır. Kendini O'na bağla, O'na tutun. Gerçek mana, özgürlük ve mutluluk bundadır.

Varlık bize varoluşsal bir dille bu mesajı anlatıyor. Din bize bunu teolojik, ahlaki, etik bir dille sürekli hatırlatıyor. O yüzden eşyanın manasını kavramaya çalışırken onun maneviyatıyla temas kuruyoruz. Maneviyata götürmeyen bir mana, maddenin tasvirinden öteye geçemez. Mana ile maneviyat kelimeleri aynı kökten gelir. Bir şeyin manası onun özüdür. Bir şeyin maneviyatı da onun özüdür. Mana ve maneviyat bizi varlığın özüne götürür. Arapçada *ayn* hem öz hem de göz demektir. Kaynak manası da vardır. Türkçedeki "aynı" kelimesi de buradan geliyor; özdeş, türdeş olan demek.

Göz denmesinin sebebi insanın özünün gözünde olmasıdır. Bir insanın kalbinde ve ruhunda olanı gözünde olandan, gözünde-

ki ışıktan, nurdan, manadan, ifadeden anlarsınız. O yüzden "gözümün nuru" ifadesi çok kıymetli bir ifadedir. Eşyayı anlamaya çalışırken ve varlık hikâyesini anlatırken eşyanın özüne, manasına, maneviyatına geri dönmemize ilişkin bir mesaj veriliyor. Bu da manayı taşıyan sureti yani maddeyi küçümsemeden ve yok saymadan mana merkezli bir varlık tasavvuru geliştirmemiz anlamına geliyor. Tecellinin özü manevi, sureti maddi olduğuna göre ikisini aynı anda kavramak ve kıymetlendirmek zorundayız.

Son iki üç asırda yaşanan sekülerleşme süreciyle birlikte dünyada şöyle bir algı gelişti: "Sekülarizm maddeyi ve dünyayı ciddiye alır. Din sadece öbür dünyaya önem verir ve bu dünyayı ihmal eder. İnsanlara hep ötelenmiş bir hayat vadeder, iyi ve güzel şeylerin öldükten sonra olacağını söyler. Burada iyi davranırsan, iyi yaşarsan öbür tarafta da karşına iyilik çıkar. Dolayısıyla iyilik, güzellik, mutluluk gibi şeyleri hep ötelemek zorundasın."

Bu bakış açısı yanlış bir varsayıma dayanıyor. İslam dünyayı ciddiye alır. Ciddiye aldığı için de dünyaya ilişkin pek çok şey söyler. Dünyayı imar etmekten, orada adalete dayalı bir düzen kurmaktan, onun güzelliklerini korumaktan, kıymetini bilmekten bahseder. Dünyadaki nimetlerin tadına vararak bize şükretmeyi öğretir. "Dünyadan kaçın, maddeyi yok edin." vs. demez. Dünyanın Allah'ın yarattığı muazzam bir eser olduğunu hatırlatır. Ona öyle muamele etmemizi emreder. Dünyayı ilahi sanatkârın bir eseri olarak sunarken bunu dünyayı mutlaklaştırmadan, maddeyi ilahlaştırmadan yapar. Böylece maddeyi/dünyayı olması gereken yere koyar. Taşıdığı özü ve manayı, metafizik, manevi ve ahlaki bir düzeye taşıyarak maddeyi dönüştürür. Artık madde madde olmaktan çıkar. Taş taş olmaktan, ağaç ağaç olmaktan çıkar. Başka bir varlık düzeyinde bizimle konuşan varlıkdaşlarımız hâline gelir. Bu şekilde dönüşmüş ve yükselmiş dünyayı ve maddeyi imar etmek de bu dünyayı ve öte dünyayı anlayan bir insanın temel görevi hâline gelir.

Ayet-i kerimede *ve sehhara leküm*[2] buyuruluyor. *Sehhara* kelimesi Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde geçer. Bu çok önemli bir ifadedir: "Bütün âlemi, yeri ve göğü sizin emrinize verdi, onu size râm etti."

Bu da bir dram değil mi? Tercüme ederken "Size *musahhar* kıldı." diyeceksiniz diye düşündüm.

Diyeceğim ama o da anlaşılmayacak. Doğrusu o aslında.

Düşünebiliyor musunuz? Cenab-ı Hak böyle muazzam bir âlemi yaratıyor. Yeri, göğü, hayvanları, bitkileri yaratıyor, bunlarla muazzam bir düzen kuruyor. Milyarlarca çakıl taşının, kum tanesinin, yıldızın olduğu bir dünyada hiçbirisi bir diğerine benzemiyor. Hepsi nevi şahsına münhasır, hepsi özel. Sonra böyle muazzam bir âlemde Cenab-ı Hak insanoğluna "Bütün bunları senin emrine verdim. Eşref-i mahlukat olarak gel, bu dünyayı imar et, güzelleştir, burada adaleti kur. Ruhundaki güzelliği dünyanın güzelliğiyle birleştir ve âlemi daha güzel kıl." diyor.

Peki burada bir acı yok mu? Allah her şeyi yaratıyor. İnsanı yaratıyor. O her şeyi de insanın emrine veriyor. Fakat her şey ne için yaratılmışsa onu yaparken bir tek insan bunun dışına çıkıyor.

Bu da bizim yaratılış hikâyemiz işte. "Özenerek yarattığım âdemoğlu, senin emrine verdiğim bu âlemde ne yapacaksın? Bir görelim. Sana verdiğim akılla ve irade yani özgürlükle neyi inşa ve imha edeceksin? Göster bana." diyor Yaratıcı. İnsanı muhatap alıyor. Ona emrederken ona bir özgürlük alanı da bırakıyor. "Ya-

2. İbrahim, 14/33; Câsiye, 45/13.

rattığım her varlığa bir emanet verdim. Hepsine özgün hasletler bahşettim. Kimine uçması için kanat, kimine yüzmesi için yüzgeç, kimine yayması için ışık, kimine beslemesi için vitamin... verdim. Ama emanetlerin en kıymetlisini insana verdim. Bu emanete sahip çıkabilecek misin? Yaratılmışların en şereflisi olarak yaratılış bahçeme sen de kendinden bir çiçek ekebilecek misin?"

Ben hep şunu hayal ettim: Hz. Âdem'le Hz. Havva yeryüzüne ilk indiklerinde gördükleri manzara neydi? İnsan elinin hiçbir şeyi bozmadığı bir dünya nasıl bir yerdi? İlk gördükleri renk neydi? Gök nasıl bir maviydi? Yeşil nasıl bir yeşildi? Toprak nasıl bir kıvamdaydı? Hangi hayvanları gördüler? Ne hissettiler, ne tepki verdiler? Bu manzara karşısında durup birbirlerine ne söylediler?

Tüm varlık âlemi bize verilmiş bir emanet olduğuna göre yeryüzündeki serüvenimizin başladığı o anları gözümüzün önüne getirsek ve düşünsek... Nasıl bir güzellikti o? Evrenin fıtratının bozulmadığı, tabiatın saflığının korunduğu o hâl nasıl bir hâldi? Onu korumak için ne yapmalıyız? Onu daha da güzelleştirmek için nasıl hareket etmeliyiz? Dinin sorduğu temel sorulardan ve insana yüklediği temel misyonlardan biri bu. Bu yüzden din "Dünyadan kaçın." demiyor, "Onu imar edin, orada medeniyet kurun, habitat inşa edin. Kendinize bir yaşam alanı oluşturun. Bunu ondan kaçarak değil, tabiatın fıtratıyla uyumlu olarak yapın." diyor.

Bu konuda dinlerin farklı yaklaşımları olabilir. Örneğin Hristiyanlıkta manastırlar şehirlerin dışında uzak yerlere, dağlara yapılır. Keşişler, manevi yolculuğa şehir hayatından uzakta bir yerde çıkarlar. Bizde ise tekke, zaviye ve dergâhlar şehrin içindedir. Birçok şehir onların etrafında kurulmuştur. Yani şehir hayatından kaçmazsın. Tam tersine onu dönüştürmek için ona doğru yürürsün. Şehirde yaşar ve onu imar edersin. Şehirde derviş olmak dağda derviş olmaktan daha zordur. Daha güçlü bir irade ister. Şehir hayatında şekillenen maneviyat aynı zamanda bir şehirli kül-

tür inşa eder. Usul ve erkân ona göre şekillenir. Hayattan ve dünyadan kaçmadan madde ve mananın güzelliklerini birleştirmeye çalışırsın. Tekkeni en güzel mimariyle yaparsın. Bahçesini güllerle bezersin. Duvarına en güzel hatları asarsın. Her köşesini tertemiz tutarsın. Bu güzelleştirme eyleminin kendisi ibadetin, zikrin ve manevi terbiyenin bir parçası hâline gelir. Maddeyi manaya hizmet eden bir araca dönüştürürsün.

Maddeyi dönüştürebilecek bir maneviyata sahipsen madde senin için bir tehdit ve tehlike olmaktan çıkar. Sen yükselmeye başladığın gibi maddeyi de yükseltmeye başlarsın. İşte âlemde nizam yani düzen kurmak böyle bir şeydir. Nizam-ı âlem fikri tabii ki siyasi düşünce geleneğimizin önemli kavramlarından biri. Ama ecdat bunun felsefi boyutu üzerinde de derinlemesine düşünmüş. *Nizam-ı âlem*, âlemde var olan düzeni, yani göklerin düzenini yerde yeniden tesis etmek demek. Bunun temelinde de adalet var. Adalet Arapçada "her şeyi yerli yerine koymak, her şeyin hakkını teslim etmek" demek. Yerin hakkı nedir? Göğün hakkı nedir? İnsanın hakkı nedir? İnsanın aklının hakkı nedir? Ruhunun hakkı nedir? Annenin, babanın, eşin, çocuğun, kardeşin ve diğer toplum bireylerinin hakkı nedir? Ve tüm bunların üstünde Allah'ın hakkı nedir? Tüm bu hakları teslim etmeden gökleri anlamanız ve yerde bir düzen kurmanız mümkün değil.

Mesela "âlem-i kübra", "âlem-i suğra" diyoruz. Gönül de Allah'ın. Oraya da Allah'tan gayrısını koymak zulüm. Kendine nizam veremeyen, âleme nizam veremez. Bu bağlamda ne söyleyeceksiniz?

Kendine nizam veremeyen âleme nasıl nizam versin? Yolculuk insanın içinde başlıyor. O yüzden insan küçük âlem, evren de büyük âlem olarak tanımlamış. Bu ikisi birbiriyle konuşmaya baş-

ladığı zaman bir düzen ve ahenk kurmaya başlıyorsunuz. Sonra o bir kuruma, politikaya, diplomasiye ve uluslararası düzene dönüşüyor. Biz, kendi siyaset ve devlet geleneğimizi bu gözle okumayı unuttuk. Bu kavramların eskimiş, köhne, bugüne hitap etmeyen kavramlar olduğunu düşünüyoruz. Hiç de öyle değil. Adalet, düzen, ahenk, parçayla bütün arasındaki ilişki, insan ile toplum arasındaki ilişki, devletin var olma sebebi... Bütün bunlar bugün de siyaset düşüncesinin, uluslararası diplomasinin en temel konuları. Zaten tarihteki temel kurucu sorular değişmez, sadece bunların cevapları değişir. Ama bazı cevaplar vardır ki onlar da değişmez, insanın hayatına istikamet vermeye devam eder. Siyaset düşüncesi geleneğimizi bu gözle okusak ne muazzam ve zengin bir müktesebata sahip olduğumuzu anlayacağız. Fârâbî'nin *Erdemli Şehir*'inden Nizamülmülk'ün *Siyasetnamesi*'ne kadar hâlâ yakın ilgi ve alaka bekleyen yüzlerce temel eserimiz var.

Fârâbî ilkeleri ortaya koyduğunda bizden beslenerek bize bir şey söylüyordu. Ama bugünkü sistem bizim kurduğumuz bir sistem değil, başkasının sistemi içerisinde kendi ilkelerimizle yönetmek mümkün mü?

Çok zor. Çünkü başkalarının tanımladığı bir kavram seti içerisinde düşünmeye çalışıyor, başkalarının aynalarında kendinize bakıyorsunuz. Başkalarının kurumsal hafızası içerisinde kendi çıkarlarınızı korumaya çalışıyorsunuz. Kendinizi ifade etmekte dahi zorlanıyorsunuz. O yüzden dünyaya yabancılaşmadan ve kulak tıkamadan kendi kavram setimizi, kendi dilimizi inşa etmemiz gerekiyor. Hangi kelimelerle, hangi kavramlarla kendimizi anlattığımız, hangi tezlerle, hangi iddialarla ortaya çıktığımız kritik önemi haiz.

Ben uluslararası sistemin dengeleri açısından baktığımda Batı-merkezci bakış açısının giderek zayıfladığını görüyorum. 19. yüzyılın ikinci, 20. yüzyılın ilk yarısındaki o büyük, iddialı, nobran, mütekebbir, müstağni tavırlarından vazgeçmek zorundalar. Batı dışı dünyanın buralarda daha esaslı, daha ciddi ve kalıcı eleştiriler, muhasebeler yapması gerekiyor. Batı'yı yüzeysel bir şekilde eleştirmek, üçüncü dünyacılık yapmak, komplo teorileri üretmek kolaycılığa kaçmaktır. Bu, entelektüel tembellik ve konformizmdir. Kendi hatalarımızı da eksiklerimizi de görerek "Bunları nasıl tamir ederiz, nasıl aşabiliriz?" diyerek Doğu'ya da Batı'ya da eşit mesafede bakabilmek önemli. Batı'yı ne bir günah keçisi yapalım ne de bir cennete çevirelim. Oraya da adaletli bakalım, iyi taraflarını görelim, eksik taraflarını dile getirelim. Kendimize bakarken, kendimizi eleştirirken de haksızlık etmeyelim. Kendi aklımızın, irademizin, tarihimizin, hafızamızın, mirasımızın hakkını verelim.

Cicero diyor ki: "Aynalar insanlara ne ve kim olduklarını çıplak bir şekilde göstermek için icat edildi." Kastettiği, fiziki aynadan daha fazla bir şey. Bir aynaya bakmak demek sadece suretimizi yansıtan bir cisme bakmak demek değil. Aynaya bakmak demek insanın yapıp ettiklerine, hayatında biriktirdiklerine, düşündüklerine, hissettiklerine, neye yakın neye uzak durduğuna, hayatına neyi katıp neyi dışarıda bıraktığına, neyi sevip neyi sevmediğine bakması demek. Bir toplumun aynada kendine bakması demek inşa ettiği toplumsal düzeni, medeniyet anlayışını, insana verdiği değeri idrak etmesi demek; inşa ettiği medeniyetin dünya sathında neye tekabül ettiğini görmesi demek. Bunu yaparken hem kendimize hem de başkalarına bakalım. O yüzden Doğu'ya da Batı'ya da eleştirel ama hakkaniyetli bir gözle bakabilmek son derece önemli.

Zihinsel dinamizmimizi her an muhafaza edelim. Ufkumuzu açık tutalım. Kendimizi ve başkalarını tahlil ve tenkit ederken adil, samimi ve dürüst olalım. Ancak o zaman başkasında gördü-

ğümüz iyiyi takdir edebiliriz. Uygun olanı alır, kendi mülkümüz yaparız. Oradan ortak iyiye doğru gideriz. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) daha kendisine peygamberlik gelmeden önce Hilfü'l-fudûl yani erdemlilerin paktına dâhil olması gibidir bu. İyi gördüğümüzü alır, destekler ve onu büyütmeye çalışırız. Eksik gördüğümüzü de söyler, ondan uzak dururuz ama aynı şeyi kendimiz için de yaparız. Kendimize de baktığımızda iyi gördüğümüz tarafları güçlendirmek için çaba harcarız. Eksik gördüğümüz yerde de kendimize haksızlık etmeden onu iyileştirmek için gayret ederiz.

9

Kırk Sayısındaki Hikmet

Kırk meselesi, karantina... Dostlar da duysun isterim.

Bu iki yıllık salgın sürecinde karantina dönemleri yaşadık. Hiçbir yere çıkmadığımız ve kimseyle temas etmediğimiz günler oldu. Karantina kelimesinin ilginç bir geçmişi var. Kelime İtalyanca *quarantad*an geliyor ve kırk demek. Neden kırk? Neden otuz ya da elli gün değil de kırk gün? Bu da ilginç. 1340'lı yıllarda Avrupa'da "kara ölüm" denilen veba salgını binlerce insanın hayatına mal oluyor ve görevliler çeşitli tedbirler almaya başlıyor. Aldıkları tedbirlerden biri de İbn Sina'dan öğrendikleri "Bir yerde salgın varsa şehre giren çıkmasın. Şehirden çıkan da oraya girmesin." tavsiyesi. İbn Sina şunu görüyor: Hareketliliği durdurursak hastalığın yayılmasını önleyebiliriz. Eş zamanlı olarak da hastalığın tedavisi üzerinde çalışırız. Ama önce salgını durdurmak lazım. 14. yüzyılda kara ölüm salgını yaygınlaşınca Venedik'e gelen herkesi şehrin 8 km dışındaki Poveglia adasında kırk gün karantinaya alıyorlar. Orada kırk günlük beklemeden sonra sağlık-

lı olanlar şehre alınıyor. Bu ada bugün hâlâ ziyarete açık. Ama bu salgın ve karantina döneminden dolayı kötü ruhların musallat olduğuna dair hakkında çeşitli efsaneler üretiliyor. Fakat burada ilginç olan kırk gün meselesi.

Demin de dediğim gibi: Neden otuz ya da elli değil de kırk? Bunun sebebi bilimsel değil, dinî. Hz. Musa (a.s.) kırk gün oruç tutuyor. Aynı şekilde Hz. İsa'nın (a.s.) da kırk gün oruç tuttuğunu biliyoruz. Hristiyanlar Paskalya Bayramı'ndan önce kırk gün oruç tutarlardı. Yahudilerde de oruç vardır. Bir öğün atlamak, su içmek ama yemek yememek, yemek ama et yememek gibi değişik şekillere bürünmüş zaman içinde. Bizde ise oruç nasıl başladıysa aynı ruhi disiplinle devam ediyor.

Yeniden kırk sayısına dönelim. Kırk yaş, peygamberlik yaşıdır. Yani vahyin ve dolayısıyla nübüvvetin geldiği yaştır. Aynı zamanda olgunluk yaşıdır. Bazı manevi yollarda üçler, yediler, kırklar vardır. Bunlar dünyanın görünmeyen manevi koruyucularıdır. Erbain çıkarmak diye bir tabir vardır. Kemal Tahir *Devlet Ana*'da şöyle der: "Türkmen'de erkeğin yaşı yılla ölçülmez, yiğitliğiyle ölçülür. Bizde sakat makat olmayan erkeğin delikanlılığı kırkında başlar."[1] Anadolu irfan geleneğinin bir ifadesidir bu. İsmet Özel'in kırk yaşında yayımladığı şiir kitabının adı da *Erbain*'dir. Salgın döneminde karantinayla birlikte kırk sayısının sırrı ve hikmeti tekrar hayatımıza girdi. Pek çok kişi farkında olmasa da...

Yirmi yıla yakın zamandır bizzat siyasetin içinde dünyayı gözlemliyor, ona bürokrat bir entelektüel gözüyle bakıyorsunuz. Dünyada her birimizin gördüğü ve rahatsız olduğu birtakım şeyler var:

1. Kemal Tahir, *Devlet Ana*, (İstanbul: İthaki Yayınları, e-kitap, ty).

savaşlar, adaletsizlikler, gelir dağılımı eşitsizliği, dijitalleşme... Batı bu işe bir çözüm bulabilir mi? Dünyanın gidişatına bir dur teklifiyle gelebilir mi? Bu sözü kim söyleyebilir? Bu söz bizden çıkar mı? Biz o cesamette miyiz?

Meseleyi doğru tanımlar ve sahiplenirsek çözüm üretebiliriz. Biz uzun zamandır özne olma irademizi yitirdik ve kendi hayatlarımızı bile uzaktan izler olduk. Kendi hikâyemizi başkaları yazıyor. Olayları pasif bir şekilde izleyip belki bazen isabetli tespitlerde bulunuyoruz... Ama anlatılan, yazılan, bozulan, tahrif edilen, çalınan bizim hikâyemiz. "Kendi eyleminin aktörü olamazsın. Olsan da dünyada bir karşılığı ve anlamı olmaz." deniyor bize. "Soruları biz sorduk, cevaplarını da sana biz vereceğiz." diyorlar. Çarpık modernleşme tarihimiz bu paradokslarla dolu. Millî mücadele modern tarihin en büyük, en asil, en güçlü emperyalizm karşıtı mücadelesidir. Onlarca millete ilham kaynağı olmuş. Bitti, tükendi denen bir millet küllerinden yeniden doğmuş ve dünya sistemine meydan okumuş. Ama savaş meydanında zaferler kazanan bu millete "Yapamazsın, edemezsin..." demişler. Neyi yapamazsın? "Kendi ekonomini kuramazsın. Kendi demiryolunu, arabanı, uçağını yapamazsın. Kendi sağlık sistemini kuramazsın, aşını yapamazsın. Yapmana gerek de yok. Biz yaptık, sana veririz."

Burada "Yapamazsınız!" iki manada kullanılıyor. Birincisi: "Bunu yapmaya sizin aklınız, fikriniz, birikiminiz yetmez. Siz o treni kaçırdınız. Gelin bizim vagonlardan birine binin, rahat edin." İkincisi: "Yapmaya çalışsanız da size yaptırmayız. Şartları çok zorlarsanız sizinle savaşırız." Modern ekonomik sömürge savaşları böyle yapıldı ve hâlâ devam ediyor. Teknoloji savaşları, ticaret savaşları, patent savaşları böyle devam ediyor. Ama asıl kötüsü ve

trajik olanı birincisi. Yani "Sınıfsal olarak, ırksal olarak, tarihî ve kültürel olarak sizin bunu yapmaya aklınız, zekânız, bilginiz yetmez!" iması. Bunu sadece biz Türklere yahut Müslümanlara söylemediler. Afrikalılara, Asyalılara, Latin Amerikalılara da aynı şeyleri söylediler, aynı telkinlerde bulundular, aynı propagandayı yaptılar. Buna bilimsel bir temel oluşturmak için kafatasçı bilim dalları bile ürettiler.

"İslam dünyası bin yıl boyunca bilim, düşünce ve teknolojinin önderliğini yaptı. Başka milletler başka alanlarda büyük katkılar yaptılar." dediğinizde cevap genellikle "İstisnalar kuralı bozmaz." türündendir. Eğer sizde bir pırıltı, kıvılcım, ışık varsa bu, inancınız ve kültürünüz nedeniyle değil, "bunlara rağmen" var olmuştur. Bu da zaten istisnai bir durumdur ve mutlaka başka bir izahı vardır. Bunun en açık seçik ve keskin ifadelerinden birini 19. yüzyılın ünlü pozitivisti ve tarihçisi Ernest Renan'da görüyoruz. Renan'ın Sorbonne'da "İslam ve Bilim" başlığıyla verdiği konferans, Cemaleddin Afgânî'den Namık Kemal'e pek çok Müslüman düşünürün reddiyeler yazmasına neden oluyor. Namık Kemal'in *Renan Müdafaanamesi*, Malta'da sürgündeyken kaleme aldığı müthiş bir eserdir. Namık Kemal, Renan'ı kendi tabiriyle bir güzel döver. Onun hak ettiği cevapları verir.

Renan'ın iddiası neydi? Renan, İslam'ın bir inanç sistemi ve kültür olarak bilim ve bilimsel düşünce üretmesinin mümkün olmadığını ileri sürüyordu. Çünkü bilimsel düşünce inancı reddeder ve seküler, bağımsız ve özgür bir aklın varlığını zorunlu kılar. İslam'da ise böyle bir akıl hiçbir zaman olmamıştır. İslam tarihinde karşımıza çıkan bilimsel faaliyetler, buluşlar ve felsefi ekoller İslam sayesinde değil, İslam'a rağmen olmuştur. Tüm Müslüman bilim adamları ve filozoflar özlerinde ve gizliden gizliye sapıktır, inançsızdır. Zira bilim ve felsefe yapmak için İslam inancından ayrılmak zorundadırlar.

Ortaçağ Avrupa düşüncesinin malum bir efsanesini tekrar eder Renan: İbn Sina ve İbn Rüşd gibi büyük Müslüman filozoflar aslında dinlerini terk etmiş zeki adamlardır ama kellelerini dinin zorbalığından ve yobaz kitlelerden kurtarmak için zahirde Müslümanmış gibi davranmışlardır. Böylece Renan "Aklını kullanan adamın dinle, inançla, akideyle işi olmaz." varsayımından hareketle İslam medeniyetinde bilim, düşünce, sanat, felsefe adına ne varsa hepsinin İslam'a rağmen üretildiği tezini savunur. Döneminin en önde gelen pozitivist ve bilimci düşünürlerinden biri olarak bu tezini sadece İslam'a uyarlamaz. Ortaçağ Hristiyan düşüncesi için de benzer bir yaklaşımı esas alır. Hatta "tarihî İsa" tartışmalarını da başlatarak tarihte gerçekten Hz. İsa diye birinin yaşayıp yaşamadığını sorgulamaya kadar götürür işi. Sekülarist-bilimci dogmatizmin en rafine örneklerinden biridir Renan. Dile getirdiği tezlerin bugün artık hiçbir anlamı ve önemi yoktur. Sadece dönemin ruhunu yansıttığı için değil, aynı zamanda bu seküler dogmatizm bugün de farklı biçimlerde yaşamaya devam ettiği için burada onu zikretme ihtiyacı hissettim.

Mesela bulunduğu muhit, yaşadığı ortam, tecrübe ettiği din anlayışı göz önüne alındığında Hristiyanlıktan yola çıkarak böyle bir çıkarım yapmakta onu mazur görebilir miyiz? Çünkü onlar dine rağmen yapıyor.

Renan konusunda emin değilim ama belki başkaları için mazur görülecek yönler olabilir. Mesela Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışı özünde Katolik Kilisesi'nin otoritesine karşı bir hareket olarak başlıyor ama bir adım sonra dinin tamamına yönelik bir isyan ve yıkıma dönüşüyor. Vur deyince öldürmek gerekmiyor. Ama Aydınlanma'nın din karşıtı radikal bir kolu öldürmekle kal-

mamış, aynı zamanda mezarın üstüne de beton dökmüş. Bununla da yetinmemiş. Hıncını tüm dinlerden almak için küresel bir seküler haçlı seferine çıkmış. Bazıları hâlâ bu seferin neferi olmaya devam ediyor.

Bizim çarpık ve sathi modernleşme tarihimizin bazı Batıcı aydınları aynı yolda ilerleyip Avrupa'da Katolik Kilisesi ve Hristiyanlığın başına gelenlerin İslam'ın da başına gelmesi için garip bir psikozun içine girmiş. "İslam'dan kurtulmadan ya da özünü kökten değiştirmeden bilim, düşünce, felsefe, sanat, kültür, ekonomi, kalkınma, büyüme olmaz." diyecek kadar ileri noktalara gidenler var. Bu tarihsel anomali ve anakronizm bizi çağdaş Batı medeniyetine yaklaştırmadı; bizi bizden uzaklaştırdı, kendimize yabancılaştırdı. Dini ve tarihi bu kadar yanlış okuyunca ne Batı'yı, ne kendimizi ne de dünya tarihini doğru anlamamız mümkün.

Mesela Katolik geleneğinde Papa'nın masumiyeti ilkesi var: Papa ve onun şahsında Kilise verdiği hükümde yanılmaz. Tanrı'nın iradesini yansıtır; bu yüzden de onun dinî, manevi, kurumsal, siyasi kararları sorgulanamaz. Avrupalı buna karşı çıkıyor. Dinî yetki alanının dışında toprak zengini olan, büyük bir ekonomik gücü yöneten, krallar tayin eden, siyaseti dizayn eden bir dinî otoriteyi doğru bulmuyor. Avrupa'nın kendi özgün şartlarında değerlendirilmesi gereken hususlar var.

Şimdi bu şablonu alıp aynen İslam dünyasına yahut başka bir dine uygulamak mümkün mü? Elbette değil. Örneğin İslam geleneğinde masumiyet ilkesi sadece peygamberler için geçerlidir. Peygamberler dışında hiç kimse masum değildir. Peygamberler de dinî mevzularda Cenab-ı Hakk'ın koruması altında oldukları için bu vasfa sahiptirler. Her biri "emin"dir. Kendilerine verilen emaneti yani vahyi emin bir şekilde korur, yaşar, tebliğ eder, yorumlar ve uygular. Emaneti korumak için vahyin geldiği kişinin emin olması ve korunması gerekir. Bu yüzden peygamberler

ilahi koruma altındadırlar. Ama bizde bunun dışında hiçbir din adamına, âlime, arife, şeyhe, müfessire, fakihe... masumiyet karinesi uygulanmaz; yanılmazlık payesi verilmez. Hiçbirisi dinî ve diğer konularda masum, yanılmaz, hata etmez, mutlak âlim, her daim haklı, asla sorgulanamaz değildir. "Beşer, şaşar." sözü tüm insanlar içindir.

İnsan, bilgisi ve muhakemesi ölçüsünde isabet de hata da edebilir. Her zaman bir hata payı vardır. O yüzden de bizim gelenekte kaleme alınan çoğu dinî, kelami, felsefi, tarihî, sosyolojik eserlerin son cümlesi *Allahu a'lem*dir, yani "Cenab-ı Hak en iyi bilendir." Âlim insan bir konuda yirmi cilt kitap yazmış, hayvanların ve taşların tarihini yazmış, kozmolojik teorileri anlatmış, mantık kitabı kaleme almış. Onca araştırma, inceleme ve çabadan sonra son cümle: "Bize ilimden az bir şey verildi. En iyi bilen Cenab-ı Hak'tır." Fetvaların sonunda da yer alır bu ibare. Ne kadar anlamlı! Dinî bir meselede vatandaş bir soru soruyor. En yüksek otorite cevap veriyor. Hüküm kesin olabilir, biraz muğlak kalabilir, takdiri soruyu sorana bırakabilir... Her durumda ilke aynı: En iyisini bilen Cenab-ı Hak'tır.

Geleneğimizdeki bu incelikleri yok sayıp Batı'daki din kavgalarını motamot kendi tarihimize uyarlamak bizi anakronik ve anomalik bir duruma mahkûm ediyor. Hristiyan teolojisinin ve dinî tecrübesinin kendi sorunlarını kendi şartları içinde ele almak gerekirken tam tersini yapıyorlar. Dolayısıyla bu bir kategori hatasına dönüşüyor. Matematiğiniz ne kadar iyi olursa olsun elmalarla armutları topladığınızda doğru işlem yapmış olmuyorsunuz. Batı dinî tarihinde ortaya çıkan ve aklın, mantığın ve vicdanın sınırlarını zorlayan şeyleri kendi tarihî bağlamında ele alsanız sorun bu kadar kronik hâle gelmeyecek. Mesela Voltaire'i böyle okusak ondan amansız bir ateist çıkmayacağını görebiliriz.

Voltaire keskin bir kalem. Sivri bir zekâsı, bir o kadar da sivri bir dili var. O, Hristiyanlığın Tanrısıyla ve Kilise kurumlarıyla sürekli kavga ediyor. Hristiyanlığı anlamsız gördüğü yüklerinden kurtarmak için kendince gayret sarf ediyor. Hristiyanlıkla ilgili meşhur cümlelerinden birinde mealen şöyle diyor: "Hristiyanlık özü itibariyle güzel ahlaktır. Onu metafizik alanlara taşırsanız saçmalamaya başlar." Metafizik köklerinden koparılmış ve ahlaka indirgenmiş din tanımı en rafine ifadesini bir asır sonra Kant'ta buluyor. Bir adım sonra ahlakın kökleri Tanrı ve dinden insan aklına, tarihe, topluma, tabiata vs. kaydırılınca ahlakın dinî zemini tamamen ortadan kalkıyor. Bu süreçte dinin anlam ürettiği ve değer kattığı tek alan da elinden alınmış oluyor. Bunların hiçbiri düpedüz bir ateizme çıkmıyor. Ama deizmden sekülarizme, oradan din karşıtlığına evrilen bir süreci anlatıyor.

Şimdi Avrupa tarihine ve Batı medeniyetine özgü bu tarihî şablonu alıp aynen İslam dünyasına yahut Hint'e, Çin'e, Japonya'ya uygulamak ne kadar anlamlı olabilir? Akılcılığın, sekülarizmin ve bilimciliğin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla yayıldığını ve tüm dünyayı dönüştürdüğünü biliyorum. Yükselen yeni medeniyet gücü olarak seküler Batı medeniyetinin bu tasavvuru tüm dünyaya empoze ettiğini ve Batı dışı toplumların buna karşı koyamadığını da biliyorum. Fakat benim sorguladığım şey, bunun neden tarihsel bir zorunluluk olarak takdim edildiği konusu. Onların yaşadığı şeyi ben neden aynen ve birebir yaşamak zorundayım? Ben ahlakı hem metafizik-dinî hem de sosyolojik bir gerçeklik olarak yaşamakta bir beis görmüyorum. Benim dinim benim aklımı, mantığımı ve vicdanımı yok sayan tekliflerde bulunmuyor. "İnanmak için gözlerini kapat, kafanı boşalt, aklını tatile gönder, vicdanını hapse at." demiyor. Tersine "Bak, gör, oku, anla, tahlil et, sorgula, çıkarım yap. Sonra elde ettiğin bu doğru bilgi ve sağlam ahlaki değerler temelinde adil bir dünya inşa et." diyor.

Adaleti sadece sosyoekonomik bir kavram olarak sunmuyor, metafizik ve kozmolojik bir hakikat olarak temellendiriyor ve dünyadaki ve toplum içindeki tüm eylemlerin kozmik düzenle uyum içinde olması gerektiğini söylüyor. Batı düşüncesi bu hakikatten vazgeçtiyse bu onun sorunu. Ben aynı sorunu neden tekrar etmek zorunda olayım?

10

Dünyaya Söyleyecek Anlamlı Bir Sözümüz Var mı?

Bir önceki bölümde mühim bir mevzu sorduk. Onun mukaddimesi babında çok tatlı bir girizgâh yaptık ama yarım kalan kısımlar vardı, oradan devam etmek isterim. Kısaca özetleyecek olursak "Dünya bir çıkmazın içinde ve burada bir söz söylenmesi lazım. Çağımız yeni bir söze, yeni bir teklife muhtaç. Batı bunu söyleyebilir mi?" demiştik. Aslında buraya hiç cevap vermedik. Biz söyleyebilir miyiz kısmında da "eylemin öznesi olmak" bahsinden hareketle "Artık oraya doğru geliyoruz." demiştik. Batı tecrübesiyle devam edelim lütfen. Batı tecrübesi dünyanın mevcut sıkıntılarına çare üretebilecek durumda mı?

Bugün yaşadığımız küresel krizlerde Batı'nın kurduğu sistemin tökezlemesinin çok büyük payı var. Batı-merkezci sistem-

den tüm dünya gibi aslında Batılı halklar da zarar görüyor. Sorunlar giderek daha kronik, sistemik ve derin hâle geliyor. Avrupa yaşlanıyor. Entelektüel ve manevi olarak yorgun. Kendi başına bir aktör olma iddiasını kaybedeli çok oldu. Stratejik önemdeki tüm konularda gözünü ve aklını Washington'a çeviriyor. Avrupa'nın siyasi ve kültürel ricatını Amerika Birleşik Devletleri ekonomi-politik ve askerî aktivizmle telafi etmeye çalışıyor ama bunun da bir bedeli var.

Batı, medeniyet adına söyleyecek sözünü tüketti. Fukuyama "tarihin sonu"nun geldiğini iddia ederek bu kapıyı kapatmak istedi ama son otuz yılda yaşananlar tarihin seyrinin ve hızının farklı şekillerde akmaya devam edeceğini gösteriyor. Kendini zamanın merkezinde gören Batı için tarihin sonu gelmiş olabilir ama dünyanın geri kalan kısmı böyle düşünmüyor. Bana göre Huntington da haksız çıktı çünkü ortada bir medeniyetler çatışması değil, çıkarlar çatışması ve adalet mücadelesi var. Batı, İslam, Hint, Çin, Rus medeniyetleri, Afrika ve Latin Amerika bölgeleri arasında bir güç mücadelesi elbette var. Ama bunun özünde bir medeniyetin mutlak değerlerinin bir başka medeniyetin değerleriyle çatışması yok. Batı'nın kendi medeniyet değerlerini, siyasi önceliklerini, ekonomik çıkarlarını ve askerî imtiyazlarını korumasına ve empoze etmesine karşı verilen bir adalet, eşitlik ve hakkaniyet mücadelesi var.

Burada çizgiyi çizen şu ya da bu medeniyete ait olmak değil, adalet ve hakkaniyet sahibi olmak. Zulme ve haksızlığa karşı birlik olmak. Fakirliğe karşı mücadele etmek. Aileyi ve insanı korumak için bir araya gelmek. Bu yüzden Huntington'ın öngördüğü ve ima ettiği manada dünyanın barbar milletleri bir araya gelip çağdaş, insancıl ve rasyonel Batı medeniyetini ortadan kaldırmak için falan uğraşmıyor. Ortada başka bir mücadele var. Bu yüzden Batı-merkezcilerin ve Amerikan gücünün efsununa kapılanların

anlamadığı, anlayamadığı başka dinamikler devreye giriyor. Batı tek taraflı politikalarını hayata geçirmek için baskı yaptığında Çin ve Rusya birbirine yaklaşıyor. Biri Ortodoks, diğeri Budist-Konfüçyanist iki farklı toplum. Lübnan'da Hizbullah ile Hristiyanlar İsrail'e karşı birleşiyor. Pasifizmin ve barışın sembolü olduğu söylenen Budist rahipler, Myanmar'da Arakan Müslümanlarına karşı katliam çağrısı yapıyor. Afrika'nın en fakir ülkeleri Fransa gibi eski sömürgeci ülkelerden kurtulmak için Rusya'ya yanaşıyor. Latin Amerika ülkeleri Amerikan baskısına karşı İslam ve Afrika ülkeleriyle stratejik ittifaklar kuruyor. Afrika'nın Hristiyan toplumları Batı'dan gelen LGBT kültürünün yayılmasına karşı şiddetli tedbirler alıyor.

Bu birkaç örnek bile şunu gösteriyor: Ne Fukuyama'nın dediği gibi tarihin sonu geldi ne de Huntington'ın umduğu ya da zannettiği gibi dünyanın barbar milletleri medeni Batı'yı yok etmek için ittifaklar kuruyor. Tarihin akışı ve ittifaklar başka değerler, ilkeler ve dinamikler üzerinden ilerliyor. Bu süreç bundan sonra da hızlanarak, derinleşerek ve çeşitlenerek devam edecek. Önümüzdeki on yıllar çok daha dinamik, beklenmedik, şaşırtıcı ve ezber bozucu gelişmelere gebe. Hepimizin entelektüel olarak, siyasi ve toplumsal olarak bu gelişmelere hazır olması gerekiyor.

Fakat bu, "Batı bitti, çöktü, yok oldu." anlamına gelmiyor. Batı toplumları kriz çözmek için yeni bir dinamizm ve enerji üretme kabiliyetine sahip. Pek çok kriz var ama bunları çözebilecek ve aşabilecek kurumsal kapasite de var. Devlet kurumları, üniversiteler, araştırma merkezleri, sivil toplum kuruluşları, iş dünyası, medya vd. yapılar bazen bu krizlerin sebebi bazen de çözüm adresi oluyor. O yüzden yüzeysel ve kolaycı bir yaklaşımla Batı'nın ölümünü ilan etme yoluna gitmek yerine krizleri, sebeplerini ve bunları aşma yollarını anlamaya çalışalım.

İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, bir insan topluluğunun en ayırt edici özelliğinin etnik kökeni, bulunduğu coğrafya yahut birtakım maddi avantajları değil, krizlere karşı cevap verme kabiliyeti olduğunu söyler. Bu "kriz-cevap" mekanizması bir toplumu, milleti, devleti, medeniyeti ayakta tutan temel unsurdur. Bunu işletebildiğiniz oranda ayakta kalma ve yolunuza devam etme şansınız olur. Bir kriz ortaya çıktığında onu çözmek için neyi mobilize ediyorsun ve o harekete geçirdiğin unsurlar neticesinde krizi aşabiliyor musun? Temel mesele bu. Ve burada bilmemiz gereken asıl gerçek şu: Sorunlar, krizler, buhranlar hep olacak.

Neden? Çünkü bu dünya bir *kevn ü fesad* yani "oluş ve bozuluş" âlemidir. Hem kozmik hem de toplumsal düzlemde varlık hep oluş bozuluş, sorun çözüm, inşa imha sarkacında gidip gelir. Sorunsuz bir dünya yok. Olsaydı bu, dünya değil, cennet olurdu. Tanımı gereği burası cennet değil, dünya olduğu için imtihan, sorun, kriz, çatışma hep var olacak. Bunların olmadığı bir dünya hayal etmek, hayalperestlik olur. Dolayısıyla bireyler, toplumlar, milletler, devletler ve medeniyetler bu gerçeği kabul edip krizlere çözüm üretebildikleri oranda ve müddetçe ayakta kalırlar. Farklı topluluklar bir krizi aşmak için farklı yöntemler geliştirebilir. Elinin altındaki tarihî, dinî, kültürel, coğrafi unsurları kullanabilir. Önemli olan risk yönetme ve çözüm üretme kabiliyetini canlı tutmak ve yeni sınamalar karşısında sürekli geliştirmektir.

Ben Batı'nın pek çok kriz üretmesine rağmen bu krizleri aşabilecek bir enerjisinin ve kabiliyetinin olduğunu da görüyorum. Bunu göz ardı edemeyiz. Batı hem demografik hem de ruhsal manada yaşlanırken mevcut sistemin devam etmesi için de amansız bir mücadele veriyor. Mevcut finansal ve askerî sistemin temel parametrelerini kendi lehine muhafaza etmek için her tür riski göze almaktan çekinmiyor. Uluslararası hukuk, kurumlar, güvenlik gibi kavramları kendi çıkarlarına uygun bir şekilde tanımlıyor ve bu-

nu da dünyaya kabul ettiriyor. Bunu sadece kaba kuvvet kullanarak yapmıyor. Askerî ve ekonomik gücünün yanında fikir, kültür, sanat, insani yardım, moda, medya gibi yumuşak güç unsurlarını da kullanarak konumunu tahkim ve takviye ediyor. Soğuk Savaş, çok kutuplu dünya, küreselleşme, post-modernizm, hiper-modernite, tarihin sonu, medeniyetler çatışması, terörle küresel mücadele gibi büyük anlatılar ve kavram setleri üzerinden çağdaş dünya tarihini tanımlıyor ve şekillendiriyor. Ekonomik ve güvenlik beklentisiyle kendisine bağlı küçük ve orta ölçekteki ülkelere "Benim dışımdaki tüm alternatifler –Rusya, Çin, İslam dünyası– medeniyetin ve hepimizin sonu demektir." diyor. Mevcut krizleri kendini koruyarak ve güçlendirerek aşmaya çalışıyor.

Şimdi buradaki kritik husus şu: Bu dinamik ve kaotik sürecin nereye evrileceğini tek başına Batı belirlemeyecek. Mevcut düzenden rahatsız olan Batı dışı dünya nasıl bir alternatif sunuyor? Böyle bir alternatif sunma tasavvuru var mı? Böyle bir çabanın içinde mi? Bunu daha büyük bir kaosa sebep olmadan hayata geçirebilir mi? Dünyanın geri kalanını daha iyi bir alternatif sunduklarına ikna edebilir mi? İmdi bu soruları sormadan "Batı'nın sonu" gibi büyük laflar etmek bana anlamlı gelmiyor.

Mevcut tablo şöyle: Batı'nın kurduğu ve yönettiği düzen iki asır boyunca dünyaya hâkim oldu. Kendine göre yeni bir dünya inşa etti. Şimdi bu dünyanın sorunları giderek artıyor. Her geçen gün daha çok kişi, toplum ve kitle bu düzeni sorguluyor. Fakat Batı dışındaki muhtemel alternatifler şu anda kapsamlı ve dönüştürücü bir çerçeve sunmuyor. Daha iyi bir alternatif sunduğuna dair dünyanın önemli bir kısmını ikna etmiş değil. Bugün kültürden sanata, medyadan siyasete, ticaretten enerjiye, eğitimden bilim ve teknolojiye her alanda yeni arayışlar var. Bu sorgulama elbette Batı dışı alternatifleri daha mümkün ve cazip kılıyor. Ama bu tek başına yeterli değil. Çok daha köklü ve derinlik-

li çalışmaların yapılması ve uzun vadede sürdürülebilir adımların atılması gerekiyor.

Burada şunu da ifade edeyim: Batı dışı yahut Batı sonrası (*post-western*) dünya, Batı'nın olmadığı, Avrupa ve ABD'nin dünya haritasından silindiği bir dünya değildir. Avrupa-merkezciliğin aşıldığı, ABD hegemonyasının dengelendiği bir dünyada da Avrupa ve ABD önemli aktörler olmaya devam edecek. Fakat aynı şekilde İslam ülkeleri, Rusya, Çin ve Hindistan gibi aktörler de bu yeni süreçte merkezî roller üstlenecekler. Fakat bunu bir hegemonyanın yerine başka bir hegemonyanın konulması olarak düşünürsek hata yaparız. Post-hegemonik bir dünya düzeninin kurulmasının hiç de kolay olmadığının farkındayım. Avrupa ve ABD'nin yerine Çin yahut Rus hegemonik gücünü koymak temel sorunları çözmez, farklı bir zeminde yeni krizlere sebep olur. Bizim referansımız adalet, hakkaniyet, hukuk, karşılıklı saygı, zayıfı korumak, barış, istikrar ve refahın paylaşımı olmalı.

Bu yüzden Cumhurbaşkanımız "Dünya beşten büyüktür." ve "Daha adil bir dünya mümkündür." diyor. Yani hem kurumsal hem de zihinsel ve kültürel bir değişim öneriyor. Göz hizasında eşit aktör ilişkisi talep ediyor. Sadece uluslararası ilişkiler ve siyaset alanında değil, tüm alanlarda adalet ve hakkaniyeti esas alan, hiyerarşik ve hegemonik olmayan bir kurallar manzumesi öneriyor. Bizim dünya sistemine söylediğimiz şey bu. "Bize imtiyaz verin. Bizi şurada kayırın." demiyoruz ki. "Hakkımız olanı verin ve bizimle göz hizasında ilişkiye girin." diyoruz. Ben nasıl sana eşit aktör olarak muamelede bulunuyorsam aynı şeyi beklemek benim de en doğal hakkım. Bu, siyaset düzeyinde de diğer alanlarda da böyle. Önümüze konan sahte ve suni hiyerarşileri sorgulamamız ve reddetmemiz gerekiyor.

Mesela niye Batı klasik müziği evrensel müzik oluyor da Âşık Veysel'in müziği, İran'ın *destgâh* sistemi yahut Hindistan'ın *raga*sı etnik, mahallî, oryantal müzik oluyor? Batı klasik müziğini üre-

tenler de bir tarihe, kültüre ve millete ait olan Almanlar, İtalyanlar, Fransızlar değil mi? Onların ürettiği müzik neden evrensel müziğin standartlarını belirliyor? Başka bir standart yok mu? Olamaz mı? Yanlış anlaşılmak istemem. Batı klasik bestecileri çok iyi bir müzik ürettiler. Çok sağlam eserler bestelediler. Bunu tartışmıyorum. Ben Bach'ı, Vivaldi'yi, Corelli'yi, Telemann'ı ve muadili bestecileri çok keyifle dinlerim. Mozart ve Beethoven gibi müzisyenlerin de çok sağlam eserleri var. Çok sesli müziği oldukça ileri noktalara taşıdılar. Herkesin bu müzikten keyif almasını isterim. Ama bana "Müziğin standardı budur, tek evrensel müzik budur." diye dayatırsanız "Orada durun." derim.

Bu standardı kim belirliyor? Bu kültürel ve estetik hiyerarşiyi empoze eden Batı'nın hegemonik gücüdür. Bunu sorgulamak zorundayız. Ama bunu Batı'nın kültürel mirasını ve katkılarını reddetmeden, küçümsemeden, aşağılamadan, hafife almadan; tam tersine ciddiye alarak ve derinlemesine anlayarak yapmamız gerekir. Bu, kendi kültürüme saygı duyulması talebimin de bir gereğidir. Yani ben kendi müziğime, sanatıma, mimarime, Yunus Emre'ye, Pir Sultan'a, Mimar Sinan'a, Matrakçı Nasuh'a, Dede Efendi'ye saygı duyulmasını istiyorsam aynı şekilde başka kültürlerin büyük ustalarına ve eserlerine de saygı duymak zorundayım.

Bunu yapabilmek için bize ne lazım? Yani sunulanları alıp direkt kabul etmek yerine bir değerlendirmeye tabi tutabilmek için bir şeye ihtiyacımız var. O şey ne?

Kural, pergelin iğnesini doğru yere sabitlemektir. Bizim için pergelin iğnesini sabitlenmemiz gereken yer, Anadolu irfan geleneğidir. Bilimden sanata, felsefeden kelama, edebiyattan irfana, şefkat ve merhametten adalete, zaman-mekân şuurundan bir arada

yaşama kültürüne kadar en geniş manada bizi biz yapan Anadolu irfan geleneğinin sağlam köklerine bağlanmaktır. Pergelin iğnesini doğru yere sabitledikten ve kendi merkezimizin farkına vardıktan sonra yetmiş bin âlemi istediğimiz gibi merakla, tecessüsle, heyecanla ve keyifle gezebiliriz. Başka dünyalara açılırken kendi özümüzden, kimliğimizden, özne olma vasfımızdan vazgeçmek zorunda kalmayız. Açık bir zihin ve engin bir ufukla anlamı ve değeri olan her şeye ilgi alaka gösterebilir, onlardan bir şeyler öğrenebilir, sağlıklı ve karşılıklı bir alışveriş yapabiliriz.

Bunun için kendi geleneğimizi çok iyi bilmemiz, kendimizi tanımamız, kendimiz olmamız lazım. Ama eş zamanlı olarak Batı'yı, Doğu'yu, Hint'i, Çin'i, Afrika'yı ve Latin Amerika'yı da iyi bilmemiz lazım. Kendi özümüze ve merkezimize sahip çıktığımız zaman başkalarının bağından, bahçesinden, pazarından neyi almamız gerektiğini de bilebiliriz. Yani ne kendimizde kalıp kibir ve gurura kapılacağız ne de başkalarının yaldızlı aynalarında kaybolup gideceğiz. Bu etkileşimin ürettiği dinamizmi bir fırsata çevireceğiz. Avrupa-merkezciliği sorgularken kendi özüne sahip çıkmakla evrensel olanı inşa etmek arasındaki hassas dengeyi daha iyi kavrayacağız. Özünden uzaklaşmış ve kendini imha noktasına gelmiş modern aklı sorgularken akıl ve erdem arasındaki dengeyi yeniden nasıl kurabileceğimiz üzerinde düşüneceğiz. Liberalizmi sorgularken birey ile toplum, parça ile bütün, özgürlük ile güvenlik arasındaki hassas ilişkiyi doğru bir zemine oturtacağız.

Birkaç nesil öncesine kadar bizim aydınlarımız, âlimlerimiz, ariflerimiz o büyük bozgun döneminde, imparatorluğun yıkıldığı, her gün toprak kaybettiğimiz, Avrupa'dan gelen milliyetçi dalganın İslam coğrafyasını hallaç pamuğu gibi attığı dönemde dahi bu dengeyi kaybetmediler. Kültürel ve ilmî seviye olarak bizim fersah fersah önümüzdeydiler. Batı'yı da biliyorlardı Doğu'yu da. En az

iki üç dil biliyorlardı. Descartes'ın kim olduğu, Voltaire'in ne anlattığı, Rousseau'nun ne yapmaya çalıştığı konusunda bir fikre sahiptiler. Ama aynı zamanda Fârâbî'yi, İbn Sina'yı, Gazâlî'yi, İbn Rüşd'ü, Fahreddin er-Râzî'yi, İbn Arabî'yi, Sadreddin Konevî'yi, Davud el-Kayserî'yi de biliyorlardı. Kültürel vasat çok zengindi. Ardı ardına gelen siyasi ve askerî bozgun, ricat ve kayıplara rağmen felsefe, kelam, tasavvuf, siyaset, sanat, mimari ve edebiyat birikimi ciddi bir seviyedeydi. Çarpık modernleşme tarihimizle birlikte bu kültürel derinliği ve feraseti kaybettik. Sathi, geçici, kolaycı, araçsal ve genel geçer yaklaşımlarla günü kurtarma derdine düştük ama bunu bile başaramaz olduk. Dünyadaki küresel sığlaşmadan biz de payımıza düşeni aldık. Basite indirgeyen, derinliği ve devamlılığı olmayan, anlık üretilip anlık tüketilen şeylerin cazibesine kapıldık.

Bu fena durumu reddetmemiz ve çağın ruhu hâline gelen yüzeysellikten kurtulmamız gerekiyor. Varlığı, onu algıladığımız kadarına indirgeyen rasyonalist indirgemeciliği terk etmemiz gerekiyor. Hakikati araçsallığa, teşhirciliğe ve beğenme kültürüne mahkûm eden zihin yapısını aşmamız gerekiyor. Aksi hâlde ne kendimizi ne başkalarını, ne kendi geleneğimizi ne başkalarının kültürel mirasını derinlemesine ve anlamlı bir şekilde kavrama şansına sahip olabiliriz. Bir iki sosyal medya paylaşımı ve etkileşim şehvetiyle bu işleri hallederiz yanılgısından kurtulmamız lazım.

Derinlik kazanmak sabır işidir, sebat ve metanet ister. Fikir işçiliği gerektirir. Fikrî namusuna sahip çıkmayı gerektirir. Fikir işçiliği ve düşünce namusu, her tür akademik ünvanın ve sosyal medya statüsünün fevkinde bir makamdır. Bu bir farkındalık işidir. Farkında olmak, yani "furkan" sahibi olmak. İyiyi kötüden ayırt edebilmek. Neyin önce geldiğini anlamak. Neyin önemli olduğunu bilmek.

Bu fark ediş nereden başlamalı? Yani önce aydınlar mı bilecek bunu, arifler mi fark edecek? Siyasetçiler mi, akademi mi? Yoksa toplumun bütünü birden mi böyle bir fark edişin içine girecek?

Sorumluluğun büyüğü tabii ki kanaat önderlerinde, fikir işçilerinde, dinî âlimlerde, manevi önderlerde, akademisyenlerde, sanat insanlarında, yöneticilerde, siyasetçilerde yani toplumun önünde bulunan insanlarda. Onlar bu ufku ve iklimi inşa edecekler ki kademe kademe aşağılara yayılsın ve toplumun tüm alanlarına nüfuz etsin. O kültürel vasatı kurmadan sağlıklı bir düşünce iklimi inşa etmemiz mümkün değil. Bir düşünce dünyasının zenginliği, düşüncenin aktığı nehir yatağının dinamizmine, temizliğine ve enginliğine bağlıdır. Düşüncenin aktığı nehrin yatağı ne kadar gür ve genişse toplumun kriz çözme, meydan okumalara karşı koyma ve imtihanlarda başarılı olma kabiliyeti de o kadar yüksek olur. Bu şekilde akan bir düşünce dünyası farklı imkân ve ihtimallere de her zaman açıktır. Özüne sahip çıkmak adına kendini dışarıya kapatıp fosilleşmez. Geleneği koruyacağım derken onu donuk, solgun, ölü bir yığın hâline getirmez.

Akılcı-seküler düşüncenin insanı özgürleştirdiği, dinî düşüncenin ise onu hep kısıtladığı şeklinde yaygın bir kabul var. Bunun çok yanlış bir kabul olduğunu düşünüyorum ve bu noktada yeniden ifade etmekte fayda görüyorum: İnanç aklı tatile göndermez. Akletmekten vazgeçip dogmatik bir inanca körü körüne bağlanmasını salık vermez. Dinî inanç insana hiçbir konuda mutlak hakikatin tamamını ihata etmesinin mümkün olmadığını söyler. Zira sonlu olan sonsuzu ihata edip kuşatamaz. Hakikat insandan daha fazla bir şey olduğuna göre insan her zaman bir ihtiyat kaydı ve tevazuyla hareket etmek zorundadır. Daha önce atıf yaptığımız *Allahu a'lem* yani "Allah en iyisini bilir..." ifadesi şu anlama geli-

yor: "Ben bu kadar okudum, yazdım, çizdim, söyledim ama bilgimin üstünde bir başka bilgi, benim üzerimde de bir başka bilen var. Zira mutlak bilenin ilmi sonsuzdur."

Sokrates "Tek bildiğim, hiçbir şey bilmediğimdir." sözüyle aynı hakikati anlatır: Hakikat tek başına senin, benim, bizim kuşatabileceğimiz bir şey değildir. Bundan çok daha engin ve derin bir gerçektir. Bu, "Hakikate hiçbir zaman ulaşamayacağım ve agnostik olacağım." anlamına gelmez. Tersine, hakikate ulaşmak için hep daha çok çalışmak, kolay ve ucuz yollara sapmadan daha fazla gayret sarf etmek zorundayım. İnanan birisi olarak Cenab-ı Hakk'ın mutlak bilgisi karşısında payıma düşen damlayı büyütmek için daha çok çabalamak mecburiyetindeyim. İnancım beni akıl, bilgi, düşünme ve muhakeme konusunda dogmatik, sınırlayıcı ve irrasyonel yapmaz. Tersine bilmediğimi öğrenmek, bildiğimi derinleştirmek için beni daha fazla çalışmaya teşvik eder. Beni kamçılar, zorlar; aklıma meydan okur. Akıl ve inanç arasındaki dinamik ve çok boyutlu ilişki bizi entelektüel olarak ve ruhen hep diri tutar. Tembelliğe, taklitçiliğe, uyuşukluğa asla prim vermez.

Bilim ve sanat üretirken seküler ve dinî olanın sonsuzluğu ya da alanının daralması nasıl mukayese edilebilir?

İbn Arabî'nin çok güzel bir tabiri var: "Tecellide tekrar yoktur." Varlık âlemi her an bir tecellidir ve tecellide tekrarın olmaması varlıktaki her şeyin, her bir ışık dalgasının, kum tanesinin, yağmur damlasının, kar tanesinin, yıldızın, bulutun, taşın, çakılın, çiçeğin, yaprağın... biricik olması demektir. Bu, varlığı tahkik eden düşüncenin ve onu taklit eden sanatın her an terütaze olması anlamına gelir. Böyle bir dinamik yaratılış düzeninde düşünceyi, bilimi ve sanatı tek bir kalıba sığdırmanız, donuk bir yapıya mahkûm etme-

niz mümkün değil. İncelediğiniz şey sabit değil ki sizin incelemeniz, akıl yürütmeniz durağan ve tek boyutlu olsun. "Tecellide tekrar yoktur." demek, insanın okumaya, araştırmaya, anlamaya hep devam etmesi gerektiğini ifade eder. "Evrenin sırrını çözdüm, aha da şuraya yazdım." cümlesi, yaratılışın ve tecellinin ruhuna aykırı. Dahası her insan o hakikati kendisi için –yeniden ve her daim– keşfetmek zorunda. Zira nasıl evren sabit değilse insan da sabit ve durağan değil. İnsan da tekrarı olmayan tecellinin bir parçası. O da varlık âlemiyle birlikte nefes alıp veriyor. Bir an var oluyor, sonra yok oluyor, sonra tekrar varlığa geliyor. Bu süreklilik hâlinde hayatiyetini koruyor ama sürekli değişerek, nefes alıp vererek, yeni ufuklara açılarak devam ediyor yoluna. Bu yüzden gelenek tek bir kaynaktan yani tevhit ilkesinden yola çıkmış ama yüzlerce düşünce ve sanat formu üretmiş. Başarısı, bu dinamizmi görüp yaşatabilmesinde.

Son noktayı koymak diye bir şey yok. Bu uzun bir yürüyüş ve hepimiz bu yürüyüşün birer adımıyız. Adımın hakkını verip ileri devam etmezsen ayakların dolanır, tökezler düşersin. Arkandan gelenleri de düşürürsün. O yüzden her gün yine ve yeniden yolumuza devam etmek zorundayız. Tecellide tekrar yoksa, yolda durmak da yok.

Dünyaya yeni ve anlamlı bir sözü ancak bu temel üzerinde söyleyebiliriz. Kendi özümüzü ve sözümüzü canlı, diri ve taze tutabildiğimiz oranda başkalarına bir şey söyleme hakkımız var. Bize kimse söz hakkı tanımıyor diye ömür boyu bir köşede oturup küskünlük ya da miskinlik yapacak değiliz. Sözü olan gelsin meydane. Gücü olan duyursun sözünü. Aklı olan ikna etsin dünyayı. İradesi olan yapsın, kursun, inşa etsin aklında ve gönlünde olanı.

"Mevcut dünyadaki krize, adını ne koyarsak koyalım, Batı tecrübesi hâlâ bir çözüm üretebilecek potansiyele sahip. Müslümanlar olarak biz bu

çözümü üretebiliriz ama bunu üretmemiz için kendimizi eylemlerimizin öznesi hâline getirmemiz lazım. Onları ve bizi bilerek ve kendimize güvenerek bir söz söylememiz lazım." diyoruz. Gözümün önüne şöyle bir şey geliyor. Mesela alışverişe çıkarsınız da hani cüzdanınızı evde unutmuşsunuzdur. Çok beğendiğiniz bir şeyi almadan geri dönersiniz. Eve girerken de cüzdanınızın cebinizde olduğunu fark edersiniz. İstediğimizi alacak şey bizde var.

Biz muazzam bir hazinenin önünde tembel tembel oturuyoruz. Kapısını açıp içine bir girsek neler neler çıkacak karşımıza, biz bile hayret edeceğiz! Kendimize güvenimiz, ecdada saygımız, önden gidenlere sevgimiz artacak. Kendimizi de dünyayı da daha iyi tanıyacağız. Dünyaya açılmaktan, yetmiş bin âleme seyr ü sefer eylemekten korkmayacağız.

Bizim geleneğimizin büyük yıldızları kendilerini dünyaya kapatarak yükselmediler. Filozoflarımız kadim Yunan'ı, Hint'i, Mısır'ı, İran'ı okudu. Şairlerimiz İslam öncesi şairleri okudu. Mimarlarımız Bizans mimarisini inceledi, Hint ve İran mimarisinden de esintiler aldı. Fukahâmız Roma hukuk sistemini okudu. Matematikçilerimiz sıfır sayısını geliştirirken "Hintliler bu işi nasıl yapmış?" diye baktılar. En meşhur hikâyelerimizden *Kelile ve Dimne*, Hindistan'dan geldi ama biz alıp onu öyle bir dönüştürdük ki bize ait ama aynı zamanda evrensel olan bambaşka bir hikâye diline döndü. *Binbir Gece Masalları* nerede başladı, nerede bitiyor? Şehrâzâd neredeydi, Şehriyâr kimdi? Hindistan'a ve Çin'e hükmeden iki kardeşin hikâyesi bize geldi, bambaşka bir düzeye yükseldi. Kısacası bizden öncekilerin ortaya koyduğu tüm iyileri aldık, temellük ettik, ona kendimizden bir şeyler kattık ve onu tekrar dünya mirasının bir parçası hâline getirdik.

Bugün de Batı medeniyetinin son üç asırda ürettiği bilim, felsefe, düşünce, sanat, estetik ve teolojik eserlerden elbette istifade edeceğiz. Onları zaten yok sayamayız. Biz farkında olsak da olmasak da her gün kullandığımız kelimelerin, kurduğumuz cümlelerin bir yerinde onlar var. Akıl, inanç, bilim, birey, özgürlük, irade, toplum vesair kelimelerin her birinin alt kodlarında Batı modernleşmesinin izleri var. Ama bu bizi zihinsel bir hapishaneye mahkûm etmemeli. Bu kavramları kendimize ve dünyaya yabancılaşmadan yeniden anlamlandırabilir, kendi kavram setlerimizi üretebilir ve dünyaya dair anlamlı, evrensel sözler söyleyebiliriz.

Bu dediğinizi yapmak isteriz hocam ama kazanılacak paralar, binilecek güzel arabalar, oturulacak çok güzel evler var. Konfor var. Konforu biraz daha yukarı taşımak var.

İnsan neye talip olduğunu bilmeli. Geçici olana talip olursanız isminiz, ününüz, şanınız, şöhretiniz, makam mevkiniz de geçici olur. Eninde sonunda geçip gider. Bâki olana talip olursanız size ona göre bir yetenek seti verilir. Kapılar ona göre açılır. Bâki olanla yaşar, onunla anılırsınız. Sonlu varlığınızı sonsuz olana ekleyerek ebedî olana bir yerinden tutunursunuz.

Hz. İbrahim (a.s.) gece yıldızlara bakar ve parlak ışıklar karşısında hayranlık içinde "Herhâlde Rabbim budur." der. Sonra aya bakar ve daha da etkilenerek "Rabbim bu olsa gerek." der. Sonra güneşe bakar. Ama onun da battığını görür ve Rabbi'nin bunların hepsinin ötesinde olduğunu anlar. Tüm bu kıssayı şu cümleyle özetler Hz. İbrahim: *Lâ uhibbül âfilîn.*[1] "Ben batanları sevmem."

1. En'am, 6/76.

Mevlana *Dîvân-ı Kebîr*'in ikinci beytinde şöyle der: "Ben batanları sevmem sözünde, suretlerden arınış var. Gizli şeyleri gören gözlere her an senden suretler görünmede..."

Biz batana değil; batmayana, sonsuz olana talip olalım.

11

Dünya Hem Perdedir Hem Ayna

İki bölümdür dünyanın meselelerini çözmeye çalışıyoruz ama bir de insanın meseleleri var. Ona dair bir şey soracağım. Programlardan birinde demiştiniz ki "Yoklukla imtihanı verdik ama varlık imtihanını verebiliyor muyuz, bundan emin değilim." Şimdi, dışarıda ayartıcı bir dünya var. "Daha güzeline sahip ol, daha iyisini al. Sen hepsine layıksın. Araban şu olsun, evin böyle olsun, çocukların istediğini yapabilir." falan diyor. Müslümanca duruş –Nuri Pakdil Abi "antikapitalist" diye tarif ederdi kendisini– sanki biraz bunu ihtiva ediyor. İnsan ne yapar da buraya gelir? Ne yaparsak eşyaya, dünyaya, maddeye karşı Müslümanca bir duruş sergilemiş olabiliriz?

Ecdat arif olan kişiyi tarif etmek için "Dünyadadır ama dünyadan değildir." der. Dünyada olup dünyalı olmamak. Mesele bu. Yani bu dünyada olduğumuzu, hikâyemizin bir bölümünün burada

geçtiğini, imkân ve imtihanların bize burada sunulduğunu unutmadan dünyanın ötesini görebilmek. Dünyanın hakkını vermek ama ona takılıp kalmamak. Dünyanın hem bir nimet hem de bir külfet olduğunu bilerek bu yolculukta istikamet üzere olmak. Temel ve hassas denge burada.

"Dünyanın hakkını vermek" ile ne kastettiğimi açayım biraz. Dünya dediğimiz yer, metafizik anlamda Cenab-ı Hakk'a hem bir ayna tutar hem de O'nu perdeler. Yani aynı anda hem açar hem de gizler. Dünya Yaratıcı'ya ayna tutar çünkü O'nun yaratılış mucizesinin bir eseridir. Baktığımız, gördüğümüz, tecrübe ettiğimiz her şey O'nun yaratıcı iradesinin bir tecellisidir. Bu yüzden biz O'nun bu dünyada bıraktığı iz ve işaretleri takip ederek Yaratıcı'ya gidebiliriz. Eserden eserin sahibine gitmektir bu. Özüne uygun hareket eden akıl, âlemdeki muhteşem nizamı görür, bunun bir tesadüf eseri meydana gelemeyeceğini ve sahipsiz olmadığını bilir ve onu var eden mutlak sanatkâra yönelir. Dünyaya bu nazarla baktığımızda dünya bizi Mevla'dan uzaklaştırmaz. Tersine O'na yaklaştırır çünkü dünyada biz O'nun sanatının eserlerini, tecellisinin izlerini, sonsuz rahmetinin yansımalarını görürüz.

Ama dünya aynı zamanda bir perdedir. Onun özündeki manayı kaçırır ve zahirdeki ihtişamına meftun olursan ötesini hiçbir zaman göremezsin. Özünü unutursan dünyada kalırsın ve burada tükenir, telef olur gidersin. Yaratıcı'nın sana bir iz, işaret ve ayet olarak musahhar kıldığı âlem seni ötelere taşımak yerine buraya mahkûm ederse o zaman ne dünyayı ne de kendini doğru anlayabilirsin. İnsan dünyanın şehvetine, yaldızına, maddesine kendini kolaylıkla kaptırabilir. İşte o zaman ayna perdeye dönüşür. Hakikati yansıtması gereken şey, onu perdeleyen bir engele dönüşür. Dünya, ebediyet yolculuğumuzda soluklandığımız bir yer olmaktan çıkar ve ayağımıza vurulan bir prangaya dönüşür. "Bana takılıp kalma, benim ötemdeki hakikati gör." diyen dünyanın gerçek

mesajını kavrayamaz oluruz. O zaman dünya ayna olmaktan çıkar, bir hapishaneye dönüşür.

Bir şeyin, aynı anda hem ayna hem perde olmasını kavramak, metafizik bir incelik ve zihin berraklığı gerektirir. Bunu aynı anda hem aklınızla hem de kalbinizle, hem muhayyilenizle hem de vicdanınızla yaparsınız. Bu dengeyi kurduğunuz zaman dünya avcunuzun içine gelir. Dünya sizi değil, siz dünyayı avcunuzun içinde tutarsınız. Çünkü bilirsiniz ki siz, ruh ve mana itibariyle bu dünyanın üstündesiniz. Mana olarak biz dünyadan daha fazlayız, onun üstündeyiz. Bizim menzilimiz, istikametimiz, kaderimiz budur. Bu yoldan gittiğimizde dünyaya hükmetme ve tasarrufta bulunma şansımız da olur. O zaman dünyayla ilişkimizi doğru bir zemine oturturuz. İşte bu zeminde "dünyada olup dünyalılaşmamak" ilkesini hayata geçirebiliriz. Müslüman bireyler ve toplumlar bu dengeyi kurabildikleri oranda maddeye ve manaya hükmeden ve ikisini birden metafizik hakikat düzeyine taşıyan bir medeniyet inşa edebilmişlerdir.

Bu sayede İslam, çok kısa bir sürede küresel bir medeniyete dönüşmüş; bilimden teknolojiye, siyasetten şehirleşmeye, tabiattan ticarete her alanda bütün insanlığa örnek teşkil eden bir medeniyet kurmuştur. Bunu din ile dünya, maddeyle mana, ruh ile beden arasındaki dengeyi doğru kurarak yapmış, birini diğerine feda etmemiştir. İkisini de dengeli bir şekilde sahiplenerek maddeyi manaya taşımış, manaya da somut bir kimlik kazandırmıştır. Yani hem dünyanın hem dinin hakkını vermiştir. Müslümanca bir bakış açısıyla dünyanın hakkını vermek de dinî inancın bir gereğidir. Dünyayı doğru yere koyup, "Bu dünya, tabiat, evren ve içindekiler Cenab-ı Hakk'ın bana emanetidir. O'nun büyük sanat eseridir..." deyip ona sahip çıkmak inancın bir gereğidir. Bu manada din, dünyadan kaçmayı değil, ona sahip çıkmayı emreder. Çeşitli vesilelerle ifade ettiğim gibi İslam dünyadan kaçmaz. Tersi-

ne onu alıp sahiplenir, tanımlar, dönüştürür ve yerli yerine koyarak ona metafizik bir anlam ve rol biçer. Böylece madde metafizik bir bakış açısıyla ve sembolik bir dil üzerinden mananın taşıyıcısı olur. Mana da ete kemiğe bürünmüş, yaşayan ve yürüyen bir hakikat hâline gelir.

Bu dengeyi kurduğumuz müddetçe ben 10. yüzyılda da 25. yüzyılda da inancımızın gereğini bu dünyada, bu madde âleminde doğru düzgün yaşayabileceğimizi düşünüyorum. Ama bazen öyle durumlarla karşılaşıyoruz ki insanlar din adına dünyalarını, dünya adına dinlerini heba ediyorlar. Dini yaşamak adına kendini ve etrafındakileri katı ve dar bir dünyaya mahkûm ederek kuralların özünü ve maksadını yani hikmetini unutup âdeta onlara tapınmaya başlıyorlar. Dinin amacının insanı bu dünyada da ahirette de aziz kılmak olduğunu unutuyorlar. Bazısı da "Hayat kısa, keyfine bak." deyip insan olma vasfından uzaklaşıyor. Dünya zevklerine dalıp ahiretini kaybediyor. Hiç ölmeyecekmiş gibi yaşıyor. Öldükten sonra hesaba çekilmeyecekmiş gibi davranıyor. Kısa bir dünya hayatı için ebedî yaşamı feda ediyor.

Vahyin bize ne söylediğini, Efendimizin bize neyi miras bıraktığını doğru anlasak dinin dünyaya bakışını da doğru kavrayacağız ve bu dünyada da ahirette de aziz, asil ve mutlu olmanın yolunu bulacağız. Bunun için insanın her an doğru kaynaklardan beslenmesi, doğru referanslarla düşünmesi ve doğru yoldan gitmesi gerekiyor. Kendimizi bir defalığına değil, sürekli sigaya çekmemiz gerekiyor. Her an aklen, zihnen, kalben, vicdanen ve ahlaken teyakkuz hâlinde olmamız şart. Her sabah aynaya bakıp "Neredeyiz, ne yapıyoruz, nereye gidiyoruz?" diye kendimize sormamız gerekiyor. Bunu yapabildiğimiz oranda din adına da dünya adına da daha doğru ve düzgün işler yapabiliriz diye düşünüyorum.

Sevdiğim bir arkadaşım "'Ayda yüz lira olsun sadaka verin.' diye çocuklarıma nasihat ediyorum." dedi. Oğlu demiş ki: "Baba, yüz lira sadakadan ne olacak!" Arkadaşım bir lira bile olsa sadaka vermelerini söylemiş. Oğlu "Niye?" diye sormuş bu sefer. "Sadaka verenlerin arasında adın yazılsın. Miktar önemli değil. O listede adın olsun." diye cevap vermiş. Sanki buraya gelmemiz lazım... Niye gelemiyoruz?

İlgi ve alakamızın çok fazla talibi var bu dünyada. Her şey bizi bir yerimizden çekiştiriyor. Hepsi bir yere götürmek istiyor. Madde dünyası, magazin dünyası, moda dünyası, estetik dünyası, sosyal medya, siyaset... hepsi insanları her daim bir yerlerinden tutup bir yerlere götürmek istiyor. İnsan hangisine bakacağını, hangisine odaklanıp ne yapacağını bilemez hâle geliyor. O yüzden insanları bocalar, sersemler, ayakları dolanır hâlde görüyoruz. Bir şeyi tamamlamadan diğerine atlamaya mecbur bırakılan ve bu yüzden de her şeyi yarım yamalak yaşayan bir insanlıkla karşı karşıyayız. Anlık tüketim çağında duygular, düşünceler, hazlar, mutluluklar da anlık tüketiliyor. Hiçbir şeyin kalıcı olmaması için hep "bir sonraki büyük şey" baskısı yayılıyor her yere. Bir sonraki son haber, bir sonraki moda, bir sonraki trend, bir sonraki kahraman, bir sonraki seçim, bir sonraki ödül, bir sonraki sürpriz... Bu baş döndürücü hızın ortasında serseme dönmüş insanlar güruhu.

Kapitalist tüketim kültürü tam da bunu istiyor: Üretim-tüketim çılgınlığının kontrolsüz hızı içinde şuurunu, farkındalığını, karakterini yitirmiş ve her tür manipülasyona açık hâle gelmiş kitleler. Bu kitleleri yönetmek, yönlendirmek, şekillendirmek, birer "müşteri" ve "kullanıcı" olarak kodlamak o kadar kolay ki. Gözüne yüksek voltajlı ışık tutulan ve saatlerce bu hâlde tutulan bir insanı düşünün. Başta "A ne güzel ışık..." dersiniz ama beş dakika son-

ra ışık gözünüzü yakmaya başlar. Yarım saat içinde göremez hâle gelirsiniz. Birkaç saat sonra beyin fonksiyonlarınız durur. Sonra uykusuzluktan hasta olur ve olduğunuz yere yığılıp kalırsınız. Fiziki bir işkence sahnesini andıran bu duruma her gün hepimiz ruhen, aklen, manen, hissen maruz kalmıyor muyuz? Üretim, tüketim, haberleşme, televizyon ekranları, akıllı telefonlar, sinyaller, uyarılar, bildirimler, son dakika haberleri, ekranlarda hiç bitmeden akan haber bantları, rakamlar, istatistikler, döviz kurları... Bunların saatlerce gözümüze, aklımıza, ruhumuza, kalbimize tutulan yüksek voltajlı ve yakıcı bir ışıktan farkı yok.

Zamanı atomize ettiğimiz ve anı, ekrandaki bir görüntüye indirgediğimiz için süreklilik tasavvurunu hızla yitiriyoruz. Anda bulunmayı "carpe diem" yani "Anın tadını çıkar, hazzına var, önünü sonunu düşünme, gününü gün et..." diye anlıyoruz. Oysa o anı, yaşa diye bize veren yüksek bir hakikat, vazgeçilmez bir kıymet, ruhumuzu diriltecek bir pınar, asaletimizi koruyacak bir kaynak değil; tersine tüketim kültürü. "Al, kullan at ve hemen bir sonraki ürüne yönel." diyen vahşi kapitalizm ve onun topluma musallat ettiği tüketim çılgınlığı. Zaman kavramımız bu yüzden atomize oldu, daraldı, kısaldı, yüzeyselleşti, niceliksel leşti ve değersizleşti. Zamanın akışı hızlandı ama biz bu süreçte zamanın bereketini ve kalitesini yitirdik. O yüzden uzun vadeli düşünemiyoruz. Kısa vadeli kolay kazanımlar peşinde koşuyoruz. Oysa stratejik düşünmek demek, tüm unsurları dikkate alarak uzun vadeli plan yapmak demektir. Hem bireylerin hem de milletlerin tarihinde stratejik düşünme, büyük fotoğrafa bakarak nihai hedefe doğru nasıl yürüyeceğimize ilişkin zihnimizde bir tasavvurun olmasıdır.

Bizde devlet fikri bu tasavvura dayalıdır. Dilimize de yansımış bu. Batı'da "devlet" kelimesinin karşılığı olan *state* ve onun kökü olan *statis*, "durum, durgunluk ve durağanlık" demek. İngilizceden dilimize geçen istasyon, stant gibi kelimelerin içinde bulu-

nan "st" kökü Latincede "durağanlık" anlamına geliyor. *St*, durmayı, somut bir durumu, sabit bir hâli ifade ediyor. Aynı *st* kökü İngilizcede mesela *arrest* kelimesinde var. *Arrest* yani "birini tutuklamak", serbestçe giden, yürüyen, dolaşan birini durdurmak demek. Statü ve statüko diyoruz mesela. Bunlar bir kişinin statüsü yani o anda bulunduğu yeri ifade ediyor. Devleti böyle tanımlamışlar: Bir topluluğun bir dönemde, bir anda, bir zaman diliminde bulunduğu yer, durum, konum. Devleti bu şekilde korumak, statik, sabit ve stabil tutmak, devlet yönetiminin ana duygusu olarak öne çıkıyor. Devleti ve düzeni ayakta tutmak için almanız gereken tedbirleri de buna göre alıyorsunuz.

Bizde ise devlet kelimesi *devle*den geliyor. Tedavül etmek, dolaşımda olmak, el değiştirmek, sürekli hareket içerisinde olmak demek. *State* kelimesinin statik ve donuk çağrışımlarının tersine dinamik bir akışı, dolaşımı, değişimi ifade ediyor. Kelimenin kökü de fiil. "Devlet" demek, her an bu akış, dolaşım ve değişim karşısında hazır ve nazır olmak demek. Değişimi yönetmek, yönlendirmek, ona ayak uydurmak demek. Devlet yönetmek demek statik, donuk, hantal ve uyuşuk bürokratik yapılar üretmek değil, tam tersine toplumun yeni ihtiyaçlarını karşılamak için her an kendini yenilemek demek. Dolayısıyla toplumla beraber ve bazen toplumdan önce devletin kendini yenilemesi, genç ve dinç tutması gerekiyor. Aksi hâlde bireyin ve toplumun ihtiyaçlarını ıskalar ve toplumsal değişimi bir tehdit olarak kodlamaya başlarsınız. Oysa süreklilik için, gelenekle beraber gelecek, parça ile bütün dengesini kurduğunuz zaman değişim bir tehdit yahut ifsat olmaz. Tersine insanı ve toplumu canlı tutan, nesilden nesile büyüten, güçlendiren, geliştiren bir güç hâline gelir.

İnsan nasıl özünde ve ruh dünyasında dinamikse bir yerde durmayıp sürekli akmaya devam ediyorsa toplum da aynı şekilde bir yere doğru yol alıyor. Toplumların kurduğu ve bireylerin yönettiği

devlet de bu devinime, bu hareketliliğe ve dinamizme cevap vermesi gereken bir mekanizma. Dolayısıyla devletin de kendini sürekli diri tutması, yenilemesi, sigaya çekmesi, aynada kendine bakması gerekiyor. Devlet demek, kritik makam mevkilerde oturup hiçbir şey yapmamak demek değildir. Devlet aklı statik ve statükocu değil, devrimci ve değişimcidir. Varlığın, hayatın, insanın ve toplumun özündeki hareketi –Molla Sadra buna *hareket-i cevherî* diyor– doğru okuyup doğru yönlendirebildiğiniz oranda devlet aklını da doğru çalıştırırsınız. Aksi hâlde devlet statükoya, statüko bürokratik oligarşiye dönüşür; toplumun ve zamanın ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle gelir, o zaman milletten kopar. Millete hizmet etmek yerine kendini koruma altına alma yoluna gider. Milletin değerlerinden kopar, kendine ayrı bir "devletlu dünya" kurar. Millete hizmet etmek için kurulan devlet; millete hükmeden, onu yargılayan, hatta ona zulmeden bir yapıya dönüşür. O yüzden devlet milletten kopuk hâle gelemez. Onun aklına, vicdanına, değerlerine, tarihine, kültürüne yabancılaşamaz. Değişime öncülük yapmak adına millete tahakküm edemez. Aksi hâlde meşruiyetini yitirir.

Devlet millet için vardır, millet devlet için değil. Millet kendini korumak, düzen kurmak ve neslini devam ettirmek için devleti kurar. Devlet bu görevi yerine getirdiği oranda meşru, makul ve zaruri bir yapıdır. Bu yüzden vergi toplama ve meşru güç kullanma hakkı sadece devlete verilmiştir. Devlet bu gücü milletten aldığı yetkiyle kullanır. Yine bu yüzden kural şudur: Hiç kimse devletten daha güçlü olmayacak. Hiçbir grup, zümre, kurum, yargı yahut ordu devletten daha güçlü olmayacak. Devlet hiçbir vesayet grubunun tahakkümüne girmeyecek. Aksi hâlde "devleti ele geçiren" gruplar, devleti millet için değil, kendi çıkarları için kullanmaya başlarlar. Vesayet rejimleri işte böyle ortaya çıkar.

Türkiye çarpık modernleşme ve zorlu demokrasi tarihinde bu vesayet odaklarından çok çekti. Vesayet rejimleri bu ülkeye ve mil-

lete çok ağır bedeller ödetti. 1960 ve 1980 darbeleri, askerî muhtıralar, yargıda ve güvenlik sektöründe yaşanan skandallar, mafyatik yapılar ve son olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi –kimliği Kemalist, solcu, Batıcı, sağcı, Fetöcü, ne olursa olsun– vesayetçi zihniyetin bu ülkeye ödettiği ağır bedellerin hazin örnekleridir. Bu yüzden devlet içinde devlet yapılanmasına hiçbir zaman izin verilemez. Bu, devletin sonu demektir.

Gücün sadece devletin elinde toplanması, milletin tüm fertlerinin hak ve hukukunun korunması içindir. Bu manada devlet, gücü tekelinde bulundurur. Tek elde toplanan bu gücün hak ve hukuk temelinde kullanılması için de devletin adil ve şeffaf olması gerekir. Adalet, kelime manası itibariyle her şeyin ait olduğu yere konması demektir. Devletin adaleti, tüm kurum ve kuruluşların bireyin hakkını korumak ve toplumun maslahatını idame ettirmek için uyum içinde çalışması demektir. Devlet düzeni bunun için vardır. Devlet adil ve şeffaf olduğu müddetçe gücü tekelinde bulundurur ve bu, birey ve toplum için bir güvence olur. Böyle işleyen bir devlet, değişimi organik ve bütüncül bir biçimde yönetebilir. Bireyin ve toplumun taleplerine ve ihtiyaçlarına, yine milletten aldığı yetki çerçevesinde cevap verebilir, çözümler üretebilir. Devlet otoritesi, milletin iradesinin üzerinde hiçbir iradeyi kabul etmemek ve hiçbir vesayet yapısının devletin içine çöreklenmesine izin vermemek demektir. Yoksa devlet otoritesi, millete kabadayılık yapmak, ayar vermek vs. demek değildir. Devlet elindeki gücü ve otoriteyi millete hizmet için kullanır. Adalet ilkesini bunun için hayata geçirir. Vatandaşın can ve mal güvenliğini bunun için sağlar. Servetin adil paylaşımını temin etmek için tedbirler alır. Kur'an, bir millî gelir kaynağı olarak savaşta elde edilen ganimetlerin adil bir şekilde dağıtılmasından bahsederken "içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir servet olma-

sın diye böyledir" ifadesini kullanır.[1] "Dönüp dolaşan" diye tercüme ettiğimiz *dûleten* kelimesi, "devlet" ve "tedavül"le aynı kökten gelir. Servetin adil paylaşımı, adalete dayalı sosyal devlet anlayışının da temelini oluşturur.

Burada metafizik anlamda dikkat çekici bir durum var. Adaletin kendisi aynı anda metafizik, kozmik, siyasi ve toplumsal bir ilke. Yani bu alanların tamamında karşımıza çıkan bir kurucu değer. Gerçekleşme aracı ise maddi, yani mal, mülk, servet, güç, iktidar... Metafizik bir ilkeyi, maddi alanı doğru yöneterek hayata geçiriyorsunuz. Maddeden kaçmıyor, onu doğru ve adil yöneterek metafizik bir alana taşıyorsunuz. Bu ilke temelinde sosyopolitik alanda barış ve huzuru temin ediyorsunuz. Böylece maddi gerçeklik, manevi ve metafizik bir hakikate hizmet eden bir araca dönüşüyor. Bunu hayatın diğer alanlarında da görüyoruz. Taşı alıyorsun, ev yapıyorsun. İnsan için bir mekâna dönüştürüyorsun. Taş artık taş olmaktan çıkıyor. Meskene dönüşüyor. Mesela ahşabı alıyorsun ve camide kullanıyorsun. Ağaç artık sıradan bir ağaç olmaktan çıkıyor, mekân olarak mabedin bir parçası hâline geliyor. Bir teli alıyorsun, bir enstrüman yapıyorsun; bir tını, bir nota, bir ses çıkarıyorsun. O insana bir ağıt oluyor, türkü oluyor, ninni oluyor. Kâğıdı, tuvali, boyayı, fırçayı alıyorsun ve bir resim çiziyorsun. Maddi olanın ötesinde bir hakikati, duyguyu, sembolü, hadiseyi anlatıyorsun. Tüm bunlar maddeyi kullanarak maddenin manasını yükseltmek anlamına geliyor. İşte dünyada olup dünyadan olmamak, dünyada yaşadığının farkına varıp dünyalılaşmamak böyle bir tasavvurun sonuncunda ortaya çıkıyor ve bir hayat tarzı oluyor. Biyolojik yaşamın ötesinde iyi hayatın temelini atıyor.

Saadettin Ökten Hoca –selam olsun– "istiğna ve iktifa" der. Ve bu kavramların içini öyle güzel doldurarak

1. Haşr, 59/7.

söyler ki ifade etmese dahi o deyince "istiğna"nın ve "iktifa"nın mühim bir şey olduğunu fark edersiniz.

İstiğna yani dünyadan müstağni olmak, ona muhtaç olmamak çok önemli bir duruştur. İnsan insana müstağni olmaz. O kibirdir. Ama insan dünyaya, maddeye, dünya hayatına karşı müstağni olmalıdır. Yani "Benim sana eyvallahım yok." diyebilmelidir. Varlık hiyerarşisinde ben maddeden üstünüm. Üstte olan gidip neden altında olana tabi olsun, ona esir olsun? İnsan ancak kendinden daha yüksekte olana tabi olunca özgürleşir ve yükselmeye başlar. Kendinden daha aşağıda olana teslim olan kişi köleleşir ve kendi varlık mertebesini düşürür. Bu manada istiğna edebilen kişi iktifa yani yetinme makamına da ulaşır. Az olanla, elindekiyle yetinmeyi öğrenir. Adalet dairesi içinde hakkı olanı elbette talep eder ama hissesine düşenle yetinmeyi de bilir.

"Dünyanın sonu yok." diyoruz bazen. Elbette dünyanın sonu var. Ama biz bununla aslında "Dünya arzularının sonu yok." demek istiyoruz. Bize hep bu efsane anlatılır: Kaynaklar sınırlı, ihtiyaçlar sonsuzdur. Ekonomi bilimi, bu ikisi arasındaki dengeyi kurma işidir. Oysa insanların ihtiyaçları değil, arzuları sonsuzdur. İhtiyacın olandan daha fazlasına sahip olduğunda daha mutlu, tam ve mutmain olmuyorsun. Sahip olma arzun kamçılandıkça daha fazlasını istiyorsun. O en fazlaya ulaşman hiçbir zaman mümkün değil. Çünkü arzular sonsuzdur ve sınırsız tatmin diye bir şey yoktur. Hep daha fazlasını istersin ve "Daha fazlasına sahip olamadım." diye kendini eksik, mutsuz ve tatminsiz hissedersin.

Oysa insan yetinmeyi bilmeli. Azaltmayı bilmeli. Sadeleştirmeyi öğrenmeli. Azaltmak ve sadeleştirmek, daha derin yaşamaktır. Yüklerden kurtulmak ve kanat açıp semaya yükselmektir. Yükseldikçe aşağıda olup biteni daha açık seçik ve net görebilmektir. Aşağıdayken yapılan kavgaların, inatlaşmaların, hasetliklerin, de-

dikoduların, tezviratların, kötülüklerin ne kadar anlamsız ve beyhude olduğunu görmektir.

Hayatını, aklını, ruhunu, kalbini, gönlünü ne kadar lüzumsuz şeylerle doldurmuşsun! Varlığın nefes alamaz hâle gelmiş. İç dünyan madde âlemiyle o kadar tıka basa dolu ki hava ve ışık girmiyor. Ruhun nefes alamıyor. Bu yüklerden, tasa ve endişelerden, hesap kitaptan, hasetten, kıskançlıktan bir kurtul, bak nasıl akıl, kalp ve gönül dünyan nefes almaya, pırıl pırıl ışımaya başlayacak. Az gibi görünen çoğalacak. Niceliksel değil, niteliksel olarak artacak. Ve sen her şeyi daha nitelikli, daha derinlikli, daha huzurlu yaşamaya başlayacaksın. Bu da hayatı daha güzel ve daha anlamlı yaşamanın nirengi noktası olacak.

İnsanlar elbette maddi anlamda iyi bir yaşam standardına sahip olmalı. Bireyin ve toplumun hem ruh hem de beden sağlığı için şarttır bu. Kimse bilerek ve isteyerek fakirliği tavsiye etmez, yaygınlaştırmaz, meşrulaştırmaz. Adalet dairesi içinde herkes hakkını almalı ve insanca bir yaşam seviyesine sahip olmalı. Devlet bunun için sosyal devlet bilinciyle hareket etmek zorunda. Zengin ile fakir arasındaki mesafe asla açılmamalı. Çünkü toplumsal adalet temel ilkedir.

Fakat insanlar belli bir maddi/ekonomik refah seviyesine ulaştıktan sonra da daha fazlasını istemeye devam ederler. Zenginleri doyurmak daha zordur. Yetinmeyi bilmezler. Beş kazanır ama "Neden on kazanmadım?" diye hırslanırlar. İyi yaşamak değil, para kazanmak kendi başına amaç hâline gelir. Burjuva kültürü ruhlarını kemirmeye başlar. Her tür maddi imkâna sahiptirler ama asla tatmin duygusuna ulaşamazlar. İtminan onlar için uzak bir hayaldir. Bu yüzden şükretmeyi de bilmezler. Kazanma hırsı her tür yüksek duyguyu ifsat eder. Hırslarının kölesi olurlar.

Oysa gerçek manada zengin olmak çok mala mülke sahip olmak değil, bunlardan bağımsız ve azat olmaktır. Arapçadan dili-

mize de geçen "gani" yani çok, bol, zengin kelimesi, "istiğna" yani kendi kendine yeter olma, eyvallah etmeme manasıyla aynı kökten gelir. İnsan kendinden aşağıda olan şeylere ne kadar az bağımlıysa o kadar hür, serazat ve zengindir. O kişinin dünya malına eyvallahı yoktur. Başkasının malında mülkünde gözü yoktur. Zenginliği başka yerde arar. Allah'tan başka kimseye eyvallahının olmaması onun en büyük özgürlüğü, zenginliği ve gücüdür. Kur'an "Allah zengindir, sizler ise fakirsiniz..."[2] der. Allah ganidir, yani zengindir ve hiçbir şeye muhtaç değildir. Sizler ise fakirsiniz, yani varlığınız, nefesiniz, aklınız, ruhunuz, dünyanız ve ahiretiniz için Allah'a muhtaçsınız. Öyleyse zenginliği asıl kaynağında arayın. Zenginliği onda bunda değil, O'nda bulduğunuz zaman ne kadar hür, özgür, bağımsız, azat olduğunuzu göreceksiniz. O zaman hayatı daha güzel ve daha anlamlı yaşayacaksınız.

Aristo'nun dediği gibi biyolojik anlamda herkes yaşar ama sadece iyiler iyi bir hayat yaşar.

O "iyiler" ve "iyi hayatı" açalım mı biraz?

Aristo "İyi hayat, akıl ve erdem üzere yaşanan hayattır." der. Biyolojik düzlemde bizim hayvanlardan pek bir farkımız yok. İnsan aklı ve erdemi kılavuz edinerek yaşamaya başladığında biyolojik-maddi-hayvani hayattan iyi hayata geçiyor. Akıl doğruyu, erdem iyiyi gösterir. Bu ikisi bir araya geldiğinde ortaya güzellik çıkar. İyi hayat; iyi, güzel ve doğrunun buluştuğu hayattır.

Bu hayatın içinde akıl ve zekâ var; ahlak, erdem, vicdan, kalp, muhabbet, dostluk, sadakat, vefa var. İnsanı insan yapan ve maddenin ötesine taşıyarak yükselten temel özelliklerdir bunlar. Bunlar sayesinde insan kültür ve medeniyet inşa eder. Kendine hem-

2. Muhammed, 47/38.

cinsleriyle bir habitat yani yaşam alanı kurar. İnsan, yaşayan herhangi bir canlı olmaktan çıkar. Dünyanın ve maddenin ötesine yani ukbaya dönük bir hayat yaşamaya başlar.

Dünyada iyi hayat yaşayan insanlar dünyanın da ötesinin de hakkını verirler. Akıl ve erdem temelinde dünyayı yaşanabilir bir yer, bir mesken, bir yuva hâline getirirler. Burada geçici olduklarını asla unutmazlar ama insanın şanına ve onuruna yakışır bir mekânda yaşaması gerektiğini de bilirler. İnsan dünyada misafirdir, sefer hâlinde bir yolcudur. Ama bu, onun bu yolculukta kötü, çirkin ve sağlıksız yerlerde kalması anlamına gelmez. Tersine bu dünyadan geçip giderken onu da imar ederek, mamur kılarak, kalkındırarak, yeşerterek gider. Böylece kendini de yaşadığı ortamı da güzelleştirir.

Dünyayı güzelleştirmek, insanın özündeki güzelliği dünyanın cevherindeki güzelliğe katması demektir. Bu iki güzellik birleştiğinde insan ve tabiat birbiriyle kavga etmez; birbirini tamamlar, birbirine yaslanır, birbirini besler, büyütür ve güzelleştirir. Dünya bu anlamda insanın meskeni, yurdu, evi hâline gelir. Batı dillerinde insan kelimesinin kökeni olan *umana*, bir yeri mesken edinmekle aynı kökten gelir. İnsan (*human*), yaşadığı yeri güzelleştirerek onu kendine mesken edinen varlıktır. Bu, orada zevk ü sefa sürmekten ziyade o mekânı koruyup kollamak, ona sahip çıkmak anlamına gelir.

Siz bir yeri kendinize yer yurt edindiğinizde ne yaparsınız? Orayı önce bir temizlersiniz; taştan, çakıldan, ayrık otlarından kurtarırsınız. Etrafını güvene almak için çevrelersiniz. Bağını bahçesini yaparsınız. Suyunu verir; çiçeğini, fidesini, ağacını beslersiniz. Sahiplenmek demek ona sahip olmak demek değil, ona sahip çıkmak, koruyup kollamak demektir. Sahiplenmek ile sahip çıkmak arasında temel bir fark vardır. Sahiplenmek, bir şeyi kendine mal mülk edinmektir. Ona hükmetmeye çalışmaktır. Onu nesneleş-

tirmek ve araçsallaştırmaktır. Sahip çıkmak ise onu koruyup kollamak, muhafaza etmek; yaşamasına, büyümesine ve gelişmesine imkân sağlayacak şartları oluşturmaktır.

İnsan yeryüzünü bu manada bir yurda dönüştürmeye başladığında yüksek bir referansla yani akıl ve erdemle dünyayı dönüştürmeye başlar. Dünyaya böyle bakabildiği için de çevreyi korur. Hayvanlara, bitkilere zulmetmez. Tabiat varlıklarını hoyratça kullanmaz. Diğer insanlarla birlikte bir habitat inşa eder. İnsandan topluma, tabiata, oradan evrene uzanan her iş akıl ve erdem ile nakşedilen bir değere dönüşür. İşte iyi yaşam burada ortaya çıkar. İyi, güzel ve doğru yaptığınız her işin ilkesi hâline gelir. Ve ancak iyi yaşayanların bir hikâyesi olur. Diğerlerinin sadece geçmişi vardır.

Türkülerde, şiirlerde, gönülden bahsederken "gönül yurdu", "gönül ili" deriz ya hocam, gönle de bir mekân gibi bakıp insanın orayı da dönüştürdüğünden bahsedebilir miyiz?

Elbette. Bizim gönül evimiz, en kıymetli yerimiz. Hanların olur, hamamların olur, evlerin olur ama gönül evi fakirse bunların hiçbir kıymeti yok. Gönül evin zenginse elli metrekare, yüz metrekare yer de senin için saraya dönüşür.

Nasıl insan maddi olarak evine neyin girip çıktığına dikkat etmek zorundaysa aynı şekilde ve ondan daha önemlisi gönül evine neyin girip çıktığına da dikkat etmelidir. Orada kimleri misafir ettiğine azami dikkati göstermek zorundadır. Kimse evine kirli, pis, paslı, zararlı bir şey götürmez. Getirilmesine de müsaade etmez. Aynı şey gönül evimiz, akıl hanemiz için de geçerli. İki yıllık salgın döneminde maskeler taktık, aşılar olduk, uzak durduk, mesafeyi koruduk, karantinaya girdik, dışarı çıkmadık, evimizde

oturduk. Neden? Kendimizi gözümüzle görmediğimiz bir virüsten korumak için. Doğru olan da buydu. Çünkü bu beden bize bir emanet ve biz onu korumakla mükellefiz. Peki şimdi soralım: Aklımızı korumak için aynı hassasiyeti gösteriyor muyuz? Kalbimizi korumak için aynı inceliği sergiliyor muyuz? Aklımıza, kalbimize, gönlümüze, ruhumuza neyin girip çıktığına dikkat ediyor muyuz? Bedensel sağlığımız için gösterdiğimiz özenin, hassasiyetin onda birini akli ve kalbî sağlığımız, güzelliğimiz, inceliğimiz, nezaketimiz için göstersek dünya çok daha güzel yaşanır bir hâle gelecek.

12

Usul Esastan Önce Gelir

Aşk deyince İbrahim Kalın'ın gönlüne neler gelir?

Bunun en iyi cevabını *İlahi Aşk* kitabında İbn Arabî veriyor. Şeyh-i Ekber aşkın üç türünden bahseder ama onları kesin kategorilerle birbirinden ayırmaz. *Tabii aşk* tüm varlıkların özünde bulunan cezbetme ilkesidir. *İnsani aşk*, insanın insana duyduğu şiddetli sevgi, bağlanma ve adanma duygusudur. *İlahi aşk* ise tüm aşkların, duyguların, cezbelerin, adanmışlıkların kaynağı olan aşktır. Aşkın bu üç hâli çoğu zaman iç içe geçmiştir ama insanlar bilmez. Ahali doğal olarak insani aşka odaklanıyor. Karşı cinslerin birbirine olan aşkını anlatıyor. Mecnun'un Leyla'ya, Kerem'in Aslı'ya aşkı büyüyor, bir efsane oluyor ve yeni aşklara ve âşıklara yol gösteriyor. Bu muazzam derecede güzel bir şey tabii.

Ama aşk özünde birdir. Tüm aşklar tek bir kaynaktan beslenir ve yine o kaynağa geri döner. O büyük ve derin sevme, cazibe, bağlanma, adanma, âşığında önce yok olup sonra var olma hâli... Aşkın seni hem yok etmesi hem de var etmesi. Maşukta ya-

ni sevdiğinde fena makamına ulaşıp aşkta beka mertebesine varmak. Sevgilinin senin için aynı anda hem ayna hem de perde olması. Hem var kılan hem de yok eden bir ışık, bir ateş olması... İnsanın gözünün, gönlünün, aklının, muhayyilesinin, kısacası tüm varlığının sevgiliden başka hiçbir şeyi görmemesi. Görürse "Eyvah, ikilik var. Şirke düşmekten korkarım." diyerek hemen ve her an ona, sevgiliye, maşuka dönmesi... Tüm bunlar aşkın derin hâlleridir ve tabii olandan insani ve ilahi olana doğru uzanıp gider.

Bu aşkın konusu bir insan olabilir. Canından çok sevdiği sevgilisi, eşi, karısı, kocası olabilir. Bazen bir fikir, bir ülkü, bir dava olabilir. Vatan olabilir. İlahi varlığın kendisi olabilir. İnsanın evrende gördüğü bir manzara, yaptığı bir iş olabilir. Hayatını adadığı evladı olabilir, engelli çocuğu olabilir. Aşk bu hâllerin her birinde farklı tecelli eder ama ruhu özünde aynı kalır. O bitmeyen bir akıştır. Sonu olmayan tecellidir. İnsan onu taşımaya kabiliyetli olduğu müddetçe ışığı sönmez, şiddeti azalmaz, duygusu kaybolmaz. Derinlik kazanır, yeni boyutlara yükselir. Sana ayna olur ve kendini keşfetmene yardım eder. Sevgilide seni var eder ve seni senden fazla bir varlık hâline getirir. Her işini aşk ile yapmaya başlarsın. Aşk ile ve aşk adına yaptığın hiçbir şey anlamsız, boş, faydasız olmaz. Aşk ile yapılan işin kendisi aşk olur.

Mevlana *Dîvân-ı Kebîr*'de "Aşkı canından eksik etme ki iyi işlerin meyve versin, çoğaldıkça çoğalsın..." der. Aşk çoğaltır. Büyütür. Bereketlendirir. Azı çok, zoru kolay, muhali mümkün, darı geniş yapar.

Yorulmuyor da aşkından.

Rahmetli Neşet Usta'nın dediği gibi: "Aşk ile koşan yorulmaz." Çünkü aşk o enerjiyi sürekli üretir. Size yeni bir şey yapma, yeni bir gözle bakma; zihninizi, bedeninizi, ruhunuzu, kalbinizi tekrar

yenileme imkânını verir. Çünkü seni beni var eden bir nefestir o. Her nefeste bizi var eden hayat kaynağıdır. Aşk ile nefes alan, düşünen, hayal eden, koşturan kişi yorulmaz, bıkmaz, usanmaz. Çünkü aşk ile yaptığı işi başka bir şeye araç olsun, payanda olsun, vesile olsun diye yapmaz. Aşkın kendisi iş, işin kendisi aşktır. Bu yüzden "Aşk bir eylemdir." sözü doğrudur. Aşk bir çabadır, gayrettir. Emek ister, ilgi alaka ister, bakım ister; bazen tamir ve tedavi ister.

İşini aşk ile yapan kişinin en büyük motivasyonu kendi aşkı ve aşk ile bağlandığı şeydir. Onun hariçten bir enerjiye, desteğe ihtiyacı yoktur. Bir genci yahut yaşlıyı sabahın beşinde ayağa kaldırıp Rabbi'nin karşısında kıyama durduran bu aşktır. Bir insanı hayatı boyu para biriktirip Kâbe'ye gitmeye ve orada gömülmeyi istemeye sevk eden güç işte bu aşktır. En kötü, karanlık, umutsuz bir yerde bile ışığı, aydınlığı, umudu, asaleti insana gösteren işte bu aşktır. Ferhat'a dağları deldiren, Mecnun'a çölleri aştıran hep bu aşktır.

Bu hâl ile yaşayan âşık her işinde nazik, nezih, ince, düşünceli ve mutlu olur. Kimseyi kırmaz. Kimseden de incinmez. İçindeki aşk etrafına bir lavanta kokusu gibi yayılır. Gittiği yeri güzelleştirir. Yüzüne bakan insanların yüzünde çiçek açtırır. Selam verdiği insanın gönlüne ferahlık olur. Nasıl âşık sevdiğinde hiçbir kusur görmezse âleme ve varlığa aşk ile bakan insan da dış dünyadaki kusurları daha az görmeye, örtmeye, iyileştirmeye çalışır. Bu bütünlük içinde bakınca aşkın farklı yönlerini ve derecelerini sürekli tecelli eden bir muzice olarak görmeye başlarız. Aşkın bizi kuşatan, kucaklayan, var eden, alıp sürükleyen bu yönü bana hep olağanüstü görünmüştür.

Burada Yunus Emre bir imdada yetişsin mi? Mesela "Aşk gelicek, cümle noksan tamam olur." diyor. Bu, aşkı çok iddialı bir yere koymak değil mi?

Aslında her şey aşk ile başladı ve aşk ile devam ediyor. Çünkü yaratılış hikâyemiz *hub* yani derin sevgi ve aşk ile başladı. Bu sevgi ve aşk, varlığın özünde akmaya devam ediyor.

Bizde "Cenab-ı Hak âlemi neden yarattı?" sorusu hep sorulmuştur. Bu, felsefedeki "Neden yokluk değil de varlık var?" sorusunun bir başka versiyonudur. Bu soruya farklı açılardan cevap mümkün. Felsefe ve kelam ekolleri farklı tasavvurlar geliştirmişler ve meseleyi farklı şekillerde izah etmişler. Bana ariflerin verdiği bir cevap hep daha derinlikli ve anlamlı gelmiştir.

Hadis-i kutsi olarak rivayet edilen bir sözde şöyle denir: *Küntü kenzen mahfiyyen.* "Ben bir gizli hazine idim." *Fe ahbebtü en u'rife.* "Bilinmeyi sevdim/istedim." *Fe halektü'l-halke.* "Ve tüm varlığı yarattım."[1]

Burada mutlak bir olan ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Cenab-ı Hakk'ın kendinin dışında neden bir şey yaratmaya karar verdiği anlatılıyor. Cenab-ı Hak âlemi ve Âdem'i yaratmayabilirdi. Var olan hiçbir şey olmayabilirdi ve bu, Allah'ın mutlak ve sonsuz varlığından hiçbir şey eksiltmezdi. Âlemin var olması da O'nun varlığına hiçbir şey eklemez.

Hadis-i kutside *ahbebtü* yani "sevdim, istedim, yapmak istedim" ifadesinin kökeninde *hub* vardır. *Hub*, sevmek, istemek, beğenmek demek. Neyi sevdim? Bilinmeyi sevdim, bilinmeyi istedim ve böylece âlemi yarattım ki âlem benim mutlak güzelliğimi, rahmetimi ve sanatkârlığımı yansıtan bir ayna olsun. Allah kendi güzelliğini kendi dışındaki bir varlıkta seyr ü temaşa etmek için varlık âlemini yaratıyor. Bunu istiyor, seviyor, murad ediyor. Kimse O'nu buna zorlamıyor. O kendi iradesiyle, muradıyla, isteğiyle yapıyor bunu. Dolayısıyla yaratma eyleminin kendisi sevgiyle başlıyor. O yaratmayı sevdiği, istediği, murad ettiği için âlem yokluk-

1. Aclûnî, II, 132.

tan zuhur ediyor ve varlığa geliyor. Var olma, "halk-ı cedid" yani her an yenilenen bir eylem olduğu için, bu ilahi sevgi, hub, muhabbet her an varlık âlemini doldurmaya, aydınlatmaya, yeşertmeye, var etmeye devam ediyor. Evrende aşk ve sevgi adına gördüğünüz her şey, o ilk yaratılış anındaki sevginin bir yansımasıdır. İlahi sevginin o muradı olmasaydı ne insan insana âşık olurdu, ne ana yavrusuna, ne çorak toprak yağmura, ne gece yıldızlara, ne de ayçiçekleri güneşe...

Mevlana yine *Dîvân-ı Kebîr*'de diyor ki: "Aşk bir külli, biz ise onun bir parçasıyız. O uçsuz bucaksız bir deniz, biz ise bir katrecik... Gök aşkla uzlaşıp dönüyor, aşktan mahrum olunca yıldız bile tutulup sönüyor..." Sadece insan aşk ile yaşamıyor. Âlemin düzeni de aşk ile yürüyor.

Tuğrul Efendi –Allah derecâtını âlî eylesin– derdi ki: "Allah sevildikçe bilinir. Muhammed Mustafa (s.a.v.) bilindikçe sevilir."

Çok doğru çünkü o sevgi insanı Allah'a yaklaştırır ve Allah'ı sevmek, O'nun yaptığı her şeyi sevmek demektir. Allah'ı sevmek, O'nun yarattıklarını sevmektir. İnsan zatında asil, kerem sahibi, saygıya değer, onurlu bir varlıktır. İnsan bundan dolayı kıymet sahibidir. Ama tüm bunların ötesinde insan onurunun ontolojik temeli, Allah'ın onu en güzel surette yaratmış olması ve ona kendi ruhundan üflemesidir. Allah'ı seven insanı da sever.

Ama bu sevgi burada kalmaz. İnsan hayrıyla, şerriyle, iyisiyle, kötüsüyle, eksiğiyle, tamamıyla, azıyla, çoğuyla tüm varlık âlemini sevmeye başlar. O'nun için seversin. O'ndan dolayı seversin. Öyle bir noktaya gelirsin ki artık sebepsiz sevmeye başlarsın. "Neden seviyorsun?" sorusunun kendisi anlamsız hâle gelir: "Şunu niye seviyorsun?" Şu, şu özelliklerinden dolayı değil... O sebeplerin her bi-

ri önemli ve kıymetli olabilir. Ama sevgiyi rasyonalize etmeye başladığında ruhunu kaybedersin. Gerçek sevgi her tür izahın, sebebin, gerekçenin toplamından daha fazla bir şeydir. O idrak makamına ulaştığında artık sebepsiz sevmeye başlarsın. Sebepsiz sevdiğin için de hiçbir hadise, neden, kusur, söz, hareket seni o sevgiden uzaklaştıramaz. Bu, sevginin son noktasıdır.

İlahi olana duyulan sevgi O'nun yaptığı ve yarattığı her şeyi ruhumuzda, aklımızda, kalbimizde ivazsız garazsız sevmek demektir. "Yaratılanı sevdim, Yaratan'dan ötürü." ifadesi işte bu felsefeyi anlatır. "Yaratılmış varlıkları şu faydası, şu işlevi, şu özelliği için değil, sadece ve sadece O'ndan dolayı seviyorum." diyor. İkincil gerekçeler arkadan geliyor. Asıl ve öz gerekçe önden gidiyor ve her şeyi anlamlı bir çerçeveye oturtuyor.

Hâl de buna dâhil değil mi? Mesela "Niye böyle oldu?" dediğimiz bazı mevzular bile bundan, onlar da yaratılan çünkü.

Elbette. İnsan zaten o hâllerin içinde gelip giderek sevgisini test ediyor. Aşkını test ediyor. Cenab-ı Hak'la olan o bağında bazen kolaylıkla bazen zorlukla imtihan ediliyor: İki durumda da o sevgi devam edecek mi? Bu da bir imtihan.

Peki, sevgide azalma, çoğalma olur mu? Elbette olur. O yüzden insanın orada kendini hep kontrol etmesi gerekir. Eksik nerede? Niye böyle bir azalma oldu? Sevgimi tekrar güçlendirmek için ne yapabilirim? Sevdiğim bir insanı, eşimi, dostumu yeniden daha çok sevmek için ne yapabilirim? İnsan bu soruları da sormalı kendine. Zira daha önce de söyledik: Sevgi bir eylemdir. Sevmek çaba ister; ilgi, alaka, gayret ister. Sevmek, öznesi olmayan boş bir duygu değildir. Dolayısıyla sevginin ve sevmenin hâlleri içinde gidip gelirken de insan kendine aynada bakmalı.

Bazen "insan sevgisi" ve "hümanizm" diye ortaya atılanlar oluyor. "İnsanlığı çok seviyorum." diyor ama bir tane dostu yok. "Hümanistim." diyor hiçbir insanı sevmiyor. Kafasında soyut bir insanlık, hümanizm kavramı var ama bir tane dostu, yoldaşı, yol arkadaşı, canından aziz bildiği bir sevdiği, sevgilisi yok.

Aynı şey, Allah'ı sevdiğini söyleyen insan için de geçerli. "Allah'ı çok seviyorum." diyor ama tabiatı katletmekten geri durmuyor. Ağaçları kesiyor, hayvanlara zulmediyor. "Allah'ı seviyorum." diyor ama bu sevgisi Allah'ın yarattığı hiçbir şeye yansımıyor. Böyle sevgi olmaz. Sevgi kendini gösterir, hissettirir; insanın sözüne, eylemine yansır.

Bu soruyu size sormamı isterlerken beklenti şuydu: Siz söze şöyle başlayacaksınız: "Orta sona gidiyordum, ben bir âşık oldum..." Ama mesele yine felsefe, ontoloji, tasavvuf bağlamından devam ediyor ki böyle de olması lazım.

Bu söylediklerimi herkes kendi akıl, kalp ve duygu dünyasına göre yorumlayabilir, uyarlayabilir. Çünkü insanın insana aşkı çok hususi bir hâl ve tecrübedir. Orada genelleme yapılamaz. Her bir aşk nevi şahsına münhasırdır. İnsandan insana, çiftten çifte değişir. Bu yüzden de her biri kendi zatında çok özel ve kıymetlidir. Genelleme yaparak onları tesviye edemem, değerini düşüremem.

Hocam, deruhte ettiğiniz vazifeden dolayı söylemek isteyip de yutkunmak durumunda kaldığınız oluyordur mutlaka. "Bu olmasaydı şunu, şunu, şunu da anlatırdım." diyor musunuz?

Oluyor tabii ki. Bazen feragat ediyorsunuz, sarfınazar ediyorsunuz, "Şimdi bunun yeri ve zamanı değil." diyorsunuz. "Dur, bir

başka vesileyle bunu ifade edelim." diyorsunuz. Yahut bir başka şekilde ifade ediyorsunuz. Cümleyi yeniden kuruyorsunuz. Bazen bardağın boş tarafına değil, dolu tarafına işaret ederek aynı hakikati dile getiriyorsunuz, olumsuz tarafından değil de olumlusundan söylüyorsunuz. Karşı tarafın bunu anlayacağını ümit ediyorsunuz. Bu bir usul ve üslup meselesi. Ama usul ve esas birbirine göbekten bağlı olduğu için aynı zamanda bir esas meselesi. Usul ve üslup olmadan esası ortaya koyamazsınız. Temel kural şudur: Usulde hata yapan esasta hataya mahkûm olur.

Usul nedir? *Asıl* kelimesinin çoğuludur usul. Üslup, tarz, metot, yöntem diyoruz ya onun kökeni de asıl. *Asıl* olan ne? Bir şeyi ortaya koyan temel, öz, ilke. Onların tamamına *usul* diyoruz. Usulde, üslupta, yöntemde hata yaparsan esasta yani meselenin özünde hataya mahkûm olursun. Usul ve üslubu ortaya koyan esastır. Esası koruyup kollayan üsluptur. Ama usul esastan önce gelir. Bir şeyi nasıl yaptığın, nasıl söylediğin, nasıl sunduğun, işin kendisine takaddüm eder. İlk düğmeyi yanlış iliklersen aşağı doğru tüm dizgi yanlış olur ve başa dönmek zorunda kalırsın.

Esası ortaya koyan usul ve üslup bir incelik, derinlik, nezaket ve dikkat gerektirir. Mesela namaz kılmak için hazırlık yapıyoruz. Ben paldır küldür yanına gelip "Serdar! Al şu takkeyi, tak kafana." diye bağırıyorum. Ve bunu insanların içinde, seni kırarak, aşağılayarak yapıyorum. Güya kendimce doğru bir şey söylüyorum sana. Namazda takke takarsan bir sünneti yerine getirmiş oluruz diye söylüyorum. Ama şimdi ben usulde ve üslupta öyle bir hata yaptım ki sen şu anda takkeden nefret ettin. Muhtemelen namazdan soğudun. Çünkü ben –güya sana bir doğruyu hatırlatayım derken– seni kırdım. Seni kırıp döktükten sonra sana takke vermişim, kravat takmışım, şapka takmışım, ceket giydirmişim, bir kıymeti yok ki! Doğruya giden yol da doğru olmak zorunda. Yanlış yöntemle doğru sonuca ulaşıldığı nerede görülmüş!

Usul ve esas arasındaki ilişki, insanları önce aklen ve kalben ikna etmeyi gerektirir. Benim seni abdest almaya, namaz kılmaya, ibadet etmeye yahut kitap okumaya, iyi olmaya, iyilik yapmaya ikna etmem için bilgi, delil, argüman, birikim ve akli incelik ile hareket etmem gerekir. Sana statü dayatır ve "Ben söylediğim için yapacaksın!" dersem seni en baştan kaybederim. Sen belki benden korktuğun için dediğimi yaparsın ama yaptığının aklında, kalbinde, ruhunda, vicdanında bir karşılığı yoksa o amel, fiil, eylem sürekli olmaz. Usul ve üslup, bilgi ve birikim meselesidir. İkna sanatı, doğru bilgi, sağlam analiz ve derin düşünme işidir. Bunlar olmadan ne usulde ne de esasta başarılı olmak mümkündür.

Usul deyince Ankara'dan bir hatırayı arz etmek isterim burada. İmam-hatip yıllarımız... Eski meclisin önünden Gençlik Parkı'nın oradaki dolmuşlara yürüyoruz. Üç beyamca, önlerinde birer baskül... Yan yana oturuyorlar. Birincisi bağırıyor: "Tartılın bin lira, tartılın bin lira." Tartılmıyoruz, genç adamlarız, kilomuzu merak etmiyoruz. İkincisi: "Tartılın yedi yüz elli lira." Hem tartılmıyoruz hem kızıyoruz amcaya. Serbest piyasa ekonomisi bu sektörde bu mesafeden olacak iş değil. Üçüncüde mutlaka tartılıyoruz. O amca şöyle diyordu: "Amcanız bir çay içsin, amcanız bir çay içsin." Mecbur o basküle çıkıyoruz. Üslup işte böyle: "Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı."

Tam olarak öyle. Biz savaşı kesen sözü söyleyelim. Dilde hata yapıp gönüllerde yaralar açmayalım. "Kötü söz sahibini bağlar." deyip iyiden ayrılmayalım. Kötünün seviyesine inip onu sevindirmeyelim. Üslubumuzu bozup esasımıza ve özümüze zarar vermeyelim. Usulde hata yapmayalım ki esasta hataya mahkûm olmayalım.

13

Veysel Hep Aşkla Söyledi

Bu bölüme *Uzun ince bir yoldayım/ Gidiyorum gündüz gece* diye başlayacağım. Dedem ilkokul mezunuydu ama gecenin bir yarısı bana Âşık Veysel'den şiirler okurdu. Hani şiire olan sevgimin bir sebebi de budur, elhamdülillah.

Ne güzel bir vesile. Hele ki Âşık Veysel'den böyle –eski tabirle– "bâdelenmek" herkese nasip olacak bir şey değil. Bu bâde meselesi çok önemli. Bizim halk ozan geleneğinde bazı şairler ve ozanlar bâdelidir. Yani onlara çok özel bir söz yeteneği ve ustalığı verilmiştir. Bu yeteneği bir ustayla birlikte geliştirir elbette ama onu öyle bir büyütür ki kendisi bir çınara dönüşür. Tıpkı Âşık Veysel gibi. "Âşık Veysel" ne kadar güzel değil mi? Hani Şair Veysel değil, Ozan Veysel değil, –şarkıcı, türkücü zaten haşa olmaz– Âşık Veysel...

Veysel ne söylediyse aşk ile söyledi. "Uzun ince bir yoldayım/ Gidiyorum gündüz gece" dedi ve sözünü aşk ile anlattı. "Güzelliğin

on par'etmez/ Bu bendeki aşk olmasa" dedi ve aşkı anlattı. Bunların hepsi Âşık Veysel'in "aşk" temasını nasıl ilmek ilmek ördüğünü gösteriyor. Halk müziği ve Anadolu irfan geleneğinde Âşık Veysel gerçekten sözün çok büyük ustalarından biridir. Divan edebiyatında *sehl-i mümteni* sanatı vardır. İfadesi neredeyse imkânsız olan bir konuyu yahut duyguyu kolay gibi görünen bir biçimde anlatma ustalığıdır. Üç dört kelimede muazzam şeyler anlatmak... Buna bir örnek olarak Âşık Veysel'in "Güzelliğin on par'etmez" türküsüne bakalım:

Kim okurdu kim yazardı
Bu düğümü kim çözerdi
Koyun kurt ile gezerdi
Fikir başka başk'olmasa

Zihinler ve kalpler aynı yerde olduğunda koyun ile kurt da birlikte geziyor. İnsanlar bu kemale ulaştığında fiziki, ekonomik, tarihsel, dönemsel farklılıklar ikincil hâle geliyor ve ortadan kalkıyor aslında. Büyük ustalık da zaten koyun ile kurdu bir araya getirebilmek. Bu bir hakikat ve hayat ustalığıdır. Bu ustalık olmadan insan dünyada düzen, barış, huzur, refah inşa edemez. Bunlar olmadan kültür, sanat, medeniyet olmaz.

Âşık Veysel benim de severek okuduğum bir başka eserinde benzer bir ustalığı gösteriyor. "Çırpınıp içinde döndüğüm deniz" türküsünün ikinci kıtasında şöyle diyor:

Âşıklara gurbet bülbüle fırkat
Derdimi sorarsan dürülü kat kat
Ey gönül derdinden etme şikâyet
Yüce dağlar gurur duyar karından

Eğer sen yüce dağ isen üstündeki kardan, etrafındaki fırtınadan, başındaki sert rüzgârlardan gurur duy. Bunlardan dolayı

üzülme, mahzun olma. Yüce dağın tabiatı, başının karlı olmasıdır. Yüce dağ olmaya talipsen başının karlı, yolunun fırtınalı olmasına da razı olacaksın. "Benim yüce dağla işim olmaz, ben şurada bir küçük tepe olayım." diyebilirsin. Bunda kötülenecek, ayıplanacak bir şey yok. Ama sen "Bir yüce dağ olayım." diyorsan o zaman bulunduğun yerin kar, boran, fırtına, soğuk olmasına da hazırlıklı olacaksın. Âşık Veysel gönlünü bir yüce dağ yapmış ve sonra o yüce gönlüyle bütün Anadolu'yu, bütün insanlığı kucaklamış. İşte marifet burada.

Bunu nasıl izah edeceğiz hocam? Mesela Âşık Veysel oturup ciltlerce kitap okumadı. O yoktu, bu yoktu, şu yoktu. Mevla ona böyle bir gönül verdi. Çektiği acılar mı onu pişirip bu duruma getirdi? Başka bir saik var mıdır?

Âşıklık geleneğine mensup olan Âşık Veysel gibi ozanlar, aşk dilinin o arı duru pınarından beslenen büyük zekâlar, büyük gönüller ve büyük dillerdir. Sözü yormadan, kesrete boğmadan anlatan gönül ustalarıdır onlar. Laf ü güzaf yoktur onlarda. Özünü sözüne katar, sözünü söyler ve çekilir kenara. Herkes nasibine düşeni alır. Kimseyi bir şey yapmaya zorlamaz. "Rızasız bahçenin gülü derilmez." der Neşet Usta. Kelime oyunları yoktur burada. Şiir söyleyeceğim diye söz artistliği yapmaz. Yaşamadığı, mertebesine yükselmediği, makamına çıkmadığı, huzuruna gelmediği hiçbir fikri, duyguyu, hâli sırf sanat olsun diye gelip dile, söze dökmez. Özünde ruh, yaşanmışlık, sahihlik vardır. O yüzden gerçek ozan, sahici âşık bir söz dizer, bir şiir söyler, bir türkü yakar ve o eser yüzlerce yıl dilden dile, gönülden gönüle taşınır.

Bazen dili aşırı yoruyor ve kalabalıklaştırıyoruz. Dil yapmacık, inorganik, GDO'lu hâle geliyor. Çok laf söylüyoruz ama öz,

ruh kayıp, mana zayıf. Her şey o kadar yapmacık ki kelimelerin bir yaşanmışlığı yok ve bu yüzden sizde bir şeye dokunmuyor. Kelimeler havada uçuşuyor ama bir yere oturmuyor. Havada dolanıp duruyor. Aynı anda sizin aklınıza, kalbinize, ruhunuza, gönlünüze hitap etmiyor. Âşık Veysel gibi büyük ustalar söz ile anlam, suret ile mana, kalıp ile öz arasındaki bağı öyle bir incelikle kullanıyor ki sizi yaradılışın o ilk anına, hakikatin o ilk zuhur noktasına götürüyor. Ağacı, güneşi, suyun sesini, insanın bakışını öyle bir tasvir ediyor ki her biri metafizik birer arketipe dönüşüyor. Ve bunu biz kentlilerin köy ve taşra diye küçümsediği coğrafyanın arı duru, tertemiz diliyle yapıyor.

Oysa taşra, köy, kasaba, kırsal dediğimiz yerde konuşulan dilin safiyeti, arı duruluğu ve derinliği kent dilinde yoktur. Kent hayatında daha işlenmiş, teknik ama bir o kadar da yapaylaşmış bir dil vardır. Kentlinin dilinde kelime hazinesi daha fazladır ve bununla daha fazla şey anlatma imkânı vardır. Şiir, roman, hikâye şüphesiz dilin imkânlarını ilerilere taşıyan çok önemli edebiyat türleridir ve şehirde gelişmiş olmaları bir tesadüf değildir. Ama İbn Haldun'un şehir hayatı analizini dile uyarlayacak olursak bu sözüm ona gelişmişlik, konfor, gevşeme, yüzeyselleşme ve yapaylaşma riskini de beraberinde getirir. Kent hayatı yapay, kurgusal ve inorganik hâle geldikçe dili de özden koparak bir "performans" işine dönüşür: Sanatlı, artistik, süslü ama özden uzak, ruhtan yoksun, manadan kopuk, aşktan mahrum hâle gelir.

Köyün ve kırsalın dili bana hep daha sahici, daha gerçek, daha ruh ve mana dolu gelmiştir. Anadolu'nun köylerine gittiğimde özellikle yaşlı amcalarla, teyzelerle, çiftçilerle sohbet ettiğimde öyle kelimeler, öyle ifadeler, öyle tabirler, deyimler ve atasözleri duyuyorum ki "Aa!" diyorum kendi kendime "Şu ifadenin güzelliğine, derinliğine bakar mısın..." Kim bilir bu tabir dile gelene kadar neler yaşandı, hangi söz ustası o duyguyu alıp bu hâle getirdi, ne-

silden nesile hangi his ve hatıralarla taşındı... Şehrin yapmacık, karmaşık ve kalabalık hâllerinden uzak, arı duru o duyguyu, bir çınarın gölgesinde, bir pınarın başında, sabah kuş cıvıltılarının arasında, dalga dalga yayılan bir ezan sesinin eşliğinde, kuzuların melemesinde duyarak, hissederek, yaşayarak ortaya çıkan o varoluşsal hâli nasıl da böyle saf, temiz ve derinlikli bir ifadeye kavuşturdu?

Bir söz ustası olan ozanın kendisi "Tabirin sığmaz kaleme" diyor mesela. Yani seni anlatmak için kalemler, kitaplar, kelimeler, sözler, lügatler, tabirler yetmez diyor. Oysa kendisi bu araçları kullanarak o kadar muhteşem anlatıyor ki... Ama bize şunu diyor: Mana, dilin ifade kabiliyetinden daha büyüktür. Hakikat, tüm güzel ve yetkin ifadelerden bile daha derindir. İki güzel kelimeyi bir araya getirince manayı keşfettiğini, hakikati fethettiğini sanma sakın. Bize mana ve hakikat pınarından verilen belki birkaç damladır. Onların kıymetini bil ama "Pınarın başına geçtim, suyun efendisi oldum." zehabına kapılma. Zira senin hissene düşen kıymetlidir ama o pınar akmaya devam ediyor. Başka başka manalar, hakikatler, ifadeler, kaleme sığmayan tabirler ve onların ifade ettiği hâller vardır.

Tüm bunlar bizi dilin sınırına getirir. Dilin ifade edemediği, aklın rasyonalize edemediği ama insanın tüm varlığıyla sezebildiği hakikatler diyarına komşu olmaktır bu. Dile gelmeyen ve ifade edilemeyenin dil ile söylenebilecek her şeyden daha kıymetli, daha kalıcı, daha sarsıcı, daha derin olduğu bu vadiye ulaştığınızda Yunus gibi, Nesimî gibi, Kaygusuz Abdal gibi büyük ozanları anlamaya başlarsınız. O zaman Yunus'un –ya da ona atfedilen– "Cümle âlem gizlidir bir elifte/ Ba dedirtmen bana sonra azarım" dizesinin manasını kavrama imkânına kavuşursunuz. Her şey elifte ise o zaman bunca b'ye, c'ye, d'ye, kesrete, kalabalığa, kakofoniye kendini neden mahkûm eder âdemoğulları? Elifin manasını çözmeden f'ye, g'ye, t'ye atlayıp bir şey yaptığını mı zanneder? Kendini bilmeden âlemi bileceğini mi sanır?

"İlim ilim bilmekdir/ İlim kendin bilmekdir/ Sen kendini bilmezsin/ Ya nice okumakdır" dörtlüğünde insanın ben bilgisini ıskalayan, öteleyen, sıradanlaştıran ve sığlaştıran tüm eğitim sistemlerinin köklü bir eleştirisi vardır. Kesrete boğulan ve kelime oyunlarıyla hakikati bulduğunu zanneden zihinler buradaki manayı kavrayabilir mi?

Nesimî'nin "Ben bu cihana sığmazam" şiirini düşünün. Büyük şiirinde Nesimî şöyle diyor: *Sûrete bak vü mânîyi sûret içinde tanı kim/ Cism ile cân benem velî cism ü câna sığmazam.* Manayı surette ara. Ama surete takılıp kalma. Ondaki manayı çözmeye çalış. Belki o zaman beni anlamaya başlarsın. Beni suret ve manada gör. Ama bil ki ben surete de manaya da, cisme de cana da sığmam. Devam ediyor: *Zerre benem, güneş benem, çar ile penc ü şeş benem/ Sûreti gör beyân ile çünkü beyâna sığmazam.* Zerre de benim güneş de ben. Dört, beş, altı da benim. Sayıları al; topla, çıkar, çarp, böl; sonuçta hepsi benim. Bir zerreden güneşe, sıfırdan sonsuz rakamına kadar hepsi benim. Tüm bunların zahirdeki suretini gör, anla, kavra. Ama bil ki ben bunların hiçbirine sığmam. Hiçbir beyan, tabir, ifade beni kuşatamaz. Burada Nesimî "ben" derken neyi kastediyor? Elbette nefsinden, egosundan bahsetmiyor. Özündeki ilahi nefesi, ışığı, iksiri anlatıyor. Beni yani insanı. Kendini tanıyacaksan çelik çomakla oynamayı bırak, surete takılıp kalma, tabirlerin ve beyanların ötesindeki manayı, özü, hakikati anlamaya çalış.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Burada şairin ve ozanın yaptığı şey süslü sanat değildir. Yatay boyutta kültürel, dilsel, yöresel bir şeyler anlatmıyor bize. Dikey boyutta metafizik bir hakikati dilin imkânları ölçüsünde getirip aklımızın, kalbimizin, idrakimizin önüne koyuyor. Âdeta dilin varlıkla beraber ortaya çıktığı o ilk andaki safiyeti, derinliği, arı duruluğu tertemiz bir kabın içinde getirip bize sunuyor. "Kirli sulardan, kaynağı belli olmayan pınarlardan değil, gel buradan iç." diyor. Halk ozanı bu kay-

nağı koruyan kişidir. Kentlilerin küçümsediği ozan/şair –Heidegger'in ifadesini revize ederek kullanacak olursam– dilin çobanıdır.

Şehirde koyun güdülmez. Onun yeri köydür, taşradır, kırsaldır. Çoban, sürüsünü ancak orada otlatır. Kuzular gıdasını ancak orada alır. Dilin safiyetini korumak da böyledir. O yüzden eskiden Araplar çocuklarını iyi, fasih, temiz Arapça öğrensinler diye çöldeki bedevilerin yanına gönderirlerdi. Zira en temiz Arapçayı çöl bedevileri konuşurdu. Bakın bunlar okuma yazma bilen, tahsili olan, yüksek lisans yahut doktora yapmış, dil ve edebiyat uzmanı vs. kişiler değil. Çölde yaşayan, hayvan güden ve ihtiyaçları oranında kente gelen bedeviler. Ama yaşadıkları hayat o kadar sade, dingin ve arı duru ki onun gördüğü sabah güneşini, çölün dinginliğini, rüzgârın serinliğini, yıldızların parlaklığını, ayın ışığını kentlilerin görmesi, duyması, hissetmesi mümkün değil. Aynı sadeliği ve safiyeti dilde de korumuşlar. O yüzden dili en iyi onlar konuşuyor. Kentliler de çocuklarını onların yanına gönderiyor.

Türkçe dil evrenini besleyen asıl büyük kaynak da dilin doğal hâli içinde yaşadığı köydür, kasabadır, kırsaldır, dağdır, ormandır, tabiattır. Dil şehirde daha rafine hâle gelir, edebî ve ilmî olarak işlenir. Edebiyatçılar, şairler, hikâye ve roman yazarları bunu alır, büyük edebî eserlere çevirir. Bunda hiç şüphe yok. Fakat dilin asıl beslendiği ve kaynağı olan yer, hayatın en doğal hâliyle yaşandığı; insanın varlığı, tabiatı ve varlığın hakikatini perdesiz bir şekilde tecrübe edebildiği yerdir. O kaynağa yakın olduğunuz oranda dil daha arı duru, tabiri caizse daha "tektonik" hâle gelir. Yani her bir kelime, bir temel atar. O temel üzerine yeni binalar inşa edilir. Her bir kelime bir tohum atar, onlar koca birer çınara dönüşür. Kelimeler yapay bir şekilde havada uçuşmaz. Oradan oraya savrulmaz. Kelimelerin kökenine inmek bu yüzden önemli. Zira kaynağa gittiğinizde –gidebildiğinizde– dil size başka kapılar açmaya başlıyor. Anlam, bir zihin jimnastiği yahut kıvraklığı olmaktan

çıkıyor, hakikati inşa ve ifade eden birer arketipe dönüşüyor. Tutunacağınız bir dal, gideceğiniz bir yol oluyor.

Aristo, "Bir şeyi bilmek, onun kaynağını bilmektir." der. Yani bir şeyi bilmek, onu ortaya çıkaran ilk sebebi bilmektir. Ağacı bilmek, tohumu bilmeyi gerektirir. Tohumu bilmek toprağı, suyu, güneşi ve tüm bunların ötesinde canlı olmanın manasını bilmektir. Aristocu sistemde ilk sebep yani *muharrik-i evvel*, evrendeki tüm hareketi, değişimi, dönüşümü başlatan ilkedir ve bu, ilk muharik ve ilk sebep olan Tanrı'ya kadar geri gider. Bu bilim ilkesi kelam ve metafiziğe uyarlandığında şu anlama gelir: Âlemi anlamak istiyorsan önce onu yaratanı bil. Eseri anlamak istiyorsan önce ustasını tanı. O ilk sebebe, kaynağa, ilk hareket ettiriciye geri döndüğünde tüm varlıkların neden var olduğunu anlayacaksın. İşte o zaman her şey yerli yerine oturacak. İşte o zaman mana ile suret, dil ile hakikat, ifade ile mana yerini bulacak, birbirlerini bütünleyecek ve insan gerçek manada anlamaya ve ifade etmeye başlayacak.

Ben bu yüzden sıkça kelimelerin kökenine geri gidiyorum. Bir kelimenin nereden gelip nereye gittiğini anlamaya çalışıyorum. Kökenine, özüne, ilk sebebine, ilk varoluş anına giderek onun o arı duru hâlini görmeye, kavramaya çalışıyorum. Bugün gelip durduğu yeri anlamak için ta en başa gitmem gerektiğini biliyorum. Bunu yapabildiğim oranda dilin derinliklerine inip mana denizinden yeni inciler bulup çıkarma imkânına sahip oluyorum. Bu bana aynı zamanda dilin evreleri, düşüncenin serüveni, hakikatin çok katmanlı yapısı hakkında da bir fikir veriyor ve kılavuzluk ediyor. O zaman kullandığım bir kelimenin neye tekabül ettiğini, hangi anlamları taşıdığını, bugün bana ne söylediğini daha iyi görebiliyorum.

Bir kelime, bir ifade, bir tabir nerelerden geçerek bize geldi? O kelime dört yüzyıl önce ait olduğu dil evreninde nereyi işgal ediyordu? İlk zuhur anında nasıl ortaya çıkmıştı? Büyük şa-

irler ve ozanlar, dilin o ilk zuhur anını gören, ona tanıklık eden, hisseden, kavrayan kişilerdir. İfade kabiliyetleri de bu tanıklık etme hâlinden geliyor diye düşünüyorum. Yani şair, ozan, usta burada edebî sanat yapmıyor. Bundan çok daha derinlikli ve anlamlı bir şey icra ediyor.

Âşık Veysel'e dönecek olursak... Usta içinde çırpınıp durduğu bir denizden bahsediyor. Bu, sıradan bir imge değil. İnsanın yeryüzündeki serüvenini yaşayarak, göstererek, tanıklık ederek anlatıyor. İmgenin gücü ve sanatın etkisi, sanatçının yaşadıkları kadar. Yaşadıklarını aktarabildiği oranda da eserleri muhalled hâle geliyor.

Bu şekilde inşa edilen sanat eserleri dönüştürücü bir etkiye sahip oluyor. Bütün varlığınızı kuşatmaya başlıyor. İsmet Özel "Şiir şairin neresinden çıktıysa okuyucunun da orasına ulaşır."[1] diyor. Şiir şairden "zekice kurgulanmış dilsel ifadeler" olarak çıkıyorsa –ki bunu yapanlar var– ulaştığı yer de okurun zihninde öyle bir yerdir. Ama şiir, şairin bütün varlığından, aklından, ruhundan, kalbinden, duygusundan çıkıyorsa o zaman sizin bütün varlığınıza dokunur, onu kuşatır. Bu yüzden şiir sadece edebî yahut sanatsal bir yetenek olarak görülmeyecek kadar kıymetli bir imkândır.

Heidegger şiirin "varlığın dilini ifade etmeye en yakın şey" olduğunu söyler. Burası sahih düşünmek ile şiir söylemek arasındaki ayrımın ortadan kalkmaya başladığı yerdir. Sistematik düşünmek, felsefi kavramlarla ilerlemek, bilimsel kavramlarla analiz yapmak bir tarz ve üslup olarak yerinde durur. Onun kendine göre mantıksal bir kurgusu vardır. Ama ruha ve varlığa dokunmayan düşünce zihinsel bir kurgu olarak kalır. Şiir düşünceye bu boyutu katar. Ve bunu da sağlam bir düşünce örgüsüyle yapar. Bu noktada düşünceyi kavramla, şiiri duyguyla özdeşleştirmenin büyük bir hata ol-

1. İsmet Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, (İstanbul: Tiyo Yayınları, 10. basım, 2021), s. 257.

duğu kendiliğinden çıkar ortaya. Şiir öyle bir düşünsel yoğunluğa ulaşır ki varlığın hakikatini ifadeye en kabiliyetli imkâna dönüşür. Bunun aksini düşünmek de hata olur. Zira her büyük sanat eserinin arkasında bir büyük fikir vardır. O fikir, düşünce, tasavvur ne kadar güçlüyse sanat eseri de o kadar kudretli, etkileyici ve kalıcı olur. Şiir, roman, resim, müzik, hat, ebru yahut mimari bir eser ancak taşıdığı ve ruh kattığı fikir oranında yüksek sanat mertebesine yükselir.

Her büyük fikir –insanı harekete geçirecekse– şiirselleşmek zorundadır. Şiirselleşemeyen fikir kuru ve ruhsuz bir argüman olarak kalmaya mahkûmdur. Bir büyük fikir, şiirselleştiği ve bütün varlığınızı kuşatıp dönüştürmeye başladığı oranda insana, zamana ve mekâna yön veren bir ışığa dönüşür. Fikir artık sadece beynin ve aklın değil, ruhun ve kalbin de peşinden gittiği bir hakikate dönüşür. Bir büyük fikrin taşıyıcısı olarak sanat, burada devrimci bir nitelik kazanır. Bireyi ve toplumu dönüştüren bir ırmak kimliğine bürünür. Şiirselleşen ve sanatsal hâle gelen bir fikir sadece okuyanı değil, kitleleri, toplumları, tarihi harekete geçirmeye başlar. O yüzden 19. yüzyıl Osmanlı düşüncesinin bütün önde gelen kanaat önderleri, aynı zamanda birer edebiyatçıdır. Fikirlerini edebiyat üzerinden ifade etmişlerdir. Şinâsi'den Namık Kemal'e, Şemseddin Sâmi'den Mehmed Âkif'e, Ziya Gökalp'ten Filibeli'ye kadar tüm büyük edebiyatçılarımız aynı zamanda birer fikir ve eylem adamıdır. Şiirsel ve sanatsal forma bürünen fikir, zaten kendi başına eyleme çıkarılmış bir davettir. Ne sanatçı, ne düşünür ne de okuyucu bu davete bigane kalamaz.

İşte bu noktada kelimeler, sözler, şiir, sanat hakikati ve manayı bize açarak ne yapılması gerektiğini gösterir. Yani "Neyi bilebilirim?" demek yeterli değil. "Ne yapmalıyım?" demek de zorundasınız. Ne yapmanız gerektiğini de elbette elde ettiğiniz doğru bilgiyle yaparsınız. Ama tek başına bilmek yetmez. Bilmenin gereğini yapmak için sizi harekete geçirecek başka bir şeye ihtiyaç var. İşte bu-

rası fikir, düşünce, duygu, sanat, şiir, akıl, ruh, kalp, vicdan ve ahlak unsurlarının bir araya gelip insanı varoluşsal ve ruhsal bir yolculuğa davet ettiği yerdir. Burada iyi, güzel ve doğrunun bilgisi zihinsel bir soyutlama değil, varoluşsal bir hâldir. Bilgi, varlıktır. Bilmek, var olmaktır. Gerçek manada bilmek, sahih manada yapmaktır.

Gerçek sanat varlığın konuşmasına izin veren sanattır. Sanatçı o ortamı hazırlar. Onun "medyum"u olur. Konuşan, varlığın sanat formuna girmiş hâlidir. Bu bazen şiirle olur, bazen müzikle, bazen resimle, bazen başka bir şeyle olur. Ama son tahlilde o eserle kurduğunuz temas sizi varlığın hakikatiyle yüz yüze getirir. Perdeler kalkar ve siz varlığın hakikatine şahitlik edersiniz. Hiçbir yapmacıklığa fırsat vermeden arı duru, saf, açık seçik bir şekilde, masmavi bir gökyüzünün altında pırıl pırıl hâliyle varlığın tezahür ve tecelli hâllerini görmeye, duymaya ve anlamaya başlarsınız.

Bu minval üzere İbrahim Tenekeci'nin en çok hoşunuza giden, hemen aklınıza gelen şiiri hangisidir?

Kardeşim, dostum, yol arkadaşım İbrahim'in şiirini çok önemsiyorum. Çünkü İbrahim bu tasvir ettiğim arı duru dilin imkânlarını görmüş, hissetmiş ve şiirinde çok yetkin bir şekilde ortaya koymuş bir şairimizdir. Mesela şu şiiri "sözü yormadan" ve kesrete boğmadan ne çok şey anlatıyor:

Derdimi anlattım Efendim
Derdimi anlattım, sözü yormadan.
Oturup dua ettim, yalvardım;
Akıl git başımdan.[2]

2. İbrahim Tenekeci, "Sözü Yormadan", *Sözü Yormadan* (İstanbul: Muhit Kitap, 2020).

14

Taş Bile Varliktan Pay Alir

Merhum Cinuçen Tanrıkorur Hoca konser verdiğinde Türk müziğini, sanatını, makam türlerini ve şarkıların hikâyelerini anlatmayı severdi. Çok da güzel anlatırdı. Buna "konserans" adını verirdi. Konferansla konseri birleştiren bir tarz. Bazen buna ihtiyaç var. Çünkü çoğu zaman müziğe haksızlık edip onu basit bir eğlence vesilesi olarak görüyoruz. Müziğin elbette gönlü ferahlatan, hafifleten, açan ve sevindiren bir tarafı var. Bazen de derdinize ortak olan, onu ifade etmenizi sağlayan, yas tutmanıza eşlik eden bir yönü var olur. Buna göre farklı müzikler var. Ama müzik bir eğlenceden ibaret değil.

Müzik, modern eğlence ve tüketim kültürüne indirgenemeyecek kadar yüksek duyguları ifade etme kabiliyetine sahip olan bir sanat tarzıdır. Bu bazen sözle olur, bazen müzikle olur, bazen müzikteki bir esle olur. Müziğin ifade ettiği mana, taşıdığı ruh, açtığı kapı bizim varlığımıza yeni boyutlar katar. Bize yeni ilhamlar verir. Zaten müzik kelimesinin kökeni Yunan tanrısı Mousa'dan geliyor. Bunu ilham perisi diye tercüme etmek mümkün. Müziğin kendisi insana bir ilham olarak geliyor. İyi müzik, aşağıdan

yukarı doğru değil, yukarıdan aşağı doğru hareket eden bir niteliğe sahip. Tabiri caizse yukarıdan aşağı iniyor ve tutup bizi yukarı çıkarıyor. Bu yüzden müzik, beste, söz, müzik araçları, sazlar... bunların hiçbiri sıradan şeyler olarak görülmez. Bizim gelenekte büyük saz ustaları ve bestekârlar saz aletlerini kutsal bir emanet gibi kullanırlardı. Mesela Mevleviler ayin-i şeriften önce neylerini ellerine aldıklarında önce onu öperler. Ozan sazı eline aldığında ona şöyle bir bakar. "Bu benim garibim, benim yoldaşım, benim sadık dostum..." der. İşi bitince de duvara asar. Yani ayak altında bırakmaz, yüksek bir yere koyar. Orhan (Gencebay) abinin, adı Orhan Baba olan bir sazı vardır. Kırk küsur yıllık bir sazdır ve Orhan abi tüm bestelerini bu sazla yapmıştır. Yine mesela Âşık Veysel'in, Neşet Usta'nın, Nida Tüfekçi'nin sazları da böyle kıymetlidir. Onlar, o ustaların elinden geçtiği için herhangi bir saz değildir artık. Bir çalgı aleti olan saz, artık herhangi bir enstrüman değildir. Bu, bir aracı araçsallaştırmadan kullanmak demektir ve muazzam bir şeydir.

Gönlüme ne geldi biliyor musunuz? Medrese talebeleri kitabın üzerine gözlük bile bırakmazlarmış. Yani kitabı okumaya yardımcı olacak aracı dahi onun üstünde bir yere bırakmıyorlar. Kaldı ki alelade bir şeyi kitabın üstüne koysunlar... O kitap kendini açmaz diye düşünürlermiş.

Düşünün ki müzisyensiniz ve kullandığınız bir enstrüman var; mesela gitar, piyano yahut saz çalıyorsunuz. Ressamsınız ve tuval, boya kullanıyorsunuz. Yazarsınız ve kalem, defterle yazıyorsunuz. Marangozsunuz ve elinizin altında ağaç hamuru, hızar, tırpan, kesme aletleri vs. var. Şimdi bunların her biri teknik anlamda bir araç gereç. Yani işinizi yapmanızı mümkün kılan bir enstrü-

man, bir alet. Ama bunlar aynı zamanda sizin bir parçanız. Sizin bir yönünüzü ortaya çıkaran bir ayna. Kendinizi gerçekleştirdiğiniz bir unsur. Gönül bağı kurduğunuz bir dost. Beraber yol yürüdüğünüz bir yoldaş.

O saz yahut gitar olmasa sizdeki müzik yeteneği nasıl ortaya çıkacak? O tuval, boya fırça olmasa sizin ressam olduğunuzu kim bilecek? O ağaç ve marangoz aletleri olmasa sizin ahşap ustalığınızı kim görecek? Siz bunlar olmadan içinizdeki bu yeteneği ortaya çıkarabilir misiniz? Elbette çıkaramazsınız. Bu yüzden kendinizi gerçekleştirmenize vesile olan şeylere, araç gereçlere herhangi bir araç olarak bakamazsınız. Onlar sizin varoluş yolculuğunuzun bir parçasıdır. Araçları araçsallaştırmadan kullanmak tam da bu demek. Onları basit birer alet edevat olmanın ötesinde hayatımıza ve varlığımıza anlam katan birer varlıkdaş, yoldaş, paydaş olarak görmemiz gerekiyor.

Böyle bakınca özne-nesne ilişkisinin dayattığı efendi-köle hiyerarşisi de ortadan kalkıyor. Kartezyen öznenin ruhsuz eşyalara tahakküm ettiği bir dünya tasavvurunun yerini tüm paydaşların birlikte inşa ettiği bir varlık felsefesi alıyor. Aydınlanma düşüncesinin en büyük krizlerinden biri burada ortaya çıkmıştı: Sadece aklına güvenen modern insanı evrenin baş öznesi ve efendisi olarak konumlandırdığınızda geriye kalan her şey kullanılması, hükmedilmesi, kontrol altına alınması gereken bir nesneye dönüşüyor. Tabiatı, insanı, tarihi, her şeyi araçsallaştırmak kaçınılmaz hâle geliyor. Nesneleştirip araçsallaştırdığınız her şey ruhunu yitiriyor. Metalaşıyor. Niceliksel olarak ölçülebilen, finansal olarak etiketlendirilebilen bir şey, bir ürün, bir mal hâline geliyor. Bir şeyin değeriyle fiyatını karıştırmaya başlıyorsunuz. Hâlbuki her şeyin bir değeri vardır ama her şeyin bir fiyatı yoktur. "Parayla satın alamayacağın hiçbir şey yoktur." sözü kapitalist çağın ruhunu anlatıyor olabilir ama ruhunu bu çağa satmayı reddeden insanlar

için bu sözün bir anlamı yoktur. Zira o insanlar bazı şeylerin kendi zatında kıymetli olduğunu ve asla bir fiyat, etiket, alışveriş konusu olamayacağını bilirler.

Mesela birisi size Neşet Usta'nın sazını getirdi, Âşık Veysel'in sazını size verdi. Tanburi Cemil Bey'in tanburu size ulaştı. Halil Dikmen'in neyi size nasip oldu. Şimdi bunlara fiyat biçebilir misiniz? Maddi anlamda ağacı, teli, cilası vs. deyip bir hesap yapabilirsiniz ama onun değerine bir etiket koyamazsınız. Çünkü bu sazların her birinin bir tarihçe-i hayatı, bir yaşanmışlığı, hatırası, hafızası vardır. Bu sazlar ustalarını var eden enstrümanlar oldukları için onlar nesne değil, birer özne olarak gelirler hayatımıza. Ve size çekidüzen verirler. Saygı duymayı öğretirler. Saz çalan biri Neşet Usta'nın sazı karşısında kemal-i edeple durmasını bilir. Bir hatırayı yaşatmanın, bir mirası devralmanın manası, size kıymet bilmeyi öğretir. Size bu şekilde gelen bir saz, kitap, resim, kolye, dolap, yüzük, gözlük bir nesne olmaktan çıkar ve özneye dönüşür. Kendi özneliğini sizin özneliğinizin önüne koyar. Göz hizasında bir ilişki başlar aranızda. Ona artık bir nesne, obje, mal, ürün muamelesi yapamazsın. O artık senin varlık alanının bir parçasıdır. Senin var olma biçiminin bir yönüdür.

Ben bir konuda usta olacaksam önce araç gerecime, aletime, malzememe saygı duymayı öğrenmek zorundayım. Alet edevatımı nesneleştirmeden, araçsallaştırmadan ve sıradanlaştırmadan onunla bir yolculuğa çıktığımı bilmem gerekir. İşte o zaman ben kendimi ruhsuz nesneler dünyasının efendisi olarak gören özne yanılgısından koruyabilirim. O zaman her şeyin varlıktan bir pay aldığını anlamaya başlarım. Benim kadar onların da var olma hakkını teslim eder ve buna saygı duyarım. Kendimi evrenin merkezinde görmekten vazgeçerim. Zaten bilim bize galaksimizin merkezinde dünyanın değil, güneşin olduğunu söylüyor. Kopernik bunu söylediğinde Avrupa'da kıyametler koptu, inanç krizleri yaşandı.

Bunu diyen bilim insanları yakıldı, hapse atıldı, susturuldu. İslam dünyasında ise böyle bir kriz hiçbir zaman yaşanmadı. Bizim gelenekte gökbilimciler de kelamcılar ve filozoflar da evrenin merkezinde dünyanın ya da güneşin bulunması arasında astronomik hesaplamalar açısından pek bir fark görmemişler. Bunu inancın, itikadın, dinin bir parçası hâline getirmemişler. Din, bu konuda herhangi bir dayatma yapmamış. "Allah'ın verdiği akıl ve insanın geliştirdiği bilim ne diyorsa onu takip edin." demiş.

Burada çok ince bir nokta var. İslam düşünce geleneği böyle bir evren tasavvuru inşa ederken insanı eşref-i mahlukat olarak tanımlamış ama onu hiçbir zaman ilahlaştırmamış. İnsanı evrenin merkezine koymamış. Kur'an-ı Kerim'de "Allah Zülcelal göklerde yerde ne varsa hepsini size musahhar kılmış."[1] denildiği hâlde bu, insanın ilahlaştırılması sonucunu doğurmamış. Buradan modern manada bireycilik ve hümanizm de çıkmamış. Tam tersine, insana şu denmiş: "Sana o kadar çok nimet verdim ki bunların kıymetini bil ve sorumluluğunu taşı. Yaratılmışların en şereflisi olarak başını eğ ve tüm âleme 'bekçilik' yap, onun çobanı ol, muhafızı ol."

Şeyh Galip ne güzel anlatmış bunu o ünlü dizesinde:

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen.

Ey insan! Kendine iyi bak. Zatını hoş tut. Aklına, kalbine, ruhuna sahip çık. Bedenini maddi hastalıklardan koruduğun gibi aklını ve kalbini de manevi hastalıklardan, kirden, isten, pisten, mikroplardan uzak tut. Çünkü sen kâinatta var olan tüm varlıkların özü ve göz bebeğisin. Sen o kadar kıymetlisin. Sen, Allah'ın kendi ruhundan üflediği şerefli ve mübarek bir varlıksın. Ama bil ki bunlar senin nefsin için değil, âleme efendi olman için değil, bu

1. Lokman, 31/20.

imkân ve kabiliyetleri çarçur edip azman için değil. Bunların hepsi yeryüzünde adaleti tesis etmen, varlıklara şefkat ve merhametle yaklaşman, onları koruyup kollaman için verildi sana.

Bu yüzden mütevazı olmak sadece şahsi, duygusal yahut dinî bir mesele değil. İnsanın varlık karşısında mütevazı olması ontolojik bir zorunluluk. Çünkü biz büyük varlık dairesinin bir parçasıyız; onun sahibi, patronu, efendisi değiliz. O büyük varlık dairesi olmasa sen, ben de olmayız. Onu ortadan kaldırmaya kalktığımızda biz insan olma vasfını yitiririz. Kalkınma, teknoloji, ekonomik büyüme vs. adına büyük varlık dairesini bozmaya ve yıkmaya başladığımızda her şeyi yokluğa mahkûm ederiz. İnsanın özündeki en büyük tehlike, kendi kendini yok edecek potansiyele sahip olması. Varlık âleminde başka hiçbir canlı türünde olmayan fena bir özellik bu. İnsan kendini araçsallaştırmaya, nesneleştirmeye, metalaştırmaya başladığında varlığın anlamını da kaybetmeye mahkûm olur.

Bu yüzden bir ustanın sazıyla, alet edevatıyla, dükkânıyla kurduğu ilişkiden evrendeki yerimize kadar uzanan bu büyük varlık dairesinde her bir varlığın nerede durduğunu ve ne anlam ifade ettiğini iyi kavramamız gerekiyor. Varlık âleminde hiçbir şey boş yere ve tesadüfen var değildir. Kum tanesinden galaksilere, karıncanın gözünden insan beynine kadar var olan her şey Varlık'tan pay almaktadır ve bu vasıflarından dolayı da bir hikmete, anlama, değere, hayatiyete ve ruha sahiptir. Fizikalist bilim anlayışı her şeyi maddeye, maddeyi de ölü bir kütleye indirgemeye çalışır. Ama var olmak eylemi bu indirgemeci kurguyu reddeder. Zira var olmak bulmaktır. Varlıktan pay almak, bulunmaktır. Bulmak ve bulunmak ise bilinç sahibi olmak demektir. Müslüman filozoflara göre var olan her şey, Varlık'tan pay aldığı için bir şuura sahiptir. Bu şuur farklı seviyelerdedir. Maddede en alt düzeydedir. Bitki ve hayvanlarda daha yüksek seviyededir. İnsanda hepsinden üst bir

mertebededir. Her şey kendi varlık mertebesine göre bir idrak ve bilinç seviyesine sahiptir. Varlığınız ne kadar yoğunsa idrak ve bilinciniz de o kadar derinliklidir. Bilinciniz ne kadar açıksa varlığınız da o kadar yoğundur.

Türkçede varlık kelimesi "varmak" fiilinden gelir. Var olmak; bir yere varmak, bir şeye varmak, bir karara varmak, bir noktaya ulaşmak demektir. Aynı bulmak gibi, var olmak da bir eylemi yani bir yere yahut şeye varma eylemini ifade eder. Ancak bir anlamı, gayesi, sebebi ve şuuru olan varlıklar bir yere/şeye varırlar. Varmak bir yolculuktur. Var olmak, her an bir yerden bir yere akmaktır. Bir noktadan diğerine ulaşmaktır. Özünüzün arzuladığı şeye vasıl olmaktır. İçinizde bilkuvve olan şeyi bilfiil hâle getirmek ve gerçekleştirmektir. Kendi hakikatinize varmaktır. Bu manada varmayan "Var oldum." diyemez. Bulmayan ve bulunmayan var olduğunu ileri süremez. Ancak bulan, bulunan ve varan varlıklar gerçek manada "var"dırlar.

Bu aynı zamanda şu demektir: Eğer ben ancak bir yere, şeye, noktaya, fikre, hakikate, tasavvura vararak var olabiliyorsam varlığım o şeylerin varlığıyla beraber mümkündür. Sayesinde var olduğum şeyleri yok sayarak varlık iddiasında bulunamam. Beni var eden benim nefsim, egom yahut varlığın efendisi olduğum iddiası değil, parçası olduğum büyük varlık dairesidir. Sayesinde kendimi gerçekleştirdiğim şeyler olmadan ben de var olamam. Bulmak, bulunmak ve varmak, ancak benim bulmamı, bulunmamı ve varmamı mümkün kılan şeylerin anlamını kavramaya başladığım zaman mümkün hâle gelir. Dolayısıyla ben var olmak istiyorsam başka şeylerin de var olmasına izin vermek zorundayım. Başkasının var olmasına izin verdiğin oranda sen de var olabilirsin.

Ben ancak benim dışımdaki varlıklarla birlikte var olmaya başladığım zaman büyük varlık dairesinin manasını kavrama im-

kânına kavuşurum. Benim dışımda olan, "diğeri", "öteki" hasım ya da düşman değil, benim varlığımı mümkün kılan birer paydaştır. Ben ve öteki, "ötesi"nin kuşatıcı ikliminde birbirlerini var ederler. Var olmak ancak ben ve öteki ile mümkündür. Her şey benden ibaret değildir ve olamaz. Var olmak, benim dışımdakilerin varlığını kabul etmekle mümkündür. Bu manada ben olmadan öteki, öteki olmadan da ben olamaz. Mesele bunlardan birini ortadan kaldırmak değil, ben ile öteki arasında anlamlı ve sağlıklı bir ilişki kurmaktır. Bu manada ben ile öteki arasındaki ilişki sosyolojik değil, ontolojik bir ilişkidir. Toplum ve siyasete yansıması ancak sağlam bir ontolojik temelde mümkün ve anlamlı hâle gelir.

Aslında insan olan için hiçbir şey "öteki" değildir. Yok edilmesi gereken, bastırılması yahut kontrol altına alınması gereken bir hasım, tehdit, tehlike değildir. Ontolojik manada öteki benim varlıkdaşımdır. Bu öteki bir başka insan, toplum, kültür, tabiat yahut evrenin kendisi olabilir. Son tahlilde ben'im dışımdaki her şey benim için bir ötekidir. Ama bu öteki, ben'i de var eden bir varlıktır, paydaştır. Dolayısıyla ben sürekli öteki ile kavga etmek zorunda değilim. Doğru bir zemine oturtursam öteki, bana bir ayna olur. Kendisiyle beraber büyüdüğüm, geliştiğim, zenginleştiğim bir ortak olur. Dünyayı birlikte güzelleştirdiğim bir paydaş olur.

Dedik ki: "Yaratıcı'yı bilirsek yarattıklarını bilebiliriz." Peki bir de "Kendini bilirsen Yaratıcı'yı bilirsin." sözü var. Bunlar karşıt ifadeler gibi duruyor. Bunu nasıl izah edersiniz?

Bu bir paradoks ya da fasit bir daire değil. Ben de O'nun yarattıklarından biriyim ve kendimi bilmek için O'nu bilmek zorundayım. Kendimi bilince O'nu, O'nu bilince kendimi ve âlemi biliyorum. Birinde varlıktan Allah'a, diğerinde Allah'tan varlığa gi-

diyorum. Batı düşüncesinde bunlara teknik olarak ve sırasıyla doğal ve dogmatik teoloji deniyor. Doğal teoloji, varlıklardan hareketle onların yaratıcısına ulaşma sürecini ifade ediyor. Âleme bakıyorum ve ondaki muazzam mucizeyi, dengeyi, olağanüstülüğü görüyorum. Bunların tesadüfen ve kendiliğinden ortaya çıkamayacağını anlıyorum. Ve bir akıl yürütmeyle mahluktan halıka, yaratılandan yaratana ulaşıyorum. Bu bakış açısı en güzel ifadelerinden birini İbn Tufeyl'in *Hayy ibn Yakzan* hikâyesinde bulur.

Diğer yol, Yaratıcı'dan yaratılana gidiyor ki bu aslında arifler in, velilerin ve âşıkların yoludur. Hz. Mevlana'ya gelip diyorlar ki: "Falanca adam Cenab-ı Hakk'ın varlığı için doksan dokuz tane delil bulmuş. Her biri de muhteşem. İnkâr artık mümkün değil." Mevlana tebessüm ediyor ve cevap veriyor: "Demek ki doksan dokuz tane şüphesi varmış."

Tabii bu yol daha incelikli, daha derinlikli bir yol. Ama son tahlilde bu ikisi birbirini bütünler. Bu sayede hem kendimizi, hem âlemi hem de bunların hepsini yaratan Rabbimizi sahih bir biçimde bilme imkânına kavuşuruz. Bu bilme, malumat sahibi olmak yahut beyin jimnastiği yapmak değildir. Bu, varoluşsal ve ruhi bir bilmedir. Bilmenin varlıkla eş anlamlı hâle geldiği yerdir. Bilmek olmaktır burada. Olmak, O'nun varlığına şahitlik etmektir.

Bir Allah dostu, 60'lı yıllarda Ankara'ya geliyor. Kendisinin memleketinde oturduğu ev bir gecekondu. Ankara'da misafirliğe geldiğinde üç dört katlı bir apartmanın üst katında kalıyor. Ev sahibine takılarak "Size ölüm çok zor gelir." diyor. "Niye?" diye soruyor o da. "Biz toprağın hemen üstündeyiz. Altına ineceğiz ama siz çok yukarıdasınız. Yukarıdan aşağıya inmesi zor olur." diyor. Hocam normalde "hoş geldiniz" diye başlıyoruz. Fakat sohbet o kadar

güzel başladı ki ben onunla bölmek istemedim. Bari bitirirken "hoş geldiniz" diyeyim.

Hoş bulduk.

15

Fikrin Gücü İkna Kabiliyetindedir*

İbrahim Bey, siz Cumhurbaşkanlığı sözcüsü olmadan önce de siyasetin içinde miydiniz yoksa biz mi sizi geç tanıdık?

Ben akademik hayatın içinden geliyorum. Üniversite yıllarından beri benim hedefim üniversitede hoca olmak, ilmî çalışmalar yapmaktı. Hamdolsun onu bir noktaya getirdim. O çalışmalar devam ederken, 2004 yılının sonuydu, bir akademik izin için Türkiye'ye gelmiştim. Cumhurbaşkanımız o zaman başbakandı ve benden bir düşünce kuruluşu kurmamı istedi. Ben de arkadaşlarla birlikte SETA Vakfı'nı kurdum ve yaklaşık beş yıl onun genel koordinatörlüğünü yaptım. Aslında niyetim o çalışmayı tamamlayıp tekrar üniversiteye dönmekti. Fakat nasip böyleymiş. 2009 senesinde Dış Politikadan Sorumlu Başbakan Başdanışmanı olarak göreve başladım. O günden beri de resmî olarak Başbakan Baş-

* İbrahim Kalın, "Stresli Bir İşim Var" (Konuşan: Armağan Çağlayan), *196Sekiz*, "Gör Beni", 17 Aralık 2020.

müşavirliği, Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığı (2012), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreter Yardımcılığı, Cumhurbaşkanlığı Sözcülüğü (2014) vesaire böyle devam etti. O günden bu yana fiilen resmî görevdeyim.

İbrahim Bey kendinizi siyasetin içinde olarak tanımlıyor musunuz?

Siyaset ilgisiz kalabileceğimiz bir alan değil. Ama ben işin daha çok devlet yönetimi tarafındayım. Zaten kendim de devlet adamlığı tarafında görev aldım. Bir atanmış bürokrat olarak siyaseti parti siyaseti anlamında yapan birisi değilim. Oradan gelmedim. Ama Cumhurbaşkanımızın açtığı yolda tabii ki ben bir siyasi atama olduğum için doğal olarak siyasetle yakın bir ilişkim ve bir duruşum var. Siyasete olan ilgim daha eskiye gidiyor. Aslında o ilgi bende Fârâbî'nin *el-Medînetü'l-Fâzıla* kitabını ilk okuduğumda başladı. Eflatun'dan ideal devlet fikrini alan Fârâbî, o kavramı kendi döneminde, 10. yüzyılda çok başka bir zemine oturttu. İslam düşünce geleneğinin en önde gelen şahsiyetlerinden biri olarak siyasetin amacını erdemli toplumu inşa etmek olarak tanımladı. Onun temelinde de adalet ve düzene dayalı bir fikir var. Bir varlık tasavvuru var, bir medeniyet anlayışı var. "Bu ideali hayata nasıl geçirebiliriz?" sorusu benim siyasete ilgimi yönlendiren temel mesele oldu.

Hangi konuda akademik çalışmalar yaptınız?

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü mezunuyum. Tarih okurken de felsefeye ilgim çok yoğundu. Daha sonra yüksek lisans ve doktoramı felsefe alanında yaptım. Doktora çalışmalarımı mukayeseli felsefe ve İslam felsefesi alanında tamamladım. İbn Sina

sonrası felsefi düşünceye odaklandım. Doktora tezimi 17. yüzyılda yaşamış olan Molla Sadra'nın varlık ve bilgi tasavvuru üzerine yaptım. Biraz spesifik bir konu olarak akleden ile akledilenin birliği (*ittihadü'l-âkil ve'l-makul*) meselesini ele aldım tezimde. Her doktora çalışmasında literatüre bir katkı yapmanız beklenir. Dolayısıyla konunun biraz spesifik olması gerekiyor. Fakat bu konu üzerinden Sadra bana hem geleneği ve kendi dönemini hem de bugünün felsefesini daha iyi anlamam için çok önemli kapılar açtı. Sadra'yı okumaya hâlâ devam ediyorum. Felsefeye ilgim de kelimenin etimolojisiyle yakından ilgili.

"Felsefe"nin kelime anlamı "hikmet sevgisi" demek. Yunancada *philos* "sevgi" ve "sevmek", *sophia* da "hikmet bilgisi" demek. Kelimeyi ilk defa bu anlamda kullandığı rivayet edilen Pisagor "Hikmet tanrılara aittir, biz fâniler ancak onu sevebilir, arzulayabiliriz." der. *Sophia*, *episteme*den farklı olarak malumat ve çıkarımsal bilgi değil, tecrübe edilmiş ve derin kavrayışa dayalı olan bilgidir. İnsan bilmenin bu türünü sever, sevmelidir. Bu bağlamda sevmek ile bilmeyi bir araya getiren bir uğraş bana hep çok cazip geldi ve insanın yeryüzündeki serüvenini anlamlandıran bir çaba olarak göründü. Bilmek, bildiğini sevmek ve severek bilmek; bu ilişki hikmetin peşinde koşmanın anlamını daha açık hâle getirdi. Ben felsefe okurken de tarih okurken de siyasetle ilgilenirken de bu alanların geçişken olduğunu ve interdisipliner okunması ve anlaşılması gerektiğini gördüm. Bu bakış açısının çok faydasını da gördüm kişisel hayatımda, kariyerimde, mesleki hayatımda, eserlerimde, müzik, fotoğraf ve diğer çalışmalarımda. O yüzden çocuklarıma, mesai arkadaşlarıma, öğrencilere, gençlere kendilerini çok yönlü yetiştirmelerini tavsiye ediyorum. Mühendis de olsanız, sosyal bilimlerde de çalışsanız, doktor da olsanız kendinizi edebiyatta, tarihte, felsefede, sosyolojide mutlaka yetiştirin, farklı şeyler okuyun, farklı alanlarda kendinizi geliştirin diyorum.

Doktoradan sonra akademik kariyeriniz devam etti mi?

Evet, devam etti. Önce doçent oldum sonra profesör. Ama ben bu ünvanları pek kullanmıyorum.

Genelde öğretim üyeleri bu ünvanlarını kullanmayı tercih ederler ama siz hiç kullanmıyorsunuz. Ben mesela ilk defa duydum profesör olduğunuzu.

Ben kullanmıyorum. Buraya da bütün ünvanlarımı bir kenara bırakarak geldim. İnsan kendisi olarak var olmalı. Ünvanlar –eski tabirle– arazdır, asla ve öze sonradan eklenen şeylerdir. Asıl olan cevherdir, insanın kendisidir. Falanca ünvanlar elbette takdir edilmek anlamında önemlidir ama ben bunları hiçbir zaman kıymet belirleyen ünvanlar olarak görmedim. Bunlar mesleki ünvanlardır. Bir yerde başhekim olursunuz, o sizin oradaki görevinizi tanımlar. Akademide de profesörlük akademik değil, idari bir ünvandır. Asıl akademik ünvan doktor olmaktır. Çünkü doktoranızı yaptığınızda artık o alanda "Siz ehilsinizdir, ders vermeye icazetli kişi hâline gelmişsiniz." demektir. Kullanmaktan hoşlanmadığım doçentlik, profesörlük ve diğer ünvanlar, bana insanın asıl kimliğini, birikimini, özünü, cevherini, kendisini perdeleyen, gölgeleyen şeyler gibi geliyor.

Ben hep şuna inandım: Fikrin gücü ikna kabiliyetindedir. Statü dayatırsanız orada fikir tartışması ve zenginliği olmaz. "Ben falancayım, ben falanca ünvanla konuşuyorum." dediğinizde statü dayatıyorsunuz, fikir üretmiyorsunuz. Bu bana hep yabancılaştırıcı bir şey gibi geldi. Onun yerine iki insan olarak konuşuyoruz, ünvanlardan, statülerden bağımsız olarak. Eğer sizin fikrinizin ikna gücü varsa ve beni ikna edebiliyorsa o fikir benim için kıymet-

lidir. Asıl olan da zaten ünvanlardan, makamlardan, statülerden bağımsız olarak konuşabilmektir.

Nerede doğdunuz?

İstanbul, Kadıköy. Zeynep Kamil Hastanesi'nde.

Aynı yerde doğmuşuz. Siz benden herhâlde küçüksünüzdür değil mi?

71'liyim.

Beş yaş küçüksünüz. Ben 1966 doğumluyum. Evli misiniz?

Evliyim. Üç kızım var.

Onlar okuyor mu?

Okuyorlar. Büyük kızım hukuk okudu ve üniversiteyi bitirdi. Ortanca kızım uluslararası ilişkileri yeni bitirdi. Ufağımız da lise üçte.

Ben avukatım, uluslararası ilişkiler master'ım var. Eğer küçük kızınız da işletme okursa tamamlayacağız üçlüyü.

Kendi yollarını kendileri çizdiler. Yani bizim tabii ki bir ufak yönlendirmemiz olmuştur. İçlerine sinerek o alanları tercih ettikleri için ben de mutluyum.

Yapıyor mu mesleğini kızınız?

Şu anda başka bir kurumda çalışıyor ama baro vesaire aşamalarını geçti. İstediği zaman avukatlık yapabilir.

Benim gibi bırakanlardan o da.

Biraz öyle bir tarafı var hukukçuların. Aslında hukuk çok büyük bir ana dal. Oradan birçok alana gitme imkânınız var. Ama ben de görüyorum böyle hukuk okuyup sonra mesleğini bırakıp başka işler yapanları.

İbrahim Bey, galiba hukukta bizi okurken çok bezdiriyorlar.

Hukuk biraz zor bir alan ama aynı tıp gibi kariyerinizde ilerledikçe faydasını her manada daha fazla gördüğünüz bir meslek. Başta biraz zor, şişenin o dar kısmı vardır ya onun gibi, sonra rahatlıyor. Mesela doktorluk da bana öyle geliyor. İlk on yıl gerçekten çok çile çekiyorlar. TUS'a girdikten sonra da uzun yıllar yoğun çalışmak zorundalar. Sizde de işte baro sınavı var. Ama ondan sonra giderek meslekte birikim elde ettikçe, çevre edindikçe daha kıymetli hâle geliyor diye düşünüyorum.

Ben yıllar sonra avukatlığa döndüm, iki sene oldu.

Hangi alanda?

Bir büroda çalışıyorum. Ben daha çok iş hukuku ve tazminat davaları ve sözleşme hukukuyla ilgileniyorum. Çok değişmiş, öyle söyleyeyim.

Öyle mi? Meslek mi değişmiş?

Çok değişmiş, eskisi gibi değil. Bizim zamanımızda UYAP filan yoktu. Şimdi UYAP'lara giriliyor. İlk zaman bayağı UYAP kursuna falan gittim. Nerelisiniz İbrahim Bey?

Biz baba tarafından Erzurumluyuz.

Bu türküyle ve sazla olan bağınız oradan mı geliyor?

Bilemiyorum ben İstanbul'da doğdum, büyüdüm. Erzurum'da hiç yaşamadım ama tabii benim ata toprağım yani baba tarafım, amca çocuklarım orada. İki amcam rahmetli oldu, ikisi de orada yaşadılar. Babam Erzurum'dan çok genç yaşta çıkmış. Benim müzikle ilgim aslında ortaokulda başladı. Bir ara gitar çalıştım. Sonra bağlama daha sıcak geldi. Bağlamayla devam ettim. Ve ondan sonra halk müziği benim ilgi alanım oldu. Elimden geldiğince derinleşmeye çalıştım. Okuyup araştırdıkça, dinleyip hissettikçe Anadolu irfan geleneğinin ve halk müziğinin muazzam bir derya olduğunu fark ettim. Hâlâ o deryanın kıyısında nasibime düşeni alıp kıymetlendirmeye çalışıyorum. Ama diğer müzik dallarıyla ilişkimi de hep muhafaza ettim. Severek de dinlerim hepsini.

Batı klasik müziğini çok severim örneğin. Özellikle Bach ve Vivaldi, ayrıca Pachelbel, Corelli ve Telemann gibi Batılı müzisyenler hep çok zevkle dinlediğim büyük müzisyenler oldu. Mo-

zart, Beethoven bunlar da tabii büyük müzisyenler ama bazen arkadaşlarla tartışıyoruz, diyorum ki: "Dönemin şartları içerisinde Mozart ve Beethoven moda tabirle biraz piyasa işi yapmışlar." Bazı eserleri bana öyle geliyor. Ama Bach'da öyle bir şey yok, Vivaldi'nin de öyle bir kaygısı olmamış. Bana onların müzikleri daha oturaklı, daha derinlikli geliyor. Cazı da seviyorum, modern cazın büyük ustalarını da. Türk müziğinin değişik türlerini de seviyorum.

Müzikle hem estetik hem de kültürel olarak ilgilenirken şunu daha açık fark ettim: "Batı müziği çok sesli ve dolayısıyla daha zengin, bizim müziğimiz ise tek sesli, bu yüzden fakir kaldı." tartışmaları, çarpık modernleşme tarihimizin ürettiği sahte ikilemlerin başında geliyor. Bunu erken yaşlarda gördüğüm için de kendimi şanslı hissediyorum. Çünkü kendi müziğimizi inceledikçe, halk müziğinin derinliklerine indikçe bu tür mukayeselerin elmayla armudu birbirine karıştırmak gibi bir şey olduğunu anladım. Elbette Batı müziğinin kendi formu içinde çok güzel bir tarzı var. Ama çok sesli olmak illa da çok zengin olmak anlamına gelmez. Tek sesli müzik de fakir, zayıf, monoton müzik demek değildir.

Örneğin Türk müziğinde öyle sesler, öyle nota aralıkları var ki Batı müziğinde yok. Bemol-2'yi bilmezler mesela. O sese aşina değildirler. Siz bağlamada bemol-2'yi vurduğunuzda ya da tambur veya kanunda bemol-3'ü vurduğunuzda, piyano ya da keman çalan bir Batılı müzisyen "Bir dakika, bu ses neydi?" diye kulak kabartır. Çünkü ses aralıkları sistemi farklıdır. Batı müziği iki tam ses aralığını ikiye bölmüş. Yani do ile re arasından sadece bir tane ses çıkarıyor. Bizde ise bu ses sayısı iki, üç hatta bazen dörde çıkabiliyor. Böyle olunca ses zenginliği muazzam artıyor. Bizde hicaz, kürdi, segâh, neva, hüseyni gibi makamları belirleyen de işte bu yarım ses dediğimiz ara notalar ve seslerdir. Bunlar da Batı müziğinde yok. Farklı ses sistemleri üzerine kurulu, her biri kendi zemininde zengin müzik gelenekleridir bunlar.

Mesela İran müziğine gidin, destgâh sistemi üzerine kurulu çok başka sesler duyarsınız. Hint müziğine gidin, yine çok farklı sesler, ritimler ve tınılar duyarsınız. Çok sesli olmadığı için Hint müziğinin fakir bir müzik olduğunu kim söyleyebilir? Yani bir Mukeş'i yahut Ravi Şankar'ı dinlediğinizde ya da Kavvali geleneğinde diyelim ki Nusret Fatih Ali Han'ı dinlediğinizde inanılmaz bir ses skalası olduğunu görürsünüz. Başka müzik geleneklerinde duymadığınız sesleri duyarsınız ve sözüyle, hikâyesiyle, kültürel tonlarıyla bunlar size başka dünyaların kapılarını açar.

Tek sesli müzikteki farkı fark etmek, erken yaşlarda benim için büyük bir kazanç oldu ve sonra yavaş yavaş kendi müziğimizin derinliklerini keşfetmek için bir yolculuğa çıktım. Pir Sultan Abdal'dan Nesimî'ye, Sümmânî'den Ruhsatî'ye, Şah Hatâî'den Davut Sulari'ye, Âşık Veysel'den Neşet Ertaş'a geleneğin büyük ustalarının saz ve söz derinliğini kavramaya çalıştım. Bir büyük düşüncenin, bir derin duygunun, bir yaşanmış hâlin nasıl saza, söze, sanata dönüştüğünü bu ustaların eserlerinde gördüm.

Poll Production'ın sayfasına girdiğimde siz oranın sanatçısı olarak gözüküyorsunuz.

Oranın sanatçısı değilim fakat yaptığımız birkaç çalışma var. Onları –sağ olsun– arkadaşlar oradan paylaştılar. Birkaç klip yaptık, okuduk, söyledik. İşte arada bir çalıp söylüyoruz.

Şaşırdım sizi görünce Poll Production sayfasında.

Evet bazıları şaşırıyor. Benim türkü söylediğimi duyanlar da ilk duyduklarında ya da gördüklerinde şaşırıyorlar. İnsanların zihninde bir devlet adamı, siyasetçi kalıbı var. Belki onunla çok bağdaştıramıyorlar. Ama bu, içinde yaşadığımız kültürel vasatın ek-

sikliklerinden biri. Yani aslında olması gereken, makamı, mevkisi ve işi ne olursa olsun herkesin kendini çok yönlü yetiştirebilmesi. Bizim devlet geleneğimizde devlet adamları, sultanlar, vezirler, askerler, bürokratlar hep çok yönlü olmuştur. Ya hat yazmıştır, ya müzik bestelemiştir, ya şiir söylemiştir ya da marangozluk yapmıştır; bir mesleği vardır yani o resmî görevinin dışında. Hatta daha geriye giderseniz mesela peygamberler tarihinde her peygamberin bir mesleği vardır.

Babanız ne iş yapardı İbrahim Bey?

Babam kabzımaldı. Sebze meyve işi yapardı. Üreticiden malı alır İstanbul, Ankara gibi büyük hallere gönderirdi. Ben çok çalıştım babamın ardiyesinde. Çok salata, domates taşıdım. "Sandıklama" deriz ona, halden aldığınız taze ürünleri sandıklara muntazam bir şekilde doldurur ve aynı gün kamyona yükler, yola çıkarırsınız ki ertesi gün erkenden büyük şehirlerdeki hallere, oradan da pazar ve manavlara ulaşsın. Bazen günde bir, bazen iki kamyon mal çıkarırdık. Ben hem mal sandıklar hem de muhasebede çalışırdım. Tırnak içinde patronun oğluydum ama ardiyemizdeki işçilerle birlikte şalvar giyer, mal yükler, temizlik yapardım sonra da hep beraber yer sofrasında yemek yerdik. Lisedeydim ve sürekli kitap okuduğum için beni severlerdi. "La bu okuyup profesör olacak." diye dalga geçerlerdi. Hep birlikte gülerdik.

Okuma sevginiz babanızdan mı kaynaklanıyor yoksa annenizden mi? Genel olarak bu aileden görülen bir şeydir ya.

Benimki pek öyle olmadı. Benim annem de babam da ilkokul mezunuydu. Öyle çok okuyan, kitabın olduğu bir aile orta-

mında yetişmedim. Belki onun yokluğu o alana çok erken yaşlarda itti beni. Bilgiye sahip olmak, bilgili olmak, bir şeyleri öğrenmek... Bunun verdiği entelektüel hazzı çok genç yaşlarda tattım. Genç yaşta dediğim çocukken aslında. Yani belki Allah'ın bir nimetiydi, hikmetiydi bilemiyorum. Okumayı çözer çözmez büyük bir aşkla, heyecanla, kalın kalın kitaplar alıp okumak isteğiyle doldum. Dokuz on yaşlarından bahsediyorum. O kalın kalın kitapları anlamazdım ama bana muazzam bir haz verirdi.

Mesela hatırlıyorum, Alanya Lisesi'nde orta üçe gidiyordum. Müdürün odasının hemen yanında küçük bir okul kütüphanesi vardı. Hasan Ali Yücel klasiklerini getirmişlerdi kütüphaneye. O kadar kitap içinde Aristo'nun *Organon* kitabını almıştım okumak için. Kütüphaneye bakan hoca da bana "İbrahim, emin misin, bu ağır bir mantık kitabı. Sana zor gelmesin..." demişti. Ben de "Hocam ne demek, rica ederim. Tabii ki okurum." gibi bir şeyler geveleyip kitabı büyük bir havayla, sükseyle alıp çıkmıştım okuldan. Sonra eve gelip kan ter içinde o kitabı anlamaya çalışmıştım. Beni zorlaması hoşuma gitmişti. Bende o dönemden kalan, onun bıraktığı muazzam bir haz ve zevk oldu bu. Yani böyle ciddi bir kitabı alıp tabiri caizse onunla cebelleşmek, onu anlamaya çalışmak, dönüp dönüp bir daha okumak haz veriyordu bana. Okul kütüphanesinden olduğu için kitabın altını çizemiyordum ama notlar alıyordum kendimce. Okuryazarlığım böyle başladı sanırım.

O zaman sadece İstanbul'da büyümediniz. Hayatınızda İstanbul var, Alanya var, başka?

Alanya var, sonra tekrar İstanbul, sonra Malezya. Yüksek lisansımı Malezya'da yaptım. Sonra Amerika.

Türk siyaseti de Malezya'dan epey beslenmiş vallahi İbrahim Bey.

O dönemde bir grup akademisyen Malezya'ya gitti. Batı'da akademik çalışma yapmak zihnimin bir kenarında hep vardı ama üniversiteden hemen sonra birkaç yıl yüksek lisansta kendimi doktoraya hazırlamak için biraz daha farklı bir bölgede, Asya gibi bir coğrafyada olmak bana daha cazip geldi. Böyle bir imkân çıkınca da hiç tereddüt etmedim. Farklı bir coğrafya Malezya. %55'i Müslüman, %30'u Çinli, %10'u da Hintli bir toplum. Oradaki dinî, kültürel ve etnik çeşitlilik bana çok ilgi çekici geldi. Hem Çin ve Hint geleneğine hem de Asya İslam'ına ilgim o dönemlerde çok gelişti, zenginleşti. O süreçte çok şey öğrendim.

Ailede bir tek siz mi okudunuz İbrahim Bey?

Akademik kariyer anlamında evet.

Kardeşleriniz var mı?

Evet, üç tane ablam var. İkisi Mersin'de, biri İstanbul'da yaşıyor.

Anneniz ev hanımıydı. Yaşıyorlar mı?

Hayır. Annemi 1986'da kaybettik. Ben daha 13-14 yaşındaydım. Babamı da 2001'de kaybettik.

Sonra 13-14 yaşından sonra babanızla mı kaldınız?

Çoğunlukla evet. Annem vefat edince ben babamın yanına Alanya'ya gittim. Burada ablamla beraberdik. Sonra üniversiteyi kazanınca 88'de tekrar İstanbul'a geldim. Ve gerisi devam etti.

Ben şöyle anladım, 13-14'ten sonra size ablanız baktı.

Evet, kısmen öyle oldu.

Ablanızla ilişkileriniz çok sıkı olmalı.

Tabii ki. Ablamla aramızda altı yaş var. Biz beraber büyüdük. İstanbul'a geldiğimde öğrenci evinde kaldım ama ablama sürekli gider gelirdim. Beraberdik. Hâlâ da beraberiz.

Bekâr evinde kaldınız yani?

Tabii, öğrenci evinde kaldım. Bildiğiniz gariban öğrenci evi.

İstanbul Üniversitesi'nde mi?

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü.

Şimdi kızlarınız da devlet işlerine ve siyasete ilgili mi?

Ortanca kızım çok ilgili, uluslararası ilişkiler okudu. Ama akademik kariyer de yapmak istiyor. Arapçasını iyi bir noktaya getirdikten sonra yüksek lisans ve doktora yapmayı düşünüyor.

Toplumun bu kutuplaşmış hâlinde buraya gelen bütün siyasetçiler hep şunu söylediler: Çocuklarım, benim çocuğum olduğunu söylemiyorlar. Sizin kızlarınız da öyle mi?

Biraz öyleler, ben bundan da memnuniyet duyuyorum. Bunu kendilerine olan saygılarının bir ifadesi olarak görüyorum. Bir yere, bir yarışmaya, bir okula, bir kuruma girecekse kimseye bir statü dayatmadan kendi yetenekleriyle, kendi başarısıyla, kendi birikimiyle girmeli. Yani babasının gücüyle, ismiyle, network'üyle değil. Hamdolsun çocuklarım bu terbiyeyi çok erken yaşlarda edindiler. O yüzden mesela birçok şeyden benim sonradan haberim olur. Falanca yere girmiş, falanca programa katılmış, falanca sertifika programına girmeye hak kazanmış, falanca yurt dışı programına katılıyormuş... Ben bundan büyük mutluluk duyuyorum.

Siz muhtemelen çok yoğun çalışıyorsunuz. Günün on altı on yedi saati herhâlde işle geçiyor. Ve aile yaşamı da böyle bir durumda biraz zor. O ilişkileri hep diri tutmak, o ilişkilere sahip çıkmak zor. Belki de bu sebeple sonradan öğreniyorsunuz?

Tabii ki iş yoğunluğunun getirdiği zorluklar var ama babasının yetkisini veya ünvanını kullanmama tavrı çocuklarımda biraz kendiliğinden, biraz da benim ve eşimin telkinleriyle oluştu. Tabii ki tamamen soyutlayamazsınız; son tahlilde benim çocuğum, benim kızım. Yani birileri bilecek, "falancanın kızı" diyecek. Ama ben hiçbir zaman bu tür müdahalelerde bulunmadım. Zaten onlar da bu mecrada yürümeyi tercih ettiler.

Eşiniz çok çalışıyorsunuz diye şikâyetçi mi?

Sağ olsun, yıllardır bu konuda hep çok özverili oldu, anlayışlı davrandı ve benim yükümü hafifletti. Kızlarımıza annelik ve arkadaşlık yaptı. Küçük kızım biraz şikâyetçi, çok görüşemiyoruz diye. Yoğunluk oluyor tabii, yani kamu hizmeti biraz böyle bir şey. Akademik hayatım daha sakindi. Bazen özlemiyor değilim. Kendi planınızı, programınıza göre yapıyorsunuz.

İşte istediğiniz yerde okuyabilirsiniz, yazabilirsiniz.

Tabii zamanla o yoğunluğun içinde iş yapmayı, okumayı, yazmayı öğreniyorsunuz. Ben şunu fark ettim: Akademik, ilmî hayatımda edindiğim pratikler, rutinler yani okuma yazma, not alma vesaire benim mesleki hayatımı, şu andaki kamu hizmetimi de çok besledi. Bunları ben hiçbir zaman birbirinin alternatifi olarak görmedim. Şöyle bir şeyin içine de hiçbir zaman girmedim: "Ya bir vakit olsun da kitap okuyayım." Hani bazen derler ya işte: "Boş vakitlerinde kitap okumayı seviyor." Bu, kitaba büyük bir saygısızlık.

Kitap öyle boş vakitte okunacak bir şey değil. Kitap kendi zatında kıymetli bir şey. Onunla vakit geçirdiğinizde o, boş vaktin doldurulması olmaz. Vakte kıymet ve değer katan bir şey olur.

Dolayısıyla ben kitap okumayı hep işimin bir parçası olarak gördüm, yazmayı da aynı şekilde. Çünkü kimileri konuşurken iyi düşünür. Kimileri yazarken iyi düşünür. Kimileri ikisini birden iyi yapar. Devlet yönetiminde de doğru düşünmek önemli. Kararlar veriyorsunuz. Önünüze bir sürü veriler geliyor, bir sürü bilgi akıyor. Bütün bunların içinden sizin bir süzme yapıp birtakım sonuçlara varmanız lazım. Bunu yapmak için de berrak bir zihinle düşünebilmeniz ve muhakeme yapabilmeniz lazım. O yüzden ben bu

tür okumaları yaptığımız işe de çok katkı sağlayan bir uğraş olarak gördüm hep. Çok da faydalandım bundan.

Çok gergin bir çalışma ortamınız mı var İbrahim Bey?

Dönem dönem çok gerilebilir. Nispeten daha rahat olduğumuz dönemler de oluyor. Ama işim, tabiatı gereği stresli bir iş.

Hep öyle dedikodular var ya, çok gergin orası. Niyeyse öyle.

Biraz işin tabiatında var bu. Eskilerin güzel bir tabiri var: "Kurb-i sultan âteş-i suzan." derler. Yani yöneticiye, sultana ne kadar yakın olursanız ateş o kadar yakıcı olur. Bunu göze alamazsanız zaten bu işe girmemeniz lazım. Çünkü konular ağır. Meseleler büyük. Aldığınız her bir karar bu memleketin, bu toplumun her bir ferdinin hayatını doğrudan ilgilendiriyor, geleceğini belirliyor. O sorumluluğu taşımak kolay bir şey değil. Bu sorumluluğun en ağırını taşıyan, Sayın Cumhurbaşkanımız, devletin lideri, başkanı olarak. Biz onun yanında yükünü almaya çalışan, ona yardımcı olmaya çalışan insanlarız. Cumhurbaşkanımız da o konularda müthiş iş disiplini olan bir insandır. Hiçbir işini savsaklamaz, hafife almaz. O anda mevcuttur. Bir konuyu arz ettiğinizde zihni oradadır. Yani başından savma kabilinden bakmaz konulara. Bunun bize getirdiği bir başka iş disiplini var: Lider böyle çalışıyorsa sen de böyle çalışmak zorundasın. İyi çalışılmamış, eksik, hazırlıksız, test edilmemiş bilgilerle Cumhurbaşkanı'nın huzuruna çıkamazsınız. Çünkü çok ağır konular en üst düzeyde, ciddi bir şekilde konuşuluyor, karara bağlanıyor, talimata dönüşüyor, politika hâline geliyor. Bunun ciddiyetini kavrayarak çalışmak zorundası-

nız. Elbette bunun getirdiği bir ağırlık, bir gerilim oluyor ama kötü manada değil. Bu aslında insanı diri tutuyor.

Sabahları yataktan "Bugün de hiçbir şey olmasın. Şöyle rahat rahat bir gün geçireyim." diye kalktığınız oluyor mu İbrahim Bey?

Her gece yatarken o istekle yatıyorum ama her sabah öyle kalkamayabiliyorum. Bazen uyanıyorsunuz ve "Bugün günlerden ne ve şu anda neredeyiz?" diye sorduğunuz oluyor. New York'ta mıyız, Londra'da mıyız, Lahor'da mıyız, Semerkant'ta mıyız? Bugün salı mı, perşembe mi? Bunu hatırlamak bazen birkaç dakika sürebiliyor.

Devletin işi bitmez. Bitsin diye de beklenmez. Her an her şey olabilir. Bir saldırı olabilir, savaş çıkabilir, deprem olabilir, bir rehine kurtarılabilir, bir zafer kazanılabilir. Devlet yönetiminde bunları birbirinden ayrıştırmanız mümkün değil. Bunlar olağanüstü kriz anları. Bunların dışında bir de devletin normal işleyişi var. Ekonomiden güvenliğe, sağlıktan tarıma, dış politikadan sınır güvenliğine kadar çok farklı konular var. Bunlar da belli bir düzen içinde yürümek zorunda.

Hep merak ettiğim bir şey soracağım. İbrahim Bey, mesela diyelim ki çok önemli bir şey oldu. Gece saat iki buçuk, üç ve herkes uyuyor. O saatte herkes birbirine nasıl ulaşıyor? Yani kimsenin bilmediği özel bir hattınız mı var, o şekilde mi sizlere ulaşılıyor?

Öncelikle ilgili kişiler tarafından aranıyoruz.

O özel bir hat mı?

Bizim kendi telefonlarımızdan, kendi hattımızdan. Özel hatlarımız da var. Oradan da görüşmeler yapıyoruz. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde kurduğumuz bir Devlet Bilgi Enformasyon Merkezi var. Bütün bilgiler oraya akıyor. Aranması gereken kişiler de belli bir hiyerarşi içerisinde aranmaya başlanıyor.

Gece kaç olursa olsun?

Tabii gece saat kaç olursa olsun. Gece üçtür, beştir, fark etmez. Konu acilse, müdahale gerekiyorsa ve sizin alanınıza giriyorsa gecesine falan bakılmaz. Kalkarsınız, o konuyla ilgilenirsiniz.

Belli bir toplantıya gidiyorsunuz değil mi?

Eğer fiziki olarak mümkünse evet. Ama diyelim ki o anda ilgili kişiler farklı yerlerdeyse o anda hemen telefon üzerinden bir trafik yürütülür. Toplanmak gerekiyorsa toplanılır. Bu konuda Cumhurbaşkanımızın da iş disiplini gerçekten takdire şayandır. "Önemli bir konu olduğunda gece gündüz demeden beni arayacaksınız." der. Talimattır bu. Dolayısıyla çok acil bir konu olduğunda yani gece ikide, üçte, dörtte Cumhurbaşkanımızı uyandırdığımız durumlar olmuştur.

Bir yandan çok riskli de bir iş yapıyorsunuz. Şu anlamda söylüyorum. Hep poker face olmak zorundasınız. Bize karşı duygunuzu belli etmemek zorundasınız. İbrahim Bey, zor bir şey değil mi bu? Yani zaman zaman bir şey konuşurken çok sevinebilirsiniz ama biz bunu hissetmemek zorundayız. Çok üzülebilirsiniz ama biz bunu da hissetmemek zorundayız. Hiddetlenebilirsiniz, biz

yine hissetmemek zorundayız. Böyle bir eğitim falan aldınız mı yoksa zaten böyle miydiniz?

Ben bunun özel bir eğitimini almadım ama devlet adına konuşmak, sözcülük yapmak ve o makamlarda bulunup açıklamalar yapmak çok büyük bir sorumluluk gerektiriyor. Bunu yaparken de bir, konunun ağırlığını; iki, muhatap kitleyi; üç, mesajın hassasiyetini azami derecede dikkate almak zorundasınız. Dediğiniz gibi sevincinizi de hüznünüzü de kontrol etmek durumundasınız. Ama bazen insani olarak tepki verdiğiniz anlar da olur. Bir şeye çok sevinebilir ya da üzülebilirsiniz. Çünkü duyguyu düşünceden, düşünceyi insanın ortaya koyduğu tavırdan kategorik olarak ayırmak mümkün değil. Bunlar çok iç içe geçmiş şeyler. Bu arada devletin tanımı da değişiyor.

Bizde devlet baba figürü otoriter, asık suratlı bir tüzel kişilik olarak algılanır. Aslında öyle değildir. Devlet, millete hizmet için vardır. Devlet milletten aldığı yetkiyle kurallar koyar. Bunu milletin huzuru, düzeni, güvenliği için yapar. Bunun dışında milletin üstünde, ondan kopuk, ona tahakküm eden bir devlet anlayışı olmaz. Vergi memurundan güvenlik görevlisine, diplomatından bakanına herkes sebeb-i vücudlarının, yani var olma sebeplerinin millete ve onun fertlerine hizmet etmek olduğunu bilmek zorunda. Millet kolektif bir kimlik ama bireylerden oluşuyor. Devlet bu bireylere hizmet veren yapının adıdır. Bu yapı da meşruiyetini ve yetkisini milletten ve onun mensubu olan bireylerden alır. Bu manada devlet de millet de soyut değil, somut birer gerçektir. Gerçek kişilere ve onların oluşturduğu topluluğa hizmet veren somut ve gerçek bir yapı. Devleti yönetenler de milletin fertlerinden oluşuyor. Devlet oldum diye millete yabancılaşması, milletin fertlerine tepeden bakması kabul edilemez. Tam tersine devletin, hizmetkârı olduğu millete karşı tam bir saygı, özen ve koruma tavrı içinde olması gerekir.

Saz çalmak haricinde sizi ne eğlendirir?

Fotoğraf çekmek. Fotoğrafı çok seviyorum. Sorunuzu isterseniz şöyle ifade edeyim: Vakit geçirmek anlamında "eğlenmek" yerine –çünkü eğlence kültürü bana tek boyutlu, yüzeysel ve tüketime dayalı bir şey gibi geliyor– daha derinlikli bir haz ve mutluluk duyabilmek için yaptığım şeyler var mı? Tabii ki var. Fotoğraf çekmek bunlardan biri. Fotoğraf beni entelektüel ve estetik manada besliyor. Ama bunu bir iş olarak yapmıyorum. Bir çaba, uğraş, hasbihal, yolculuk olarak yapıyorum. Eğlence yahut hobi olarak değil.

Bir işin güzel yapıldığını ve neticelendiğini görmek de bana büyük bir haz veriyor. Bir insanın hayatına dokunduğunuzu o anda değil ama bir zaman sonra görmek mesela. Birine yardım ediyorsunuz, bir iyilik yapıyorsunuz, sonra o kişi gelip "Hocam sağ olun, siz şu zamanda şu konuda bize yardımcı olmuştunuz." veya "Derste şöyle bir şey anlatmıştınız, ben de yüksek lisans tezimi bu konu üzerine yazdım." diyor. Ben unutmuşum onun ne olduğunu, o tür şeyleri çok çabuk unuturum. Ama o sizin karşınıza büyük bir iyilik ve mutluluk olarak geliyor. Mesela bunlar bana büyük mutluluk ve haz veriyor. Bu kadar büyük konuların ve ağır meselelerin ortasında küçük mutlulukları yaşamak da insanın hayat enerjisini yükseltiyor. Bir anda önünüzde bir vaha açılıyor. Çiçek kokuları geliyor. Bir sabah yeli serinliği geliyor. O küçük mutlulukları ihmal etmemek lazım.

Zihnin dünyası, bedenin dünyasından daha zengindir. Zihnin hazları ve zevkleri, bedenin zevklerinden daha derinliklidir ve daha kalıcıdır. Biriyle sohbet etmek, konuşurken fikrî takip yapabilmek ya da bir yerde başlayıp çok alakasız bir yerde bu sohbeti bitirmek... Bunlar bana çok büyük zevk veriyor. Hele ki sohbet ehli biriyle konuşabilmek... Maalesef bu çok sık olmuyor. Çok fazla sohbet ehli bulamıyorsunuz.

"Sohbet" kelimesi sahabe ve sahip olmakla aynı kökten gelir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) arkadaşlarına sahabe denmesinin sebebi onların sohbet ehli olmalarıydı. Peygamberimizin sohbetinde bulundukları için onlara sahabe deniyordu. Sohbet ehli olanlar birbirlerine sahip çıkarlar; aklen, zihnen, kalben, duygu olarak... Ve o bir akıştır, bir yolculuktur. "Orada konumuz bu, konunun dışına çıkmayalım, şuraya girmeyelim." demezsiniz. Bir akışın içinde birlikte yürürsünüz. Güncel bir siyasi meseleden, Türkiye'nin AB üyeliğinden ya da Doğu Akdeniz'deki gelişmelerden başlarsınız bir anda Kadim Mısır, İmhotep, firavunlar, piramitlerin yapılışı vs.ye girersiniz, oradan çıkarsınız Malcolm X'le ilgili bir şeyler konuşursunuz. Ve hiç kimse "Ya bu ne dağınık bir sohbet oldu." demez. Bazen de sohbet ehliyle oturur ve birlikte susarsınız. Ama kimse "Niye sustuk?" diye bir endişe içinde olmaz. O sessizliği de paylaşırsınız.

Mesela "Hiçbir şey düşünmeyeceğim." dediniz. Ne yaparsınız o an? Ne bileyim kimisi televizyon seyreder, kimisi film seyreder, kimisi müzik dinler, kimisi bulmaca çözer. Siz ne yaparsınız?

Ben öyle anlarda müzik yaparım, spor yaparım, basketbol oynarım. Mesela basketbol beni zihnen çok rahatlatan bir spor. İyi de bir ekibimiz var. Haftada bir, bazen iki oynuyoruz onlarla.

Nerede oynuyorsunuz?

Ankara'da. Bir kapalı spor salonunda. Nizami kurallara göre iyi ve sıkı maçlar yapıyoruz.

Zor bir spor. Öyle kurallı, üç saniye kuralı, beş saniye kuralı var; onlarla yani öyle mi?

Üç saniye kuralını uygulamıyoruz. Son tahlilde kendi aramızda oynuyoruz. Ama resmî bir maç olsa o zaman tüm kurallara uyarız. Şöyle söyleyeyim: Herkes kendinde olanın tamamını vererek oynuyor. Kimse ucundan tutarak oynamıyor. Profesyonel basketbolcu arkadaşlar da geliyor. Uzunlar, pivotlar geliyor. Onlarla birlikte çok keyifli maçlar yapıyoruz. Bu oyunda bireysel yetenekle kolektif bir yapı içinde uyumlu hareket etmenin ahengini yakalıyorsunuz. Çoklu sporların en güzel tarafı da insana bunu öğretmesi. Sizin bir bireysel yeteneğiniz var; yani çok iyi şut çekiyorsunuz, çok iyi ribaund alıyorsunuz, çok iyi zıplıyorsunuz vs. ama şimdi onu bir takımın içinde yapmanız lazım. Bireysel yeteneğiniz o zaman sizi takım olarak sonuca ulaştırıyor.

Bu bir grupla birlikte müzik yapmaya benziyor. Müziği çalmaya başladığınızda melodi belli. Herkes aynı yahut belli notalara basıyor, aynı ritmi takip ediyor. Ama herkesin basışı, duyuşu, hissedişi ve hissettirişi farklı. Herkesin o duyguyu ifade şekli başka. Bazen siz oradan emprovizasyona geçiyorsunuz. Yolun dışına şöyle hafif bir çıkıyorsunuz. Gezinip tekrar o yola geri geliyorsunuz. Müzik yapanlar bilirler bunu; o akışı yakaladığınızda sizin bireysel yeteneğiniz ve duygunuzla kolektif yapı mükemmel bir uyum sağlar. İşte orada yüksek müzik yapmaya başlarsınız. Hepiniz bir hedefe doğru yürürsünüz ama herkesin yürüyüşü farklıdır. Yolculuğu keyifli kılan da budur.

Bizde mesela taksim geleneği böyle bir yapı üzerine kuruludur. Taksimi yapan orada ustalığını gösterir. O tamamen doğaçlamadır. Onun notası ya da bestesi olmaz. O makama göre doğaçlama akar gider. Mesela cazda beni en çok cezbeden şey odur: Yolda giderken sağa sola, küçük yollara dalıp tekrar geri gelen bir müzik yapma

tarzı var. Her birini tek tek duyuyorsunuz, piyanoyu ayrı duyuyorsunuz, trompeti ayrı duyuyorsunuz. Bunlar insanın kendi kalarak kolektif bir yapı içinde zenginleşmesine imkân sağlayan pratikler.

Takım çalışmasına çok yatkınsınız o zaman İbrahim Bey?

Biraz öyle ama dediğim gibi ben kendi ekibimdeki arkadaşlara da hep kendileri kalarak oyuna gelmelerini salık veririm. Kendi yeteneklerini, tarzlarını, renklerini, vurgularını oraya getirsinler. Son tahlilde insandan bahsediyoruz ve insan söz konusu olduğunda "rocket science"tan bahsetmiyoruz. Etiyle, kemiğiyle, ruhuyla, duygusuyla, güçlü ve zayıf yanlarıyla insandan bahsediyoruz. Bir canlı türü olarak bizim asıl zenginliğimiz orada.

Bilginizi öğretir misiniz?

Öğretirim. O zaten bilginin zekâtıdır, onu ödemeniz lazım.

Eyvah! Ben hiç öğretmem de ondan sordum.

Bence öğretin. Çünkü öğrenmenin en iyi yolu öğretmektir. İnsan bilgide cimrilik yapmamalı. Başka konularda cimri olmayı da mazur görmemek lazım ama bunun herhâlde en az mazur görüleceği yer bilgi olmalı.

Tam olarak şöyle düşünüyorum: Ben kendi kendime öğrendim. Gözlemleyerek öğrendim. Çalışarak öğrendim. O da aynısını yapsın. Ben ne yapıyorsam gözlemlesin, çalışsın, okusun.

Bunu öğretin mesela!

Akademiye geri dönmek gibi bir fikriniz var mı İbrahim Bey?

Zihnimin bir yerinde hep var. Bir gün resmî görevlerden ayrıldığımda benim gidebileceğim; evim, yuvam diye görebileceğim yer üniversite olur.

Devlet üniversitesinde mi yoksa bu sefer vakıf üniversitelerinde mi?

Bilemiyorum. Şu anda İbn Haldun Üniversitesi'nde ders veriyorum. Onu ilmimin zekâtı olarak veriyorum, beni zihnen de taze tutuyor. Yıllardır okuduğum ve okuttuğum metinler var. Mesela Fârâbî'nin *el-Medînetü'l-Fâzıla*'sını öğrenci arkadaşlarla tekrar okuduğumuzda yeni şeyler çıkıyor. Ben de onlarla öğrenmeye devam ediyorum.

Notunuz kıt mı?

Yok, o konuda cömertim. Hatta bazen fazla cömert olduğumu düşünüyorum. Ortalamayı fazla yükselttiğimi düşünen arkadaşlar var.

Bir de gençlerle yan yana gelmek insanı çok diri tutan bir şey, öyle değil mi?

Tabii ki. Mesela iyi bir üniversitenin kriterlerinden biri, iyi hoca kadar iyi talebe almasıdır. İyi talebeler geliyorsa bir üniversite iyidir. Bir ders iyi öğrencilerle birlikte iyidir. Hoca istediği kadar iyi olsun, öğrenciler de o kaliteye yakın bir noktada olmak için çaba sarf etmiyorsa iyi bir ders olmaz; hangi ders olursa olsun.

Hele ki felsefede...

Felsefe, tarih, siyaset, sosyoloji fark etmez.

Sizi tanımaktan gerçekten keyif aldım. Ayrıca çok da şaşırdığımı söylemek isterim. Niyeyse işte ön yargılar böyle şeyler. Sizi televizyonda seyrederken hiçbir zaman caz dinleyeceğinizi, müzik konusunda bu kadar uzman olduğunuzu düşünmemiştim.

Estağfirullah, uzman değilim. Sadece onların bir muhibbi, bir talebesi olarak feyz almaya çalışıyorum.

16

Hepimiz Mobil Hayatlar Yaşıyoruz*

Hikâyenin en başına gittiğimizde İbrahim Kalın'ı bu noktaya taşıyan şey neydi? Yolculuğunuz nasıl başladı?

Benim siyaset ve devlet gibi bir planım hiç yoktu. Küçüklükten beri kendimi bir ilim insanı, bir akademisyen olarak tasavvur ettim. İleriye dönük de hayalim hep oydu. Hamdolsun, onu kısmen gerçekleştirdim. Akademik kariyer yapmak istedim ve yaptım. Başka bir mesleği hiç düşünmedim. Rahmetli babam kabzımaldı, yani sebze meyve ticareti yapardı. Beni de o işlere yönlendirmek için çok zorlamıştı. Babamla –rahmetliyle– anlaşamadığımız konulardan birisi oydu. Hatta şöyle derdi: "Yani ne olacak? Profesör mü olacaksın? Olsan ne olur? Ben bir sürü profesörü yanımda çalıştırıyorum."

* İbrahim Kalın, "Bir Milletin Kriz Çözme Kabiliyeti, Her Tür Avantajından Daha Önemlidir" (Konuşan: Adem Metan), *Adem Metan*, "Peki Sonra", 20 Ekim 2022.

Küçüklükten beri içimdeki okuma, öğrenme merakı ve tecessüs duygusu diğer alanlara ağır bastı. 2004 yılına kadar önce Türkiye'de, sonra da Malezya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde akademik kariyerime tam zamanlı olarak devam ettim. Sonra hiç hesapta yokken Ankara'da SETA Vakfı'nı kurmakla görevlendirildim. Büyüklerimiz öyle uygun gördüler, biz de o görevi üstlendik. Beş yıl kadar SETA'nın kurucu genel koordinatörü olarak görev yaptım. SETA'dan sonra yine akademik çalışmalarıma geri dönmeyi planlıyordum. Fakat Cumhurbaşkanımız –o zaman başbakandı– "Burada devam et, bizim sana burada ihtiyacımız var." dedi. 2009 senesinin mayıs ayında ilk defa başdanışman olarak göreve başlamam bu şekilde oldu.

Peki sizin Sayın Erdoğan'la yollarınız ilk olarak nerede kesişti?

Cumhurbaşkanımızla ilk ruberu görüşmemiz Pınarhisar Cezaevi'nde oldu. Kendisini gıyaben tanıyordum. O da beni kısmen arkadaşlardan duymuş. Ama ruberu ilk karşılaşmamız Pınarhisar Cezaevi'nde kendisini ziyaret ettiğimizde oldu. O zaman İstanbul'daki bir grup arkadaşım Tayyip Bey'i hapishanede düzenli olarak ziyaret ediyor ve güncel konular üzerine oturumlar yapıyorlardı. Ben de o zaman Washington'da doktoramı yapıyordum. Arkadaşlarım "Biz bugün Reis'e gidiyoruz. Onunla görüşmemiz var. 'Türkiye'de neler oluyor, dünyada neler oluyor?' diye bir siyasi gündem değerlendirmesi yapıyoruz. Sen de gel, beraber gidelim." dediler. Ben de "olur" dedim ve gittik. Güzel bir ziyaret ve sohbet oldu.

Epey bir kaldınız herhâlde.

Bize epey vakit ayırdı. Zaten önceden planlanmış bir program çerçevesinde oradaydık ama çok kalabalıktı, muazzam bir yoğunluk vardı. İnsanlar gruplar hâlinde Reis'i ziyaret ediyorlardı.

Bir ekleme yapmak isterim. O dönem, Türkiye'nin her yerinden Sayın Erdoğan'a çok fazla mektup yazılmıştı.

Mektuplar, mesajlar, gelenler, gidenler... Biliyorum zira gördüm o mektupların bir kısmını. Gelen mektuplara bizzat kendisi oturup kâğıt kalemi eline alıp cevap yazıyordu. Şimdilerde bazen yurt içi ve yurt dışı ziyaretlerinde vatandaşlarımız Cumhurbaşkanımızın Pınarhisar Cezaevi'nden onlara yazdığı cevabi mektupları çıkarıp gösteriyorlar. Onu bir hatıra olarak saklıyorlar. Tabii çok anlamlı ve duygulandırıcı bir durum. Cumhurbaşkanımızın halkla olan, milletle olan, insanla olan samimi ve içten ilişkisinin en güzel örneklerinden biri bu. Bu mektuplar hem Tayyip Bey'in şahsi hayatında hem de siyasi tarihimizde çok önemli bir yere sahip. Belki bir gün o mektupları derleyip o günün siyasi tarihine ışık tutacak şekilde değerlendirme imkânı da olur.

Şu anda çok güzel bir fikir çıktı aslında ortaya.

Evet, neden olmasın? Bu mektupların toplanması o günün siyasi iklimini ve mücadelesini yansıtması açısından çok anlamlı olabilir. Ben o gün o hapishanede kendinden son derece emin, özgüveni yüksek, ne yapmak istediğini bilen bir insan görmüştüm. 28 Şubat'ın ülkenin üzerine bir karabasan gibi çöktüğü o günlerin manşeti "Artık muhtar bile olamaz." idi. Böyle bir dönemde

Cumhurbaşkanımız kendinden emin bir şekilde ve geleceğe dönük bir vizyonla Medrese-i Yusufiye günlerini (hapishane günlerini) geçirmekteydi.

Siz o gün cezaevinin kapısından çıktıktan sonra Sayın Erdoğan'la ilgili hangi yorumu yaptınız?

Cumhurbaşkanımızın yanına kim giderse gitsin onu etkileyen bir tarafı vardır, buna herkes şahitlik eder. Yakın, uzak, taraf, muhalif fark etmez; böyle bir etkisi var. Yani bir *presence*[1] var. Görüşmede onu birebir hissettim. Zaten o samimiyeti, derinliği, sıcaklığı hemen hissediliyor. Onun en dikkat çeken tarafı da bu doğallığı zaten. Sevindiği ya da kızdığı andaki o hâli, doğallığı, samimiyeti, içinin dışının bir olması. Bugün de aynı, hiç değişmedi. Kaç yıldır beraber çalışıyoruz ve ben her seferinde küçük büyük tüm meselelerde, krizlerde her defasında bu hissi tekrar yaşıyorum.

Kararlılığı bir diğer güçlü yanı. "Bu şarkı burada bitmez." sözü onun kişiliğinin ve siyaset felsefesinin de temel ilkelerinden biri. Bu isimle bir şiir kaseti de çıkarmıştı. Tam da Tayyip Erdoğan'ı anlatan bir ifade: Ne kadar gücünüz olursa olsun, ne kadar zulmederseniz edin, karanlık ne kadar uzun sürerse sürsün bu iş burada bitmeyecek ve son sözü millet söyleyecek. Bu aynı zamanda şu demek: "Bu karanlık günler mutlaka geçecek. Daha güzel, daha aydınlık günler gelecek." Milletimize bu duyguyu derinden aşılamış bir lider çünkü kendisi buna tüm varlığıyla inanmış. Hapisten çıktıktan sonra bu inancını hayata geçirdi ve doğruluğunu tüm dünyaya gösterdi. O gün Pınarhisar Hapishanesi'nde konuştuğumuz güncel meselelerin detayları bir ke-

1. Mevcudiyeti.

nara, bende bıraktığı güçlü his buydu: Bu şarkı burada bitmeyecek. Uzun soluklu yürüyüşlerde esas olan da budur, bu duygunun güçlü olmasıdır. Gündemler değişir, konular değişir, aktörler değişir. Ama o inanç ve duygu nesiller boyunca yaşamaya devam eder.

İbrahim Bey, çok yoğun bir hayat yaşıyorsunuz. Yani bazen biz bile takip etmekten yorulabiliyoruz. Özellikle şu son dönemde bir gün Amerika'da bir gün farklı bir ülkede önemli devlet başkanlarıyla diyaloglar geliştiriyorsunuz. Belki cezbedici tarafları olabilir fakat bu yoğunlukta bir insanın ruhen ve bedenen yorulmaması mümkün değil. Döndükten sonra sizin Külliye'de bir gününüz nasıl geçiyor?

Yurt dışı seyahatleri –ve bazen yurt içi programları– işimizin önemli bir kısmını oluşturuyor. Oralara gittiğimizde Ankara'da ofiste, masa başında bekleyen işler birikiyor. Dönünce o işleri halletmeye çalışıyoruz. Ama insan, süreç içerisinde hareket hâlinde iş yapmayı öğreniyor. Çünkü her şey hareket hâlinde devam ettiği için her zaman böyle bir kurulu düzenin olması, ofiste bir masada iş yapma imkânınız yok. Devlet yönetimi, 7/24'lük bir iş. Bunun sabahı, akşamı, hafta içi, hafta sonu durumu yok. Her an bir şeyler oluyor ve her an siz bir şeylerden mesulsünüz ve bunları takip etmek zorundasınız. Bunlar o günün, o haftanın, o ayın trafiğine göre değişebiliyor. Bazen görüşmeler yaptığımız günler daha sakin olabildiği gibi çok sıkışık programlar da olabiliyor. Bazen Külliye'de olsak bile ben o gün ofisime bir saat ya uğruyorum ya uğramıyorum. Çünkü makamda programlar oluyor, heyetler karşılanıyor, görüşmeler oluyor, basın toplantısı yapılıyor vs.

Hatırlarsınız, Külliye yapıldığı zaman, "Niye bu kadar büyük bir yer yapıldı? Böyle bir yere ihtiyaç var mı?" diye çok tartışma-

lar olmuştu. O zamanlar Cumhurbaşkanımız bir şey söylemişti ve rahmetli Erol (Olçok) Abi de hep bunun altını çizerdi: "Burası milletin evi ve göreceksiniz millet burayı kendi evi olarak benimseyecek." Nitekim öyle de oldu. Makam bölümü ve bizim ofislerimizin olduğu bölümün yan tarafında kütüphane, kongre merkezi, cami var. Şimdi Külliye'yi her gün yüzlerce, binlerce insan ziyaret ediyor.

Kütüphane zaten 24 saat açık.

Millet Kütüphanesi muhteşem bir eser oldu. Sadece Türkiye'de değil, yakın bölgemizde böyle bir kütüphane yok. Gelen bütün ziyaretçiler, yabancı misafirler, öğrenciler, öğretmenler, akademisyenler, çocuklar o kadar çok etkileniyorlar ki... Birçok yabancı devlet başkanı kendi ülkelerinde de yapmak üzere bu kütüphanenin projesini bizden istedi.

İş yoğunluğu bitmiyor tabii. Türkiye büyük bir ülke. Doğal olarak iş yoğunluğu da çok ağır. Kendi siyasi gündemimiz, bölgesel meseleler... Bir de genel olarak sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada zamanın hızı çok arttı. Bu artan hızdan biz de payımıza düşeni alıyoruz. Şu son birkaç yılda yaşadığımız öngörülemezlik, belirsizlik, krizler, ardı ardına gelen savaşları düşündüğünüz zaman çok büyük ve köklü değişikliklerin olduğu bir dönemden geçtiğimizi görüyoruz. Bunlara karşı her an hazırlıklı ve teyakkuz hâlinde olmanız gerekiyor.

Krizin ve sorunun olmadığı bir dünya tasavvur etmek gerçeklikten kopmak olur. Sorunlar hep olacak. Dünyanın kanunu böyle. Burada önemli olan şudur: Bir milletin kriz çözme kabiliyeti her türlü imkân ve kabiliyetten daha önemlidir. Bazı yerler coğrafi olarak avantajlıdır. Diyelim ki yer altı kaynakları zengindir ya da nüfusu itibariyle daha küçüktür, bu bazı ülkeler için bir avantaj-

dır. Ama asıl olan bütün bunlardan bağımsız olarak bir milletin bir kriz karşısında çözüm üretebilme kabiliyetidir. Bunu canlı tutabilmeniz için de sizin devletin bütün birimleriyle, kurumlarıyla, onları destekleyen uzmanlık alanlarıyla birlikte her an hazır ve nazır olmanız gerekiyor. Sınırınızın ötesinde, diyelim ki Suriye'de, Irak'ta bir şey olduğunda buna nasıl cevap vereceğinize dair bir hazırlığınızın olması gerekir. Ukrayna Savaşı gibi bir savaş karşısında neler yapacağınızı bilmeniz gerekir. Bu manada Külliye'nin trafiği –ister istemez– her zaman çok yoğun oluyor. Modern iletişim araçlarıyla da artık herkesin ofisi mobil hâle geldi. Hepimiz mobil hayatlar yaşıyoruz.

Özellikle pandemi sonrasında.

Evet. Pandemide yoğunluk biraz durulur gibi oldu. Ama orada bile *home ofis* konsepti öne çıktı. Pandemi öncesinde de yoğun olan insanların hepsi, mobil ofislerini hep yanlarında taşır oldular. Sizin meslekte de başka yerlerde de her an bir bağlantı kurarak bir programın içinde olabiliyorsunuz. Artık daha mobil hayatlar yaşamaya başladık. Bunun artıları da var, eksileri de. O dengeyi iyi korumak lazım.

İbrahim Bey siz, yakın tarihte yaşadığımız bütün süreçlerin hemen hemen en yakın tanıklarından birisiniz. Hatta çoğu zaman toplumu bilgilendirme noktasında da birçok bilgiler –hem pozitif hem de negatif anlamda– vermek durumunda kalıyorsunuz. Biraz önce bahsettiğiniz gibi coğrafyamız gereği de bazen çok olumsuz hadiseler yaşıyoruz. Şüphesiz ki insan demek anı demek, hatıra demek. Heybenizde birçok hikâye biriktiriyorsunuz. Yüzlerce vardır şüphesiz ama Sayın Cumhurbaşkanı'yla

unutamadığınız bir hikâyenizi, bir anınızı sorsam size...

Çok var. Tabii bir kısmı ancak görevden ayrıldıktan sonra anlatabileceğim, kaleme alabileceğim şeyler. Onları bir kenara koyuyorum ve eğer bir gün nasip olur da hatıralarımı –mesleki hatıralarımı– yazacak olursam orada ele almayı planlıyorum.

Geçen sene yaşadığımız bir hatırayı paylaşmak isterim. Geçen yıl Ramazan ayında güven mektupları takdimi vardı. Biliyorsunuz, büyükelçiler ülkeye resmî olarak göreve başlamak için geldikleri zaman önce Cumhurbaşkanlığı makamına çıkarlar ve mektuplarını takdim ederler. Bu güven mektubu törenlerinden bir tanesinde küçük, fakir, güzel bir Müslüman ülkenin büyükelçisi geldi. Güven mektubunu takdim etti. Takdim sırasında normal akışta ikram oluyor; çay, kahve, ailesiyle geldiyse çocuklara meyve suyu, hediye gibi... Ramazan olduğu için tabii herkes oruçluydu. Bu büyükelçi de oruçlu olduğunu söyleyip bir şey almayacağını söyledi. Konuşmalar oldu. Bir noktada Cumhurbaşkanımız –iftara da zannediyorum iki üç saat kalmıştı– "İftarı nerede yapacaksınız?" diye sordu. Büyükelçi "Ülkemizin durumundan dolayı bir küçük otelde oda tuttuk. Şimdilik orada kalıyorum. İftarı da orada yapacağım." dedi. Cumhurbaşkanımız "E peki sizin tam bir düzeniniz yok mu henüz?" dedi. Ülkesinin imkânlarının yetersizliği nedeniyle öyle bir düzenlerinin olmadığını söyledi. Hatta Cumhurbaşkanımız hangi otelde kaldığını da sordu. Hakikaten küçük otellerden biriydi. "Peki sahuru nasıl yapıyorsun?" dedi. Odasında yapacağını, böyle idare edeceğini söyledi. Cumhurbaşkanımız şöyle bir durdu, Hasan (Doğan) Bey'i çağırdı. "Hasan," dedi "biz burada muhtarlarımızla, öğrencilerimizle, şehit aileleriyle, sporcularla, öğrencilerle, diğer misafirlerle her gün iftarda ne yiyorsak bütün Ramazan boyunca büyükelçi ve ekibine iftar ve sa-

hurda bu yemekler gidecek." Cumhurbaşkanımızın söyledikleri tercüme edildi, büyükelçi önce tam anlamadı. "Acaba tercümede mi bir yanlışlık var?" diye düşündü. O andaki yüz ifadesini hiç unutmuyorum. Fransızca konuşan bir büyükelçiydi. Döndü ve bize "Pour moi? Pour moi?" yani "Benim için mi? Bana mı?" diye sordu. Gözlerinin içi gülüyordu. Kocaman bir Afrika gülüşü vardı karşımızda.

Yanımda bölgeyle ilgili Dışişleri Bakanlığı'ndan genel müdür arkadaşımız vardı. Döndük birbirimize baktık. O kadar duygulandık ki ikimizin de gözünden bir damla gözyaşı süzüldü. Çıkarken o büyükelçinin yaşadığı mutluluğu kelimelerle tarif etmek mümkün değildi. Tabii ki mesele bir iftar, sahur meselesi değil. Bu engin gönüllülüğü, bu alicenaplığı orada çok doğal bir şekilde gösterebilmek. Bir devletin ve milletin büyüklüğü budur. Onun başındaki yöneticinin büyüklüğü de budur. Zihnimde hâlâ çok canlı bir hatıradır.

Hamdolsun ki Türkiye Cumhuriyeti bu imkânlara sahip bir ülke, bir millet, bir devlet. Biz, bunu dünyanın neresine gitsek görüyoruz. Gerçekten mazlum milletlerin, fakir milletlerin Türkiye'ye dönük bu umudu, bekleyişi, bütün bunlardan beslenerek büyüyen, gelişen, derinleşen bir bağ, bir irtibat... Bunu Afrika'da görüyorsunuz, Asya'da, Balkanlar'da görüyorsunuz. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırlarının ötesinde çok daha geniş bir gönül coğrafyamız var bizim. O coğrafyanın hepsinde bunu görüyorsunuz ve ben, bu duygunun çok sahici bir duygu olduğunu her seferinde bir kez daha görüyorum. Hamdolsun, bu toprakların bir evladı, bu milletin bir ferdi olmanın gururunu her yerde yaşıyoruz.

Şunu ifade etmek isterim: Sahada ve masada kazanmak önemlidir. İkisi de akıl, güç ve irade ister. Ama asıl zafer, zihinleri ve kalpleri kazanmaktır. Uzun vadeli ve kalıcı olan budur. Sahada sa-

vaşır ve kazanırsınız. Masada iyi müzakere eder ve kazanırsınız. Ama bunları kalıcı kılan, insanların zihinlerini, gönüllerini, duygularını, kalplerini kazanmaktır. Bu zaferi elde ettiğinizde savaş ihtimali azalır. Gönülleri fethettiğinizde aşılmaz sanılan engelleri aşmak daha kolay hâle gelir.

İbrahim Bey, geçtiğimiz gün bir haftalık Mali ziyaretim olmuştu. Mali Diyanet İşleri Başkanı ile de sohbet etme şansı buldum. Biz gazetecilerin en önemli alışkanlıklarından biri her zaman kayıtta olmamızdır. Ben de çok ilginç bir anı kayıt altına aldım. Beni bir Türk vatandaşı olarak çok duygulandırdı. Dedim ki: "Türkiye'ye karşı ne hissediyorsunuz?" "Türkiye bizim abimiz." dedi, –tabii oradaki yardımcısı tercüme ediyor– "Hani, çocukken bir tartışma yapacaksanız, bir kavgaya girecekseniz arkanızda abiniz varsa bilirsiniz ki orada sesiniz yüksek çıkar. O anlamda Türkiye ne kadar güçlüyse biz de o kadar güçlüyüz." Bunu bu ülkelere gittiğimizde çok daha iyi anlayabiliyoruz. Gerçekten benim için de inanılmaz, tarihî anlardan biriydi. Belki ben de ilerleyen yıllarda çocuklarıma, torunlarıma bu ülkeyi anlatırım. Çünkü bu hepimizin hikâyesi. Sayın Erdoğan'ın yazdığı ama esasında hepimizin hikâyesi diye düşünüyorum. Sayın Erdoğan çok güçlü bir lider, güçlü bir karakter. Zaman zaman kimsenin beklemediği önemli hamleler yapıyor. En son Macron'a "Seni Türk Birliği'ne alalım." gibi bir ifadesi vardı. Herhâlde o fotoğraflar ve videolar da en yakınlarından olan sizlerden çıkıyor. Sayın Erdoğan'ın, sizin de

şaşırdığınız çok önemli çıkışları oldu mu, oluyor mu?

Oluyor tabii, bizi de çok şaşırtıyor. Anlık tepkileri bazen sezgisel olarak hissedebiliyorsunuz. Ama o son vuruşu kendisi, kendi üslubuyla, kendi tarzıyla yaptığı için bizi de şaşırttığı ve çok keyifle hayrete düşürdüğü anlar oluyor. Bu tür durumlarda liderliğinin de en doğal, organik yönü çok öne çıkıyor. İçi dışı bir olan biri. Dışarıda başka konuşup içeride başka davranan yahut içeride bir şey deyip dışarıda başka türlü hareket eden biri değil.

Büyük devletlerin başkanlarının karşısında o özgüveninden ve asaletinden asla taviz vermez. Hem kişisel manada hem de devlet adamı anlamında bu duruşunu her zaman muhafaza eder. Bazen o liderler de şaşırıyor, tam olarak ne yapacaklarını kestiremiyorlar. Fransa Cumhurbaşkanı Sayın Macron'la böyle tatlı sert bir ilişkisi var. Fransa'yla belli konularda zaman zaman geriliyoruz ve Cumhurbaşkanımız bunu gizlemiyor, saklamıyor. Prag'da "Gel, seni de Türk devletleri teşkilatına alalım." ifadesi aslında çok ince bir mesaj. Avrupa Siyasi Topluluğu önemli bir girişim, biz de bunun için gittik. Önemli görüşmeler de yaptık ama dünyada birçok girişim var, birçok platform var. Bir de bizim Türk Devletleri Teşkilatı var. Macaristan Başbakanı Orban da oradaydı. Biraz da ona bir gönderme idi o. Zira Macaristan, Türk Devletleri Teşkilatına gözlemci üye oldu.

Macarların Türklerle Orta Asya'yla tarihî köklü bağları var. Hunlardan geldikleri için Avrupa'ya giderken o bağlarını korumuşlar. Attila döneminden beri Orta Asya'da Macarlarla Türklerin böyle çok özel bir ilişkisi olagelmiş. Osmanlı Dönemi'nde de o bölgeyle hep farklı ilişkilerimiz olmuş. Kanuni'nin Macaristan seferiden itibaren ilişkilerimiz yeni boyutlar kazanmış. Oralardan gelen üst düzey yöneticiler, elçiler, askerler, mütercim-

ler, tüccarlar, memurlar yetişmiş ve Osmanlı devlet kademelerinde görev almış. Türkoloji'nin Avrupa'daki en önemli merkezlerinden biri Macaristan'dır ve orada hâlâ çok önemli Türkologlar vardır. Macaristan Başbakanı Orban'ın olduğu bir yerde Fransa Cumhurbaşkanına "Gel seni de Türk Devletleri Teşkilatı'na alalım." ifadesini bu tarihî arka planla düşündüğünüzde resim epey değişiyor.

İbrahim Bey, birçok yoğunluğunuz var ama biz sizi zaman zaman elinde bağlamayla çok kıymetli bir eseri, hatta kendi yazdığınız eseri yorumlarken görüyoruz. Zaman zaman da bütün ünvanları bir kenara bırakıp İbrahim Kalın olarak anılmanın sizi daha çok mutlu ettiğini söylüyorsunuz. Bu Sayın Armağan Çağlayan'ın programındaki bir ifadenizdi. Bu çok kıymetli bir şey. Peki siz ne dinlersiniz?

Ünlü Amerikalı müzisyen Nat King Cole'a bir gün soruyorlar: "Değişik müzik türleri var: geleneksel, modern, Doğu, Batı, folk, rock, şu, bu vs. Bunlardan hangisini dinlersiniz?" Çok güzel bir cevabı var, diyor ki: "İki tür müzik vardır: iyi müzik, kötü müzik. İyi müziğin nereden geldiği önemli değildir. İyi müzik her yerde dinlenir. Her yerden gelebilir. Klasik, geleneksel ya da modern olabilir. Doğu yahut Batı kökenli olabilir. Asıl olan iyi müziktir." Ben o manada iyi gördüğüm, ruhuma iyi gelen, zihin kodlarıma, duygu dünyama hitap eden iyi müziklerin hepsini çok severek dinlerim. Batı klasik müziğini çok severim. Fena da sayılmayacak bir plak koleksiyonum var.

Bu çok bilinmeyen bir şey galiba.

Evet, bu çok bilinmiyor ama ben plaktan analog müzik dinlemeyi çok seviyorum. Bugün her şey dijitalize oldu. Eskiden bantlı kasetler vardı. Bant denirdi, kaset denirdi. Ondan sonra teyp kasetine döndü. Sonra CD'ler çıktı, DVD'ler çıktı, USB oldu, derken hepsi buharlaştı. Müzik artık akıllı telefonlarda, dijital ortamlarda dinlediğimiz bir şeye dönüştü. Ama dijital müzik sıkıştırılmış müzik olduğu için onda analog müzikteki ses derinliğini yakalama şansınız yok. Bu, teknolojinin yapısından kaynaklanan bir şey. O yüzden ben plakta analog müzik dinlemeyi çok seviyorum. Seslerin derinliğini, enstrümanları tek tek duymayı, müzisyen tarafımla önemsiyorum ve bundan çok keyif alıyorum. Son yıllarda plağa bir dönüş var. Bu biraz diyalektik bir süreç; her şey bir zaman sonra kendi zıddını, antitezini üretiyor. Her şey bu kadar dijitalize olunca tekrar analog sese bir dönüş oldu. Canlı akustik müzik de yeni bir uyanış dönemine girdi.

Son dönemin en çok dinlenenlerinden biri belki de canlı akustikler. YouTube'da da artık izlenme oranı bakımından çok ön planda.

Tekrar o ihtiyaç hasıl olmaya başladı. Batı müziğini, klasik müziği çok seviyorum, dinlerim. Bach gibi, Vivaldi gibi Barok döneminin büyük ustalarını, onların çağdaşı ve hemen bir önceki döneminden ya da genelde çağdaşı sayılabilen Corelli gibi, Telemann gibi büyük müzisyenleri büyük bir keyifle dinliyorum. Bunların dışında Mahler, Haydn, Mozart, Beethoven, bunlar da büyük müzisyenler ve onları da keyifle dinliyorum. Ama İran müziğini, Hint müziğini de atlamak mümkün değil. Modern Batı müziğinden blues, caz, rock gibi türleri de severek dinliyorum. Leonard Cohen, Bob Dylan gibi, Tom Waits gibi isimleri de çok severek dinlerim. Bunlar çok iyi müzik yapan müzis-

yenler. Hepsinin içinde Dire Straits'in ve Mark Knopfler'in ayrı bir yeri var bende.

Sizden şöyle bir talepte bulunacağız, belki de vardır – bilmiyorsam benim eksikliğim–. Kesinlikle bir Spotify listesi oluşturmalısınız. Bence inanılmaz bir müzik arşivinden bahsediyorsunuz.

Çok zengin bir dünya. Ben Instagram hesabımda "Haftalık Tavsiyeler" diye bir paylaşım yapıyorum. Orada sadece Türk halk müziğinden eserler tavsiye ediyorum. Bu, odaklanmak için benim tercihim. Diğer müzik türlerini ihmal ettiğim ya da önemsemediğim anlamına gelmiyor bu.

Ben müziğin farklı türlerini insana sunulmuş çok kıymetli imkânlar olarak görüyorum. Bunları kategorize etmek ve tek bir türe indirgemek doğru değil. Mesela Mark Knopfler'ın gitarından insanın kendini mahrum etmesi bence büyük bir eksikliktir. Ben bunları bir bahçede karşımıza çıkan farklı çiçekler, farklı renkler olarak görüyorum. Bir bahçe düşünün, sadece papatya var. Bir bahçe düşünün, sadece lale var. Bir bahçe düşünün, sadece gül var. Tek bir çiçek türünden oluşan bir bahçe, sınırlı ve sıkıcı olurdu. Bahçe, tanımı gereği farklı çiçeklerin, ağaçların, bitkilerin, renklerin olduğu bir yerdir. Onu monoton hâle getirir ve homojenize ederseniz bahçeyi sınırlarsınız ve böylece kendinizi birçok güzellikten mahrum etmiş olursunuz.

Farklı müzik türleri içinde benim beslendiğim ana pınar, halk müziği; çaldığım enstrüman, halk müziğinin temel enstrümanı olan bağlama ve benim ruh dünyamı, gönül dünyamı, zihin dünyamı en fazla besleyen, zenginleştiren, derinleştiren müzik de Anadolu irfan geleneğinin müzikal ifadesi olan Türk halk müziği. Türk müziği çok zengin bir müzik. Dünyaya küresel çap-

ta henüz –biraz da bizden kaynaklı olarak– takdim edemediğimiz için maalesef yeteri kadar bilinmeyen ve takdir edilmeyen bir müzik.

Türk müziği muazzam söz dağarcığı, anlattığı hikâyeleri, müzikal skalası, derinliği, ses çeşitliliği ve usul yani ritim zenginliği itibariyle dünya müzikleri arasında yer alan bir müziktir. Türk müziğinin bu zenginliğini ortaya koymak için akademik alanda güzel çalışmalar yapılıyor ama çok daha fazlasına ihtiyaç var. Bu tür çalışmalar müziğimizin bilimsel, tarihî ve kültürel derinliğini ortaya koyabilir. Doğru icra edildiğinde, korunduğunda ve özüne bağlı kalarak geliştirildiğinde bize varoluşsal ve estetik bir ilham kaynağı olabilir. Fikrin duyguya büründüğü, duygunun cuş u huruşa gelip insanı harekete geçirdiği yerde müzik, bir eğlence ve tüketim malzemesi olmaktan çıkar. Bizi varoluşsal, entelektüel ve estetik olarak dönüştüren bir güç hâline gelir.

Müzik kelimesi Yunancada *mousa* kelimesinden gelir. *Mousa*, ilham perisidir. Müziğin kökeninde ilham vardır. İlham perisi geliyor, size bir şey veriyor, sizin bir tuşunuza dokunuyor ve siz oradan yürümeye başlıyorsunuz. Eskiler buna "bâdeli olmak" derler. Bâdeli ozanlar vardır. Yani kendisine söz ve müzik kabiliyeti verilmiş kişiler. Bâde verilmiş ve ozan çalıp söylemeye başlamış. Bizim büyük ozanlarımız böyledir: Pir Sultan gibi, Karacaoğlan gibi, Âşık Veysel gibi, Neşet Ertaş gibi Türk müziğini yaşatan ve zenginleştiren büyük ustalar, hem sözün ustası olmuştur hem de müziğin. Bu ikisini birleştirmek çok kolay bir şey değildir. Herkese nasip olmaz.

Mesela Neşet Ertaş sözünü, sazını ve tavrını zirveye taşımış nadir ozanlardan biridir. Onun bu kadar büyük olmasının sebeplerinden biri, söz, müzik ve çalma tarzında büyük bir ustalık göstermesidir. Çünkü bazı ozanlarda söz, sazın önündedir. Sözü çok

güçlüdür ama müzikalite orta hâllidir. Kiminde de enstrüman çok öne çıkar, sazında çok iyidir ama söz geri plandadır. Buna karşılık büyük ustalarda bunların tamamı çalış tarzıyla, tezene tavrıyla, sözüyle ve bestesiyle hep birlikte zirveye doğru gider. Âşık Veysel de bu ustalardan biridir. Dolayısıyla bu, insanın her gün katmanlarını keşfederek kendini zenginleştirdiği bir alan. O yüzden ben, bağlamayı elime aldığımda tabii ki kendi coğrafyamın tınılarını çalıyorum. Bu büyük geleneğin ustalarının bıraktığı hoş sadanın peşinden gitmeye çalışıyorum. Ama bunu yaparken kendimi dünyaya kapatmıyorum. Bach'ı, Vivaldi'yi dinlerken Nusret Fatih Ali Han'ın kavvalisini de Ravi Şankar'ın ragasını da dinliyorum ve hepsinden ayrı bir keyif alıyorum. Kendi çapımda bu büyük pınardan nasibime düştüğü kadarını almaya çalışıyorum.

Önce şunu söyleyeyim: Erkan Oğur sürecindeki son noktayı aslında siz koydunuz. Bir tweet attınız. Attığınız tweeti çok yürekten okudum, onu da belirtmek isterim. O gün de yakın arkadaşlarıma göndermiştim. Bazılarıyla yazışmalarım hâlâ durur. Dedim ki: "Bu ifadeler ve bu metin İbrahim Bey'in kalbinden çıkmış." O süreçte ne oldu ne bitti, bunlara çok değinmek istemiyorum. Sonuç olarak benim haddime de değil. İki farklı görüşten insanın bir araya geldiği, kısmen de yaşadığımız kutuplaşmanın bitmesi için de çok önemli ve kıymetli bir adımdı. Fakat süreç biraz dağınık kaldı açıkçası. Biz süreçte İbrahim Kalın'ı yeniden –belki iki yıl sonra, belki bir hafta sonra– kendisiyle aynı düşünmeyen ama aynı topraklar üzerinde yaşayan farklı görüşten biriyle bir düet yaparken veya ortak bir çalışma yaparken görebilir miyiz?

Ben hayatım boyunca farklılıkları hep bir zenginlik olarak gördüm. Bunu bir klişe olarak söylemiyorum. Başkasına ait bir zenginlik değil, bize ait bir zenginlik olarak, kendimi zenginleştireceğim bir kaynak, bir pınar, bir mecra olarak gördüm. Hep benim gibi düşünen, benim gibi konuşan, benim gibi okuyan, benim gibi yazan, benim gibi hareket eden insanlarla otursam herhâlde hayatım çok sıkıcı ve monoton olur. Farklılık olacak. Okurken de öyle değil mi? Farklı yazarları okuyoruz ki farklı dünyalara bir penceremiz olsun. Bir Marksist yazarı okursun ve çok önemli şeyler öğrenirsin. Bir Hindu filozofu okursun ve çok önemli şeyler öğrenirsin. Animist gelenekten hikâyeler, destanlar, kıssalar okursun ve yeni bakış açıları kazanırsın.

Yaratılış âlemi tabiatı gereği çokluk üzere kuruludur. Çünkü mutlak birlik ve teklik Allah'a mahsustur. O'nun dışında her şey çoklukla vardır. Evrende birbirinin aynı olan iki şey yoktur. İkiz, benzer, aynısı vs. dediğimiz şeylerin hepsi birbirinden farklıdır. Kesret yani çokluk, varoluş âleminin zati ve zaruri bir yönüdür. Onu ortadan kaldıramazsınız. Kaldırmaya çalışırsanız varlık düzeni bozulur. Yaratılış fıtratı bozulur. Varlığın çokluğunu olduğu gibi kabul eder ve güneşi aydan, toprağı sudan, bitkiyi taştan, sıcağı soğuktan ayırırız. Bu ayrımların farkına vardığımız ve farklılıkların manasını kavrayıp onları yönetmeyi becerdiğimiz oranda dünyada yaşama şansımız vardır.

Bu kozmik ilke, insani ve kültürel düzlemde de geçerlidir. İnsanın zihin ve duygu dünyası da böyledir. Kur'an'da bize deniyor ki: "Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanız-

dır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır."[2] Ayette geçen "birbirinizi tanımanız için" ifadesinin Arapça aslı *te'ârefu*dur ve bu kelime örf, irfan, maruf ve marifetle aynı kökten gelir. Tanımanın ve tanış olmanın zemini insanların maruf, yani iyi ve güzel olanda buluşması, buradan irfan ve marifete yani hakikatin bilgisine ulaşması ve bunu bir örf yani gelenek hâline getirerek insanların hayrına sunmasıdır. Dolayısıyla farklılık ve çokluk, insanları bölmez, tersine iyi, güzel ve doğruda birleştirerek onlara yeni ufuklar açar. Düşünce, sanat ve kültürdeki zenginlik bu ontolojik ilkenin bir yansımasıdır. Farklılıktan korkan kendi özünden emin değildir. Ben kendimden eminsem çokluk ve farklılıktan neden korkayım ki?

Burada dolaylı olarak şunu da ifade etmek isterim: Bir sanatçının elbette siyasi bir duruşu ve görüşü olabilir. Ben buna sonuna kadar saygı duyuyorum. "Sanatçı hiçbir zaman siyasetle ilgili değildir, asla o alana girmez, girmemelidir." gibi kategorik bir hüküm vermek istemem. Bu biraz insanın tabiatına, sanatçının ilgisine, alakasına, fıtratına göre değişir. Kimisi bu alanın tamamen dışında kalır. Kimisi daha güçlü, daha keskin siyasi pozisyonlar benimser. Bunun siyasetin hangi skalasında olduğu önemli değil. Ama bence önemli olan iki nokta var.

Birincisi, sanatçı senin, benim ve başkalarının sıradan bir gözle göremediğini gören ve bize gösteren kişidir. Ressam olur, müzisyen olur, fotoğrafçı olur, heykeltıraş olur. Ama bizim hayatın olağan ve rutin akışı içinde göremediğimiz şeyi bize gösterir zira onun özel bir bakış açısı vardır. Sanatçı bu bakış açısını kaybetmemeli ve siyasetine alet ya da kurban etmemeli diye düşünüyorum. Çünkü sanatı araçsallaştırdığınızda o sizi sanatta ya da siyasette daha güçlü kılmıyor. İki alanda da sizi zayıflatıyor ve sıradanlaştı-

2. Hucurat, 49/13.

rıyor. Siyasetine hizmet etmek için sanatçı o özgün, nevi şahsına münhasır, sıra dışı bakış açısını kaybetmemeli.

İkincisi de bununla bağlantılı: Bir sanatçının siyasi görüşü olabilir ama siyaseti sanatının önüne geçiyorsa sanatına haksızlık ediyor demektir. O yeteneğine, o hünerine, o marifetine, farkına gölge düşürüyor demektir. Sanatını siyasetle harmanlayabilir, sanatı üzerinden siyasi mesajlar verebilir. Buna itirazım yok. Ama bunu partizan bir kimlikle, agresif ve militan bir tarzda yapmaya başladığında sanatçı kimliğinin ona kazandırdığı o hususiyeti kaybetmeye başlar, sıradanlaşır. O zaman ne sanatının siyasetine ne de siyasetinin sanatına bir katkısı olur. Sanatçı siyasete de yön verecek, derinlik kazandıracak, yeri geldiğinde elinden tutacak, yeri geldiğinde uyaracak bir yerde durmalıdır ki günlük siyasetin hengâmesinde ve seviyesiz kavgalarından heba olmasın.

Bir başka meselemiz daha var bu alanda. Çarpık modernleşme tarihimizin bir sonucu olarak yüksek sanat bizde hep elitist bir iş olarak görüldü. Halkın anlamadığı; vatandaşın aklının, duygusunun erişmediği, kavrayamadığı ancak elitlerin yaptığı ve yapabileceği bir iş olarak görüldü. Modern sanatçının kendini bohem, bunalımda, kavgacı ve aykırı konumlandırma çabası da bunda etkili oldu. Bizim tepeden inmeci ve jakoben modernleşme tecrübemizin sanat ve kültüre olan yansıması, vatandaşı cahil ve zevksiz gören, akılsızlaştıran, duygusuzlaştıran ve özne olmaktan çıkaran bir bakış açısına dönüştü. Bu, çok sorunlu bir yaklaşım ve izleri hâlâ devam ediyor.

Sanat ve kültür dediğimiz şey son tahlilde insanın tabiatla, evrenle, kendisiyle ve yaratıcıyla kurduğu ilişkinin bir parçası. Ve insan okyanusun ortasında yalnız bir ada olmadığı için ancak bir tarih, hafıza, gelenek içerisinde ve kendinden büyük bir bütünün parçası olarak kendi varlığının anlamını keşfedebilir. Yalnız olmayı tercih etmek bile kolektif yapı hakkında bir fikir sahip olma-

yı gerektirir. İçinden çıktığınız toplumu cahil, sürü, yobaz vs. diye aşağılamaya başladığınızda aslında bindiğiniz dalı kesmiş oluyorsunuz. Son tahlilde, hangi sanatı yaparsanız yapın doğduğunuz topraklar, teneffüs ettiğiniz hava, içtiğiniz su, ayağınızı bastığınız zemin sizin aklınızı ve duygunuzu belirler. Siyasi yahut sanatsal tercihleriniz ne olursa olsun o coğrafya, o toplum, o hafıza bilinçaltında bir yerde sizin fikrinizi, sanatınızı, bakışınızı, duruşunuzu şekillendirir. İnsan kendinden ve tarihinden kaçamaz. Aynı şey sanat ve kültürü inşa eden tarihî ve toplumsal kodlar için de geçerli.

"Sanat, sanat için midir yoksa halk için midir?" diye eski bir tartışma vardır. Marksist düşüncenin 19. yüzyılın ikinci yarısında başını çektiği bir tartışma. Belki o dönemin şartları içerisinde anlamlı bir tartışmaydı. Çünkü çok büyük bir değişim döneminde sanatın dönüştürücü etkisine vurgu yapıyordu. Sanatın insanla, toplumla, halkla olan ilişkisi elbette önemli. Bu anlamda sanatın birinci vasfı anlaşılmazlık olmamalı. Sanatçı kendini anlaşılmaz, ulaşılamaz bir yerlere koyarak kendini gerçekleştiren bir özne olamaz ve olmamalı. Son tahlilde insana konuşuyoruz; konuştuğumuz şeyin manasının karşı tarafa geçmesi, duygunun karşı tarafa ulaşması, yaptığımız işin bir parçası olmalıdır. O denge sağlanabildiği oranda ben sanatçının toplumla, coğrafyayla, tarihle, dünyayla ilişkisinin daha sağlıklı bir zemine oturacağını düşünüyorum.

Açık Ufuk kitabımda bu bahsi biraz açmaya çalışmış ve şöyle bir tahlil yapmıştım: Sanat hakikat içindir ve hakikat herkes içindir. Her büyük sanat eserinin arkasında bir büyük fikir vardır. Sanatı entelektüel olarak besleyen o fikirdir. Sanatçı hem fikir işçiliği yaparak hem de estetik inşa süreçlerini kullanarak ortaya bir büyük eser koyar. Bu eser aynı anda insanın aklına, kalbine, duygusuna, muhayyilesine hitap eder. Burası sanatın hakikat-

le olan bağının ortaya çıktığı ve bize göründüğü yerdir. Bu bağlamda sanatı hakikatten ayırmak ve santimantalize etmek yani duygulara indirgemek, büyük sanatın arkasındaki büyük fikri ortadan kaldırmak anlamına gelir. Sanat sadece duygulara hitap eden ve duygusal boşalımla ifade edilebilecek bir şey değildir. Sanat zihninizde bir ışık yakar, size bir şeyler gösterir ve böylece düşünmenizi sağlar. Sonra o düşünceyi duyguyla besler. Bunlar birleştiği zaman sanat sizi etik ve estetik olarak harekete geçirir.

Siz aynı zamanda kitap yazıyorsunuz, imza günlerine gidiyorsunuz. Ama bu tarafta da çok yoğun –halk dilinde tabir edecek olursak "çok koşturmacalı"– bir hayatınız var. Bazen kendi kendime şunu soruyorum: Bu adamın meramı nedir? Neden bu kadar yoğun bir hayatı tercih ediyor? Mesela kitap yazmak çok zor, bir uzmanlık alanı gerektiren durum. Çünkü bazen yazıyla ifade edebilmek çok zor. Mesela sizin kitaplarınızı okuduğumda en ince noktasına kadar anlattığınızı görüyorum. Nereye varmak istiyorsunuz?

Her yazar önce kendisi için yazar. Sonra yazdıklarını okuyucusuyla paylaşır. Bu paylaşım yazarı da okuyucuyu da besler, büyütür, yakınlaştırır. Ama ciddi bir yazar "Okuyucu bunları istiyor." diye yazmaz. Varlığın ve hakikatin zihnindeki izdüşümlerini toplar, ruhunun potasında eritir, oradan yeni bir alaşım çıkarır ve dünyaya sunar. Bu sunduğu şey ne tamamen kendi malıdır ne de ondan tamamen bağımsızdır. Bu eseri, eczayı, ilacı, ikramı, alaşımı, hasılayı, şiiri, hikâyeyi, denemeyi, resmi, besteyi –artık adına ne derseniz– alan okuyucu onda kendi hikâyesini bulduğu oranda ona sahip çıkar. Yazar, eser ve okuyucu arasındaki duvarlar or-

tadan kalkmaya başlar. Hepsinin birbirini etkilediği, beslediği, şekillendirdiği ve birbirine katıldığı bir tecrübeye, bir yolculuğa, bir seyr ü temaşaya dönüşür.

Elbette her büyük yazar –bu yazar tarihçidir, felsefecidir, edebiyatçıdır, bilim insanıdır, akademisyendir... fark etmez– alanı ne olursa olsun, birçok soruyla uğraşır. Ama her büyük yazarın cevaplamaya çalıştığı bir tane büyük soru vardır. Tüm diğer sorular bu büyük soruyu açmak için devreye girerler. Tüm yan yollar, o büyük caddeye çıkmak için yürünür. Tüm detaylar, bir büyük meseleyi aydınlatmak için anlatılır. Tüm nakışlar, bir temel deseni ortaya çıkarmak için atılır. Bu büyük sorunun ne olduğu yazardan yazara, sanatçıdan sanatçıya değişir. Ama dikkatli baktığınızda o büyük fikrin, duygunun, nakışın ne olduğunu görürsünüz.

Ben bunu büyük bestekârlarda da hissediyorum. Bir temel ses var, onu duyduğum zaman diyorum ki: "Bu kesin şu ustanın eseri..." Mesela Bach'ı dinliyorum. Vivaldi'yi dinliyorum. Bir noktadan sonra "Bu tını kesin Vivaldi'nin." diyorum. Bir şiir okuyorum ve "Bu kesin İsmet Özel'den." diyorum. Bir metin okuyorum ve "Bu, Ahmet Hamdi olmalı." diyorum. Aynı şeyi Hölderlin'i, Borges'i yahut Rilke'yi okurken de hissediyorum. Bunlar işte o şairin, yazarın, bestekârın, sanatkârın peşinde koştuğu, büyüttüğü, çoğalttığı ve kendi ruhundan katıp bize sunduğu o büyük fikrin ve duygunun yansımaları. Bir yazarı okurken, bir sanatçıyı tecrübe ederken de insan bir büyük şeyin peşinden gider. Detaylar unutulur ama o büyük şeyin dokusu, tınısı, ruhu sizde kalır.

Yunanlı şair Arkhilokhos ünlü şiirinde "Tilki pek çok şey bilir ama kirpi bir büyük şey bilir." der. Az az ama çok şey bilen tilki, meselelere parçacı, fragmanter ve nispeten görece yaklaşır. Bir meseleyi çözmek için farklı farklı küçük yöntemler kullanır. Kirpinin ise bildiği bir büyük şey vardır ve ona sıkı sıkıya bağlıdır. Tüm

meseleleri bu büyük şey, kavram, fikir, ilke etrafında anlamlandırmaya çalışır. Bu düzenleyici ilke, onun varlığın sonsuz çeşitliliğine ve karmaşıklığına açılan penceresidir. Isaiah Berlin bazı yazarların tilki, bazılarının ise kirpi olduğunu söyler. Bazı yazarları parçacı yaklaşımları, küçük ama etkili yöntemleri için severiz. Bazılarını ise bir büyük ve temel fikre sıkı sıkıya bağlı olduğu için tekrar tekrar okuruz. Bu biraz da bizim kim ve ne olduğumuzla ilgili bir durumdur. Ben kendimi tilkiden ziyade kirpiye yakın hissediyorum. Her büyük düşünürün bir büyük şeyi bildiğini ve onu bize sunduğunu düşünüyorum.

Yani imzası odur.

İmzası odur, duygusu odur, dokusu odur. Ben yazarlığa biraz öyle baktım. Benim soruma gelecek olursam... Tabii ki benden önceki birçok büyük üstadın sorduğu soruya çok benzer bir soru: "Biz niye buradayız?" Bütün diğer sorular bu soruya verdiğimiz cevaba göre şekilleniyor: "Niye yaratıldık, niye buraya gönderildik?" Bu soruyu cevapladığımız oranda "nasıl" sorusunun cevabını verme imkânına kavuşacağımız için önemli. Çünkü niçini cevaplanmamış hiçbir sorunun nasılının anlamlı bir cevap üretmesi mümkün değil.

"Biz niçin buradayız?" sorusunda hem ben hem de biz var. Birey olarak ben kimim? İnsanlık olarak biz kimiz? "Niçin" ne demek? Niçin sorusunun cevabını nerede aramalıyım? Sonra "buradayız" kısmı. Burası neresi? Dünya mı? Evren mi? Evrenin sonsuzluğu içinde neden burası? Peki burada olmak ne demek? Şimdi, burada, şu anda olmak ne anlama geliyor? Varlığın içinde, kıyısında, yanında, üstünde, ötesinde olmak mı demek bu? Varlık-la birlikte burada var olmak ne demek? Bendeki kirpinin cevabını aradığı soru da bu.

Sizin herhâlde basketbol oynadığınızı bilmeyen yok. İyi oynar mısınız?

Oynamaktan büyük keyif alıyorum. "İyi oynarım." diye bir iddiada bulunmayayım. Hadsizlik etmeyeyim. Ama Ankara'da iyi bir basketbol ekibimiz var. Onlarla haftada bir iki gün oynuyoruz. Araya benim seyahatler girince birkaç hafta oynamadığımız oluyor. Profesyonel basketbol oynamış arkadaşlardan da gelenler oluyor, gençlerden gelenler de, altyapıda olanlar da... Onlarla iyi maçlar çıkarıyoruz.

Geçtiğimiz günlerde Sayın Cumhurbaşkanı'nın basketbol oynarkenki görüntüleri ortaya çıktı. O maçlar düzenli olarak devam ediyor mu?

Birkaç aydır ara verdik ama genellikle oynuyoruz. Elbette Cumhurbaşkanımızın programı el verdiği oranda. Hatta bir ara haftada iki üç gün oynuyorduk. Çok keyifli oluyor. Bir kere Cumhurbaşkanımızla böyle bir spor yapmak, onun spor yaptığını görmek çok keyifli. Çünkü bu ülkenin yükünü yüklenip taşıyan bir liderin spor yapması, kendini dinç hissetmesi bizi çok mutlu ediyor. Spor ona da iyi geliyor. Basketbolu çok sevdi. Basketbola olan bu ilgisi ve merakı beni çok mutlu ediyor. Çok da severek oynuyor.

Oynadığı maçlardan ayağını biliyoruz.

Bir yeri var, oraya geldiği zaman %80-90 oranla atıyor. Eli çok sağlam. Biz çok keyif alıyoruz. Dediğim gibi en önemlisi onun böyle dinç olduğunu görmek. Sporla birlikte o toksinleri atması, keyif alması, birlikte terlememiz, koşmamız, birlikte gülmemiz,

birlikte muhabbet etmemiz... Çok büyük bir keyif, çok büyük bir ayrıcalık. Kadro sağlam. Çok güzel maçlar oluyor.

İbrahim Bey, yakın zamanda Putin'in sizinle ilgili bir ifadesi var. Türkiye'de çok konuşuldu bu. Burada tabii iki soru var. Bir, Putin niye bu kadar şaşırdı? İki, siz orada kime sarıldınız? Nasıl gelişti o süreç?

Semerkant'taydık, görüşme için salona girdik. Cumhurbaşkanımız da bir iki dakikalık arayla arkadan geliyordu. Ben salona girince Sayın Putin oradaydı. Heyeti de karşıdaydı. Ben Sayın Putin'le selamlaştım. Sonra benim Rus mevkidaşım Yuri Uşakov bana selam etti. Ben de Yuri'ye doğru ilerledim. Oraya gidince böyle bir yarım omuz selamı yaptık. Aslında tam yanak yanağa sarılma şeklinde değildi. Niyeyse Sayın Putin'in ilgisini çekti, hoşuna gitti. Ben tabii görmedim arkada onu yaptığını, sonradan –ertesi gün– görüntüler çıkınca gördüm. Bilseydim giderdim, ona da yakından selam verirdim.

Ama çok konuşuldu.

Sıcak bir andı. Sayın Putin'in de böyle çok görünmeyen, bilinmeyen bir yönü ortaya çıktı orada. Uzun yıllar bu tür diplomatik çalışmaların içinde olduğunuz zaman belli dostluklar da geliştiriyorsunuz.

Diplomatik olarak birçok isimle tanışıyorsunuz, arkadaşlıklar kuruyorsunuz. Bütün bu ülke diplomasisinin dışında da zaman zaman hatır sormak için arar mısınız onları? Birbirinizle görüşür, yazışır mısınız?

Tabii. Benim dünyanın değişik yerlerinde birçok mevkidaşım var. Mesela bir kısmı diyelim ki görevden ayrılıyor ya da çalıştığı lider seçim kaybediyor. Böyle olunca bir müddet kenarda duruyor, başka şeylerle uğraşıyor. Onlar görevdeyken tanıştığımız ama ilişkimizin devam ettiği Ortadoğu'dan Balkanlar'a, Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne, Afrika'ya kadar birçok yerde böyle dostlarım, arkadaşlarım var. Onlarla ara ara haberleşiyor, konuşuyor, fikir alışverişinde bulunuyoruz. Bazen onlar bir şey soruyor, bazen ben bir şey soruyorum. Ben bu dostlukları önemsiyorum. Ülkem adına da bunların kıymetli olduğu kanaatindeyim. Çünkü son tahlilde diplomatik birikimimize yapılmış önemli bir katkı. Dünyanın değişik yerlerinde yaşanan hadiseleri anlamak için o birikimden istifade etmek benim mesleğim açısından da önemli bir şey.

Instagram'da takip edilmesi gereken isimlerden birisiniz. Çünkü orada zaman zaman muhteşem fotoğraflar paylaşıyorsunuz. İyi bir fotoğrafçının elinde her zaman iyi bir fotoğraf makinesi olmayabilir ama o göz ve bakış açısı her zaman onunla beraberdir. Tahmin ediyorum birçoğunu da herhâlde cep telefonuyla çekiyorsunuzdur.

Yok, orada paylaştığım fotoğrafları fotoğraf makinesiyle çekiyorum. Çok nadir, bazen hikâyede cep telefonuyla çektiğim fotoğraflar oluyor. Ama normalde, hesabımdan paylaştığım fotoğraflar benim fotoğraf makinemle çektiğim fotoğraflar. Elbette kullandığınız makine önemli ama her şey ondan ibaret değil. Fotoğrafı makine çekmiyor, fotoğrafçı çekiyor. Önce zihninde o fotoğrafı oluşturuyor. Sonra denklanşöre basıyor. O yüzden rahmetli Ara Güler "En iyi makine en iyi fotoğrafı çekseydi en iyi daktiloya sahip olan da en iyi romanı yazardı." derdi.

Güzel bir örnek. İbrahim Bey, bütün dünyanın akıl erdiremediği bir diplomasi yürütüyoruz şu anda. Hem Ukrayna'yla hem de Rusya'yla çok iyi diyaloglarımız var. Rusya'ya, en basitinden, havalimanlarımızı kapatmadık. Birçok ülke Rusya'nın mallarına el koyarken veya Rusları sınır dışı ederken biz bir anlamda kapımızı açtık. Bir taraftan da Ukrayna'ya çok ciddi bir insani yardımımız var. Barışın sağlanması için önemli diplomatik girişimler yapıyorsunuz ki Sayın Cumhurbaşkanımız, tahıl koridorunun açılmasıyla ilgili bütün dünyada takdir gören ciddi bir diplomatik harekette bulundu. Nasıl oluyor bu?

Ukrayna Savaşı'nda aldığımız pozisyon bizim yıllardır oluşan diplomasi tecrübemizin ve birikimimizin bir tezahürü olarak görülmeli. Bu savaş başladığında Cumhurbaşkanımız çok önemli bir şey söyledi: "Biz ne Rusya'dan vazgeçeriz ne de Ukrayna'dan." Yani biz bu savaşta taraf olmayacağız, savaşın bir an önce bitmesi için çaba sarf edeceğiz. Bu bakış açısının ne kadar önemli olduğunu bugün herkes görüyor. Maalesef bu savaş, uzun yıllar devam edecek bir savaşa doğru evriliyor. Uzadıkça da daha yıkıcı, daha tehlikeli hâle gelecek. Ben dün CNN International'a bir mülakat verdim. Orada da kısaca ifade ettim. Meselenin bir Ukrayna tarafı var. Yani Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenliği temelinde bu sorunun çözülmesi, Rusya'nın işgale son vermesi, askerlerini çekmesi ve müzakere yoluyla barış anlaşması yapılması gerekiyor. Burada Ukrayna'nın kendi egemenlik haklarından vazgeçmesi elbette söz konusu değil. Uluslararası hukuk da bunu gerektiriyor. O manada biz de son yapılan referandumu ve ilhak kararını tanımadığımızı ifade ettik. Aynı ilkesel duruşu Kırım meselesinde de göstermiştik.

Fakat bu savaşın ikinci bir boyutu var. O da jeopolitik düzeyde devam eden bir güç mücadelesi. Rusya uzun bir süredir Batı'yla yeni bir büyük anlaşma yapmak istiyor. Rusya'nın istediği, sadece Ukrayna'yla oturup bir barış anlaşması yapmak değil; asıl Batı'yla yeni bir büyük pazarlık yapmak istiyor. Rusları dikkatli dinlediğiniz zaman –görüşlerine katılırsınız, katılmazsınız bu ayrı bir şey– şunu diyorlar: Artık dağılan Sovyetler Birliği sonrasında Gorbaçov'un, Yeltsin'in Rusya'sı yok. Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan ve ABD'nin başını çektiği tek kutuplu dünya da geride kaldı. Bugün yeni bir dünya var. Bugün yeni bir Rusya var. Bu yeni dünyada Çin, Hindistan gibi güneyin küresel yükselen güçleri var. Bu yeni dünyada yeni bir güç dağılımının olması gerekiyor.

Soğuk Savaş sona erdiğinde iki kutuplu dünyanın ardından şöyle bir dünya düzeni tasavvur edilmişti: bir tane süper gücün (ABD'nin), altında beş altı tane büyük gücün, onların altında da diğer orta ölçekli ülkelerin dizildiği bir piramit. Yeni dünya düzeni böyle bir mimariye sahipti. Eşit yahut adil değil, hiyerarşik ve piramitsel bir yapı üzerine kuruluydu. Büyük güçlerin bir kısmı –başta Çin ve Rusya– bu yapıyı sorgulamaya ve zorlamaya başladı. Ekonomik, siyasi, askerî, kültürel ve diğer alanlarda Batı merkezli ve ABD güdümlü dünya sisteminin adil ve hakkaniyetli olmadığını söyleyen başka ülkeler de var. Bir büyük arayış dönemindeyiz. Batı merkezli dünya sistemi artık yürümüyor. Ama yerine neyin konacağını da kimse tam olarak bilmiyor. Bize göre Avrupa-merkezci ve ABD güdümündeki bir sistemin yerine Rus merkezli ya da Çin merkezli bir sistem kurmak doğru değil. Bir sorunlu sistemi bir başka sorunlu sistemle değiştirmek hak, hukuk, adalet ve hakkaniyet getirmeyecek.

Bu arayışın sonunda ortaya nasıl bir düzenin çıkacağını bilmiyoruz ama şu anda bu arayışın ve rekabetin sebep olduğu geri-

lim, yarı kaotik ve çatışmacı bir küresel ortam vücuda getirmiş durumda. Esasen Rusya ile Batı arasında cereyan eden Ukrayna Savaşı, bu yeni düzen arayışının ilk işaret fişeklerinden biri. Jeopolitik düzeyde yeni bir düzen/sistem üzerine mutabık kalınmazsa savaşın bu şekilde ve daha başka asimetrik yöntemlerle devam etmesi kaçınılmaz olacak. Daha fazla insan ölecek, daha fazla toprak kaybı olacak, daha fazla yıkım olacak. Nükleer savaş ihtimali giderek güç kazanacak. O yüzden, "Biz bir denge politikası izliyoruz." derken sadece "Biz taraf tutmayacağız, hem Rusya'yla hem Ukrayna'yla aramızı iyi tutacağız." demiyoruz. Biz aynı zamanda bu büyük ve uzun soluklu jeopolitik savaşın önlenmesi için de bir çaba içerisindeyiz.

Bu iş olgun, uzun vadeli bir stratejik bakış açısıyla ele alınmaz, jeopolitik bir perspektifle doğru bir zemine oturtulmazsa ve bu dediğim müzakere için gerekli zemin oluşturulmazsa önümüzdeki on yıl, yirmi yıl boyunca bu savaşın benzerlerini görmek kaçınılmaz hâle gelecek. Bunun sonuçlarını kimsenin kestirmesi mümkün değil. Zaten bir öngörülemezlik ve belirsizlik çağında yaşıyoruz. Birkaç yıl önce "Bir salgın olacak, kimsenin aklına bile gelmeyen, hayal bile edemediği bir virüs bütün dünyayı dize getirecek." denseydi hepimiz herhâlde "Distopik bir filmden sahneler anlatıyorsun." der, geçerdik. Pandemiyi, salgını yaşadık. Bu pandemiyle beraber de doğu-batı, kuzey-güney, zengin-fakir hiyerarşilerinin yerle bir olduğunu gördük. Tam bundan kurtulduk, dünya tekrar bir normale dönecek derken Ukrayna Savaş'ı çıktı. Şimdi bu savaşın ne kadar süreceğini bilmiyoruz. Bir sonraki büyük küresel felaketin ne olacağını bilmiyoruz. İklim değişikliğinin bizi nerelere götüreceğini bilmiyoruz.

Bakın, şu anda dünyanın doğal dengesi o kadar bozuldu ki tabiat bile nasıl davranacağını bilemez hâle geldi. Aynı anda bir ülkenin güneyinde yangın varken kuzeyinde salgınlar yaşanıyor. Ge-

çen sene biz bunu yaşadık. Bizim Ege ormanları yanarken Karadeniz'de sel felaketleriyle, su baskınlarıyla mücadele ediyorduk. Bu Türkiye'ye özgü bir şey değil. Maalesef iklim değişikliğinden dolayı çok keskin hava geçişleri yaşanacağı için bu tür çalkalanmalar olacak. Şimdi ben bir felaket senaryosu çizmek istemem ama buralarda uzun soluklu bir bakış açısı geliştirmezsek insanın kendi eliyle sebep olduğu bu felaketlerin giderek daha da derinleşmesi ve yıkıcı hâle gelmesi kaçınılmaz olacak.

Ukrayna Savaşı'nda da tüm taraflara şunu diyoruz: Savaş diyorsanız, savaş şu anda barıştan daha kolay. Eğer "Bir tarafı savaş meydanında yenelim, yıpratalım, yıkalım, ortadan kaldıralım." varsayımıyla hareket ediyor, "Ondan sonra bir düzen kuralım." diyorsanız bu çok yanlış bir bakış açısı. Çünkü bu savaşı ortaya çıkaran temel saikleri, sorunları, meseleleri, endişeleri, kaygıları ortadan kaldırmazsanız bu savaş üç yıl, beş yıl, on yıl sonra bir başka şekilde yine önünüze gelir. Yani sorunu sadece ötelemiş olursunuz. Bir sorunu ötelemek ise onu çözmek demek değildir. Çözmek için başka ilkelerle ve başka bir bakış açısıyla hareket etmeniz gerekir. Biz Ukrayna Savaşı'na böyle bakıyoruz.

Bizim oynamaya çalıştığımız rol sadece tahıl sevkiyatı, esir mübadelesi yahut Zaporijya'daki nükleer santralin güvence altına alınması değil. Hatta sadece Rusya'yla Ukrayna arasında bir barış anlaşması imzalanmasını sağlamak da değil. Biz, bu büyük savaşı önleyecek bir jeopolitik perspektifi ortaya koymaya çalışıyoruz. Bunun için iki tarafla da konuşuyoruz. Cumhurbaşkanımız bu konuları uzun uzun Sayın Putin'le de, Sayın Zelenski'yle de, Batılı müttefikleriyle de konuşuyor. Prag'da yaptığı sunumlarda,[1] ikili görüşmelerde hep bunları anlattı. Ben bu bakış açısının çok

1. 6 Ekim 2022.

önemli tarihî bir rol olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu rolü oynayan, oynayabilecek başka aktör ve ülke şu anda yok. Dolayısıyla biz hazırlıklarımızı buna göre yapıyoruz. Muhataplarımıza, mevkidaşlarımıza da bunu elimizden geldiğince açık seçik bir şekilde anlatmaya çalışıyoruz.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ukrayna ve Rusya arasındaki bu savaşta barış için bu kadar etkin rol oynaması açısından Avrupa veya farklı devletlerin liderlerinin, Sayın Erdoğan'a karşı bakış açıları nasıldır sizce?

Tabii olumlu bir etkiye sahip. Çünkü hepsi tahıl sevkiyatı, esir mübadelesi, nükleer santral ve diğer konularla ilgili Türkiye'nin çabalarını takdir ediyorlar. Cumhurbaşkanımızın da burada gerçekten çok kilit bir rol oynadığının farkındalar. Bunu ifade de ediyorlar. Bir kısmı belki bu siyasi krediyi ona vermek istemiyor ama yani durum ayan beyan ortada, bundan kaçmak mümkün değil. Ve giderek mesela "Türkiye ne düşünüyor?" sorusundan ya da "Türkiye'nin de fikrini alalım." düşüncesinden ziyade "Bu işi nasıl çözeceğiz, ne yapalım, ne yapmalıyız?" diye gelip konuşuyorlar artık Cumhurbaşkanımızla. Ben de mevkidaşlarımla konuştuğum zaman Dışişleri Bakanımız, İstihbarat Başkanımız, Savunma Bakanımız ve diğer arkadaşlarımız da muhataplarıyla konuştukları zaman onlara bir bakış açısı ve çıkış yolu sunmaya çalışıyoruz.

Benim çok keyif aldığım bir sohbet oldu. Son olarak şunu sormazsam herhâlde bu röportaj eksik kalır. Çünkü tarihe bir not düşüyoruz. Sizin ne kadar önemli bir görevde olduğunuzu şüphesiz herkes biliyor. Başarılarınız, önemli işlere imza attığınız

noktalar var. Her şeyi bir kenara bırakıp sadece İbrahim Kalın olarak yola devam etmeniz şüphesiz ki çok takdir edilesi bir durum. Ama bir de başaramadıklarınız mutlaka vardır. İbrahim Kalın neyi başaramadı?

Kişisel olarak bazı şeyleri daha erken yapmayı isterdim, şimdi ve bundan sonrası için de istiyorum. Ben dil çalışmayı, dil okumayı seven birisiyim. Birkaç dili de kendimce öğrendim. Onları kullanmaya çalışıyorum. Ama mesela Hölderlin'i, Rilke'yi kendi dilinde okumak için iyi düzeyde Almanca öğrenmek isterdim. Tolstoy'u, Dostoyevski'yi, Çehov'u kendi dilinde okumak için Rusça öğrenmek isterdim. Borges'i kendi dilinde okumak için İspanyolca öğrenmek isterdim. Küçük kızım şimdi öğreniyor, İspanyolcasını epey ilerletti maşallah. Başka alanlarda başka şeyler de yapmak isterdim. Fotoğrafa biraz daha vakit ayırmak isterdim, hâlâ istiyorum. Henüz yapmadığım besteler var. Allah nasip ederse onları yapacağım. Yazmak istediğim kitaplar var, peyderpey onları yazıyorum. Vakit buldukça onlara da devam etmek istiyorum.

Mesleki anlamda ülkemiz için tabii ki yapacak daha çok şey var. Şöyle söyleyeyim: Bin yıllık bir yürüyüşün son halkasında bu sürece katkı vermeye çalışan bir insan olarak o birikime baktığımda yaptıklarımızın, yapabileceklerimizin yanında hâlâ yetersiz olduğunu görüyorum ve her manada –bilimden teknolojiye, üniversiteden diplomasiye– ülkemizin standartlarını daha yukarı çekmek için, daha fazla çalışmamız gerektiğini görüyorum. Büyük Türkiye hikâyesinin hepimize ait bir hikâye olduğuna inanıyorum. Bu hikâyeyi hepimiz birlikte yazıyoruz. Hepimiz o hikâyenin bir parçasıyız. Hiç kimse kendisini o hikâyenin dışında görmemeli, dışlanmış hissetmemeli. Burada bizden kaynaklanan bir

hata ve eksiklik varsa bunu düzeltmek için ülkeyi yöneten insanlar olarak daha fazla çaba göstermemiz, daha fazla insanı kucaklamamız, "Bu hikâyeyi birlikte yazıyoruz." duygusunu tekrar inşa etmemiz gerekiyor.

Sayın İbrahim Kalın'la çok keyifli bir mülakat gerçekleştirdik. Benim için de önemliydi. Türkiye'nin yakın tarihindeki bütün önemli anlarda ekranlarda şahit olduğumuz, yaşadığımız o olumlu ve olumsuz anları birlikte hissettiğimiz, birlikte sürece dâhil olduğumuz bir isimle program yapmak benim için büyük bir keyifti. Umarım ilerleyen yıllarda yeni kitaplarınız çıktığında ya da sahnede seyircilerinizle buluştuğunuzda biz de yeni mülakatlar yaparız ve yeni heyecanlarınızı paylaşırız. Son olarak söylemek istediğiniz bir şey varsa onu dinlemek isterim.

Teşekkür ederim. Benim için de keyifli bir sohbet oldu. Rabbim size de yaptığınız işte başarılar versin, vaktinizi bereketlendirsin.

17

NARSİSUS'TAN NERGİSE*

Bugün size Narsisus'un hikâyesini anlatmaya geldim. Narsisus'un nergise dönüşmesinin ne anlama geldiğini paylaşmaya geldim.

Bir Yunan mitoloji karakteri olan Narsisus, yakışıklılığıyla, karizmasıyla, "cool" görüntüsüyle birçok güzel kızın ilgi odağıdır. Ama kendisine olan aşırı sevgisinden ve kibrinden dolayı hiç kimseye yüz vermez. Ona gönlünü kaptıran tüm güzel kızların kalbini kırarak onları ortada bırakır. Eko adındaki güzeller güzeli kız da bundan nasibini alır.

Eko, Zeus'la olan ilişkisinden dolayı bir ceza almış ve duyduğu bir sözün sadece son kısmını tekrar etmeye mahkûm edilmiştir. Kendine ait bir söz söyleme imkânından yoksundur. Yapabildiği tek şey, söylenen sözün son kısmını tekrar etmektir. Eko, bugün yakın anlamında kullandığımız "eko" kelimesinin de kökenidir. Kendine ait bir sözü olmayanlar ancak başkalarının söylediklerinin ekosu olurlar.

İbrahim Kalın, "Narkissos", *TEDx Talks*, "TEDxHacettepeUniversity", 23 Mayıs 2023.

Eko, bir gün Narsisus'u avlanırken görür ve ona âşık olur. Ama aşkına karşılık bulamaz. Narsisus'a bir şeyler söylemek ister ama söyleyemez. Sadece onun söylediklerini tekrar eder. Narsisus Eko'yu görüp niyetini anladığında mağrur bir şekilde "Sen kim oluyorsun da beni sevdiğini söylüyorsun." diyerek kibirlenir ve Eko'yu reddeder. Aşkına karşılık bulamayan Eko hastalanır ve sonunda ölür. Ölürken eriyen kemikleri dağ, geriye kalan nefesi bir yankı olur. Geriye ondan da bir yankı, bir ses, bir eko kalır. Yunan tanrıları bu duruma çok kızar ve Narsisus'u cezalandırmaya karar verir.

Bir gün Narsisus, nehrin kenarında su içmek için eğildiğinde suda kendi aksini görür. Sudaki aksine âşık olur. Bu nasıl bir güzellik diyerek kendisine aşkını ilan eder. Ama kısa bir süre sonra kendine olan aşkının onu eritmeye, tüketmeye başladığını görür. Zira kendine âşık olanın aşkına bir karşılık bulması mümkün değildir. Böylece sudaki yansımasına, kendi suretine, kendisine âşık olan insanın trajik hikâyesi başlar. Kendinden başkasını görmeyen, beğenmeyen, iltifat etmeyen Narsisus yavaş yavaş ölmeye başlar. Suya düştüğü yerde bir çiçek biter. O çiçeğin adı nergistir.

Nergis göbeği sarı, etrafı beyaz yapraklardan oluşan ferahfeza bir çiçektir. Ortasındaki filizin boynu bükük olduğu için alçak gönüllülüğü temsil eder. Narsisus ne kadar kibirli idiyse, nergis de o kadar narin, mütevazı ve alçak gönüllüdür.

Narsisus'un kendine olan aşırı sevgisi ve kibre varan özgüveni onun sonunu getirmişti. Onun ruhundan ve bedeninden yükselen nergis ise sevmeyi, paylaşmayı, letafeti, inceliği anlatır. Nergis, gelin çiçeği olarak da bilinir. Bir gelin gibi narin, sevgi dolu, aşk dolu, hayat dolu bir çiçektir. Nergis aynı zamanda sevgi çiçeğidir. Sevginin paylaşıldığı zaman çoğaldığını ve dünyayı güzelleştirdiğini anlatır bize.

Narsisus'un temel sorunu, kendine olan aşırı sevgisinden dolayı etrafındaki hiçbir güzelliği göremez hâle gelmesiydi. İnsanın kendini sevmesi elbette önemlidir. Bu sevgi olmadan başkalarını sevemeyiz. İçinde sevgi olmayanın bunu dışarıda bulması mümkün değildir. Fakat öz-sevgide ölçüyü kaçırdığınızda denge bozulur ve sevgi kibre, kibir yıkıma dönüşür. Narsisus'un başına gelen buydu.

Bu hastalıklı durum modern psikolojide karşımıza narsist kişilik bozukluğu olarak çıkar. İki yönü dikkate değerdir. Birincisi sadece kendini sevme ve beğenme duygusudur. Narsist kişilik kendisi dışında bir güzelliğin olduğunu tahayyül bile edemez. Onu inkâr yoluna gider. Herkesin güzel dediğine çirkin demek için olmadık yollara başvurur. Dünyada kendinden daha güzel, daha sevilmeye layık, daha kıymetli bir şey olmadığı için onun dışındaki her şey otomatikman eksiktir, çirkindir, yetersizdir, kerihtir.

Narsist kişiliğin ikinci hastalığı asla tatmin edilemeyen beğenilme açlığıdır. Bu kişinin kendini beğenmesi ve sevmesi yetmez. Herkesin onu beğenmesi ve sevmesi gerekir. Yüksek beğeninin ölçüsü, narsist kişiyi beğenmektir. Bu beğeninin sonu ve sınırı yoktur. Narsist kişi, ne kadar gerçek ve dostane olursa olsun, hiçbir eleştiriyi kabul etmez. Kimsenin aklına ve öğüdüne ihtiyacı olmadığını düşünür. Herkesin onu beğenmesi, sevmesi ve takdir etmesi gerekir. Aksi hâlde asla mutlu olamaz.

Bu iki sorunla karşı karşıya olan kişiler her zaman mutsuzdurlar. Zira mutluluğu hep dışarıda ararlar ve bulamazlar. Dünyaya bencil bir zaviyeden baktıkları için onu kendisine hizmet etmesi gereken bir araç olarak görürler. Başkalarının sevinci yahut başarısı onları mutlu etmez. Mutluluğun tek kriteri, onun mutlu olmasıdır. Her şey onun mutlu olması için dizayn edilmelidir.

Kendini evrenin merkezinin merkezinde gören insan elbette mutlu olamaz. Zira gerçeklik bundan farklıdır. Zihindeki kurguyla gerçeklik arasındaki fark ve dünyadan beklentileriyle ger-

çekler arasındaki mesafe, narsist kişiyi hayat karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğratır.

Oysa insan ancak kendisi dışındaki varlıklarla, insanlarla, tabiatla, evrenle ilişki kurabildiği, onlarla çoğalabildiği, onlarla bir bağ ve ünsiyet kurabildiği oranda insandır.

İnsan kelimesinin Arapçada iki kökeni vardır. Birincisi *n-s-y* kökünden gelir ve unutmaktır. İnsan unutan varlıktır. İkinci manası *e-n-s* kökünden gelir, ünsiyet ve bağ kurmak demektir. İnsan tabiatı gereği başkalarıyla, varlık âlemiyle, "öteki"yle, diğer insanlarla, kendisi gibi olmayanlarla ve bunların hepsinin üstünde yaratanıyla bağ kurabilen varlık demektir. İnsan, bu bağ ve ünsiyet sayesinde büyük varlık dairesinin bir parçası olduğunu idrak eder. Ancak bu bağ sayesinde insani özelliklerini keşfedebilir. Ancak bu bağ ile yeryüzünde insana yakışır bir yaşam alanı inşa edebilir.

İnsan kendi dışına çıkabildiği, nefsini aşabildiği, egosunun ötesine geçebildiği oranda özündeki hakikati keşfedebilen varlıktır. Tohum toprağa atılır ki kendinden çıkıp kök budak salsın, ağaç olsun. Toprağın altından çıkıp semaya yükselsin. Dallarıyla göğü kavrasın. Rüzgâra melodi, kuşlara yuva olsun. Meyve verip gıda olsun, şifa olsun, ikram olsun.

Tohum, tohum olarak kalırsa çürür. Kendi içinde tükenip gider.

Kendinde kalan, kendinde tükenmeye mahkûmdur.

Kendinin ötesini göremeyen, derin bir körlüğün içindedir.

Kendinden başkasını duymayan, amansız bir sağırlığın esaretindedir.

Kendinden başkasını beğenmeyen, dünyadaki tüm güzelliklerden mahrumdur.

İnsan varlık âlemindeki manaları, sırları, tınıları, nağmeleri duymaya, görmeye ve hissetmeye başladığı zaman gerçek manada insan olmaya başlar.

Kendi nefsini gölgede bırakabilen, başkalarına ilgi gösterebilen, başkalarına değer verebilen, başkalarını anlayabilen, onlara zaman ayırabilen, onlarla empati kurabilen kişi, insan olma yolunda önemli bir adım atmıştır.

Narsist kişilik bozukluğu yaşayan kişilerde bu ünsiyet, bağ kurabilme, başkalarına ilgi gösterebilme, başkalarına değer verebilme yetisi yoktur. Onlar sadece kendilerini bilir, kendilerini beğenir ve kendilerini severler. Onlar için benin, nefsin, egonun ötesinde kayda değer bir gerçeklik yoktur.

Başkaları, onların ihtiyaçlarını karşılayan birer araçtır, hizmetçidir, payandadır. Bu amacın dışında bir değerleri ve anlamları yoktur.

Ama paradoksal bir şekilde değer vermedikleri bu insanlar tarafından beğenilmek ve onaylanmak isterler. Onların onayını almadan asla mutlu olamazlar. İşte bu noktada başkalarının esiri olurlar. Beğenildikleri ve onaylandıkları oranda kendilerini tam ve bütün hissederler. Hep başkalarından medet umarlar. O ilgi ve alaka gelmediği zaman hayat onlar için bir zindana dönüşür ve her şeyi kötülemeye, karalamaya başlarlar. Ruhlarına çöken karanlığı tüm dünyaya mal etmeye çalışırlar.

Bu sorunun temelinde insanın kendini evrenin merkezinde görmesi var. Ama buna sadece kişisel bir maraz olarak bakarsak hata yaparız. Modern insanlık kendini varlığın merkezine koyduğundan beri her şeyi bu insanın arzularına göre tanımlar olduk. Zihnindeki deli gömleğini varlığa giydirmeye çalışan modern insan bu imkânsız çabasında başarısız olunca kendine çekidüzen vermek yerine varlık düzenini yerle bir etme yo-

luna gitti. Çevre krizinden iklim değişikliğine, bölgesel çatışmalardan küresel kaosa kadar yaşadığımız sorunların temelinde bu var.

17 ve 18. yüzyıllardaki büyük bilimsel-felsefi kırılmadan beri insanlık kendini evrenin merkezinde yer alan ve ona anlam veren yegâne varlık olarak tanımladı. Varlığın efendisi olarak her tür güce, yetkiye ve tasarruf hakkına sahip olduğunu düşünürken hiçbir sorumluluk almak istemedi. Oysa her yetki ve güç, sorumlulukla beraber gelir. Yetkisi olmayan sorumluluk yük, sorumluluğu olmayan yetki keyfilik ve hoyratlıktır. İki durum da insanı zora sokar, düzeni bozar.

Tam yetki sahibi ama hiçbir sorumluluğu olmayan modern insan kendini evrenin merkezine koyarken evrenin anlamını da tüketti. Maddeyi manadan soyutlayarak mutlaklaştırdı ve mekanik-fizikalist bir evren tasavvuru geliştirdi. Evreni mekanikleştirdikten sonra kendini de makineleştirdi. İnsan bedenini biyolojik bir kadavraya, aklı sinir sistemine, ruhu kimyasal tepkimelere, kalbi kan pompasına indirgeyerek tek hakikatin madde ve fiziksel gerçeklik olduğu zehabına kapıldı. Kendini evrenin efendisi yapayım derken evreni ve kendini anlamsız hâle getirdi.

Hâlbuki insan evrenin efendisi değildir. Onun sahibi değildir. İnsan olsa olsa varlık âleminin bir parçasıdır. Onun bir paydaşıdır, yoldaşıdır, ortağıdır. Ona maddi efendilik yapması zaten mümkün değildir zira insan evreni değil, evren insanı beslemektedir. İnsan tüm ihtiyaçlarını tabiattan karşılamakta ama onu sanki düşmanı gibi hoyratça kullanmakta, tüketmekte ve bozmaktadır. Kendi hayatiyetini sürdürmek için tabiatın insana ihtiyacı yoktur ama insanın tabiatın her şeyine; havasına, suyuna, toprağına, tohumuna, güneşine, yağmuruna, bitkisine, hayvanına ihtiyacı vardır. Bu manada insan evrenin efendisi, patronu, maliki, sahibi değildir. Ontolojik ve metafizik anlamda insan büyük varlık

dairesinin bir parçasıdır. Parça, tanımı gereği bütünden küçüktür ve ona bağlıdır. Parça bütünün önüne geçmeye çalıştığında ortada ne parça kalır ne de bütün. İnsanın büyük varlık dairesindeki yerini idrak etmesi demek, parça-bütün ilişkisini doğru bir zemine oturtması demektir.

İnsan, evrene böyle bir bakış açısıyla yaklaştığı zaman ona efendilik taslamaktan vazgeçer. Onun hamisi, koruyucusu, sırdaşı, yoldaşı olur. Kendi varoluş gayesini evrenin varlık nedeninden ayrı görmez. Yaptığı her işi, tüm nedenlerin kaynağı olan "Varlık neden var?" sorusunu düşünerek, kavrayarak ve anlayarak yapar. Bunu yapabildiği oranda da varlık ve tabiat âlemi ona konuşmaya başlar. İnsan kendini varlığa açtığı oranda varlık da ona kendini açar. O zaman varlığın maddeden ibaret olmadığını, fizik gerçekliğin varlık mertebelerinden sadece biri olduğunu anlarız. Parçası olduğumuz varlık âleminin ve yaratılış düzeninin manasını aklımızda, ruhumuzda ve kalbimizde idrak etmeye başlarız. İşte o zaman varlığın bize söylediklerini duyma imkânına kavuşuruz. Bu noktada insan dinlemenin ve duymanın sadece fiziki kulakla değil, ondan çok daha köklü bir şekilde akıl ile, kalp ile, sezgi ile, hayal ile, hülasa insanın bütün varlığıyla gerçekleşen bir eylem olduğunu kavramaya başlar.

Çağımızın en büyük iki sorunu körlük ve sağırlıktır. Ne yaratılış düzenindeki işaretleri görebiliyor ne de kulağımıza fısıldanan hakikatleri duyabiliyoruz. Kendi kendimize ürettiğimiz karanlık ve gürültü düzeninde görmenin ve duymanın manasından haberdar bile değiliz. Görmeyi ekranda kayıp giden görüntülere bakmak zannediyoruz. Duymayı makinelerin seslerini, telefonların uyarılarını ve alarmlarını duymak zannediyoruz. Şehrin yapay ışıkları yüzünden milyonlarca yıldızın her gece gökyüzünde sergilediği muhteşem tabloyu göremiyoruz. Neon ışıklarının yüzümüze vuran yansımasını aydınlanma ve işrak sanıyoruz. Kendi gürül-

tümüzün bastırdığı seslerin farkında bile değiliz. Doğal bir su sesini, kuzunun melemesini, ağaçların hışırtısını, dalgaların sesini, rüzgârın nağmesini... en son ne zaman duyduk acaba? İnsan ancak mana gözünü ve mana kulağını geliştirdiği zaman gerçek manada görme ve duyma imkânına kavuşur. Hiçbir teknolojik cihazın bu imkânı ikame etmesi mümkün değildir.

Sokrates "Tek bildiğim, hiçbir şey bilmediğimdir." dediğinde hem ironi yapmakta hem de bir gerçeğe atıfta bulunmaktaydı. İroni yapıyordu zira çağının en büyük bilgesinin "Ben hiçbir şey bilmiyorum." demesi elbette bir hususun altını çizmek için sarf edilmiş bir cümleydi. Sokrates, her şeyi bildiğini sanan ve bildiğini de zenginlere parayla öğreten Sofistlere nazire yapıyordu burada. Ama aynı zamanda bir gerçeğin altını çiziyordu: İnsanın her şeyi bilmesi mümkün değildir. Daha fazlasını bilmek için hep daha fazla çalışmak, okumak, öğrenmek zorundadır. Bu öğrenme çabasının nihai amacı ise malumat toplamak değil, ben-bilgisine ulaşmaktır. İnsanın "Ben kimim? Ne için buradayım?" sorusuna doğru cevap vermesidir. Bilmenin amacı bilgi, data, rakam, veri vs. yığmak değil, "Neden?" sorusuna cevap vermektir. İnsanın kendini bilmesi ve ben-bilgisine kavuşması, tüm bilginin ve öğrenmenin nihai gayesidir. Bu yüzden Sokrates, Eflatun ve Aristo'nun sıkça gittiği Atina'daki Delfi tapınağının girişinde "Kendini bil!" ibaresi yer alıyordu. Kendini bil, kendini tanı, kendini bul. Fizikten matematiğe, felsefeden tarihe tüm ilimlerin amacı, senin kendini bilmen, kendini tanımandır.

Ama kendini bil demek, nefsini büyüt, egonu yücelt demek değildir. Tam tersine, "Büyük varlık dairesi içindeki yerini bul ve kendi hakikatine oradan ulaş." demektir bu. Kendini bilmek, kendini bulmaktır. Nitekim Arapçada var olmak (*vücud*), bulmak ve bulunmak demektir. Latincede var olmak (*existere*), gizlendiğin-saklandığın yerden orta yere çıkmak demektir. İnsanın var ol-

ması, büyük varlık dairesi içinde, diğer varlıklarla birlikte ortaya çıkması ve kendini bulması demektir. Bilmek, bulmaktır. Burada bilmek malumat sahibi olmak, enformatik yığınlar oluşturmak değildir. Bulmak anlamındaki bilmek, arifane bir şekilde, anlayarak, kavrayarak, hazmederek, derinlemesine bilmek demektir. İnsanın kendini bilmesi demek, kendi dışına çıkması ve egosunun ötesine giderek hakikatin kendinden ibaret olmadığını görmesi demektir.

Bu yüzden Müslüman düşünürler, kadim Yunanlıların sözüne çok önemli bir ilave yaptılar ve dediler ki: "Kendini bilen, Rabbini bilir." Kendini gerçek manada bilen kişi kendinde kalmaz. Hakikatin ötede olduğunu bilir ve oraya yönelir. İlk aşamada kendi dışındaki varlık âlemini görür ve onunla olan bağını ve ünsiyetini kavrar. Varlık âleminden onları var eden ilkeye, hakikate, kaynağa yönelir. Tüm varlık âleminin bir gayeye matufen yaratıldığını kavrar ve Rabbinin bilgisine ulaşır. Ben-bilgisiyle başlayan yolculuğu Rab-bilgisiyle kemale erer. Ama yolculuk burada bitmez. Bu idrak seviyesine ulaştıktan sonra tekrar varlık âlemine geri döner ve her şeyin manasını kendi mertebesinde idrak etmeye başlar.

Bu yüzden "Kendini bil." demek, "Kendini bul." demektir. "Kendini bul." demek, evrendeki yerini bul demektir. Bu, her şeyi yerli yerine oturtmaktır. Bunu yapan insan âleme kibir ve gurur içinde bakmaz. Narsist bir bakış açısıyla kendini evrenin merkezi, efendisi, patronu olarak görmez. Büyük varlık ve hakikat dairesinin içindeki yerini kavrar ve varlık âlemiyle, tabiatla, diğer varlıklarla, diğer insanlarla kavga etmekten vazgeçer. Onların varlığını kendisine bir tehdit olarak görmez. Tam tersine onları, kendi hakikatini gerçekleştirebileceği ve ortaya çıkarabileceği bir ayna olarak görür. Onları kendine yoldaş edinir. Onlarla birlikte var olmanın ve çoğalmanın yollarını arar. Onları "varlık-daşları" olarak görür. Varlık eylemini ve varlık düzenini paylaştığı ortakları olarak

onlara sahip çıkar. Onlar üzerinde tahakküm kurmak yerine onlarla kendini ve varlık âlemini zenginleştirme yoluna gider. Kendini hiç kimseden ve hiçbir şeyden üstün görmez.

Kendini üstün görme bireysel manada bencilliğe, kolektif manada ırkçılığa götüren tehlikeli bir yoldur. Kendi ırkını, etnik kökenini, kanını, kabileni, klanını üstün görmek, başkalarına karşı ırkçılık yapmaya kadar gider. Tarihte ortaya çıkan ırkçı hareketlerin tamamı kolektif bir üstünlük duygusuna dayanır. "Ben diğerlerinden üstünüm ve benim dışımdaki her şey bana hizmet etmek için var." yaklaşımı ırkçılığın temel varsayımıdır. Kendini diğerlerinden üstün görmek, Yaratıcı'nın hikmetine ve adaletine karşı çıkmaktır. O'nun her şeyi bir gaye, hikmet ve denge içinde yarattığını unutmaktır. Kendini üstün görerek Yaratıcı'nın diğer varlıklarına haksızlık etmektir.

Tarihteki ilk ırkçı şeytandır. Çünkü kendisi ateşten, Âdem ise topraktan yaratıldığı için ondan üstün olduğunu ileri sürmüştür. Bunu ne zaman söylüyor Şeytan? Cenab-ı Hak insanı yaratıp bütün melekleri ona secde etmeye davet ettiğinde söylüyor. Kendisi de bir melek olan Şeytan, Âdem'e secde etmeyi reddediyor çünkü kendi yaratılış malzemesinin –ateşin– topraktan üstün olduğuna inanıyor. Böylece hem Allah'ın emrine karşı geliyor hem de "Ona kendi ruhumdan üfledim."[1] dediği varlığı, yani insanı aşağılıyor. Âdem'in yaratılışı hakkında sorular soran ama sonra Allah'ın iradesine teslim olan diğer meleklerin tersine Şeytan inat ediyor ve secde etmiyor. Başkaldırıyor. İşte ırkçılığın hikâyesi de böyle başlıyor. Ve başladığı anda lanetleniyor.

Neden? Çünkü Allah'ın yarattıkları arasında ırk ve köken üzerinden üstünlük taslamak ve sahte hiyerarşiler kurmak, yaratılış iradesine ve düzenine karşı çıkmaktır. İnsan bir başka insana ak-

1. Hicr, 15/29.

lıyla, ruhuyla, takvasıyla, samimiyetiyle, sadakatiyle, vatanperverliğiyle, fedakârlığıyla, inancıyla, ahlakıyla üstün olabilir. Zira bu bir yarıştır. Daha fazla gayret sarf eden daha iyisine layıktır çünkü ortaya bir emek koymaktadır. "Allah katında en makbul olanınız O'na karşı en fazla takvaya sahip olanınızdır."[2] ayetinin mesajı da budur: Kimse ırkından, renginden, dilinden, nesebinden, kabilesinden dolayı diğerinden üstün değildir. Gerçek üstünlük iyi, güzel ve doğruya bağlanmaktır. Yeryüzünde adaleti inşa etmek için çalışmaktır. Akıl ve erdemin yolundan gitmektir. İnsana "Haddini bil ve emeğinin karşılığı için çalış!" demektir. Kimseye ırkından dolayı geçiş üstünlüğü verilmemiştir. Kimseye konumundan, statüsünden, gücünden dolayı bir üstünlük bahşedilmemiştir. Bunlardan dolayı kibre kapılan kişi, önce Allah'a, sonra varlık âlemine karşı hüsrandadır. Dünyada kibir ve gurura kapılan, ahiretini kaybetmeye mahkûmdur.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadisinde, "Kalbinde zerre miktarı kibir olan kişi cennete giremeyecektir."[3] der. Çok sarsıcı bir hadis ve her bir kelimesi dikkatimizi celbediyor. Öte dünyaya giden insanın yanında götürdüğü tek şey amel defteri. Bu dünyada yapıp ettikleri. Bunların hülasası da kalbi. Yani insan ahirete sadece kalbini götürüyor. Kalbi ne kadar nurlu, temiz, merhametli ve hayırlı ise ahireti de ona göre nurlu oluyor. Bu kalpte zerre miktarı bir kibir olursa cenneti kaybediyor. Zerre miktarı ne demek? Ufacık, küçücük, bir zerre yani atom tanesi kadar. Büyük resme baktığınızda ihmal edebileceğiniz küçük bir detay.

Ama iş kalbe ve kibre gelince zerre, koca bir kütleye dönüşüyor ve zerre miktarı kibir kocaman bir kalbi karartabiliyor. Kalbinde bu kadarcık bile kibri olan bir kişiye cennetin kapıları ka-

2. Hucurat, 49/13.
3. Müslim, İman, 147.

patılıyor. Dünyada bir sürü şey yapmışsın. Eski deyişle hanlar, hamamlar inşa etmişsin. Pek çok iyilik yapmışsın. Yardıma muhtaçlara yardım etmişsin. Ama bunları belki gösteriş için yapmışsın. Yaparken kibirlenmişsin. "Param var, gücüm var; yaparım." demişsin. Birilerinin başına kakmışsın. Ve yaptığın tüm hayır ameller, iyi işler kibir ve gururun kurbanı olmuş. Allah katında değersiz ve anlamsız bir şeye dönüşmüş. Hesap günü kalbin açılıp tartıya konduğunda zerre ağırlığında kibir tespit edilmiş. Sen bu kadar iyilik yaptıktan sonra elini kolunu sallayarak cennete gireceğini zannederken cennetin kapıları sana kapanmış. Orada öyle kalakalmışsın. Şaşkınlık ve panik içinde ne yapacağını bilemiyorsun. Geriye dönüş yok. Geçmişin telafisi yok. Kalbindeki o lekeden kurtulmanın yolu yok.

Yol, kalbe o lekeyi hiç düşürmemektir. Kibir ve gurura hiçbir zaman yol vermemektir. Makamın, mevkin, gücün, imkânın, şöhretin, başarın, zaferin, ödülün ne olursa olsun bir an bile gaflete düşüp böbürlenmemektir. İyilik ve güzelliğin senin eserin değil, senin emanetin olduğunu akıldan hiç çıkarmamaktır. "Nasıl da güzelim, yakışıklıyım, güçlüyüm, havalıyım..." demek yerine sana verilen bu nimetlerin şükrünü eda etmek için daha alçak gönüllü, daha mütevazı, daha cömert, daha şefkatli, daha affedici olmaktır. Hepimizin Allah'ın kulu olduğunu ve bir gün bu dünyadan göçüp gideceğimizi unutmamaktır. Bugün neye sahip olduğuna değil, yarına ne bıraktığına önem vermektir. Basit şeyler için kalp kırmamaktır. Menfaat için kimseyi kullanmamaktır. Eşref-i mahlukat olarak yaratılan insanı araçsallaştırmamak, nesneleştirmemek, metalaştırmamaktır. Kimliği, statüsü, ünü yahut ünsüzlüğü ne olursa olsun karşındaki insanın en az senin kadar saygıya, sevgiye, anlayışa, şefkat ve merhamete layık olduğunu idrak etmektir.

Peygamber Efendimizin hayatında beni en çok sarsan sahnelerden biri bu meseleyi anlamamıza yardımcı olabilir. Belki bu hadise

kalp gözümüzü açar ve asıl cevherin makam ve mevkide, güç ve parada değil, kalbin samimiyetinde olduğunu gösterir. Belki bu sahne aklımıza ışık, kalbimize rehber olur ve kibir ve gururu bizden uzak tutar.

Bir gün Peygamber Efendimiz (s.a.v.) beş altı arkadaşıyla bir yerde otururken Mekkeli müşriklerden bir adam çıkagelir. Adam biraz öfkelidir. Belli ki o dönemde Mekke'nin huzurunu ve düzenini bozmakla suçlanan Efendimize bir şeyler söylemeye gelmiştir. Belki kötü bir niyeti vardır. Hışımla yaklaşır oturan topluluğa. Fakat Peygamberimizi daha önce ruberu hiç görmediği için kim olduğunu bilemez. Oturanlara şöyle bir bakar. Kılık kıyafetlerinden, oturma şekillerinden, birbirlerine olan saygı ve hürmetlerinden hangisinin Peygamber olduğunu çıkaramaz. Biraz da bunun öfkesiyle yüksek sesle sorar: "Muhammed hanginiz?!"

Kıssa bu kadardır.

Öfkeyle sorduğu soruya şefkat ve merhametle cevap verilen adamın nasıl sarsıcı bir durumla karşı karşıya olduğunu anlaması birkaç dakika sürer. Cevap, mütebessim bir yüzle Efendimizi işaret eden bir el hareketinden ibarettir. Adamın Efendimize dönen yüzü bir anda aydınlanır, kalbi yumuşar; öfkenin yerini sevgi ve şefkat alır. Hz. Peygamber, arkadaşlarıyla birlikte öylesine mütevazı, öylesine dostane, öylesine samimi ve içten bir şekilde oturmaktadır ki Arabistan'ın ırksal, kabilevi ve sınıfsal hiyerarşilerinin içinden gelen adam o anda bambaşka bir dünyanın kapısında olduğunu fark eder. Artık ona dünyaları verseniz kimse onu o kapıdan girmekten alıkoyamayacaktır. Öfkeyle, nefretle, ön yargıyla, hınçla sorulan "Muhammed hanginiz?!" sorusu, artık o adamın kurtuluş cümlesidir. Tıpkı Efendimizi öldürmeye gelen Ömer'in (r.a.) Efendimizde yeniden dirilmesi gibi...

"Muhammed hanginiz?" sorusunu sordurtan idrak, ihlas, samimiyet ve tevazu bizim gerçek hikâyemizdir.

Narsisus'un nergise dönüştüğü andır bu.

Ruhun özgürleştiği, aklın aydınlandığı, kalbin yumuşadığı, gönlün ferahladığı, varlığın anlam kazandığı yerdir burası.

Cennetin kapısından çevrilmediğimiz yolun başlangıç yeri burasıdır.

"Özümüzü aradığımız bir çağda yaşıyoruz. Öz-lüyoruz ama neyi özlediğimizi bilmiyoruz. Öz-lemenin öz-ümüzle ilgili olduğunun henüz farkında değiliz... Her şeyin yapay, plastik, sanal ve dijital hâle geldiği bir çağda insanın özünden bahsetmek deli saçması gibi görülüyor. İnsanı artık içindeki asıl, öz, cevher ve hakikat üzerinden değil; ona dışarıdan eklenen arazlar, aygıtlar, implantlar, avatarlar, kullanıcı adları, kodlar, algoritmalar üzerinden tanımlıyoruz. Çünkü artık özün değil; yansımanın, görüntünün, zahirin, dışsallığın, yüzeyin hâkim olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Hâlbuki özsüz bir dünyanın ufku dar, karanlık ve boğucudur."

Açık Ufuk ve *Gök Kubbenin Altında* kitaplarında ufuk-öz arayışının ilk merhalesini ele alan İbrahim Kalın, bu eserinde "Ben kimim ve neden buradayım?" sorusunun izinde iç dünyamızın sonsuz ufuklarını keşfe davet ediyor bizi. İç sesimizin gürültü çağının esareti altında giderek cılızlaştığı günümüzde özleyip peşine düştüğümüz ve aklın akla, kalbin kalbe dokunduğu her anda bize kendini yeniden hatırlatan özümüzü, kendimizi, aslımızı çağırıyor sahneye.

Felsefeden edebiyata, tarihten güncel yaşama, resimden müziğe pek çok konuda keyifli söyleşilerden oluşan bu kitapta, kendini moda akımlara kaptırmadan çağının ruhuna ayna tutan çok yönlü bir aydının yol arkadaşlığıyla öze dönme iradesini haykıran tefekkür ve tezekkür çabasına şahit olacaksınız.

160.CCT

İnsan

ÖZE YOLCULUK

İBRAHİM KALIN

KİTAP NO	DİZİ ADI	DİZİ NO
851	İBRAHİM KALIN KİTAPLIĞI	8

twitter.com/insanyayinlari
facebook.com/insanyayinlari
instagram.com/insanyayinlari
insanyayinlari.com.tr

ISBN 978-625-8314-82-3